

**T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**VAKIF MUHASEBE DEFTERLERİNE GÖRE 1630-1850 YILLARI ARASINDA
BURSA'DA HAFFAF ESNAFI VAKFI VE FAALİYETLERİ**

Hazırlayan
Sedat GÜMÜŞTAŞ

Tarih Anabilim Dalı
Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL

TOKAT – 2017

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL danışmanlığında hazırlamış olduğum "*Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa'da Haffafan Eснаfi Vakfı ve Faaliyetleri*" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

10/07/2017

Sedat GÜMÜŞTAŞ

İmza

**VAKIF MUHASEBE DEFTERLERİNE GÖRE 1630-1850 YILLARI ARASINDA
BURSA'DA HAFFAFAN ESNAFI VAKFI VE FAALİYETLERİ**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 13 / 07 / 2017

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Zafer KARADEMİR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL

Üye :

Üye :

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 19/06/2017 tarih ve 01 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIRIM
Enstitü Müdür V.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 17. yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayarak 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar süren bir zaman diliminde Bursa'nın merkezinde kurulmuş olan Haffaflar Vakfının, lonca ile olan ilişkileri, şehir içindeki dağılımı, hizmet amaçları, gelir-gider kaynakları ve mali durumları incelenmiştir. Kurulmuş olan bu vakıfların Bursa şehrinin gelişmesinde üstlenmiş olduğu fonksiyonlar araştırılmıştır. Ayrıca Haffaflar Vakfının, şehrin sosyal, mali ve ekonomik hayatında yapmış olduğu etkiler de incelenmiştir. Bursa şehrinde kurulan bu esnaf vakıflarının nitelik ve niceliklerinin belirlenmesi, bunların şehre ekonomik ve sosyal alandaki etki ve katkıları, bu tez çalışmasının başlıca amaçları arasında yer almaktadır.

Bu tez çalışmasında, 1633 yılından başlayarak 1820 yılında son bulan haffaflar Vakfının, tespit edilebilen özellikleri genel olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bursa'da Haffaflar Esnafı Vakfının, özellikle esnaflar arasındaki ekonomik duruma katkı sağlamak amacıyla ortaya koydukları faaliyetleri inceleyebilmek, bu şehrin o dönemki ekonomisine bir katkıda bulunmak, ayrıca bu vakıfların kuruldukları bölgede üstlendikleri hizmetleri ortaya çıkarabilmek amacı ile böyle bir çalışma yapmaya gerek duyulmuştur. Kurulan vakıflar, Bursa merkez ölçeğinde ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu tez çalışması; Giriş, beş ana bölüm ve sonuç kısmı olmak üzere olmak üzere yedi bölümden oluşmuştur.

Giriş kısmında, konunun tanımı, amacı, kapsam ve sınırlılıkları, çalışma yöntemi açıklanmış, bunun yanında çalışmada yararlanılan kaynak ve araştırmalar kısaca tanıtılmıştır.

Birinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde lonca düzeni ve haffaflar esnafı arasındaki ilişki, esnaf yöneticileri, esnaf çalışanları, Osmanlı'da dericilik, haffaflar esnafı ve faaliyetleri ve Bursa'da haffaflar esnafı detaylı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

İkinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde vakıflar açıklanarak, avarız vakıfları, para vakıfları ve hırfet vakıfları hakkında geniş bilgilere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Bursa Haffaflar Vakfının tanıtımı yapılarak, Bursa şehrinde Haffaflar Vakfı görevlileri ve çalışanları hakkında yine bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde; Haffaflar Esnafı Vakfının mali yönü geniş bir ölçekte değerlendirilmiştir. Bunun yanında Haffaflar Esnafı Vakfının gelirleri-giderleri ve Haffaflar Vakfının toplam harcamaları tablolar ve grafikler çizilerek sayısal oranları ve verileri açıklanmıştır.

Beşinci bölümde; bir kredi kurumu olarak Haffaflar Vakfının toplumda üstlendiği roller hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun yanında Haffaflar Esnafı Vakfından kredi alan Müslüman ve Gayrimüslimler, erkekler ve kadınların isimleri, kredi alanların mahalle ve köyleri, bu vakıflardan alınan kredi miktarları hakkında tablolar ve grafikler çizilerek detaylı bilgiler verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise; Bursa şehir merkezindeki Haffaflar Vakfı konusunda genel açıklamalarda bulunulmuştur. Bununla birlikte Haffaf Vakıflarının Osmanlı Devleti'nin başlangıcından sonucuna kadar geçirdikleri değişimler (mali yönden) hakkında bilgilere yer verilerek, bu çalışmanın bütününden elde edilen sonuçlar geniş bir ölçekte değerlendirilmiştir.

Tez çalışma sürem boyunca bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, engin hoşgörü ve sabrıyla çalışmalarımı inceleyip beni yönlendiren danışmanım sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL'a ve tüm okul hayatım boyunca kahrımı çeken, maddi ve manevi her zaman desteklerini arkamda hissettiğim cefakar aileme ve nişanlıma şükranlarımı sunuyorum.

Sedat GÜMÜŞTAŞ

TOKAT - 2017

ÖZET

17. yüzyıl ortalarında haffaf (ayakkabıcı) esnafı, Bursa’da esnaf veya esnaf olmayan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir hırfet vakfı kurmuştur. Haffaf esnaf grubunun belirli bir sermaye ile kurdukları bir çeşit para vakfı olan hırfet vakfı, yaklaşık 188 yıl boyunca yıllık %10 kâr elde edecek şekilde taliplerine kredi vermiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşuyla birlikte başlayan vakıf kurumu, devletin son yıllarına kadar devamlılığını sürdürmüştür. Gerek padişahlar gerekse devlet ricali ve bazen de devrin zengin kişileri tarafından kurulan vakıf kurumları, devletin büyümesiyle birlikte ülkenin her yanına yayılmış ve çok farklı alanlarda hizmet vermeye başlamıştır.

Vakıf kurumunun, Osmanlı Devleti’ne siyasi, sosyal, kültürel, dini, ekonomik her açıdan etkisi olmuştur. Yapılacak olan bu çalışmada 1630’da kurulup 1850 yılına kadar devamlılığını sürdüren Haffaflar Esnafı Vakfının toplum üzerindeki ekonomik, sosyal ve mali açıdan etkileri incelenmiştir. Haffafların kendi aralarında kurmuş oldukları bu vakıfların, bir hayır kurumu olarak toplumdaki faaliyetlerinin yanı sıra, esnafın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak veya kredi kurumu olarak yaptığı hizmetleri ele alınmıştır. Yaklaşık 188 yıllık bir zaman diliminde varlığını sürdüren Haffaflar Esnafı Vakfı ve faaliyetleri incelenirken araştırmanın birincil kaynağı Bursa Şeri’yye Sicillerinde yer alan vakıf muhasebe kayıtları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bursa, Haffaf Esnafı, Hırfet Vakfı, Kredi Kurumu

ABSTRACT

In the mid 17th century, Haffaf (shoe shop) tradesman established a foundation of hurfet in Bursa to meet the needs of tradesmen and non-tradesmen. The Hiraf Foundation, a kind of money foundation that the Haffaf craftsman group has established with a certain capital, has loaned its tales to earn 10% a year for about 188 years. The foundation institution that started with the establishment of the Ottoman State continued its continuity until the last years of the state. Foundation institutions founded by both the sultans and the rich and sometimes rich people started to serve in many different areas with the growth of the state.

It was the foundation institution, the Ottoman Empire's political, social, cultural, religious and economic impacts. The economic, social and financial implications of the Haffaf Craftsman Foundation, which was established in 1630 and continued until 1850, has been examined in this work. These foundations, among which the Haffafs were founded among themselves, deal with the activities of the society as a charitable institution, as well as the services of the shopkeepers to meet the various needs of the shopkeepers or as a credit institution. Haffaf Craftsman foundation, which sustained its existence in a time period of approximately 188 years, and foundation accounting records in the records of Bursa Sheri, the primary source of the research while its activities were being investigated.

Keywords: Ottoman State, Bursa, Haffaf Craftsman, Hurfet Foundation, Credit Institution

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO VE ŞEKİLLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
1. Konunun Amacı, Önemi, Kapsamı ve Yöntemi.....	2
2. Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi.....	5
3. Bursa Şeriye Sicilleri.....	9
3.1. Vakıf Muhasebe Defterlerinin Tanıtımı ve Muhtevası.....	10
3.2. Bursa Şeriye Sicillerine Göre Vakıf Muhasebe Defterleri.....	11
3.3. Muhasebe Defterlerinde Yer Alan Haffaflar Esnafı Vakfı Muhasebeleri... 14	

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE LONCA DÜZENİ VE HAFFAFLAR

1. OSMANLI KLASİK DÖNEMİNDE LONCA DÜZENİ VE ESNAFLIK	17
1.1. Esnaf Yöneticileri	19
1.1.1. Kadı.....	20
1.1.2. Esnaf Şeyhi.....	23
1.1.3. Esnaf Kethüdası	24
1.1.4. Yiğitbaşı.....	26
1.1.5. Muhtesip.....	27
1.1.6. Ehl-i Hibre.....	28
1.2. Esnaf Çalışanları	29
1.2.1. Yamaklık ve Çıraklar.....	29
1.2.2. Kalfalar.....	31
1.2.3. Ustalar.....	32

2. OSMANLI'DA DERİCİLİK FAALİYETLERİ VE HAFFAF ESNAFI.....	33
2.1. Osmanlı Devleti'nde Dericilik Faaliyetleri.....	34
2.2. Bursa'da Haffaf Esnafı.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE VAKIFLARA GENEL BİR BAKIŞ

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE VAKIFLAR.....	46
1.1. Avarız Vakıfları.....	51
1.2. Para Vakıfları.....	52
1.3. Hirfet Vakıfları.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSA'DA HAFFAFLAR VAKFI

1. BURSA HAFFAFLAR VAKFI'NIN TANITIMI.....	60
2. BURSA HAFFAFLAR VAKFI GÖREVLİLERİ.....	63
2.1. Vakıf Yöneticisi: Mütevelli.....	63
2.2. Vakıf Çalışanları.....	67
2.2.1. Hüddam.....	67
2.2.2. Duagü.....	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSA HAFFAF ESNAFI VAKFI'NIN MALİ YÖNÜ

1. VAKIF GELİRLERİ.....	69
1.1. Vakfın Ana Sermayesi.....	70
1.2. Vakfın Murabaha Gelirleri.....	75

2. VAKIF GİDERLERİ.....	80
2.1. Vakfın Genel ve Vergi Giderleri.....	80
2.1.1. Vakıf Vergisinin Ödenmesi.....	80
2.1.2. Vakfın Muhasebe Giderleri.....	83
2.2. Vakfın Hizmet Harcamaları.....	83
2.2.1. Müteveliye Verilen Maaş.....	83
2.2.2. Hüddam Maaşı.....	89
2.2.3. Duagü Maaşı.....	90
2.3. Hayır İşleri İçin Yapılan Harcamalar.....	92
2.3.1. Vakfın Yemek Pişirme ve Dağıtma Masrafları.....	92
2.3.2. Dua Okutulması İçin Yapılan Harcamalar.....	95
2.3.3. Mevlid Okutulması İçin Yapılan Harcamalar.....	95
2.4. Çeşitli Giderler.....	98
2.4.1. Vakfın Çeşitli Harcamaları.....	98
2.4.2. Depo Masrafı.....	100
2.5. Haffaflar Vakfının Toplam Giderleri.....	102
2.5.1. Masraflar Toplamı (Yekûn-i Masarif).....	102

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR KREDİ KURUMU OLARAK HAFFAFLAR VAKFI

1. HAFFAFLAR VAKFINDAN BORÇ ALANLAR (ZİMEMLER).....	108
1.1. Vakıftan Kredi Alanların İsimleri.....	108
1.2. Vakıftan Kredi Alan Erkek ve Kadınlar.....	116
1.3. Vakıftan Kredi Alan Müslim-Gayrimüslimler.....	121
1.4. Vakıftan Kredi Alan Esnafların Meslekleri.....	125
1.5. Vakıftan Kredi Alan Mütevelliler.....	129
1.6. Vakıftan Kredi Alanların Mahalle ve Köyleri.....	132
2. HAFFAFLAR VAKFI TARAFINDAN VERİLEN KREDİ MİKTARLARI...148	
2.1. Vakıftan Yıllara Göre Verilen Kredi Miktarı ve Dağılımı.....	148
2.2. Vakıftan Mahalle ve Köylere Verilen Kredi Miktarı ve Dağılımı.....	154
2.3. Vakıftan Esnafa Verilen Kredi Miktarı ve Dağılımı.....	160

SONUÇ.....	168
KAYNAKLAR.....	172
EKLER.....	180
ÖZGEÇMİŞ.....	192

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No Sayfa

Tablo 1: Haffafan Hirfet Vakıfları'nın Bulunduğu Defterler, Sayfaları ve Yılları.....	15
Tablo 2: Muhasebe Kayıtlarında Geçen Haffaf Esnaf Vakfı Mahalle ve Köyleri.....	61
Tablo 3: Yıllara Göre Vakıf Mütevellilerinin Adları	64
Tablo 4: Vakıfların Ana Parası ve Masraf Fazlasıyla Birlikte Olan Ana Parası.....	71
Tablo 5: Vakfın Yıllara Göre Murahaba Gelirleri.....	76
Tablo 6: Vakfın Vergileri (Tekalif) İçin Harcanan Miktarların Yıllara Göre Dağılımı..	80
Tablo 7: Mütevellilerin Yıllara Göre Aldığı Maaş Miktarları.....	85
Tablo 8: Hüddam (Hizmetçi)'ların Yıllara Göre Aldığı Maaş.....	89
Tablo 9: Duagüların Yıllara Göre Aldığı Maaş Miktarları.....	90
Tablo 10: Vakıftan Yeme-İçme İçin Yıllara Göre Harcanan Para Miktarları.....	92
Tablo 11: Vakıftan Mevlid-i Şerif Okutulması İçin Yıllara Göre Harcanan Para Miktarı.....	96
Tablo 12: Vakıftan Masârif-ı Müteferrika İçin Yıllara Göre Harcanan Para Miktarları.....	98
Tablo 13: Vakıftan Depo Kirası İçin Yıllara Göre Harcanan Paralar.....	100
Tablo 14: Vakfın Toplam Masraflarının Yıllara Göre Dağılımı.....	102
Tablo 15: Haffaf Esnafı Vakıflarından Borç Alanların İsimlerinin Yıllara Göre Dağılımı.....	109
Tablo 16: Haffaf Esnaf Vakıflarından Yıllara Göre Borç Alan Erkek ve Kadınlar.....	118
Tablo 17: Haffaf Esnaf Vakıflarından Yıllara Göre Borç Alan Müslim-Gayrimüslimler.....	122
Tablo 18: Vakıflardan Kredi Alan Esnaf Gruplarına Mensup Kişilerin Adları.....	126
Tablo 19: Mütevelliler Eliyle Haffaf Esnaf Vakıflarından Yıllara Göre Alınan Kredi Miktarları.....	129
Tablo 20: Haffaf Esnaf Vakıflarından Borç Alanların Mahalle veya Köyleri.....	133
Tablo 21: Haffafan Hirfeti Vakfından Yıllara Göre Verilen Kredi Miktarı.....	149
Tablo 22: Haffaf Esnafı Vakıflarından Borç Alan Mahalleler ve Köylerin Yıllara Göre Dağılımı.....	155
Tablo 23: Haffaf Esnafı Vakfından Kredi Alan Köyler ve Kredi Alanların Sayısı.....	157
Tablo 24: Haffaf Esnafı Vakıflarından Yıllara Göre Alınan Borç Miktarları.....	161

Tablo 25: Vakıftan Kredi Alan Müslim-Gayrimüslim Esnaf.....	164
---	-----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Vakıftan Masraf Kalemleri İçin Harcanan Kredi Miktarı.....	107
Grafik 2: Vakıftan Kredi Alan Kişilerin İsimlerinde Geçen Unvanlar ve Sayıları.....	115
Grafik 3: Vakıftan Kredi Alan Erkek ve Kadınların Dağılımı.....	120
Grafik 4: Vakıftan Kredi Alan Müslim-Gayrimüslimlerin Sayısal Dağılımı.....	124
Grafik 5: Mütevellilerin Vakıftan Aldığı Kredi Miktarının Dağılımı.....	134
Grafik 6: Vakıftan Toplam Verilen ve Geri Alınabilen Kredi Miktarı.....	153
Grafik 7: Vakıftan Kredi Alan Kişilerin Mahalle ve Köylerinin Sayısal Dağılımı...	158
Grafik 8: Vakıftan En Yüksek Kredi Alan Mahalle ve Köyler.....	159
Grafik 9: Vakıftan Borç Alan Kişilerin Yıllara Göre Dağılımı.....	166

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BŞS.	Bursa Şeriye Sicilleri
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Deft.	Defter/Defteri
H.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
İA.	İslâm Ansiklopedisi
M.	Miladi
Nu.	Numara
OTAM.	Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK.	Türk Tarih Kurumu
UÜ.	Uludağ Üniversitesi
vb.	Ve benzeri
VD.	Vakıflar Dergisi
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VK.	Vakfiyeler Kataloğu
vs.	Vesaire

GİRİŞ

Osmanlı tarihinin kaynakları arasında mahkeme sicil defterlerinin birinci derecede önemli bir yer tuttuğuna şüphe yoktur. Bursa şehri, tarihleri 15. yüzyılın ilk yarısından başlayan zengin bir şer'iyye sicil defteri koleksiyonuna sahiptir. Bursa Şeriye Koleksiyonları Osmanlı tarihi araştırmalarında özel bir öneme sahiptir. Bursa'nın Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması, bu sebeple ilk idarî ve hukukî teşkilatlanmanın burada gerçekleştirilmesi ve bu yapılanmanın sicillere yansması, Bursa sicillerinin önemini artırmıştır. Ayrıca şeriye sicillerinin sayı ve içerik zenginliği bakımından İstanbul Şeriye Sicillerinden sonra ikinci sırayı alması bu belgelerin değerini artıran diğer bir özelliktir. Bütün bunların yanı sıra şeriye sicillerinin en önemli özelliği ise; Osmanlı sicilleri arasında en eski tarihli defter ve belgelerin bu siciller arasında yer almasıdır¹. Bu sicillerin bir bölümünü Bursa'daki vakıfların değişik yıllara ve dönemlere ait muhasebelerini içeren *vakıf muhasebe defterleri* oluşturmaktadır². *Vakıf muhasebe defterleri*, vakıfların mali, iktisadi ve sosyal cepheleri hakkında bilgi veren hacimli sayıda belge ve defter koleksiyonları arasındadır³. Bursa Şer'iyye Sicilleri arasında değişik yılları ve dönemleri kapsayan toplam yetmiş adet vakıf muhasebe defteri tespit edilmiştir. Bu defterler, yalnız bir vakıf kurumunun değil, şehir merkezi ile yakın çevresinde kurulu birçok vakfın yıllık muhasebe kaydını içermektedir. Vakıf muhasebe defterlerinden en eskisi H. 949-982 / M. 1542-1574, en yenisi ise H. 1295-1309 / M. 1878-1892 tarihlidir. Belirtilen dönem arasında 16, 17, 18 ve 19. yüzyıllara ait defterler bulunmaktadır. Bursa Mahkeme Sicilleri arasında on altıncı yüzyıla ait 11, on yedinci yüzyıla ait 3, on sekizinci yüzyıla ait 33, on dokuzuncu yüzyıla ait 23 vakıf muhasebe defteri tespit edilmiştir. Bu sayılara göre toplam 70 muhasebe defterinden %33'ü on altıncı yüzyıla, %4'ü on yedinci yüzyıla, %47'si on sekizinci yüzyıla, %16'sı da on dokuzuncu yüzyıla aittir. Söz konusu verilere bakıldığında vakıf muhasebe defterlerinin sayıca çoğunluğunun, hemen hemen yarısının 18. yüzyılda tutulduğu açıkça görülmektedir. Her bir vakıf muhasebe defteri, değişik sayıdaki vakfın

¹ Mefail Hızlı, "Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi", Bursa: *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2003, s. 368-369.

² Bursa sicilleri arasında yer alan vakıf muhasebe defterlerinin tanıtımı için Bkz. Samettin Başol, "Bursa Sicilleri Arasındaki Vakıf Muhasebe Defterlerine Genel Bir Bakış", *Vakıf ve İktisat -Sempozyum (Bildirileri)-*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, s. 151-155.

³ Miyase Koyuncu-Samettin Başol, "Osmanlı Bursa'sında Ermeni Kökçü Esnafı Hirfet Vakfı" (yayın aşamasındaki bu makaleyi inceleme ve çalışmamda kullanmama izin verdikleri için Miyase Koyuncu ve Samettin Başol'a teşekkür ederim.)

muhasibesini içermektedir. Bazen defterlerdeki muhasebe kayıtlarının sayısı altı yüzü aşmaktadır. Bu kayıtlara bakılırsa şehir ve çevresindeki vakıfların çoğunun muhasebe bilançoları ilgili defterlere işlenmiştir. Tespit edilen 70 deftere toplam 25818 adet vakıf muhasebesi kaydı yapılmıştır. Bir vakıf, varlığını devam ettirdiği sürece, değişik tarihli muhasebe defterlerinde adı ve kaydı tekrar tekrar yazılmıştır⁴.

Bu çalışmanın ana kaynağı, Osmanlı Bursa'sında 1633-1820 tarihleri arasında yukarıda bahsi geçen vakıf muhasebe defterlerine yansıyan Haffafan esnafının kurmuş olduğu Hirfet Vakıflarına dair kayıtlardır. Muhasebe kayıtlarından yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde haffaflar esnafının hirfet vakıflarını kurmalarındaki amaçları ve toplumdaki ekonomik etkileri açıklanmıştır. Bununla birlikte esnafın ve ihtiyaç sahibi kimselerin kredi vakıflarından nasıl yararlandıkları ve bu kredi kurumlarının, toplumun üretkenliği üzerindeki etkisinin ne olduğu açıklanmıştır. Haffaflar Esnafı Vakfı, mali, ekonomik ve sosyal yönleriyle ele alınmıştır. 17. yüzyılın ortalarından başlayarak 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar mesleklerine devam eden haffaflar (ayakkabıcı) esnafının loncaları adına kurdukları ve Bursa Şer'iyeye Sicillerinde 106 ayrı muhasebe kaydından yaklaşık 188 yıl boyunca takip edebilen Haffaflar Esnafı Vakfı, "*muhâsebe-i mahsûlât ve ihracât-ı evkâf-ı Müslimin berâ-yı ta'amiye-i/tekâlif hirfet-i haffafân-ı kebir/sagir der Brusa*" şeklinde kaydedilmiştir⁵. Çalışma, geniş bir ölçekte 17. yüzyılın ortalarından 19. yüzyıl başlarına kadar Bursa'da bulunan haffaflar esnafının, Hirfet Vakıflarını kurarak Bursa şehri ölçüsünde Osmanlı toplumunda üstlendiği mali, iktisadi ve sosyal rolü vurgulamayı amaçlamaktadır. Bunun yanında Haffaflar Esnafı Vakfının kredi verme kriterleri, kredi verme ve krediyi geri alma işlemleri, bu vakıf içindeki çalışanları, toplam kredi miktarları, toplam harcama miktarları hakkında da bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

1. Konunun Amacı, Önemi, Kapsamı ve Yöntemi

Vakıf, bir kimsenin Allah'a yakın olmak amacıyla mallarının bir kısmını kendi isteğiyle bir kuruma bağışlayarak oluşturduğu yapılara verilen isimdir. Vakıflar padişah, devlet ricali, devrin önde gelen şahısları ve reayadan hali vakti yerinde olan kişiler tarafından halka hizmet amacıyla kurulurdu. Vakıf kuran kişiler vakıflarının hangi

⁴ Samettin Başol, a.g.m., s. 154-155.

⁵ Burada bahsedilen muhasebe kayıtlarının defter numaraları, sayfa numaraları ve ait oldukları yılların tamamı Tablo 1'de belirtilmiştir.

amaca yönelik hizmet etmeleri gerektiğini kendileri belirlerdi. Bundan dolayı bazı vakıflar bizzat kendisinden yararlanan vakıflar, bazıları ise kamu yararına iş gören hayır kurumları olarak adlandırıldı. Osmanlı topraklarında şehirlerin gelişmesinde çok önemli konumda olan vakıflar, genel olarak yoksulluğu ortadan kaldırmayı, fakire yardım etmeyi, zenginle fakir arasındaki ekonomik dengeyi düzenlemeyi ve kâr amacı gütmeyen kurumlar olarak toplumun gelişmesinde rol oynarlardı. Vakıflar, eğitim, din, ticaret ve sağlık gibi her alanda insanların ihtiyaç duyduğu hizmetleri sunmaktaydılar. Vakıfların sosyal alandaki bu çabaları kuruluşlarından günümüze kadar da önemli rol oynamışlardır⁶.

Avarız Vakıfları ise mahalleler başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin bütün idari birimlerinde halka yardımcı olmak amacıyla yöre halkının zengin hayırseverleri tarafından kurulan para vakıflarıdır. Avarız Vakıfları gerektiğinde muhtaç olan kişilere yardım eder, gerektiğinde vergisini ödeyemeyen idari birimin vergisini öder, gerektiğinde esnaflara kredi sağlardı. Hirfet Sandıkları da bu durum üzerine yaygınlaşmaya başlamıştır. Çünkü esnaflar da ekonomik olarak zarar gördüklerinde veya ihtiyaçları olduğunda yardım alabilecekleri bir vakfa ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum sonucunda esnafların yardımlarıyla Hirfet Vakıfları kurulmaya başlamıştır. Para vakıflarının Osmanlı Devleti'nde kurulması ve yaygınlaşması, sorunsuz olmamıştır. Uzun süren tartışmalar olsa da dönemin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi⁷ tarafından verilen bir fetva ile para vakıflarına izin verilmiştir. Bu durum Osmanlı padişahları tarafından da onaylanmış ve para vakıfları yaygınlaşmaya başlamıştır. Hirfet Vakıfları; vakıf binalarının tamiri, personelin maaşlarının ödenmesi, esnaf ve tüccara kredi sağlanması, mahalle ve köylerde çeşitli kurumsal işlerin yürütülmesi, yetim, kimsesiz, fakir, çalışamayacak durumda olan kimselere yardım etme gibi görevlerde ve camilerde dua, mevlid ve Kur'an okutulması vb. hayır işlerinde bulunurlardı. Bu tez çalışması Bursa merkezdeki Haffafan Esnafı Vakfını inceleyerek, bu kurumun, işleyişini, mali

⁶ İsmail Kurt, *Para Vakıfları -Nazariyat ve Tatbikat-*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, s. 13-15.

⁷ Ebussuud Efendi (898-982/1492-1574), Osmanlı Devletinin en görkemli çağları olarak kabul edilen zaman diliminde otuz yıla yakın süre şeyhülislamlık makamında bulunmuş, ilmi ve entelektüel çalışmalarının yanı sıra devletin hukuk politikasına etki etmiş, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında örfi hukuk ve şer'î hukukun ahenkli bir bütünlük içerisinde uygulanmasına ciddi katkı sağlamış bir ilim adamı ve hukukçudur. Menşei Çorum'un İskilip kazasına dayanan XVI. yüzyılın bu ünlü şeyhülislamı, gerek ilmi birikimi ve eserleri, gerekse hukukun uygulanmasına yönelik faaliyetleri ile tarihte yerini almıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kaşif Hamdi Okur "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7-8, 2005/1-2, s. 40-41.

yapısını, sosyal yapısını, kurumsal yapısını, toplumla ilişkisini ve esnafla ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma oluşturulurken mekân olarak Bursa şehrinin seçilmesinin nedeni ise; Bursa'nın önemli ticaret yollarının kesiştiği bir ticaret şehri olmasıdır. Şehir, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra devletin siyasi ve ticari merkezi halini aldı. Bu önemli merkezde devlet ricali vakıflar kurmaya başladı. Böylelikle Bursa diğer Osmanlı şehirlerine bu konuda da öncülük etti. Bursa, vakıflar konusunda bu kadar öneme sahip olmasına rağmen burada esnaf gruplarının kurduğu vakıflarla alakalı çalışmalar yönünden eksik kalmış bir mekândır.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde Bursa'daki vakıflar, birçok işlevi olan ve büyük öneme sahip olan kurumlardı. Çalışmanın amacı; Osmanlı Devleti'nde vakıflar konusunda stratejik öneme sahip olan Bursa şehrinde kurulmuş olan Haffafan Hirfeti Vakıflarının, mali, sosyal ve kredi kurumu olma yönleriyle ele almaktır. Ayrıca bu tez çalışması 1630-1850 tarihleri ile sınırlandırılacaktır. Çalışmanın bu tarihlerle sınırlandırılmasının nedeni ise, Hirfet Vakıflarıyla alakalı tutulan Bursa merkez Hirfet Vakıfları Muhasebe Defterlerinin bu tarihlerle sınırlı olmasıdır.

Çalışmanın önemine gelindiğinde ise; yukarıda Bursa merkezde bulunan Haffafan Hirfeti Vakıflarıyla alakalı verilmiş olan bilgiler baz alınarak, Bursa merkezde bulunan Hirfet Vakıflarının, mali, sosyal, kurumsal, hayırseverlik ve kredi kurumu olma özelliği hakkında detaylı bilgiler verilecektir. Bu çalışmayı önemli kılan ise daha önce derli toplu bir şekilde sunulmamış, kronolojiye dikkat edilerek yazılmamış ve geniş bilgiler içeren çalışmaların yapılmamış olmasıdır. Yapılacak olan bu çalışma, Haffafan Hirfeti Vakıflarının eksik kalan bu yönünü mümkün olduğunca tamamlaması açısından kayda değerdir. Bu konuda araştırma yapmak isteyenlere Bursa merkezde bulunan Haffafan Hirfeti Vakıfları hakkında vakıf muhasebe defterleri kaynaklı geniş bilgiler sunacaktır.

Osmanlı Devleti açısından önemli olan vakıf kurumlarıyla alakalı birçok çalışma yapılmıştır. Daha önce yayımlanan basılı kaynaklara bakıldığında, oluşturulurken arşiv belgelerinden, yazma eserlerden, kroniklerden, tarihi metinlerden vb. birçok kaynaktan yararlanıldığı göze çarpmaktadır. Bu tez çalışması oluştururken, 1630-1850 Bursa merkezine ait esnaf vakıflarına ait belgeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki Bursa Hirfet Vakıflarıyla alakalı muhasebe defterleri ve Şeriye Sicilleri arasında Evkaf

Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bursa Hirfet Vakıflarıyla ilgili muhasebe defterleri arşivlerden araştırılıp toplanacak ve transkripte edilip kronolojik bir şekilde ele alınıp bir araya getirilerek incelenip işlenmiş, ayrıca bu konuyla alakalı daha önce yapılmış olan tez, makale, kitap gibi çalışmalardan kaynak olarak faydalanılarak çalışma meydana getirilmiştir.

2. Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi

Günümüzde Bursa’da bulunan vakıflar hakkında birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat bir para vakfı çeşidi olan hirfet sandıklarını tüm yönleriyle inceleyen bir araştırmanın olmaması bu tez çalışmasının yapılmasının ana etkeni olmuştur. Günümüzde mevcut bulunan eserlerin içerisinde hirfet sandıkları ya bir başlık olarak yer almış ya da kısa bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Samettin Başol, *Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları*⁸, adlı yüksek lisans tezinde Bursa vakıflarıyla ilgili olarak detaylı çalışmalar yapmıştır. Adı geçen tezde vakıf kurucularına göre XV. yüzyıl Bursa vakıflarına, hizmet amaçlarına göre Bursa’daki vakıflara, eğitim-öğretim amacıyla kurulan vakıflara, dini hizmet amacıyla kurulan vakıflara, sağlık ve sosyal yardım amacıyla kurulan vakıflara, ailevi ve yarı ailevi vakıflardan, harameyn vakıflarına ve Bursa şehrinin gelişmesinde XV. yüzyıl Bursa vakıflarının rolü konularına değinilmiştir.

Hale Demirel, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları*⁹, adlı yüksek lisans tezinde 16. yüzyılda Bursa’da kurulan vakıfların sosyal statüleri açısından vakıf kurucuları, cinsiyetleri açısından vakıf kurucuları, gayrimenkul vakıfları, menkul vakıflarına, hizmet amaçlarına göre vakıfları detaylı bir şekilde ele alarak incelemiştir. Adı geçen yazar tezinin “Menkul Vakıfları” başlığı altında bizim bu çalışmamızın da konusu olan para vakıfları¹⁰ hakkında kısa bir açıklamada bulunmuştur.

⁸ Samettin Başol, *Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

⁹ Hale Demirel, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 71-76.

¹⁰ Hale Demirel’in para vakıfları hakkındaki açıklamaları için Bkz. Hale Demirel, a.g.e., 71-76.

Fatma Kırçıl Akkoç, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında (1550-1565) Bursa Vakıfları*¹¹ adlı yüksek lisans tezinde XVI. yüzyılın ikinci yarısında, 1550 ile 1565 yılları arasında Bursa'da kurulan vakıfları incelenmiştir. Yazar bu çalışmasını üç bölümde ele almıştır. Birinci bölümde sosyal statüleri ve cinsiyetlerine göre vakıf kurucuları incelenmiştir. İkinci bölümde vakfedilen mülkler menkul ve gayrimenkul olarak incelemeye tabi tutulmuştur. Bu başlığın altında para vakıflarına¹² da değinilmiştir. Nitekim yazar, araştırması yapılan vakfiyelerde en fazla para vakıflarına rastlandığını ifade etmiştir. Para vakıflarının incelenen dönemde sosyal hayattaki yeri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise bu vakıflardan kimlerin yararlandığı, vakıf kurucularının şartları ve vakıfların hizmet esasları ele alınmıştır. Buna göre dini, sosyal ve ailevi vakıflar ile eğitim ve Haremeyn Vakıfları hakkında da geniş açıklamalarda bulunulmuştur.

Miyase Koyuncu, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*¹³ adlı doktora tezinde esnaf ve ahilik arasındaki ilişkiyi, 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı esnaf teşkilatının oluşumunu ve idarecilerinin görevleri, Osmanlı piyasasındaki gelişmelerin esnafı nasıl etkilediğini ve devletin aldığı önlemleri, devletin iktisada yönelik politikaları ve esnafın bu durum karşısındaki tutumu ve devletin esnafa sağladığı maddi destekten bahsetmiştir. Tez çalışmamızla ilişkili olarak Miyase Koyuncu tezinde “*Devletin Esnafa Sağladığı Maddi Destek*” başlığı altında Hirfet Vakıflarına yer vermiştir. Bu vakıfların esnaf tarafından oluşturulduğunu, esnafın bu vakıfları oluştururken esnafa kredi sağlama, ekonomik zarara uğrayan esnafın zararını gidermesine yardımcı olma, devletin ani vergi arttırmasına karşı tedbir alma gibi amaçlarının olduğundan söz etmiştir¹⁴.

Samettin Başol, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*¹⁵ adlı doktora tezinde 17. yüzyıla gelinceye değin Bursa şehrinin

¹¹ Fatma Kırçıl Akkoç, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında (1550-1565) Bursa Vakıfları*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

¹² Para vakıfları hakkından yapılan açıklamalara ulaşmak için Bkz. Fatma Kırçıl Akkoç, a.g.e., s. 49-61.

¹³ Miyase Koyuncu, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.

¹⁴ Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 240-251.

¹⁵ Samettin Başol, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.

gelişimi hakkında bilgi vermiş ve şehrin mahallelerini açıklamıştır. Vakıfların mahallelere göre coğrafi dağılımı hakkında, vakıfların kuruldukları ay ve yıllara göre zamansal bir değerlendirme yapmıştır. Bununla birlikte Bursa vakıflarının gelir kaynakları, bunların tanıtımı, ekonomik özellikleri ve sayıları hakkında açıklamalara yer vermiştir. Bursa'da 17. yüzyılda vakıf kuran kişiler, sosyal statüleri ve cinsiyetleri açısından bilgilere yer vererek, vakıf kurucularının görev ve meslekleri, unvanları, ne tür vakıf ve yapılar kurdukları, bunlardan kaçının erkek ve kaçının kadın oldukları hakkında bilgiler verilmiştir. Bursa'da kurulan vakıfları toplumda üstlendikleri hizmetler yönünden ele almıştır. Bursa şehrinde hangi hizmetlerin yürütülmesi için vakıflar kurulduğunu, vakıf kurucuların ne tür hizmet şartları belirttiğini geniş bir biçimde ele alarak işlemiştir.

Cafer Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*¹⁶ adlı eserinde Bursa'da kurulan vakıflardan, burada kurulan vakıf oluşumlarının ne amaçla kurulduklarından, vakıfların mekânsal dağılımlarından, vakıflara ait gelir kaynaklarından, vakıflara ait giderlerden, bir kredi kurumu olarak para vakıflarından, para vakıflarının sermayeleri ve kredi işlemlerinden ve kredi kurumu olarak kurulan para vakıflarından esnafın yararlanması hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Cafer Çiftçi, bu tez çalışmasının da ana temasını oluşturan Hirfet Vakıfları hakkında eserinin bir bölümünde 1544-1588 ve 1749-1795 yılları arasındaki Hirfet Vakıfları hakkında bilgiler vermiştir. Burada Hirfet Vakıflarının ne amaçla hizmet yaptıkları, nasıl oluştukları, kimlere yardımda buldukları, borç verdikleri kişilere nasıl borç verdikleri ve nasıl geri aldıkları, esnafa verilen krediden ne kadar yasal faiz alındığı ve hinfet sandıklarından borç alan esnaf grupları üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur¹⁷.

Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*¹⁸ adlı eserinde Şarkiyatçılık ve Osmanlı araştırmalarına değinerek bu konu hakkında yazarların görüşlerini belirtmiş, Osmanlı'da mekânsal örgütlenme ve sınıfsal yapı, Osmanlı'da para vakıfları ve sermaye hareketleri ve son olarak da Osmanlı'da maddi kültür ve gündelik hayatı ele almıştır. Eserin üçüncü bölümünde Osmanlı'da para vakıflarından bahsetmiştir. Bu konu tez konumuzla yakından alakalıdır. Burada ölçüt olarak Bursa şehrini ele almış ve

¹⁶ Cafer Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Bursa: Gaye Kitabevi, 2004.

¹⁷ Cafer Çiftçi, a.g.e., s. 177-213.

¹⁸ Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

incelemelerini Bursa'daki belirli yıllar arasındaki para vakıfları üzerinden yürütmüştür¹⁹.

Yine bir başka çalışmada ise Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa* adlı eserinde Bursa şehriyle ilgili aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Özer Ergenç, eserinde Bursa şehrinin bulunduğu bölgedeki coğrafi konumunu, şehrin fiziksel yapısını, şehrin oluşmasını sağlayan dini ve sosyal yapılarını ve Bursa'yı nüfus açısından değerlendirerek, şehrin toplam nüfusu ve nüfus hareketliliklerini ortaya koymuştur. Yine Bursa'nın tarihsel olarak yönetiminden, şehrin ekonomik ve sosyal durumundan bahsederek, hırfet gruplarını ve yönetimini, Bursa'da ticaret ve sosyal hayatı geniş bir şekilde açıklamıştır²⁰.

Yine Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkârları*²¹ kitabında esnaflarla ilgili geniş bilgiler vermiştir. Yazar eserinde 16. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı zanaatkârlarının iç örgütlenmelerini, çalışma yaşamlarını ve ülkedeki ekonomi üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde işlemiştir. Bu tezin de ana konusu esnaflar, esnafların kurmuş oldukları kredi kurumları ve toplumdaki ekonomik faaliyetleri olduğundan Suraiya Faroqhi'nin eserinden azami ölçüde istifade edilmiştir.

M. Asım Yediyıldız, *Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*²² adlı eserinde Bursa esnafının sosyo-ekonomik yapısına, Bursa şehrinin fiziki ortamına, hanlar ve dükkanlarına, Bursa şehrinde esnaf arasındaki sosyo-ekonomik ilişkilere, ticaretteki üretim ve dağıtımına, Bursa şehrinin iç-dış ticaretine ve ticaretteki vergi ile fiyatlara ayrıntılı bir şekilde değinmiştir. Yediyıldız'ın özellikle eserinin birinci bölümünde yer verdiği Bursa esnafı tez konumuzla benzerlik göstermektedir.

Bursa şehri vakıflarıyla ilgili olarak yukarıda belirtmiş olan eserlerin yanı sıra bunlara benzer daha birçok çalışma yapılmıştır. Fakat tez çalışmamızda belirtilmiş olduğu gibi hiçbir çalışmada 1630-1850 yılları arası Haffafan Hırfet Vakıflarıyla ilgili bir bütün halinde yapılmış bir çalışma mevcut değildir. Yukarıda görüldüğü gibi Bursa şehriyle ilgili yapılan çalışmalarda Bursa şehri vakıfları doğrudan ya da dolaylı olarak ele alınsa da Hırfet Vakıflarıyla ilgili olarak ya kısmen bahsedilmiş ya da hiç

¹⁹ Cenk Reyhan, a.g.e., s. 151-178.

²⁰ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006, s. 178-181.

²¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkârları*, (Çev: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

²² M. Asım Yediyıldız, *Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*, Bursa: Arasta Yayınları, 2003.

bahsedilmemiştir. Bu tez çalışmamız da tam olarak eksik kalan bu noktayı doldurmaya yönelik olacaktır. Çalışmamız 1630-1850 yılları arasındaki Haffafan Esnafı Vakıfları hakkında kronolojik olarak ve bir bütün halinde ele alınarak meydana getirilecektir.

3. Bursa Şer'iye Sicilleri

Bursa ve kazaları ile Söğüt'e ait toplam 1000 defteri aşan büyük bir belge potansiyeline sahip Bursa Mahkeme Sicillerinin, Osmanlı Arşivleri içinde müstesna bir yeri vardır. Bilindiği gibi Bursa, Osmanlı Devleti'nin ilk başkentidir. Devletin temelleri burada atılmış, ilk teşkilatlanma burada gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan Bursa Osmanlı tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Bu durum Bursa Mahkeme Sicillerinin önemini daha da artırmaktadır. İlk idari ve hukuki tatbikatın Bursa ve çevresinde icra edilmesi, Osmanlı toplum yapısının önce burada şekillenmesi, ilk yoğun Müslim-Gayrimüslim münasebetlerinin bu çevrede yaşanması, Osmanlı araştırmalarında Bursa'yı sürekli öncelikli bir şehir haline getirmiştir²³.

İstanbul Şer'iye Sicillerinden sonra sayı ve muhteva zenginliği bakımından Bursa Mahkeme Sicillerinin ikinci sırayı alması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Ancak Bursa Sicillerinin önemini artıran asıl sebep, Osmanlılara ait en eski sicilleri bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Bursa Mahkeme Sicillerinin en eski defteri A 199/808 numaralı olup 860-891/1455-1486 yıllarına aittir. En yenisi ise İznik ve köylerinin 1342/1923 yılı olaylarını içeren D 37 numaralı defterdir²⁴. Bilindiği gibi, Bursa Mahkeme Sicilleri 1990 yılı sonlarında, ülkedeki bütün mahkeme sicillerini bir araya toplama projesi kapsamında Ankara Milli Kütüphaneye taşınmıştır. Hâlen bu mahkeme sicillerinin mikrofilmleri, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılan ve özde Bursa'nın kültür ve tarihine ait yerli ve yabancı kaynakları bir arada bulundurma amacını taşıyan Şehir Kütüphanesinde mevcuttur²⁵. Ancak Şer'iye Sicilleri ile ilgili yapılan son çalışmalar, şer'iye sicillerinin İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde toplandığını ve elektronik ortama aktarıldığı bilinmektedir. Bu sicillerden faydalanmak isteyenler elektronik ortamdan belirli bir ücret karşılığında belge talep edebilmektedirler.

²³ Mefail Hızlı, "Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi", Bursa: *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2003, s. 368-369.

²⁴ Özer Ergenç, *XVI. yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006, s. 178-181.

²⁵ Mefail Hızlı, *a.g.m.*, s. 369.

Bursa Mahkeme Sicilleri, Kültür Park içerisindeki Bursa Müzesinde toplandığı ilk yıllarda birer envanter numarası ile kayda geçirilmiş ve bir süre bu numaraları ile kullanılmışlardır. Daha sonra yapılan yeni bir tasnif çalışması sırasında hemen hiçbir sisteme bağlı kalınmaksızın, daha çok defterlerin boylarına bakılarak, A, B, C, D biçiminde dört gruba ayrılmış ve boyu nispeten kısa olanlar -ki bunlar daha çok XV. ve XVI. yüzyıla ait defterlerdir- A, diğerleri de B, C, ve D olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmada kronolojik sıraya fazla dikkat edilmemiřtir²⁶. Bursa'ya ait toplam 1062 adet Kadı Sicil Defteri bulunmaktadır. Bunlardan 100 kadarı ilçelere ait defterlerdir. Doğrudan il merkezine ait sicil sayısı ise 962'dir. Her birinin sayfa hacmi ve içeriği birbirinden farklı olan bu defterlerin tarihleri, kronolojik olarak 15. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanmaktadır. Defterlerin çoğunda değişik türdeki belgeler karışık olarak yazılmışken, bazen belli bir amaca yönelik kayıtları içeren müstakil defterler de tutulmuřtur²⁷. Toplam 1062 defterin bulunduğu Bursa Mahkeme Sicillerinde bu tasnife göre, A grubunda 208, B grubunda 408, C grubunda 239 ve D grubunda 39 mahkeme sicili bulunmaktadır. Daha sonra mahkeme sicilleri arasına katılan ve tespitleri yapılamayan 169 defter de E grubunu oluřturmaktadır²⁸. Bu bilgilerden yola çıkarak şu açıklamaların da yapılması yerinde olacaktır. Bu tez çalışması için incelenen 70 tane muhasebe defterinin A, B ve C serilerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu tespite göre A serisiyle başlayan defterlerin sayısı 13, B serisiyle başlayan defterlerin sayısı 57 ve C serisiyle başlayan defterlerin sayısı ise 3'tür. Yalnız şu detayı da vermek gerekir, defterler A, B ve C serileriyle başlamasının yanında defterlerde harflerden sonra rakamlar da verilmiştir. A 182, B 9 ve C 14 vs. gibi defterler örnek olarak gösterilebilir.

3.1. Vakıf Muhasebe Defterlerinin Tanıtımı ve Muhtevası

Vakıfların gelir giderlerinin tüm yönleriyle ele alındığı defterlere muhasebe defterleri denilmektedir. Muhasebe defterleri vakıfların iktisadi durum ve faaliyetlerinde zaman içinde meydana gelen değişimleri tespit etmemize ve kurumsal gelişim tarihlerini ortaya çıkarmamıza olanak sağlamaktadır. Vakıf yöneticileri bu muhasebe defterlerine senelik gelir-gider hesaplarını düzenleyerek merkeze gönderirlerdi. Vakıfların gelir kısmında, vakfin elinde bulundurduğu gelir kaynaklarının dökümünü ve

²⁶ Mefail Hızlı, *a.g.m.*, s. 369.

²⁷ Samettin Başol, *a.g.m.*, s. 153-154.

²⁸ Mefail Hızlı, *a.g.m.*, s. 369.

bu kaynaklardan elde edilen gelirlerin vakfa ne tür bir kazanç sağladığı belirtilmektedir. Aynı zamanda bu gelirlerin her biri vakfın toplam gelirleri içindeki oranı ortaya çıkarılabilmektedir. Vakıfların gelir kısmında ne tür gelir kaynakların olduğu, bu kaynakları ne ölçüde kullandıkları ve bunları nasıl işlettikleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Muhasebe defterleri vakfın cari gider kalemlerini de kaydetmektedir²⁹.

Vakfın giderleri kısmına, vakıfta çalışanlara verilen maaş, vakıf binasının tamir ve bakımı ile vakfın başka herhangi bir yere yaptığı her türlü masraflar yazılırdı. Giderler kısmındaki kayıtlardan vakfın gider kalemlerinin büyüklüğü ve gelir kalemlerinin birbirine oranı gibi bilgiler elde edilebilmektedir. Vakıfların cari yılda gelirlerden fiili tahsilat miktarları ve kalan alacakları miktarı da bu defterlerde görülebilmektedir ki söz konusu kayıtlar vakıflarda tahsilat güçlükleri ve bunun mali etkileri konusunda bilgiler sunmaktadır.

Muhasebe defterlerinden vakfın gelir ve giderlerin detaylı analizi, çeşitli gelir ve gider kalemlerinin tespiti, bunların büyüklük ve içeriklerinin izlenmesi ile vakfın iktisadi ve kurumsal gelişimi ile ilgili tarihsel veriler elde edilebilir. Vakıf gelir ve giderlerinde zaman içinde ortaya çıkan dalgalanmalar, vakfın büyüme ya da küçülmesi ile ilgili temel bir gösterge olarak alınabilir.

3.2. Bursa Şeriye Sicillerine Göre Vakıf Muhasebe Defterleri

Bursa Şeriye Sicilleri arasında değişik yılları ve dönemleri kapsayan toplam 70 adet vakıf muhasebe defteri tespit edilmiştir. Bu defterler, yalnız bir vakıf kurumunun değil şehir merkezi ile yakın çevresinde kurulu birçok vakfın yıllık muhasebe kaydını içermektedir³⁰. Vakıf muhasebe defterlerinden en eskisi H. 949-982 / M. 1542-1574, en yenisi ise H. 1295-1309 / M. 1878-1892 tarihlidir. Belirtilen dönem arasında 16, 17, 18 ve 19. yüzyıllara ait defterler bulunmaktadır³¹.

Klasik döneme ait defterlerdeki muhasebe kayıtlarının içinde yer alan Hirfet Vakıfları çoğunlukla aynı ifade formülüyle başlamış, genel anlamda da aynı düzende tutulmuştur. Buna göre her muhasebe kaydının en üstünde o vakfi tanıtan kısa bir başlık ifadesi yer almıştır. Bu tanıtım bölümüne ilgili vakfın adı, amacı, mütevellisi ve

²⁹ Hüseyin Çınar-Miyase Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynakçası*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2015, s. 18-19.

³⁰ Samettin Başol, a.g.m., s. 154.

³¹ Mefail Hızlı, a.g.m., s. 369.

muhasebe dönemi yazılmıştır³². Muhasebe kayıtlarının başlangıç formülü şöyledir: “*Muhâsebe-i mahsûlât ve ihracât-ı vakf-ı/evkâf-ı müslimîn berâ-yı X der Brûsa der zaman-ı Y, el-mütevelli-i vakf-ı mezbur. Fî Muharremü'l-Haram sene Z ila gayet-i zilhicetül-şerif li-senetü'l merkume*”. Bu bilgiler defterlerde hemen hemen benzer şekillerde aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi yer almaktadır:

*Muhâsebe-i mahsûlât ve ihracât-ı evkâf-ı müslimîn berâ-yı tekâlif-i hirfet-i haffafan-ı kebir der Burûsa der-zamân-ı es-seyyid Mehmed Efendi el-mütevelli bi'l-vakfi'l mezbur fî gurre-yi Recebi'l-ferd sene 1198 ilâ gâyet-i Cemaziyelâhire*³³.

Bu başlığın altında, vakfin toplam parasını ifade eden “*asl-ı mâl-ı vakıf*”, yan tarafında kâr amaçlı kredi olarak verilen paranın gelirini yüzde kaç olduğunun gösteren “*murâbaha-yı fî sene-i kâmile*” bunun altında, vakfin masraflarını gösteren “*el-masârıf*”, ve masrafların toplamını ifade eden “*yekûn-i masârıf*”, bunun altında da vakıftan borç alanları ifade eden “*vakf-ı mezbûrun zimemleridir*” kısmı yer alır ve burada krei alanların isimleri, mahalleleri ve aldıkları kredi miktarları belirtilir. En altında da “*yekûn-i zimem*” yer almaktadır. Aşağıdaki örnekte bu bilgiler açıkça görülmektedir.

³² Samettin Başol, *a.g.m.*, s. 155.

³³ *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 224, s. 78a.

Vakfı Mezburun Zimemleridir

Der zimmet-i Nişvan binti İsmail der mahalle-i Alaaddin Beğ 150 Guruş

Der zimmet-i Afife binti Ahmed mahalle-i Şeyh Hamid 100 Guruş

Der zimmet-i Haffaf Hasan Efendi mahalle-i Çardak 170 Guruş

Der zimmet-i Karamani Es-seyyib Abdullah der mahalle-i Narlu 50 Guruş

Der zimmet-i Ali Beşe ibni Kenan mahalle-i Arab Beğ 150 Guruş

Der zimmet-i Şeyh Mehmed Efendi mahalle-i İbrahim Paşa 140 Guruş

Der zimmet-i Süleyman bin Şaban der mahalle-i Kiremitçi 60 Guruş

Der zimmet-i Bişirci Osman der mahalle-i Babüssiccin 60 Guruş

Der zimmet-i Be yed-i Mütevelli-yi mezbur 120 Guruş

Yekûn-i zimem

1000 Guruş³⁴

3.3. Muhasebe Defterlerinde Yer Alan Haffaflar Esnafı Vakfı Muhasebeleri

Vakıfların gelir giderlerinin tüm yönleriyle ele alındığı defterlere muhasebe defterleri denilmektedir. Bu defterler, vakıfların iktisadi durum ve faaliyetlerinde zaman içinde meydana gelen değişimleri tespit etmemize ve kurumsal gelişim tarihlerini ortaya çıkarmamıza olanak sağlamaktadır. Bursa da İstanbul'dan sonra muhasebe defterleri açısından son derece önemli bir konumda yer almaktadır. Bu tez çalışmasında vakıf muhasebe defterleri ana kaynaktır. Haffafan Hirfet Vakfı'nın ait en eski tarihli defter H. 1043 / M. 1633-34, en yeni tarihli defter ise H. 1235 / M. 1819-20 tarihinde sona ermektedir. Şeriye Sicillerinden 70 tane defter taranmıştır. Yaklaşık olarak 188 yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu çalışmada 70 tane defter taranmış, Haffafan Hirfet Esnafına ait 17. yüzyılda 2, 18. yüzyılda 27, 19. yüzyılda ise 16 defter olmak üzere toplam 45 defterde muhasebe kayıtlarına bu bilgiden yola çıkılarak haffaflar esnafı tarafından kurulan, Hirfet Vakıfları muhasebelerinin yüzde 4.4'ü 17. yüzyılda, yüzde 60'ı 18. yüzyılda ve yüzde 35.6'sı da 19. yüzyılda tutulmuştur. Bakıldığında haffaf esnafı tarafından kurulan bu kredi vakıfları muhasebelerinin 17. yüzyılda az olmasının nedeni bu muhasebelerin zarar görmesinden ya da muhasebelerin başka defterlere

³⁴ Yukarıda transkripsiyonu yapılan belge için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 224, s. 78a.

kaydedilmesinden kaynaklanabilir. Ancak bu durum 18. ve 19. yüzyıllarda görülmemiş ve bu kredi kurumlarının kısa bir süre içerisinde büyük gelişme gösterdiği ve esnaflar arasında önemli bir konuma geldiği görülmektedir.

Haffafan vakfına ait olan bu defterlerin içerisinde toplam 106 muhasebe kaydı tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan 23 tanesi *haffafan-ı sagir*, 67 tanesi *haffafan-ı kebir*, 9 tanesi *hirfet-i haffafan-ı kaygan* ve 7 tanesi de *hirfet-i haffafan* diye kaydedilmiştir. Haffaf Esnafı Vakfı Muhasebe kayıtları ilk defa 1633 yılında *haffafan-ı sagir* olarak tutulmuştur. İncelenen defterlerde en son tespit edilen *haffafan-ı sagir* muhasebe kaydı aynı zamanda haffafan hırfet vakfının da sonu sayılan 1820 tarihli muhasebe kayıdır. Defterlerin içerisinde büyük bir bölümünü oluşturan *haffafan-ı kebir* kayıtları da 1749 yılında tutulmaya başlanmış ve 1819 yılına kadar devam etmiştir. Haffaflar Vakfının adlarının sagir ya da kebir olarak yazılması onların ana sermayelerinin küçüklüğü ya da büyüklüğüyle alakalı değildir. Çünkü bakıldığından sagir ya da kebir olarak tutulan kayıtlardaki ana sermayelerin değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin; 1811-12 tarihinde tutulan muhasebe kaydında vakıf Tekâlif-i Hirfet-i Haffâfân-ı Sagir adıyla bilinmektedir. Vakfin anaparası 1100 guruş olarak tespit edilmiştir³⁵. Bunun yanı sıra 1813 tarihli Ta'amiye-i Hirfet-i Haffâfân-ı Kebir olarak kaydı tutulan Haffafanı kebirin ana sermayesinin 950 guruş olduğu görülmektedir³⁶. Defterler içerisinde de en az bir en fazla üç muhasebe kaydı yer almıştır. Aşağıdaki tabloda defter numaraları, sayfa numaraları, tutulan kayıt adedi, hicri ve miladi yılları belirtilerek Haffaflar Vakfına ait muhasebe kayıtları verilmiştir.

Sıra Numarası	Defter Numarası	Sayfa Numarası	Kayıt Adedi	Hicri	Miladi
1	B 169	23	1	1043	1633-1634
2	B 9	174b/959	1	1096	1684-1685
3	A 208	13	1	1126	1714-1715
4	B 170	1,41	2	1163	1749-1750
5	B 177	26,75	2	1173	1759-1760
6	B 195	26,76	2	1174	1760-1761
7	B 199	3,70,74	3	1181	1767-1768
8	B 93	71	1	1183	1769-1770

³⁵ Yukarıdaki bilgi için Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 305, 50a.

³⁶ Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 82a.

9	B 201	49,85	2	1185	1771-1772
10	B 202	43,86,87	3	1187	1773-1774
11	B 205	14	1	1188	1774-1775
12	B 208	30,87,88	3	1189	1775-1776
13	B 212	11,36,56	3	1191	1777-1778
14	B 217	6	1	1192	1778-1779
15	B 218	25	1	1193	1779-1780
16	B 360	19	1	1193	1779-1780
17	A 182	3,32	2	1196-1197	1782-1783
18	B 224	78	1	1198	1783-1784
19	B 211	6,76	2	1198	1783-1784
20	B 231	3,4	2	1201	1786-1787
21	B 235	23,91	2	1202-1203	1788-1789
22	B 250	107	1	1203	1788-1789
23	B 240	11,33	2	1205	1790-1791
24	B 249	8,90	2	1206	1791-1792
25	B 128	35	1	1208	1793-1794
26	B 246	14	1	1209	1794-1795
27	B 271	6,96,98	3	1210	1795-1796
28	B 264	43	1	1211	1796-1797
29	B 272	25,70	2	1214	1799-1800
30	B 273	12,78	2	1215	1800-1801
31	B 274	32,105	2	1216	1801-1802
32	B 279	7,122	2	1217	1802-1803
33	B 284	7	1	1218	1803-1804
34	B 333	60,133	2	1219	1804-1805
35	B 127	93	1	1221	1806-1807
36	B 98	16,26	2	1222	1807-1808
37	B 305	50,74	2	1226	1811-1812
38	B 314	11	1	1227	1812-1813
39	B 330	4,134	2	1227	1812-1813
40	B 126	73,74,155	3	1228	1813-1814
41	B 308	8,87	2	1229	1813-1814
42	B 332	7,64	2	1231	1815-1816
43	B 331	14,76	2	1232	1816-1817
44	B 318	49,89	2	1233	1817-1818
45	B 329	15,79	2	1235	1819-1820

Tablo 1: Haffafan Hirfet Vakıflarının Bulunduğu Defterler, Sayfaları ve Yılları

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE LONCA DÜZENİ VE HAFFAFLAR

1. OSMANLI KLASİK DÖNEMİNDE LONCA DÜZENİ VE ESNAFLIK

Osmanlı Devleti ülke içinde önemli bir ticaret ağı kurmuştu. Bu ağı korumak ve geliştirmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Çünkü sosyal devlet temelleri üzerine kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nde halkın ülke içerisinde iâşe açısından sıkıntı yaşamaması gerekiyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde üretime ve ticarete büyük önem verilmiştir. Üretim ve ticaretin devamlılığını sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'nde bazı esnaf grupları bu görevi üstlenmişlerdir. Bu gruplardan en önemlisi Osmanlı Devleti'nde ticaretin temelini oluşturan lonca düzeni yer almaktadır.

Osmanlı şehir ve kasabalarındaki üretim ve ticaret, esnaf örgütü tarafından yürütülüyordu³⁷. Teşkilatlanmış esnafın birliğiyle ilgili çeşitli fonksiyonların icra edildiği özel yerin adına lonca denilmektedir. Kelime İtalyanca loggia'dan gelmektedir. Fransızca şekli olan loge, Türkçede loca olarak geçer ve hücre ya da oda, özel tahsis edilmiş mekân anlamına gelir³⁸.

Osmanlı esnaf sisteminin temeli Selçuklulardaki Ahilik teşkilatına dayanmaktadır. Türkçede ahilik, eli açık, konuksever ve yiğit anlamına gelen “akı” sözcüğünden türemiştir³⁹. Ahi ise Arapça bir kelimedir ve “kardeşim” manasındadır. Günümüzde birçok araştırmacı tarafından da bu tanım kabul görüştür⁴⁰. Ahilik Teşkilatı Anadolu'da gelişip yaygınlaşan sanatta, ticarete dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan sosyo-ekonomik bir kurumdur⁴¹. Ahilik, 13. yüzyıl Anadolu'sunda büyük şehirlerinden en küçük obalarına kadar dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartları sonucu ortaya çıkmış belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelen esnaf birlikleri için kullanılan bir ifadedir. 13. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Türklerin yerleştikleri bütün Anadolu şehir ve kasabalarında, birbirleri ile sıkı yardım ve dayanışma halinde

³⁷ Mustafa Murat Öntüğ, “Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 32, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 144.

³⁸ Ahmet Kala, “Lonca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 211.

³⁹ Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, Cahit Aydemir, “Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: II, 2012, s. 40.

⁴⁰ Miyase Koyuncu, a.g.e, s. 22-23.

⁴¹ Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, Cahit Aydemir, a.g.m., s. 40.

bulunan 32 esnaf ve sanatkar birliğinden oluşan ve her alanda rol oynayan bir örgüt kuruldu. Bu örgüt bu tarihten sonra Anadolu’da ticaret ve sanat alanında bütün esnaflar üzerinde etkin rol oynamaya başlamıştır⁴².

Osmanlı Devleti’nde esnaf loncaları XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahilik teşkilatının bir devamı, ticarî hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Esnaf sistemi ahilikteki gibi hiyerarşik bir yargıya sahipti. Esnaf şeyhi, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak gibi, dükkân açma izni yalnız ustaya aitti. Bu yetki ona beratla verilirdi. Dükkân sayısını da yine ustalar tespit ederdi⁴³. Ahi örgütünün sanatkarlara iş yerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri ve sıraları öğretilirken akşamları toplandıkları Ahi konuk ağırlama ve toplantı salonlarında ahlak eğitimi, haftanın belli günlerinde de silah talimleri ve ata binme eğitimi yoluyla askerlik eğitimi yaptırılıyordu⁴⁴.

Dükkânların açılması konusunda da gedik uygulaması önemli bir etkiye sahipti. Türkçe bir kelime olan gedik, “engel”, “boş alan”, “dar geçit”, “kırık”, “yarık”, “eksik”, “noksan” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak bir ürün ya da hizmeti satma, üretme ve satın alma imtiyazı olarak tanımlanmıştır⁴⁵. Başka bir ifade ile ticarî ve endüstriyel herhangi bir mesleğe devam etme imtiyazına “gedik” denirdi. Esnaf, esnaf müfettişleri tarafından teftiş edilirdi. Esnafın özel işleri için toplandığı odaya “lonca” adı verilirdi. Esnaf şeyhi, aynı zamanda loncanın da şeyhiydi. Sonra yiğitbaşı ve esnaf kâhyaları gelirdi. Yiğitbaşı, ustalar arasındaki disiplin ve organizasyondan sorumluydu. Loncalar, özellikle gediklerin haksızlık olmadan dağıtımına büyük bir özen gösterirdi. Gediklerin en önemlisi bir çeşit imtiyaz ve tekel usulü olan esnaf gedikleriydi. Esnaf gediklerinin işlediklerini başkası işleyemez, sattıklarını başkası satamazdı. Bu kurala uymayanlar cezalandırılırdı. Osmanlı esnaf sisteminde tekelleşmeye gidilmesi zamanla fiyatların yükselmesine neden oldu. III. Selim döneminde tekelleşme değiştirilip tasfiyesine başlandı. II. Mahmut döneminde tasfiye işlemi hızlandı. 1861’de sanat ve ticaretteki tekel usulleri, 1913’te gedik usulü ve 1924’te esnaf birlikleri resmen tarihe karıştı⁴⁶.

⁴² Neşet Çağatay, “Anadolu’da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran”, *Bellekten*, Cilt: XLVI, Sayı: 182, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, s. 424.

⁴³ Selahattin Bayram, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, 2012, s. 81.

⁴⁴ Neşet Çağatay, a.g.m., s. 425.

⁴⁵ Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 260-261.

⁴⁶ Selahattin Bayram, a.g.m., s. 81.

Bilindiği gibi Orta Çağ kentlerinde çalışmalarını sürdüren her esnaf dalı kendi aralarında sıkı kurallara bağlı loncalara ayrılmıştı. Bu uygulama ve gelenek, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. Ne var ki Avrupa'da Yeni Çağ'ın başından beri büyük gelişmeler olmuş, 1830'dan sonra artık "lonca" sistemi tarihe karışmaya başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı Türkiye'sinin geri kalmasının başka sebebi sanayi devrimini gerçekleştirememiş olmasıydı. Çünkü geleneksel üretim biçimi değişmedikçe, onun gerektirdiği örgütlenme modeli de elbette değişmezdi⁴⁷.

1.1. Esnaf Yöneticileri

Loncaların veya meslek gruplarının ayrı ve kendi kuralları içerisinde örgütlenmeye başlaması 11. yüzyıldan itibaren ticaret ve el sanatlarının canlanması sayesinde belirgin hale gelmiştir. Burada aynı zamanda ilk toplumsal emek örgütlenmesine ilişkin ipuçları da vardır. Aynı meslek grubundan olanlar aynı lonca içinde toplanıyorlardı. Emek yönünden usta-kalfa ve çırak hiyerarşik bir yapıya derinden bağlı katı kuralları bulunan bir üretim ilişkisini ortaya koymaktaydı⁴⁸.

Osmanlı esnaf teşkilatı temelde usta, kalfa, çırak gibi elemanların bulunduğu ve üretimin bu elemanlar tarafından sağlandığı bir yapılanmadır. Üretimin merkezini oluşturan usta, kalfa ve çırak arasında bir hiyerarşi mevcuttur ve bu üç grup meslek yönetim açısından bir birine bağlıdır. Usta, kalfa ve çırak arasındaki fark, günümüzde de olduğu gibi bir sınıf farklılığı değil, aynı yolda yaşa ve tecrübeye göre düzenlenmiş gelişim farklılığıdır. Esnaf teşkilatının iç yapılanmasını meydana getiren bu üç grubun hem teşkilat içinde hem de teşkilat dışında bir kısım idarecileri mevcuttur. Bu bölümde iç ve dış idareciler ayrımı yapılmaksızın dıştan içe doğru en üstten başlayarak esnaf idarecileri ve görevleri hakkında bilgiler verilecektir. Bu açıklamalardan yola çıkarak esnaf teşkilatı temelde usta, kalfa ve çırak gibi elemanlar tarafından yürütülse de aşağıda esnaf yönetiminde yer alan kadı, kethüda-şeyh, muhtesip, yiğitbaşı ve ehl-i hibre gibi yöneticileri de ele alınacaktır.

⁴⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 123.

⁴⁸ Gökçe Güvenli, *Yeni Teknolojilerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerindeki Etkileri*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 21-22.

1.1.1. Kadı

Osmanlı Devleti tüm kurumlarda olduğu gibi kadılık kurumuna da çok önem vermiştir. Kadı, padişahın taşradaki en önemli yardımcısı olduğundan dolayı devlet tarafından desteklenmiş ve denetlenmiştir. Bu nedenle kadılık kurumunu destekleyen kurallar meydana getirilmiş ve kadılık sistemi sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Kadılık sisteminin esnaflar arasında da önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir.

Hukuki uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devlet tarafından tayin edilen görevlilere kadı denilmektedir. İslam Devleti'nin teşkilatlanmasında önemli yapısal değişikliklerin olduğu Hz. Ömer devrinde ülkenin fetihlerle genişleyip idari ve yönetim işlerinin çoğalmasının ardından başta Medine olmak üzere Mısır, Irak ve Suriye bölgelerindeki şehirlere ayrıca kadılar tayin edildi⁴⁹.

Kadı ilmiye sınıfındandır. Hem yargısal hem de idari yetkiye sahiptir ve bu bağlamda da padişah adına tam yetkilidir. İslam toplumlarının siyaset geleneğinde yargı hilafete dâhil görevlerden biri kabul edildiğinden kadı tayini yetkisi siyasi otoriteyi temsil eden devlet başkanına aittir ve kadı onun vekili sayılır⁵⁰.

Osmanlı adliye teşkilatı da, büyük ölçüde kendisinden önce kurulmuş İslam devletlerindeki adliye teşkilatının bir devamı sayılır. Ancak Osmanlılarda bu sistem yeni bir şekil almış ve zamana göre geliştirilmiştir⁵¹.

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Osman Gazi tarafından kadı tayin edilmiştir. Sultan I. Murad zamanında önceki İslam devletlerindeki kadiyülkudatlığın benzeri kazaskerlik kurumu ihdas edilmiş ve kadıları artık fiilen bu makam tayin etmeye başlamıştır. II. Mehmed'in yönetimi devralmasıyla birlikte tayinlerde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre kadı olarak atanacak kişilerde kazaskerlerin teklifi önem kazanmış ve nihayetinde veziriazam tarafından değerlendirilerek kadı olarak atamaların yapılmasına başlanmıştır⁵².

Bu makam, daha sonra Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Osmanlı ülkesi kaza adını taşıyan yargı çevrelerine taksim edilmişti.

⁴⁹ Fahrettin Atar, "kadı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 66.

⁵⁰ Fahrettin Atar, a.g.m., s. 68.

⁵¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 422.

⁵² Şeniz Anbarlı Bozatay-Konur Alp Demir, "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme", *Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, 2014, s. 76.

Bunların her birine medreselerin yüksek sınıflarından mezun olmuş üstün ahlak ve ilmi ehliyet sahibi kimselerden kadılar iki yıllığına tayin edilirdi⁵³. Mekke, Medine gibi yerlerde bu süre bir yıldır. Günümüzde noterlikte olduğu gibi sırada bekleyen herkesin göreve tayin edilebilmesi ve kadıların gittikleri yerlerde halkla içli-dışlı olmalarına yol açmamak gibi maksatlarla tespit edilen bu bir veya iki yıllık sürenin bitiminde, kadılar merkeze gelerek yeni bir göreve atanmalarını beklerlerdi. Bu bekleme süresinde medreselerde müderrislik yaparak nazari bilgilerini geliştirebilirlerdi. Kadıları önceleri buldukları bölgelere göre kazaskerler tayin ederken, XVI. asırdan sonra giderek kazaskerliğin önüne geçerek ilmiye sınıfının başı durumuna gelen şeyhülislamlık makamı birtakım üst rütbeli kadıları tayin etme yetkisini kazanmıştır⁵⁴.

Kadının yargı görevlerinin yanında mülki ve belediye görevlerinin de olması yadırganacak bir durum değildir. Esasen kadılık kurumunun niteliği gereği bu görevleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün görünmemektedir. Osmanlı adalet düzeninin İslam dininin temelleri üzerinde şekillendiği gerçeği göz önünde bulundurulursa konu daha iyi anlaşılacaktır. Örf ve adetlerden sosyal yaşama kadar her türlü konuda İslam dininin büyük etkisi vardır. Dolayısıyla şer'î hukuka göre hüküm verecek olan kadının tek görevinin yargı ile sınırlandırılması elbette ki düşünülemez⁵⁵.

Tarih içerisinde Müslüman toplumlar sosyal hayatta aktif görev yapan ve toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı ön plana çıkartan birçok vakıf müesseseleri kurmuşlardır. Bu müesseseler eğitim, sağlık ve muhtaçlara yardım konularında önemli görevler icra etmişlerdir. Kadı ise bu kurumları denetlemek görevinin yanı sıra lonca düzeni ve esnafların denetimlerinden de sorumlu tutulmuştur. Bu sayede şehir hayatına yönelik düzenlemelerin denetiminde kadılar önemli derecede söz sahibi olmuşlardır. Çarşı ve pazarlarda satılan ürünlerin fiyat kontrolü, şehir alt yapısının denetimi, imar kontrolleri ve vakıfların yöneticilerini denetlemek gibi birbirlerinden ayrılamayan farklı görevlerden sorumlu tutulmuşlardır. Şehrin güvenliğini sağlayan subaşı, kadının emri ve sorumluluğu altında görev yapmıştır. Bölgede görev yapacak din adamlarının atamasında, kadının atanacak kişiyi bir üst makama bildirmesi veya teklif etmesi

⁵³ İlber Ortaylı, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 70.

⁵⁴ Ekrem Buğra Ekinci, a.g.m., s. 418.

⁵⁵ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11-13.

gerekmekteydi. Belirtilen sorumluluk alanları dışında, Osmanlı kadısının merkezle doğrudan yazışma hakkı da bulunmaktaydı⁵⁶.

Vakıf kurumlarında çalışan şahıslar ile ilgili bir sorun ortaya çıktığında ve bu konunun merkeze ulaştırılması durumunda, ilgili kazanın kadısından konu ile ilgili araştırma ve denetleme yapmasının istenmesi çok sık görülen bir durumdur⁵⁷. Esnafın bir mesele çözümlenemediğinde kadıya müracaatları aslında son çaredir. Yani mesele, kendi aralarında çözüme kavuşturulamadığında mahkeme kapısına gidilir ve şikâyetle bulunulurdu. Esnaf, kadıya gidip gitmeme konusunda zaman zaman çelişkiye düşmektedir. Bir kısım esnaf, tüm meselelerin kendi içlerinde halledilebileceği kanaatindedir çünkü esnaf teşkilatı bünyesinde işin ehli bir nevi bilirkişiler mevcuttur. Ehl-i hibrenin iç nizamda çözemeyeceği bir sorun yokmuş gibi bir hava estirilmekte ya da kadıya gidildiğinde farklı bir müeyyide olmasından endişe edilmektedir⁵⁸.

Görüldüğü üzere kadı vakıf hakkındaki tüm işlemlerde önemli derecede rol oynamaktadır. Haffaflar Esnafı Vakıfları bir vakıf türü olduğu için bazen vakıftaki kişiler veya çalışanlar arasında anlaşmazlıklar çıkabilirdi. Buradaki sıkıntıların giderilmesi için kadıya müracaat edilirdi. Bununla birlikte bu vakıflar birer kredi kurumu olduğu için bazen de borç olarak verdikleri parayı geri alamamışlardır. Bu parayı borçludan tahsil etmek için kadıya başvurmuşlardır.

Vakfiyeler içerisinde, borç alacak şahıslardan *rehn-i kavf ve kefil-i meli* istenmesi şart koşulmaktadır. Bu ifadeler para vakfından borç alacak kişiden, kredi için verilen para karşılığında varlıklı olan birisinin kefil olarak istenmesi, ayrıca borcu karşılayacak değerde kendi malı olan gayrimenkul ya da değerli eşyalarını rehin olarak göstermesinin istenmesi anlamına gelmektedir. Vakıflar tarafından ihtiyaç sahiplerine verilen kredilerin geri toplanması sorunu, mahkemelere sıkça gelen davalar arasındadır⁵⁹. Bu durum Haffaflar Vakfından kredi alanlar içinde uygulanmıştır. Borçların tahsili konusunda mütevellî, kâtip ve Cabi gibi vakıf görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak vakıf paralarının borç olarak verilmesi ve geri tahsil edilmesinde ilgili hukuki işleri başlatmak ve takip etmekte, mütevellî en yetkili şahıstır.

⁵⁶ İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 1976, s. 96-97.

⁵⁷ Cafer Çiftçi, a.g.e., s. 74.

⁵⁸ Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 94-95.

⁵⁹ Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı: 36, 2004, s. 86.

Vakfa borçlu olan bir şahsın ölmesi durumunda, vakıf yönetimi tahsilatı ölen kişinin terekesinden talep etmektedir⁶⁰

Kadınların denetlenmesi konusunda daimi bir mekanizma kurulduğu söylenemez. Kadınların görevlerini yapmaması, kanunsuzca verdikleri hükümler ahalinin şikayetlerine sebep olur veya devlet yönetiminin dikkatini çekerse, teftiş yoluna gidilirdi. Bu gibi hallerde merkezi hükümet beylerbeyi veya sancakbeyi rütbesinde birini gönderirdi. Buna müfettiş paşa denilmekteydi. Bir de dergah-ı âli çavuşlarından biri mübaşir müfettiş olarak gönderilirdi. Yolsuzluğun arttığı bölgelere teftiş için seyyar kadınlar gider, gerektiğinde davalara da bakarlardı. Yolsuzluğu anlaşılan kadı, çoğunlukla merkezden gönderilen çavuşlar tarafından tutuklanıp merkeze götürülürdü⁶¹.

Tanzimat'tan önce meydana gelen bazı değişimler Osmanlı idaresinde kadılık kurumunun zayıflaması sonucunu doğurmuştur. Özellikle II. Mahmut dönemi reformlarıyla ivme kazanan bu durum kadı-imam hiyerarşisini temelinden sarsmıştır. Bunun sonucu olarak kamu yönetiminde kadınların idari fonksiyonları azalmış, güvenlik ve beledi hizmetler ellerinden alınmıştır. Tanzimat'a gelindiğinde üst yönetici düzeyindeki kadı nerdeyse bütün idari görevlerini kaybetmiş, sadece bir şer'i hâkim derecesine inmiş durumdaydı⁶².

Kadılık kurumu sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde adli, idari ve belediye hizmetlerini yerine getirmiş, bazı zamanlar kadılık kurumu zayıflama dönemleri içerisine girmiş olsa da, altı yüzyıldan fazla bir zaman diliminde görev yaparak tarihsel değerlendirmelere konu olmayı başarmıştır.

1.1.2. Esnaf Şeyhi

Esnaf birliklerinin (Hirfetlerinin) genellikle en üst yöneticisine “kethüda” ya da “şeyh” deniliyordu. Bazı esnaf kollarında ise aynı görevi “şeyh” ya da “reis” yapmaktaydı⁶³. Hirfeti kuran esnaf tarafından, hayat boyu seçilen şeyh, esnaf zümresinin namı, yaşlı, faziletli bir siması olurdu. Esnaf şeyhlerinin, tarikatın şeyhleriyle karıştırılmaması gerekir. Şeyhin sözü, o hirfeti kuran esnaf zümresiyle

⁶⁰ Halit Ongan, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s. 29.

⁶¹ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 61-62.

⁶² Kemal Kaya, “Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 41, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2007, s. 103-104.

⁶³ M. Asım Yediyıldız, a.g.e., s. 23.

loncaya bağılı yamak esnaf üzerinde, kesin bir kuvvetteydi⁶⁴. Şeyhin görevleri arasında, esnaf arasında çıkan problemi halletmek, devletin koyduğu nizamın esnaf içerisindeki tatbikini sağlamak, belirlenen standartlar dışında mal üretmemek, çıraklığını tamamlayan ve ayrı iş yapmak isteyen adayı imtihan ederek icazet vermek gibi vazifeler bulunmaktaydı. Şeyhlerin seçiminde sadakat, emanet ve ehliyet sahibi, yani işinde uzman olup olmadığına dikkat edilirdi⁶⁵.

Esnaf kethüdası veya şeyhleri kadı'nın arzıyla ve beratla tayin edilirdi. Bu genellikle esnafın aralarında seçtiği kimse olurdu. Atanan şeyhlerin isimleri Hazine-i Amire'de saklanan bir deftere kaydedilirdi⁶⁶. Fütüvvet gelenekleri unutulup loncalarda esas itibarıyla ekonomik ve idari görevleri üzerlerine alınca, şeyh seçimi mecburiyeti de ortadan kalkmış ve bu makam zamanla tamamen ortadan kaybolmuştur⁶⁷. Şeyhin yerini XVIII. yüzyıldan itibaren kethüda almaya başlamış, hükümet ve lonca arasındaki ilişkilerde arabuluculuk yapan kethüda nüfuzlu bir makama yükselmiştir⁶⁸.

1.1.3. Esnaf Kethüdası

Lonca kethüdası, teşkilat içerisindeki yaşlı ve deneyimli ustalar arasından esnaflar aracılığıyla seçilirdi⁶⁹. Esnaf Kethüdası, idare kurulunun birinci üyesiydi, daha çok eğitim işlerinden sorumluydu. Onsuz toplantı yapılmazdı⁷⁰. Esnafın önemli meselelerinde, tam yetkili görevli olarak kabul edilen amiri de, kethüdaydı. Kelime itibarıyla, güvenilir memur ve ev sahibi demek olan kethüda, Türkçeye kahya olarak geçmiştir. Esnaf teşkilatının amiri olarak kethüda, sanatkarlar ve tüccarların işlerine bakmak üzere, devlet tarafından tayin edilen kimselere deniliyordu⁷¹.

Esnaf kethüdalarının veya kahyalarının başlıca görevleri, loncayı hükümete karşı temsil etmek ve hükümetin emirlerini üyelere bildirerek uygulamasını sağlamak, esnaf

⁶⁴ Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010, s. 29.

⁶⁵ M. Asım Yediyıldız, a.g.e., s. 23.

⁶⁶ M. Asım Yediyıldız, a.g.e., s. 23.

⁶⁷ Mehmet Demirtaş, a.g.e., s. 29.

⁶⁸ Ahmet Kala, "Esnaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 424.

⁶⁹ Samettin Başol-Resul Coşkun, "Tanzimat Öncesi Osmanlı Şehirlerinde Kent Ekonomisiyle İlgili Görevliler, *Çorum Belediyesi Osmanlı Medeniyeti'nde Şehir Sempozyumu (25-27 Kasım)*, (Ed: Salih Karshoğlu), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, s. 486.

⁷⁰ Selahattin Bayram, a.g.m., s. 90.

⁷¹ Zeki Tekin, *Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul'unda Dericilik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992, s. 111.

arasındaki anlaşmazlıkları halletmek, birikimleri uygun bir şekilde kullanmak, yönetim kuruluna başkanlık etmek, esnaflığa girişte ve burada yükselişte törenler düzenlemek, esnafa verilecek narhların belirleneceği toplantılara katılarak bu narhların üzerinden satış yapılmasını, haksız rekabete girilmemesini sağlamak ve bunun için tedbirler almak, hükümetin istediği hizmet, ihtiyaç ve işgücü ile esnaf ve sanatkarlara gerekli hammaddeyi temin ve tevzi etmek şeklinde özetlenebilir. Bu kapsamda kethüda, esnafın yolsuzluklara başvurmasını önlemekte, esnaf arasındaki anlaşmazlıkları çözmekte, bu anlaşmazlıkları gerektiğinde İstanbul'a iletmekte, esnafın yönetiminden kendisi sorumlu olmaktaydı⁷².

Esnaf kethüdası da ilgili iş veya sanat kolunun mensupları tarafından seçilir ve görevi yine hükümetçe onaylanırdı. Esnaf grubunun teşkili ortaklaşa bir faaliyetle oluyor ve bir nizam ortaya konuyordu. Bu nizamda grubun otoritesinin belirlenmiş olması gerekiyordu. Yeni kurulan bazı esnaf grupları faaliyet göstermeye başladıkları alanda geleneksel olarak uygulanan nizamı devam ettirme eğiliminde idiler. Fakat geleneksel nizamın birlik içinde düzeni sağlamanın mümkün olmaması durumunda otoritenin hiyerarşik olarak belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkıyordu. Bu ihtiyaca cevap vermek için esnaf otoriteyi elinde bulunduracak kethüdayı ya kendi seçiyor ya da kadı veya Divan-ı Hümayun'a başvurarak tayin edilmesini istiyordu. Kethüdayı seçmek, seçilmiş kethüdayı haklı bir sebeple değiştirmek veya devletçe kendilerine kethüda tayin edilmesini istemek tamamıyla esnaf grubunun inisiyatifinde olup kadının esnafın istemediği bir kimseyi kethüda tayin etmesi mümkün değildi. Kethüdanın kadı tarafından onaylanması ve esnaf grubuna berat verilmesiyle faaliyet meşruiyet kazanmış oluyordu⁷³.

Kethüdalık makamının giderek eski itibarından ve öneminden uzaklaşmasında, XVII. yüzyıldan itibaren görülen ve XVIII. yüzyıl boyunca esnaf örgütleri içinde belirginleşen bu eğilim, yani esnaf yönetim kadrolarının başı durumundaki kethüdaların, devlet görevlilerinden oluşmaya başlamasının oldukça önemli bir etkisi olmuştur. Bu durum, zamanla sayıları artan memurlara maaş ödemekte zorluk çeken devletin bir kısım görevlilere, hazineden ödenecek maaş yerine, esnaf kethüdalıklarına ait gelirleri tahsis etmeye başlamasından doğmuştur. Devlet bu sayede hem bütçe gelirlerini kısma

⁷² Mehmet Demirtaş, a.g.e., s. 34-35.

⁷³ Ahmet Kala, a.g.m., s. 427.

hem de esnaf örgütleri üzerindeki mali kontrolü artırma imkanını elde etmiş olmaktadır⁷⁴.

1.1.4. Yiğitbaşı

Osmanlılarda esnaf, mal ve hizmet üretimiyle ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşarak çalışanların meydana getirdiği mesleki bir teşkilattı. Her esnafın bir idare heyeti vardı. Bu heyet ilgili esnaf topluluğunun ileri gelenlerinden ve ustalarından teşkil edilirdi. Heyetin başkanı kethüda unvanıyla biliniyordu. Heyet üyelerinden biri de yiğitbaşı idi. Yiğitbaşı esnafın örgüt içi meselelerinin halledilmesinde, sorunların kethüdaya ve gerekli yerlere iletilmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. Zamanla esnafın örgüt içi meseleleri artınca XVIII. yüzyıldan itibaren hemen hemen her esnaf örgütünde zorunlu olarak bir yiğitbaşı görev yapmaya başladı. Yiğitbaşının seçimi kethüdanın tayinine benzer bir şekilde gerçekleşir ve esnafın ileri gelenleri arasından yapılırdı. Bunda ilgili esnafın ustalarının ve ileri gelenlerinin kanaati dikkate alınırdı. Aday belirlendikten sonra mahallin kadısına başvurulurdu. Kadılık makamının uygun görüp onaylamasıyla yiğitbaşı seçilmiş olurdu. Seçim birçok esnaf örgütünde belirli bir sürede, çoğunlukla yılda bir defa yapılırdı. Yiğitbaşının değiştirilmesi çoğunluğun oyu ile tekrar aynı usul takip edilmek suretiyle mümkün olabilirdi. Yiğitbaşı esnafın meseleleriyle yakından ilgilenir, kethüda adına esnafı kadı mahkemelerinde temsil eder, esnafa verilen cezaların yerine getirilmesini sağlar, usta olacak kalfalarla ilgili kanaatini bildirir ve ustalık törenlerinde kethüdaya yardım ederdi⁷⁵.

Esnafın yetiştirilmesi, esnaf arasındaki rütbelerin tespiti, esnafa hammadde dağıtımı, disiplin konuları ve disiplin cezalarının uygulanması, ustaların peştamal kuşanma törenleri ve orta sandığının idaresi konusunda kethüdaya yardımcılık yapardı. Lonca hiyerarşisinde kethüdanın ardından gelen yiğitbaşı, kethüda ile esnaf arasında aracı konumundaydı. Kethüda zaman zaman devlet tarafından vazifelendirilmiş olsa da yiğitbaşı her zaman esnafın kendi aralarında seçtiği bir kimseydi⁷⁶. Yiğitbaşı özellikle çok yapılı loncalarda önemliydi. Çünkü başlarında tek bir kethüda olduğu hâlde farklı

⁷⁴ Mehmet Demirtaş, a.g.e., s. 37

⁷⁵ İlhan Şahin, "yiğitbaşı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 549.

⁷⁶ Selahattin Bayram, a.g.m., s. 90.

milletler kendileri adına yiğitbaşı seçme şansına sahipti. Yiğitbaşı esnaf meseleleriyle kethüdaya nazaran daha yakından ilgili ve esnaf şikayet ya da isteklerini kethüdaya aktarmada birincil role sahipti. Bu durum kethüda ile yiğitbaşının yakın ilişkide olması gerekliliğini ortaya koyar ki yiğitbaşının kethüdanın yakını olması yadsınmayan bir durumdur. Aslında bu yakınlık olumsuz manada işlerin kolaylıkla halledilmesine de olanak sağlar. Örneğin, terzi esnafı kethüdası ve aynı zamanda yiğitbaşı olan oğlu, menfi anlamda işbirliği içinde hareket ederek esnafı cezalandırmakla tehdit ederek kanuna aykırı uydurma vergiler talep etmiştir⁷⁷.

Osmanlı döneminde başta yiğitbaşının tayini olmak üzere esnafın diğer yöneticilerinin tayinleri, usta ve çırakların kalfalığa geçişleriyle ilgili törenler pek çok noktada Ahîlik gelenekleri çerçevesinde yapılırdı. Bu bakımdan yiğitbaşının tayininde ve söz konusu törenlerin birçoğunda Kırşehir'deki Ahî Evran Zâviyesi şeyhinin bulunması âdet haline gelmişti. Bu âdetin Osmanlıların son dönemlerine kadar Anadolu ve Rumeli'deki şehir ve kasaba esnafı arasında uygulandığı dikkati çekmektedir. Bu çerçevede Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'daki esnaf heyeti içinde bulunan yiğitbaşı bugün Ahîlik törenleri esnasında nostaljik de olsa temsillerde yer alır. Esnaf gruplarının dışında bir çeşit mahallî milis kuvveti olan il erlerinin başındakilere de yiğitbaşı denirdi⁷⁸.

1.1.5. Muhtesip

Konusu dini-örfi ilkeler ışığında ve dengeli bir şekilde fert, toplum, devlet hakları ile kamu ahlak ve düzeninin korunması olan hisbe faaliyeti Müslümanlar için farz-ı kifaye sayılmıştır⁷⁹. İhtisap, hisba kelimesinden gelir ve geleneksel Ortadoğu şehirlerinde ekonomik hayatın ve düzenin denetimiyle görevli memura muhtesip denmektedir. İslam dini, devletin başındaki kişinin toplum menfaatini gözeterek toplumda genel geçer kabul gören değer yargılarını ve yasaklarını desteklemesini ister. Bu tür yasaklar hisba adı altında toplanarak şeriatın bir kısmını meydana getirmekte ve halifenin görevlerinden biri olarak ifade edilmektedir⁸⁰.

⁷⁷ Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 113.

⁷⁸ İlhan Şahin, a.g.m, s. 549.

⁷⁹ Cengiz Kallek, "Muhtesib", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 133.

⁸⁰ Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 97.

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü anlamda yerel yönetim birimleri yoktu. Belediye hizmetlerinin yerine getirilmesi, geleneksel yönetim anlayışına uygun olarak padişahın görevleri arasındaydı. Bu görev onun atadığı memurlar tarafından yerine getiriliyordu. Bu görevlilerden birisi de muhtesipti. Muhtesip; çarşı ve pazarların, bir başka ifade ile gündelik ekonomik hayatın düzenleyicisiydi⁸¹. Muhtesip, çarşı pazarda yer alan ürünlerle ilgili meselelere, ölçme ve tartmadaki hilelere, fiyat ve pazarlıktaki adam kandırma olaylarına, pazarı ve çarşayı kontrol etme işlerine nezaret eder, zamanında borcunu vermeyenleri adil ve insafli olmaya mecbur kılardı. Ancak muhtesibin icraat alanının sınırları bellidir; bir hükmün infaz edilmesi, bir kararın verilmesi, delil dinlenmesi bahis konusu olmayan meselelere bakmakla yükümlüdür⁸². Muhtesip, devletin sanat ve ticaret hayatını düzenleme ve kontrol görevini yerine getiriyordu. Bu görevlerin uygulandığı kurallar hisba adı altında toplanmıştı. Hisba geniş anlamda, Müslümanların günlük hayatta birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen, şeriata dayalı kuralların toplamıydı⁸³.

1.1.6. Ehl-i Hibre

Esnaf arasında, esnafla idare arasında veya idare kurulu içinde meydana gelen anlaşmazlıklara hakemlik eden, söz ve otorite sahibi ustalardan meydana gelen danışman grubuydu.⁸⁴ Lonca üst kurulu fonksiyonu icra eden ehl-i hibre mesleklerinde tecrübeli, söz ve otorite sahibi ustalardan meydana gelmiştir. Esnaf arasında ve mahkemede bilirkişi görevi yapan bu kıdemli ustalar, *ehl-i hibre* ya da *ehl-i vukuf* şeklinde adlandırılmaktadır. Bir veya birden fazla kişinin ehl-i hibre olma ihtimali vardır ve kadı huzurunda kethüda da olduğu gibi esnaf tarafından tayin edilmesi talep edilen kişi ya da kişiler merkezden alınan berat ile bu göreve resmen atanmaktadır⁸⁵. Bu atamalarda halkın da talepleri göz önünde bulundurulurdu. Mesela 1584'te hayyatlar (terziler), ehl-i hibre olan Mehmed'in, ihaneti sebebiyle görevden uzaklaştırılmasını ve yerine Ömer adlı birinin atanmasını talep etmiştir. Merkezin emri üzerine her iki kişi de mahkemeye çağırılmış ve halkın istediği bu kişi göreve getirilmiştir⁸⁶.

⁸¹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 150-151.

⁸² Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 97.

⁸³ Özer Ergenç, a.g.e., s. 150-151.

⁸⁴ Selahattin Bayram, a.g.m., s. 90.

⁸⁵ Özer Ergenç, a.g.e., s. 182.

⁸⁶ M. Asım Yediyıldız, a.g.e., s. 29-30.

Ehl-i hibrenin görevi daha çok üretimle alakalıdır. Yani ehl-i hibre üyeleri, ürün kalite kontrolünden mesul olan kadı ve muhtesibin lonca içinden danışman ve yardımcılarıdır. Ehl-i hibrenin uzman görevlileri, esnaf arasında güvenilir kimselerdir ve esnaf, aralarındaki bir mevzuyu kadı huzuruna çıkarmak yerine öncelikle ehl-i hibreye götürmeyi tercih etmektedir⁸⁷. Ehl-i hibre bununla birlikte denetim komisyonunda da görev yaparlardı. Çünkü yiğitbaşılar, onların bilgisi olmadan kalite kontrolü yapamazdı. Ehl-i hibre grubunun esnaf arasında belli kurallara göre dağıtılması gereken malların gönderilmesi ve işçi gönderilmesi gibi konularda da görevli oldukları bilinmektedir.⁸⁸

Yukarıda esnaf yöneticilerinin görev ve yetkilerinden bahsedilmiştir. Esnaf idare kurulu her ayın birinci ve üçüncü Cuma günleri teşkilât odasında, esnaf şeyhinin başkanlığında toplanırdı. On beş gün içindeki esnafla alakalı olayları anlatır, geçmiş toplantılarda alınan kararların uygulanmasını ve sonuçlarını açıklardı. Lüzum gördüğü meseleleri görüşmeye açardı⁸⁹.

1.2. Esnaf Çalışanları

1.2.1. Yamaklık ve Çıraklar

Bir gencin ahiliğe kabulüne çok önem verilirdi. Çırak ahiliğe kabulden önce bazen aylarca süren araştırma ve incelemeden geçer en küçük bir şüphe uyandırsa bile ahiliğe kabul edilmezdi. Teşkilata girmek isteyen ahlak ve terbiyesi üzerinde yapılan incelemeler olumlu ise, ilgili kişi bir törenle üyeliğe kabul edilirdi⁹⁰.

Hiyerarşik olarak ahilikte meslek dereceleri yamaklıktan başlıyordu. Bir kişi birliğe yeni girdiğinde iki çırak ona yol kardeşliği, bir usta da onun yol haritası olarak kişiye rehberlik yapardı. İşletmelerdeki her çırak, ona mesleğin sırlarını ve birliğin geleneklerini öğreten ve ehliyet kazandığı zaman ona da kefil olacak olan bir ustanın yanında çalışırdı. Titizlikle yürütülen ve uzun yıllar süren yetiştirme sürecinden sonra aday birliğe alınmaya hazır hale gelince, babası ya da velisi birliğin şeyhine yani

⁸⁷ Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 113.

⁸⁸ M. Asım Yediyıldız, a.g.e., s. 30.

⁸⁹ Mithat Gürata, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Ankara: Tisa Matbaacılık, 1975, s. 104.

⁹⁰ İbrahim Durak-Atilla Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2010, s.154.

başkana başvururdu⁹¹. İki yıl parasız ve sürekli yamaklık eden kişi ustasının, kalfaların, velisinin ve esnaf şeyhinin katıldığı bir törenle çıraklığa terfi ederdi. Çıraklığa terfi eden kişi ustasının manevi evladı olur ve usta çırağın hem meslek hayatından hem de sosyal hayatından sorumlu tutulurdu. Usta çırağın bütün haklarını gözetir ve onu asla sömürmezdi. 1001 gün çalışarak çıraklık süresini tamamlayan gencin ustası, çırağın mesleki ve sosyal açıdan yeterli derecede yetiştiğini ve ahlaken de olgunlaştığını örgüte bildirirdi⁹². Başkan, adayın buna hazır olduğuna inanırsa ustaları birlik odasına davet ederdi. Çırak, el sanatının birkaç örneğini zanaatkârlardan meydana gelen meclise sunardı⁹³. Bundan sonra, esnaf başkanı çırağın sırtını sıvazlayarak işine devam etmesini, ibadetini yapmasını, ustasına, kalfasına ve ailesine itaat etmesi ve yalandan kaçınması ve diğer konularda bir takım tavsiyelerde bulunduktan sonra, kendisine ustası tarafından bir ücret tayin edilirdi. Hak ettiği bu ücretin iki haftalığı, ustası tarafından esnaf vakfı sandığı'na "Terfi Harcı" olarak yatırılırdı. Böylece bir usta yanında iki yılını dolduran genç özel törenle çıraklığa terfi ettirilmiş oluyordu⁹⁴. Kabul edilirse o teşkilatın ileri gelenlerinin de bulunduğu bir ortamda çeşitli ikram ve hediyeler çocuğa takdim edilir; çocuğa nasihatte bulunulur; ustaların elleri öptürülür; besmeleyle çocuğa fûta (ipekli peştamal) kuşatılarak dua edilir ve çocuk ustaya verilirdi. Böylece çırak veya şâkird, bir ustanın yanına verilerek ona itaat etmesi ve sanatının inceliklerini öğrenmesi istenirdi. Çıraklar tek ustaya bağlı olmamakla birlikte başka bir ustanın yanında kendi ustasının izni olmadan iş tutamazlardı⁹⁵. İş başında verilen eğitimde sadece mesleki bilgiler değil, aynı zamanda dini ve ahlaki bilgiler de verilirdi. Eğitim için bir Ahi'nin yanına verilen çırağa mesleki bilgilerin yanında, namaz kılmak, oruç tutmak gibi İslam'ın şartları da öğretilirdi. Ahilikte ahlâkî kuralları kapsayan fütüvvetnâmelerde belirtilen insani ve ahlâkî davranışlar uygulamalı olarak öğretilirken,⁹⁶ bazı anne-babalar maddi kaygılarla

⁹¹ E. Selcen Korkmaz, Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Loncaları, Kütahya: *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 36-37.

⁹² İbrahim Durak-Atilla Yücel, a.g.m., s.154.

⁹³ E. Selcen Korkmaz, a.g.e., s. 36-37.

⁹⁴ Hilal Temel, "Selçuk Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü", Konya: *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 44.

⁹⁵ Ferhat Öztürk, "Sermaye, Borç ve Alacakları Açısından Bursa Esnaf-Tüccarı (1800-1839)", Sivas: *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 9-10.

⁹⁶ Mustafa Aslander, Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi (Kırşehir Örneği), Kırşehir: *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 19.

çocuğa genel eğitimi verdirmeden çıraklığa kaydettirmişlerdir. Hatta II. Mahmud 1824-1825 yıllarında yayınladığı iradede, çıraklığa başlayabilmek için çocuğun ilköğrenimini bitirdiğine dair kadılarca verilen belgeyi loncaların onaylamasını istemiştir. Bu usule loncaların dikkat etmesi istenmiş, uymayanların çıraklığa alınmaları yasaklanmıştır. Genellikle bir usta yanındaki çırak sayısı bir ya da iki iken, yer yer değişkenlik de arz etmektedir. İhtiyacı oranında ücret alan çırağın mesleğinde ilerlediğine kanaat getirilirse loncanın üstatlarının da hazır bulunduğu bir toplantıda şed veya peştamal kuşandırılarak kalfalığa geçirilmekteydi⁹⁷.

1.2.2. Kalfalar

Çıraklıktan sonra gelen rütbe, kalfalıktı. Arapça anlamıyla, esnaf içinde, çıraklıkla ustalık arasında yer alan orta mertebe demektir. Bir çırak üç yıllık lonca eğitimini bitirince, lonca üstadları ve lonca heyetinin özel oturumuna çağrılırdı. Çırağa hamilik eden ustanın onayı alındıktan sonra, çırak kalfa olup peştamal bağlar ve ustalarının elini öperdi. Ancak kalfalar yapılan imtihanlarda başarısız olmaları halinde dükkân açma hakkını da kaybederler ve başkalarının yanında çalışmaya devam ederlerdi⁹⁸.

Kalfalık eğitimini başarıyla tamamlayan biri, usta mertebesine erişerek, teorik olarak dükkân açma hakkını da elde etmiş oluyordu. Bundan sonra kendi iş kolunda, yeni dükkân açılmasına gerek olması halinde meslek hayatına fiilen atılırdı. Çıraklıktan sonraki aşama kalfalık olmakla beraber, bu tasnif, meslek gruplarına göre değişmekteydi⁹⁹. Esnaflığa geçişin ikinci rütbesi olan kalfalıkta ücretler biraz daha artar, kalfalar en az üç yıllık bir eğitime tabi tutulurdu. Bu süre içerisinde mesleğinin inceliklerini öğrenerek iyice pişmesi sağlanır, bununla beraber kendisi de çırakların yetiştirilmesinde rehberlik yapardı. Mesleğinin tüm ayrıntılarını öğrenen kalfanın ürettiği işlerin lonca ustalarına gösterildiği bir tören düzenlenir ve yiğitbaşı eliyle şed veya peştamal bağlanarak ustalığa terfi ettirilirdi¹⁰⁰.

⁹⁷ Ferhat Öztürk, a.g.e., s. 9-10.

⁹⁸ Mehmet Demirtaş, a.g.e., s. 42-43.

⁹⁹ Mehmet Demirtaş, a.g.e., s. 42-43.

¹⁰⁰ Ferhat Öztürk, a.g.e., s. 10.

1.2.3. Ustalar

Osmanlı loncalarında esnaf ve tüccarın yükselebileceği en üst makam, üstad veya usta rütbesiydi. Bu makama yükseliş, *başka çıkmak (bağımsız olmak)* deyiimiyle ifade edilmekteydi. Ustalık derecesine üstadlık da denilmekteydi. Usta olabilmek için o meslekten olan kimsenin hem loncaı meydana getiren ailelerden, dini veya sosyal zümrelerden birine mensup bulunması, hem de gedik, yani mesleğini yürütme hakkını satın alabilecek kadar varlıklı olması gerekirdi¹⁰¹. Bu hakkın satın alınmasıyla usta mertebesi, birbirine sıkı sıkıya bağlıydı. Usta olmanın bazı teknik şartları da mevcuttu. Usta adaylarından her biri sekiz veya dokuz sene üstadına hizmet edip sanatlarını başarıyla icra ettikten sonra dükkân açabilirdi. Usta adayının dükkân açabilmesi için, ticaretini yapacağı malın kalitesi hakkında yeterli bilgiye, iyi ve orta kalitedeki malı ayırt edebilecek beceriye sahip olması gerekiyordu. Böylece usta adayı kabul edilip edilmemesi konusuna karar verilirken, çırakken gösterdiği çalışmanın yanı sıra, adayın mali gücüne de bakılıyordu¹⁰².

Esnaf ve tüccarın yetişme tarzının son noktası ustalıktır. Esnaf örgütsel yapısına bağlı ustaların en önemli iki vazifesi vardır. Bunlardan birisi kaliteli ürün yapmak, diğeri ise yanındaki çalışanlardan yeni ustalar yetiştirmektir. Böylece mesleğinin incelikleri usta-çırak ilişkisi içerisinde sonraki nesillere sağlam bir şekilde aktarılması sağlanmıştır¹⁰³. Usta adayı tüm bu şartları yerine getirdikten sonra ticaret hayatına atılmak için girişimlerde bulunurdu. Lonca mensuplarından usta olmaya aday bir kimsenin kendisine bir işyeri satın aldığı lonca başkanına bildirilince, başkan, loncanın bütün ustalarını, öbür loncaların başkanlarını ve ileri gelen din adamlarını yapılacak törene davet ederdi. Önce adayla ustası ve loncanın başkanı bir törenle içeri girerlerdi. Gereğine uygun selamlaşmadan sonra müftünün bir işaretiyle, imam Kuran'dan parçalar ve dualar okur, hadislerden açıklamalar yapardı. Sonra adayın bağlı bulunduğu loncanın başkanı bir vaaz vererek, loncanın hamilerinden söz eder; adaya işinde dürüst olmasını, sultana itaat etmesini, ulemaya ve ustalarına saygı göstermesini, çıraklarına ve işçilerine kendi çocuklarıymış gibi davranmasını v.b. öğütlerdi. Bundan sonra adayın ustası, adayın eğitime ve başarılarına tanık olduğunu söyler, yeni usta da iyi niyetler

¹⁰¹ Gabriel Baer, "Türk Loncalarının yapısı ve bu yapının Osmanlı sosyal tarihi için önemi", (Çev: Sami Feriel), *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, s. 104.

¹⁰² Mehmet Demirtaş, a.g.e., s. 43-44.

¹⁰³ Ferhat Öztürk, a.g.e., s. 10.

taşıdığına yemin ederdi. Bu anda kalfalık peştamalı çıkarılır, ustalık peştamalı takılırdı. Böylece usta ticaret hayatına atılırdı¹⁰⁴.

2. OSMANLI'DA DERİCİLİK FAALİYETLERİ VE HAFFAF ESNAFI

Osmanlı Devleti, yaklaşık altı yüzyıl varlığını sürdüren ve altı yüzyılın büyük bir bölümünde dünya üzerindeki olaylara doğrudan veya dolaylı olarak etki eden, devrinin en büyük devletlerinden biridir. Üç kıtaya yayılan toprakları, büyük nüfus hacmine sahip olması, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ve stratejik konumuyla dönemindeki siyasi, iktisadi ve askeri her gelişme ilgi alanına girmiştir. Osmanlı Devleti dünya üzerindeki varlığını sürdürebilmek, olaylara yön verebilmek, büyük devlet olabilmek ve diğer devletlere karşı üstünlüğünü sürdürebilmek için iktisadi, siyasi ve askeri alanlara başvurmuştur. Bu anlamda 18. yüzyıla kadar başarılı olabilmıştır. Avrupa Devletleri karşısında güç kaybetmeye başlayınca, bu araçlar da aleyhinde işler hale gelmiştir¹⁰⁵.

Osmanlı Devleti dünya gücü olduğu dönemlerde ticareti de elinde bulunduruyordu. Bilindiği gibi ekonomisi genel anlamda tarım ve ticarete dayanıyordu. Kırsal alanlarda tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri yürütülürken şehirlerde ise küçük el sanatları, ticaret, manifatura, tarımla meşgul olunmaktaydı. Bununla birlikte yine şehirlerde sanayi de ön plana çıkmıştır. Sanayi alanında çok ileri bir seviyede olmasa da çoğunlukla küçük çaplı imalathanelerde sanayi faaliyetleri yapılmıyordu¹⁰⁶.

Osmanlı Devleti'nde birçok meslek grubu bulunmaktaydı. Bunlar gruplarından bazıları şunlardır: Celeb, debbağ, kasab, sarrac, mu'taf, hayyad, takyacı, haffaf, boyacı, dellal, dellak, gazzaz, nalband, bakkal, arabacı, abacı, kâtip, sabuncu, şerbetçi, kuyumcu, paşmakçı, dülger, pabuççu, derzi, heymane, çorbacı, börekçi, gibi¹⁰⁷. Osmanlı şehirlerinde üretim yapan esnafın bir bölümünü de haffaflar esnafı oluşturmaktaydı. Haffaflar esnafı da meslek grupları içerisinde önemli bir grubu teşkil etmekteydi.

¹⁰⁴ Gabriel Baer, a.g.m., s. 106.

¹⁰⁵ Ertuğrul Acartürk-Ramazan Kılıç, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 2, 2011, s. 2.

¹⁰⁶ Harun Şahin, "Osmanlı Döneminde Maraş'ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında)", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29, 2012, s. 5.

¹⁰⁷ Halime Doğru, *XIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995, s. 129.

Haffaflar esnafının faaliyet alanı çoğunlukla deri malzemesi olmasından dolayı aşağıda Osmanlı Devleti'nde dericilikten ve haffafların yaptığı faaliyetler üzerinde durulacaktır.

2.1. Osmanlı Devleti'nde Dericilik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde gelişmiş endüstri kollarının başında deri işleri gelirdi. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa bağlı olan Osmanlı ülkesinde deri üretimi ve kullanımı çok yaygındı. Hayvancılığın yaygın olduğu konar-göçerlerde deri eşya günün her saatinde ve her işte kullanılan bir malzeme idi. Kullanım alanı bu kadar yaygın olan derinin üretiminde çalışan esnaf ve zanaatkârlar oldukça yaygındı. XV. ve XVI. yüzyıllarda tamamen gelişmiş olan dericilik Anadolu ve Rumeli'de bütün Osmanlı kentlerinde geniş bir alana yayılmıştı¹⁰⁸. Orta Asya'da başlayan, Anadolu Selçukluları döneminde örgütlenerek devam eden dericilik zanaatı, Osmanlı döneminde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. İstanbul ve Ankara müzelerinde bulunan savaş elbiseleri, deri hurçlar, çok sayıda kitap ciltleri dericilik sanatının ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında yönetim ve sanat merkezi olan sarayda derinin çok geniş bir kullanım alanı bulunduğu ve deriden yapılan her eşyanın sanatsal boyuta ulaştığı bilinmektedir. Bu dönemde kunduradan, cilde, saka elbisesinden askeri teçhizata kadar binlerce kullanım alanı bulunan deri, Osmanlı'da halkın günlük yaşantılarına tam anlamıyla girmiştir. Bu durum teknik seviyesi yüksek bir deri ve deri mamul eşya sanayinin varlığını göstermektedir¹⁰⁹.

Osmanlı Döneminde hayvanlardan elde edilen deriler, çeşitli merkezlerde organize bir biçimde çalışan tabakhanelerde en iyi şekilde değerlendirilmiştir. Böylece ülke içinde ayakkabı, saraciye vb. ihtiyaçlar karşılanırken diğer taraftan da sürekli seferde olan ordunun koşum, eğer, çizme, ayakkabı gibi gereksinimleri hiç aksamadan sağlanmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden edinilen bilgilere göre; İstanbul, Konya, Trabzon, Edirne, Urfa, Bağdat ve Mısır gibi imparatorluk merkezlerinde çok değişik derilerin imal edildiği, bunların renk, kalite ve süsleme açısından üstün özellikte olduğu belirtilmektedir¹¹⁰. Osmanlı devrine ait belgelerde de belirtildiği gibi, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasından sonra yeni fetihler için gereksinim duyduğu

¹⁰⁸ Halime Doğru, a.g.e., s. 157.

¹⁰⁹ Melda Özdemir, "Türk Kültüründe Dericilik Sanatı", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Ankara, 2007, s. 71.

¹¹⁰ Hülya Kanbay, "Derinin Öyküsü", *Art Dekor Aylık Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, Sayı: 7, 1993, s. 85.

deriyi Anadolu'nun değişik bölgelerinden sağlamasının güçlüğü ve dağınık halde bulunan debbağhaneleri bir araya toplamak isteğiyle İstanbul Kazlı Çeşme'de büyük bir deri üretim merkezi kurmuş ve 360 tane debbağhane inşa ettirmiştir¹¹¹. Bu merkez Türk dericiliğinin gelişmesine yeni bir ivme kazandırmıştır. Yine Fatih döneminde 1475 yılında kurulan Saraçhanane'de çeşitli deri eşya ve aksesuarlar üretilmiştir. Ancak bu kuruluş 1693 yılında çıkan büyük yangınla birlikte tamamen yok olmuş ve bugün sadece İstanbul'da bir semt adı olarak kalmıştır¹¹². Türk dericiliği ve ordu için üretilen eşyada deri kullanımı ile ilgili en önemli belge ise Fatih Sultan Mehmet'in Kazlı Çeşme'nin kurulması için önerdiği tabakhanelere ait fermanıdır. Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı sınırlarını genişletme arzusu, savaş için gerekli, deri koşum takımlarına, askeri ayakkabılara, kılıçları korumak için kınlara ihtiyaç göstermiştir. Böylece, deri önemli bir savaş malzemesi olmuş ve askeri alanda, korunma amacı ile gerek giysilerde, gerekse savunma silahlarında kullanılmıştır. Osmanlı kalkanları, bakır, demir veya hayvan derisinden yapılmıştır. Ayrıca, derinin çoğunlukla barutluk, kütüklük, fişeklik, silah muhafazaları gibi silah donanımlarında kullanıldığı görülmektedir Osmanlı'da dericiliğin daha da geliştiği dönemlerde Anadolu'da; Konya, Diyarbakır, İzmir, Kütahya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Tokat, Amasya, Trakya'da; Silivri, Edirne, Rumelide; Üsküp, Selanik, Filibe, Tırhala, Rusçuk, Güneydoğu'da Halep, Şam gibi şehirlerde de dericilik ilerlemiştir¹¹³.

Deri işleriyle uğraşan esnaf, ayakkabı çeşitlerini yapanlar ve koşum araçlarını dikenler olmak üzere iki kola ayrılıyordu. Bunlarda kendi aralarında alt gruplara ayrılıyordu. Adı geçen temel üretimlerden başka deri sandıklar, hurçlar, kapı perdeleri, kitap ciltleri de yapılıyordu. Bunların her biri nadide sanat eseri özelliği taşıyordu. Üzerlerine baskı ve boya ile çeşitli nakışlar ve süslemeler de yapılıyordu¹¹⁴.

Osmanlı Devleti'nde dericilik ile ilgili mesleklerden biri de Haffaflık (ayakkabıcılık)'tır. Bu meslekle ilgili dört kelime telaffuz edilmektedir. Bunlar İskaf, Keşf-ger, Haffaf-Kavaf ve Başmakçı gibi ayakkabı anlamına gelen kelimelerdir¹¹⁵. Osmanlı İmparatorluğu'nun en eski kayıtlı belgelerinde ayakkabı ve ayakkabıcı

¹¹¹ Melda Özdemir, a.g.m., s.71.

¹¹² Çağatay Uluçay, "İstanbul Saraçhanesi ve Saraçlarına Dair Bir Araştırma", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul, 1951, s. 148.

¹¹³ Melda Özdemir, a.g.m., s.71.

¹¹⁴ Halime Doğru, a.g.e, s. 158.

¹¹⁵ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 35.

kelimesine rastlanmaz ancak, bu terimler “Babuççu (babuçi)”, “başmakçı”, “dikiçi” ve “haffaf” olarak ifade edilmiştir. Türk kültüründe ayakkabı renklerinin kullanımı da belli kurallara bağlanmıştır. Çıkarılan fermanla giyilen ayakkabı rengi, yaş, görev ve sosyal düzeye göre belirlenmiştir. Anadolu’da statü göstergesi olan ayakkabı, asker, köylü ya da saray halkının giyim kuşam tarzlarına göre farklılıklar göstermiştir¹¹⁶. Deri işleriyle ilgili mesleklerden biri de Mûze-dûz (Çizmecci) olup kaynaklarda bir kez tespit edilebilmiştir. Bu bakımdan Mûze-dûzun nasıl çalıştığı hususunda da şimdilik bir bilgi yoktur¹¹⁷.

Türkler giyim kuşam konusunda belli bir kültüre sahip ve geçmişi olan bir millettir. İlk vatanları olan Orta Asya’da yünden ve deriden giyim eşyaları yapmakta ustaydılar. Yünden keçe çizmeler yanında deriden çizmeler de yapıp kullanıyorlardı. Ayakkabı çeşitlerinden olan çizme, mest ve terlik Osmanlı öncesi dönemde Türklerde yaygın olarak kullanılıyordu¹¹⁸. Selçuklular döneminde Anadolu’da Türklerin büyük bir kısmı sarı renkte çizmeler giymekte olup, çizmelerin üzerleri desenlidir. Bunların konçları bazen düz, bazen de diz kapağına kadar yuvarlak dizlik şeklinde yapılmaktadır¹¹⁹. Osmanlı Devleti’ne bakıldığında kapıkulu ocağının yüksek rütbeli subayları bir tür imtiyaz simgesi olarak sarı renkli pabuç ve çizme giymişlerdir. Osmanlı Yeniçeri Ocağında ise yayalar sarı çizme, bölük başları kırmızı çizme, küçük zabıtlar siyah çizme giymişlerdir. O dönemde, gayrimüslimlerin sarı renk ayakkabı giymesi ise nizamnamelere aykırı olup sadece siyah ve kırmızı giyebiliyorlardı¹²⁰.

Kunduracı dükkânları da çarşı olarak bir arada çalışmakta idiler. Nitekim Kırşehir’de Kunduracılar Çarşısı, Konya’da Haffafistan ve 622/1223 tarihli bir vakfiyeye göre de Amasya’da Ayakkabıcılar Çarşısı bulunmaktadır. Sivas’ta da 78 dükkândan 9’u ayakkabıcıydı ve çarşı olarak bir arada çalışıyorlardı. Ali Mazeheri’ye göre “ayakkabıcıların kimisi yalnız sipariş ve ölçü üzerine çalıştığı halde büyük çoğunluk, yalnız hazır işi satardı. Ayakkabıcıların siparişleri hiçbir zaman vaktinde

¹¹⁶ Songül Kuru-Candan Paksoy, “Anadolu’da Ayakkabı ve Cumhuriyet Dönemi Ayakkabı Kültürü”, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara: 2008, s. 823-824.

¹¹⁷ Erdoğan Merçil, a.g.e., s. 37.

¹¹⁸ Murat Parlakpınar, “Derleme Sözlüğü’nde Ayakkabı ve Ayakkabıcılıkla İlgili Söz Varlığı”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, 2013, s. 139.

¹¹⁹ Erdoğan Merçil, a.g.e., s. 37.

¹²⁰ Songül Kuru-Candan Paksoy, a.g.m., s. 824.

teslim etmemek adetleriydi. Bunlar tamamı işlemeli, altın veya gümüş sırmalı terlikler de yaparlardı¹²¹.

Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nde haffafanlar (Kavafçılar-Paşmakçılar) hakkında geniş bilgiler vermektedir. Verdiği bu bilgiler arasında ayakkabı çeşitlerini, ustalarını, ustalarının pirlерinin kim olduğu, dükkanlarının nerede bulunduğu, dükkan sayısını, çalışan nefer sayısını, dükkanlarda satılan ayakkabılar için nasıl seslenildiği gibi çok geniş bilgiler verilmektedir. Aşağıda bu bilgilerden bahsedilecektir.

Evliya çelebi paşmakçı (ayakkabıcı) esnafından bahsederken toplum içindeki herkesin neredeyse onlara muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Bunların da bazı satış hileleriyle ve çeşitli yeminler ederek mallarını müşteriye fazla paraya satarak yüksek miktarda kâr elde ettiklerinden bahsetmiştir. Evliya Çelebi paşmakçı esnaflarını tanımlarken şu bilgileri vermiştir: *Dükkan 1000, neferat 1004, bunlar dört mevleviyet yerde dikilmiş pabuç, çizme, paşmak, postal, yemeni, Çerkez filları, renk renk pabuçlar/tomaklar, içedikler ve terlikler satar pak ve Pakize kavaflardır. Bunlar seyishaneler üzere dükkânlarını donatıp dellaları tablalar içre kütane, zergerdan, zenane ve lorta pabuçlar ile tablaları donatıp "Pabucum rüzgar ölüsü, üç yüz kırk, beş yüz elli ve bin beş yüz" diye seslenirler, kavaflarca bilinen bir hesaptır ki müşteri bu ilimden haberli değildir, ama hilaf etmeyip aldığı pabuç mestlere hesapları üzere rakam edip sattıkta "Şiresi budur, mümin karındaş. Alimallah şehidallah" diye vardığı Kabe'ye yemin edip her pabuç başına beş akçeye razı değil bir alay bıyığı tıraş, başı misvaklı ve gözleri sürmeli Kadızadeli taifesidir. Pazar edip akçasını alırken hesabında müşteriye kan ağlatıp müşteri gittikten sonra "Gidiyi eyi yaktım" diye övünür insafsız bir kavimdir, ama ne çare herkes bunlara muhtaçlardır*¹²².

Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nde yine bir kavafbaşıya (ayakkabıcı ustası) yamak (yardımcı) olan meslek sahipleri hakkında da geniş bilgiler vermiştir. Aşağıda kavafçı ustalarına yardımcı olan esnaf grupları ve onların dükkanları, çalışan kişiler onların başında bulunan pirlерinin isimlerine kadar detaylı bilgiler vermiştir. Önce paşmakçıbaşı esnafı hakkında açıklamalarda bulunan Evliya Çelebi onlarla ilgili olarak, *Dükkân 70, neferat 170, pirleri Ekber-i Yemeni oğlu Muhammed'dir. Selman-ı Pak'in otuz birinci kuşak bağladığı pirlerdendir. Paşmakçılar, pabuççular ve çizmecilerin*

¹²¹ Erdoğan Merçil, a.g.e., s. 36.

¹²² Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: İstanbul*, Cilt: 1, Kitap: 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 603.

silsilesi bu zata ulaşır, nurlu kabri yine Yemen’de Aden şehrinde dar-ı ademde yatmaktadır. Bunlar eski meslek olup İmam-ı A’zam paşmak yaptığından pabuççu bekârlarıyla alayda gitmeyi reva görmeyip başka alay ile kavaflara yamak oldular. Pabuççu bekarlarının da pirleri bunların piridir, ama kavafların müstakil pirleri yoktur. Sonradan ünlenmiş bir topluluktur. Lakin teferrüclerinde bir kimseyi post sahibi eyleseler yine dualarını pirimiz Muhammed Ekber-i Yemeni diye anarlar¹²³.

Osmanlı Devleti’nde dokumacılık, dericilik, ayakkabıcılık, dikicilik ve terzilik gibi dönemin pek çok klasik üretim alanının yanında çok geniş yelpazeli bir imalat ve hizmet sektörü bulunmaktadır. Ticari hayatın döndüğü mekânlar olarak pek çok han, dükkân ve mağazanın yer alışı da ticari canlılığın bir göstergesidir¹²⁴. Evliya Çelebi kavafçılara yardımcı olan esnaf grubundan biri olan dikici attarları konusunda şu açıklamalarda bulunmuştur. *Dükkân 80, neferat 100, pirleri Muhammed [196a] Ekber-i Yemeni oğlu Ebu Selam’dır. Bunların dükkânları Eski Bedesten yakınında Acıçeşme yanında başka bir çarşıdır ki pabuç, paşmak ve çizme kalıpları, çiriş, iğne, sıtırtaş, bıçkı, pabuççu tezgâhı kütükleri, miyane, şane, nevregan, tilsiman, muştâ, sünsar ve mest cenderesi gibi eşyalar ile seyishaneler üzere geçer musalli cemaattir¹²⁵.*

Kavafçı esnafına yardımcı olan esnaf gruplarından olan çizmeciler esnafı, mestçiler esnafı ve terlikçi esnafı hakkında da Evliya Çelebi Seyehatnamesi’nde bilgiler vermektedir: Evliya Çelebi çizmeciler esnafı hakkında; *dükkân 100, neferat 500, pirleri yine Muhammed Ekber-i Yemeni’dir. Bunlar dükkânların sarı, kırmızı ve mavi ulema çizmeleriyle süsleyip geçerler demektedir.*

Mestçiler esnafı hakkında ise Evliya Çelebi şu bilgileri vermektedir: *Dükkân 100, neferat 500, pirleri Ebu Hureyre’dir. Kemerini Hz. Ali bağlayıp mestçilere pir oldu, zira ceylan derisi üzere mesh etmeyi Peygamberimiz sünnet edip ilk defa bu Ebu Hureyre keçi derisinden mest yapıp pir oldu, kabri Mısır Cizesi’nde hurmalık içinde bir cami yanındadır, Hz. Peygamber bunlara Ebu Hureyre künye kodular, zira her sahabeye birer güzel lakap korlardı. Bu zat kedi sevdiği için Ebu Hureyre lakap komuşlardır. Yılda bir kere Nevruz gününde bir gün bir gece Mevlud-i Nebi olup 100.000 adam toplanıp alış veriş olur. Türbesinde nice bin mır mırnav der kediler*

¹²³ Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, a.g.e., 2003, s. 603.

¹²⁴ Osman Köksal, XIX. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Birlikte Yaşam Standardına Lokal Bir Yaklaşım: Şumnu Örneği, *Uluslararası 38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (İCANAS-38) Bildiri Kitabı*, Cilt: II, Ankara, 2011, s. 599.

¹²⁵ Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, a.g.e., s. 603.

vardır. Hadis rivayetçisi ulu sultandır. İkinci cildimizde ziyaret yeri anlatılırken mevlidi ve yerden adam kemikleri çıktığı ayrıntılı yazılmıştır. Bu taraftan, mestçiler de seyishaneler üzere dükkânçelerini donatıp geçerler.

Evliya Çelebi Terlikçiler esnafı hakkında da yine diğer esnaflarda olduğu gibi bilgiler vererek şunları kaydetmiştir: *Dükkân 200, neferat 400, pirleri dükkânlarını renk renk meşin ve sahtiyan terlikler ile süsleyip “Eyi terlik mesti” diyerek silahlı geçerler*¹²⁶.

Ayakkabı esnafına yardımcı olan esnaf grupları sadece üretimde değil bazen de yırtılan ya da eskiyen ayakkabıların tamiri konusunda paşmakçı esnafına yardımcı olmuşlardır. Evliya Çelebi yine bunlarında dükkân ve çalışan nefer sayılarından bahsederek, pirlерinin kim olduklarını, tamir dükkânlarının nerede olduğu hakkında bilgiler vermiştir. Kavaf eskicileri esnafı hakkında Evliya Çelebi: *Dükkân 104 neferat 600, pirleri Yasir oğlu Ammar’dır, Selman-ı Farisi’in otuz üçüncü belini bağladığı pirlerdendir, kabri Urfa’dadır. Bunlar -da dükkânlarını eskiden onarılmış pabuçlar ile süsleyip geçerler. Hamam kapısındaki esnaftan bahsedilmektedir.* Evliya Çelebi diğer tamir esnafı olan Pabuç tamircisi esnafı hakkında ise: *Mekan 105, neferat yine 105, yine pirleri Yasir oğlu Ammar’dır. İstanbul içre toplam 150 hamamdır. Elbette her hamamın kapısı dibinde bir pabuç tamircisi yani eskici fakiri geçim için kâr eder. Onlardan başka yerlerde eskiciler dükkânı ve başka köşede bin adet fakirlerdir. Bunların hepsi alayda başlarında voltan iğneleriyle eski pabuç dikerek geçerler, ama seferde lazımlı esnaftır*¹²⁷.

Ayakkabıcıların üretimde, tamirde paşmakçılara yardımcı olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Paşmakçı esnafına yardımcı olan bir diğer esnaf grubu da *kavaf dellâlları* esnafı idi. Kavaf delları da üretilen yeni ürün malların çarşılarda ve pazarlarda satılması konusunda paşmakçı esnafına yardımcı olmuşlardır. Evliya Çelebi Seyehatnamesi’nde bu esnaf grubuyla ilgili şu bilgileri vermiştir: *Neferat 500, bunların dükkânları yoktur. Hemen İstanbul’da toplam dokuz yerde arasta yani kavafhane çarşısı vardır. Onlar da dellallık edip kâr ederler, pirleri Ebu Zer-i Gıfarf belini bağladı, kabri Bağdad Kurnası Mezarlığı’ndadır*¹²⁸.

¹²⁶ Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, a.g.e., s. 605.

¹²⁷ Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, a.g.e., s. 605.

¹²⁸ Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, a.g.e., s. 605.

Yukarıda Evliya Çelebi'nin de bahsettiği gibi deri Osmanlı Devleti toplumunun geniş bir kesiminde kullanılmıştır. Bu kullanımın bu kadar geniş alana yayılması Osmanlı toplumu içerisinde deri işleriyle uğraşan birçok esnafın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu deri esnaf grubundan biri de haffaf (ayakkabıcı) esnafıydı. Tez konusunun Bursa'daki haffafan esnafı olmasından dolayı aşağıda Bursa haffafan esnafına daha ayrıntılı değinilecektir.

2.2. Bursa'da Haffaf Esnafı

Haffaf; ayakkabı, terlik vs. yapan ve satan esnaf anlamına gelmektedir¹²⁹. Osmanlı İmparatorluğu'na ait belgelerde ayakkabı ve ayakkabıcı kelimelerine rastlanmazken söz konusu terimler Babuçcu, Başmakçı, Dikiçi, ve Haffaf olarak geçmektedir. Eskiden babuçcuların ve dikiçilerin yaptıkları malları satan tüccara Haffaf denirdi. Bu kelime sonradan Kavaf olmuştur¹³⁰. Postacı, başmakçı ya da haffaflar, debbağların işledikleri gönlerden ayakkabı yapıyorlardı. 1695 yılında postacılar tarafından imal edilen mamullerin, kış ayak, ulu orta, orta mütahne, kaba kütahne postal, receboğlu postal, kurt ağzı, rüzgâr gibi çeşitleri vardı. Bunların yapımında kullanılan göneye “rüzgâr ulusu” deniliyordu. Yapımında özel bir tahta ve kalıplar kullanılmaktaydı. İncelenen dönemde de bu ayakkabıların üretilip kullanıldığı söylenebilir. Mesela 17. asrın başlarında “kurt ağzı” denilen ayakkabının mevcut olduğunu biliyoruz¹³¹.

Ayakkabı, giyimin bir parçası olup, ayağı saran ve iklim koşullarına karşı ayağı koruyan bir giyim eşyasıdır¹³². Bu anlamda ayakkabı kelimesi, iskarpin, bot, çizme ve terlik gibi ayak giysilerini ifade eder. Ayakkabı, kadın, erkek ve çocukların ayaklarını dış etkenlerden koruyan, topluma verilmek istenen imajı pekiştiren, farklı ortam ve koşullarda kullanılan bir giyim eşyası olup yüz ve tabanları çeşitli malzemelerden yapılmış ayak giysisidir. Ayağı koruyucu özelliğinin yanısıra, günümüzde şekil, renk ve

¹²⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 2012, s. 357.

¹³⁰ Sevim Zirek-Mert Özcömert, *Ayakkabı Sektör Araştırması*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2003, s. 17.

¹³¹ M. Asım Yediyıldız, a.g.e., s. 116.

¹³² Songül Kuru-Candan Paksoy, a.g.m., s. 822.

görünüm açısından kıyafeti tamamlayıcı bir unsur olarak da kabul edilen ayakkabı, insanlar için önemli ihtiyaçlardan biridir¹³³.

Yukarıda haffaflığın tanımı ve haffaf yapımı ve çeşitlerinden bahsedildikten sonra burada da haffafların Bursa şehrinde ticari açıdan ne öneme sahip olduklarından bahsedilecek ve haffaf esnafının Bursa'daki çarşılarının konumları hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

İpek yolu güzergahında bulunan Bursa şehri ticaret açısından stratejik olarak çok önemli bir konumda bulunuyordu. İlk Osmanlı başkenti Bursa'nın kent kimliğini sergileyen, geleneksel ticaret kimliğini bu günde devam ettiren ve Osmanlı'nın ticaret oluşumunun başlangıcı kabul edilen yapılar bütünü, *Tarihi Çarşı* ve *Hanlar Bölgesi* adı verilen yerde toplanmıştı¹³⁴. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf grubu yer almaktaydı ve bunların herbiri kendi içerisinde bir yönetime sahipti. Esnaf gruplarının hepsinin bir çarşısı bulunuyordu. İmal ettikleri ürünlerden dolayı birbirine yakın faaliyet gösteren esnaflar bazen aynı çarşıda bazen de tek başlarına bir çarşı içerisinde faaliyet gösterebilmektedirler.

Bütün şehirlerde en yoğun iş kolu kavaflık yani ayakkabıcılıktır. Kavaflar (ayakkabıcılar) arastası gibi, anayollar üzerindeki işlek kentlerde bir büyük çarşı hacminde kavaflar, yemeniciler, çarıkçılar arastası olurdu. Her tezgahın ustaları ve kalfaları geceli gündüzlü çalışır ve ürettiklerini dükkanlarının içine dışına bir ipe, bir çubuğa geçirilmiş şekilde asarlardı. Kavaflar, köşkerler, yemeniciler, saraçlar, semerciler, nalbantlar bir arastada; kasaplar, kebabçılar, aşçılar başka, manifaturacılar, yorgancılar, takkeciler, yağlıkçılar, terziler, kürkçüler, kapamacı dükkanları, yün, pamuk iplik satıcıları başka bir arastada faaliyet gösterirlerdi. Halk kendi arasında arasta yerine iç, içi'derdi. Kavaflar içi kavaflar çarşısı anlamına gelirdi¹³⁵.

Çalışması yapılan haffafların da Bursa'da ticaret açısından son derece önemli rol oynadıkları bilinmektedir. Haffafların ticaret hayatında nerede çalıştıkları hakkında yazarların farklı görüşleri yer almaktadır.

Hülya Taş makalesinde haffafların da içinde bulunduğu çarşıların içinde hammadde temini ve alımı konusunda şu açıklamaları yapmıştır: Hisar'ın hemen altında

¹³³ Sevim Zirek-Mert Özcömert, a.g.e., s. 9.

¹³⁴ Ahmet Ö. Erdönmez, "Vakıf şehri Bursa'nın Yeni Müzesi; Vakıf Kültürü Müzesi", (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursa'da Zaman*, Sayı: 21, Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2017, s. 28.

¹³⁵ Necdet Sakaoğlu, *Geleneksel Meslek Örgütlenmeleri ve Anadolu Çarşıları*, (Ed: Görkem Kızılkayak), *Osmanlı Çarşıları Atlası*, Bursa: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Yayınları, 2010, s. 17-18.

Pınarbaşı'ndan Balık Pazarı'na ve Emir Hani'na doğru akan derenin yakınında idi. Debbağhane, başta haffaflar yani ayakkabıcılar olmak üzere muytab ya da mutaflar, semerciler, sarraclar için hammadde pazarı durumundaydı. Örneğin hayvan derilerini işleyerek kullanılabilir hale getiren debbağlar, bu deriden ürettikleri sahtiyan, yani işlenmiş deri ve gönü, ayakkabıcılara satışa sunuyorlardı. Bu pazarlarda hammaddeye ihtiyaç duyan hırfet üyeleri, yöneticileri olan kethüda ve yiğitbaşları denetiminde ihtiyaçları ölçüsünde alım yapıyorlardı. Zaten belirtilmiş olan bu alanın dışında mal alıp satmak yasak olduğu için kimse usulsüz hareket edemezdi¹³⁶. Hülya Taş haffaflarında içinde bulunduğu esnafların hammadde aldıkları pazarın Hisar çevre olduğundan bahsetmektedir. Zaten bilindiği gibi ticaretin büyük bir bölümü ve esnafların çoğu bu arada toplanmış durumdaydı. Bu açıklamalar haffafların çarşılarının da burada olabilme ihtimalini ortaya koymaktadır.

Bu görüşlerden bir tanesi de Ahmet Haşim'in eseri olan Gurubhane-i Laklakan'dan yola çıkarak Ceyhun İrgil tarafından ortaya konulmuştur. Ceyhun İrgil Ahmet Haşim eserinde geçen Gurubhane-i Laklakan olarak bilinen ve günümüzde de hayvan hastahanesi olarak kullanılan yerin aslında Kavaflar Çarşısı olduğunu söylemektedir. Yazara göre Ahmet Haşim'in eserinde geçen Gurubhane-i Laklakan'ın aslında Gregoire Françoise Baille adlı bir ecnebinin evinin bir köşesi olduğunu ve burada yaşlı, kanadı ya da ayağı kırılmış leyleklerin bakımının yapıldığı ifade edilmiştir. Ancak bu görüş yanlış bir şekilde ifade edilmiş ve günümüze kadar da yanlış bir şekilde gelmiştir. Bu yanlış görüşler bölgenin hayvanların bakımının yapıldığı ve bakıldığı yer olarak anılmasına neden olmuştur. Burada aslında Fransız konsolosluğu binası olarak kullanılan ve daha sonradan buranın konsolos yardımcılığını yapan Gregoire Françoise Baille'nin evi haline gelen bu yapı ifade edilmiştir. Ancak Ahmet Haşim'in sözlerinin yanlış anlaşılması binanın asıl kimliği dışında ünlü olmasına sebep olmuştur¹³⁷.

Aslında Osmanlı'da yaralı ve düşkün hayvanlar için "bakım" ve "tedavi" yanlış ve abartılı bir inanış değildir. Ama bunun gerçek yeri Gurebâhâne-i Laklakân binası değil, Kavaflar Çarşısı'dır. Aslında aynı makalede Haşim, Bursalıların hasta ve yaralı hayvanlar için yaptığı işleri ve bu organizasyonu konsolos Gregorie Baille ağzından

¹³⁶ Hülya Taş, "Bursa'da Yakın Mesafeli Ticaret Faaliyetlerinin Mekanı Olan Çarşılar", *Osmanlı Coğrafyasında Çarşı Kültürü ve Çarşılar*, Bursa: Ahmet Akınoğlu Matbaacılık, 2010, s. 15 ss. 11-18.

¹³⁷ Ceyhun İrgil, "Gurebahane-i Laklakan Bursa Kavaflar Çarşısı'dır", (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursa'da Zaman*, Cilt: 4, Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2012, s. 94-95.

şöyle anlatır; *“İşte Gurebâhâne-i Laklakân, dedi. Biliniz ki bahçemin bu köşesi, gerçekten şeklini almış kendi hayalimdir. Bu harap üç oda ile onları çeviren bahçe köşesinde ömrümün bu son günleri, sessizlik ve hayal içinde geçiyor. Fırsat buldukça buraya yönelirim. Eşim bile bana burada arkadaşlık etmez, bu sessizlik yerinde arkadaşlarım yalnız sakat ve ihtiyar leyleklerdir. Bilmem Bursa’yı gezerken gördünüz mü? Kavaflar çarşısının ortasında bir meydan var. Bu meydan hastalıklı bazı hayvanların Dârü’l-‘acesidir. Kanadı bacağı kırık leylekler, bunamış kargalar, kör ve sağır baykuşlar burada halkın sadakasıyla beslenirler. Kavaf esnafının aylıkla tuttuğu, yüz yaşında, baktığı sakat leylekler, toplanılan para ile bir ihtiyar her gün işkembe, temizler, parçalar ve insan merhametine sığınan zavallı hasta kuşlara dağıtır”* demiştir. Sonuç olarak, çok güzel bir “hayvan hastanesi” idealini edebileştiren Ahmet Haşim’in Gurebâhâne-i Laklakân makalesi ile Fransız Konsoloslugu binası “hayvan hastanesi” olarak hak etmediği bir şöhrete kavuşurken, bu fikrin babası ve ilk uygulama alanı olan Bursa Kavaflar Çarşısı maalesef unutulmuştur¹³⁸. Ahmet Haşim’in eserinde geçen yerin Irgandı köprüsünün civarında olduğu bilinmektedir. Tarihi kaynaklara göre üzerinde, 31 dükkan ve bir mescitten oluşan tonozlu kagir bir yapı ile köprünün ana taşıyıcı tonozunun her iki yanında birer adet depo (ahır) bulunan köprü, 1855 depreminde büyük hasar görmüş ve üzerindeki kagir yapı yerine irili ufaklı ahşap dükkanlar inşa edilmiştir¹³⁹. Bu durum Kavaflar (Haffaflar) Çarşısının burada olma ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır.

Kapalıçarşı da eski ayakkabıcıların bulunduğu çarşıdır. Bedestenin güneyinde, günümüzde de ayakkabıcıların bulunduğu yerdedir. Bu çarşı Haffaflar Çarşısı olarak da

¹³⁸ Ceyhun İrgil, a.g.m. s. 94-95.

¹³⁹ Gökdere üzerindeki en önemli yapı Irgandı Köprüsü’dür . Dünya üzerinde dört arastalı köprüden biri olan Irgandı Köprüsü, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerini birbirine bağlar. Çeşitli kaynaklarda Irgandı Köprüsü’nün 1442 yılında Pir Ali oğlu Tüccar Muslihiddin tarafından mimar Abdullah oğlu Timurtaş’a yaptırıldığı ifade edilmektedir. Tarihi kaynaklara göre üzerinde, 31 dükkan ve bir mescitten oluşan tonozlu kagir bir yapı ile köprünün ana taşıyıcı tonozunun her iki yanında birer adet depo (ahır) bulunan köprü, 1855 depreminde büyük hasar görmüş ve üzerindeki kagir yapı yerine irili ufaklı ahşap dükkanlar inşa edilmiştir. 1922 yılında kenti terk eden Yunanlıların bombalaması sonucu köprü yeniden tahrip olmuştur. 1949 yılında köprü betonarme olarak ve orijinal haline göre 60 cm. daha yüksekte yeniden yapılmıştır. 1988 yılından 2004 yılına kadar süren çeşitli bireysel ve kurumsal çabalar sonucunda, 2004 yılında 19. yüzyıldaki durumuna uygun olarak restore edilen köprü günümüzde çeşitli el sanatı atölyelerini ve dükkanları içermektedir. 17. yüzyılda Bursa’ya gelen Evliya Çelebi, bu köprünün mimarisi ile ilgili öyküler anlatmaktadır. Bu konuyla ilgili bilgilere ulaşmak için Bkz. <http://www.bursa.com.tr/irgandi-koprusu-461.html> (Er: 10.07.2017).

bilinmektedir¹⁴⁰. Ayşegül Keleş Eriçok'da makalesinde *Kavaflar Çarşısını* Suphi Bey haritasından yola çıkarak Bedestenin güneyinde yer aldığını söylemiştir¹⁴¹.

Doğan yavaş makalesinde çarşı ve pazarların önemine değinerek şunları ifade etmiştir; Çarşılar ve pazaryerleri hala Bursa şehrinin hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Her meslek grubunun kendi ticaret bölgeleri bulunmakta ve loncalara ayrılmış durumdaydı. Haffaların buldukları yerde oluşturdukları çarşı da bunlardan biridir. Kavaflar Çarşısı, Haffaflar Çarşısı, bunlar hep son dönemde 19. yy. ortalarında çarşıların ve hanların hala yaşadığını gösteriyor. Tahtakale Hanı, Kütahya Hanı, Eskişehir Hanı, Yoğurt Hanı, Abulyont Hanı günümüze kadar gelmiştir. Bu küçük hanların özelliği, daha çok civar köylerden gelenlerin, günü birlik bir gece kalıp ertesi gün dönmeleri içindir, çünkü atla geliyorlar, kağnıyla ya da at arabasıyla geliyorlar. Öğleden sonra şehre gelecek, ancak akşamüstü malını satabilecek, gece dönemeyeceği için gece konaklama zorunluluğu oluyor¹⁴².

Haffaf Esnafına ait çarşılarla ilgili yukarıda yapılan açıklamaların yanı sıra haffaflar esnafına ait olan muhasebe kayıtlarında Hirfet-i Haffâfân-ı Kaygan adıyla da kayıtların tutulduğu tespit edilmişti. Bu muhasebe kayıtlarında geçen Kaygan ibaresinin Haffaflar esnafının bu bölgede de faaliyet göstermiş olabileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü haffaflar esnafı ya Haffâfân-ı Kebir ya da Haffâfân-ı Sagir olarak kaydedilmekteydi. Ama bunların dışında birde Haffâfân-ı Kaygan olarak kayıtlarda yer alması bu bölgede de bunların faaliyet göstermiş olabileceğini göstermektedir. Zaten Haffaflar Esnafı Vakfından Kaygan Mahallesinden de 25 kişinin farklı zamanlarda kredi aldığı da tespit edilmişti. Haffâfân-ı Kaygan olarak tutulan kayıtlarda görev yapan mütevelliler isimleri aynı zamanda sagir ve kebir olarak tutulan kayıtlarda da geçmektedir. Bu durum bize bu muhasebe kayıtlarının da Haffaflar Esnafı Vakfına ait olduğunu ve başka yerde faaliyet gösterme olasılığını ortaya koymaktadır.

Sonuç itibariyle haffaflar çarşısının Bedestenin güneyinde Hisar'ın hemen altında Pınarbaşı'ndan Balık Pazarı'na ve Emir Hanı'na doğru akan derenin yakınında olma olasılığının yanı sıra Irgandı köprüsü etrafındaki ticaretin yoğun olarak yapıldığı

¹⁴⁰ <http://www.bursa.com.tr/kavaflar-carsisi-378.html> (Erişim Tar: 09.07.2017).

¹⁴¹ Ayşegül Keleş Eriçok, "Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi, *Planlama*, Cilt: 24, Sayı: 3, İstanbul: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası Yayını, 2014, s. 176.

¹⁴² Doğan Yavaş, "Bursa Hanları ve Çarşıları" *Yeşil Bursa Dergisi*, 2015, <http://yesilbursadergisi.com/mobil/haber.php?id=308> (Erişim Tar: 09.07.2017).

yerde veya bunların haricinde Kaygan bölgesinin de ayrı bir çarşı kurulmuş olma olasılığını göstermektedir. Bu açıklamaları yaptıktan sonra şuna da değinmek gerekir Osmanlı döneminde hisar hem korunma açısından hemde ticaret açısından önemli idi. Herhangi bir saldırı anında hemen hisara sığınılırdı. Bundan yola çıkarak ticaretin de yoğun olarak hisar etrafında şekillendiği söylenebilir. Dolayısıyla Haffaflar Çarşısının hisarın etrafında olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmenin yanı sıra Haffaflar esanına ait bir çarşının da Kaygan tarafında olma olasılığını söylememize neden olmaktadır. Ancak sonuç olarak genel ve büyük çarşının hisar etrafında olma olasılığını yüksek bir ihtimaldir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE VAKIFLARA GENEL BİR BAKIŞ

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE VAKIFLAR

İnsanların bir arada yer almaları, yaşamın temel amaçlarından olan yardımlaşma ve dayanışma duygusundan kaynaklanmaktadır. Türk milletinin tarihi ve kültürel mirasının en önemli kaynaklarından olan vakıflar, tarihi kökleri İslam hukukuna dayanan yardım ve hayır müesseseleridir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışını esas alarak toplum hayatının devamlılığını sağlama amacı göz önüne alındığında, vakıfların tarih boyunca üstlendiği işlevlerin ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Vakıfların yüzyıllardır çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik hizmetler sunduğu, fakirliğin önlenmesinde, kurduğu hastaneler, imarethaneler, yaşlı bakımevleri ile sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerini ortaya koyduğu bilinmektedir. İnsanlığa yardım etme ve vatan sevgisine dayanan, Türk düşüncesinin ve hayat tarzının meydana getirdiği vakıflar, tarih boyunca binlerce kültür ve sanat eserleri ortaya çıkarmışlar bu suretle, ülkenin bayındır hale gelmesinde önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Bütün Türk devletlerinde gelişme göstererek ortaya çıkan vakıflar, özellikle Osmanlı Devleti'nde bu gelişmenin zirvesine ulaşmıştır. İnsanlar ve toplum için yapılması faydalı görülen her şey vakıflara konu olarak girmiş ve gerçekleştirilmesi için çeşitli vakıflar kurulmuştur. Türk tarihinde bugünkü modern terminoloji ile sosyal hizmetler dediğimiz bu faaliyetler, inanç, kültür ve hayırseverlik kurumları içinde örnek olarak kendini göstermiştir¹⁴³.

Vakıflar, yardımlaşma ve dayanışmanın kurumsallaşmış en ideal şeklidir. Bu müesseseler insan hayatının kolaylaştırılması, iyileştirilmesi, toplumsal düzenin korunması ve devamı için kurulmuştur. Vakıflar, geliştirdiği sosyal yardım müesseseleri ile insan onurunun korunmasını sağlamış, toplum ve devlet bütünlüğünü tamamlayıcı etken olmuştur¹⁴⁴.

Vakıfları yalnız ilim olarak ele alacak olursak onu, vakıf eylemini ve bu eyleme ait her türlü kuralları bilmek şeklinde tarif etmemiz mümkündür. Bu tarife göre ilmi vakfın konusu, vakıf eylemi ve eyleme ait her türlü kurallar olmaktadır. Bu ilmin gayesi

¹⁴³ Mehmet Merve Özaydın, "Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi", *Kamu-İş.*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2003, s. 2-3.

¹⁴⁴ Mehmet Merve Özaydın, a.g.m., s. 4.

ise mevcut vakıfların muhafaza ve imarı ile toplumun bu sosyal yardım kurumundan yararlanma koşullarını tanzim ve vakıf yapma usulleri ile toplumsal dengesizliklerin giderilmesi durumlarının gelecek kuşaklara aktarılması suretiyle insanlığın mutluluğuna hizmet etmektedir¹⁴⁵.

Vakıf, insanla birlikte mevcut olan karşılıklı dayanışma ve başkalarına iyilik yapma duygusunu, hukuki statüye kavuşturan ve ona süreklilik sağlayan, hukuki ve sosyal bir müessesedir. Vakıf, karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan medeni bir kurumdur ki toplum hayatı da karşılıklı yardımlaşmadan doğar. İnsanların her sahada ilerlemelerine engel olan isyanlardan, ihtilallerden ve anlaşmazlıklardan meydana gelen felaketlerin ilacı karşılıklı yardımlaşmadır. Toplum hayatının devamını sağlayan, düzen ve güvenliğinin en büyük şartı, toplumsal sınıflar arasında büyük farklar oluşmaması ve sosyal dengenin korunmasıdır. Sınıflar arasında, yakınlaşmayı temin eden en önemli faktör, karşılıklı yardımlaşmadır¹⁴⁶. Vakıflar başta fedakârlık olmak üzere; yardımlaşma, dayanışma, uzlaşma, kaynaşma, mutlu olma, üretme ve koruma gibi ilkelere dayanır. Sosyal politikanın temel amacını teşkil eden sosyal adaletin sağlanmasında yine önemli bir yeri vardır¹⁴⁷.

İnsanın fitratında genelde iyilik yapmaya ve hayır işlemeye yönelik bir eğilim bulunur. Bu duygu ve düşünce, tarih boyunca hemen hemen bütün dinler ve medeniyetler tarafından desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Neredeyse insanlık tarihiyle ve kadim medeniyetlerle özdeş olan bu düşünce, Kur'an-ı Kerim'de yer alan hükümler, Hz. Peygamber'in, onun arkadaşlarının ve onları takip edenlerin uygulamaları ile yeni bir modele dönüşmüş ve "vakıf" ismiyle İslam devletlerinde ve toplumlarında müesseseleşmiştir. İslam medeniyetinin bir parçası olan ve uygulama alanı bulduğu toplumlarda büyük gelişme gösteren bu müessese, zamanla asırların birikimi ve tecrübesi ile kendi içinde devasa bir yapıya dönüşmüş ve "Vakıf Medeniyeti" kavramı ile tanımlanmıştır¹⁴⁸.

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkılarak, Arapça bir isim olan vakıf kelimesi, sözlükte; "durma, durdurma, hareketten alıkoyma, ayakta bekleme, hapsedme,

¹⁴⁵ Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Bakımından Vakıflar*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983, s. 30.

¹⁴⁶ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 1.

¹⁴⁷ Mehmet Merve Özaydın, a.g.m., s. 5.

¹⁴⁸ Hüseyin Çınar-Miyase Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynakçası*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2015, s. 1.

dinlendirme, alıkoymak” anlamlarında kullanılmaktadır. Vakıf, hukuki bir akid olup onunla bir kimse Allah’a yakın olma gayesiyle menkul ve gayrimenkul emlakını, dini, hayır ve sosyal bir gaye için sonsuza kadar kamu yararına tahsis etmektedir¹⁴⁹.

Başka bir tanıma göre ise Arapça bir kelime olan vakıf, anlamı itibarı ile durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelmekte, bu durum, bencilliği, açlığı, servet hırsını ve kibri durdurmak olarak yorumlanmaktadır. Vakfetmek, insanların sahip oldukları malları belli bir gaye ile karşılıksız ve Allah rızası için bağışlamalarıdır. Temel amaç, insanlığa hizmet sunulmasıdır. Buna göre vakıf; gerçek veya tüzel kişilerin hiçbir etki altında kalmadan, kendi istekleriyle kendilerine ait mallarını veya her türlü ekonomik değerlerini ve haklarını mülkiyetten çıkartıp, belirli bir amaçla hayır ve hizmete ebedi olarak tahsis etmesi olarak da ifade edilebilir¹⁵⁰.

Bu tariflerden anlaşıldığına göre vakıflar, sadece Allah rızasını kazanmak için mali imkan sahibi olan kimseler tarafından kurulan ve geliri ihtiyaç içinde bulunanlara tahsis edilen müesseselerdir. Tariflerde, “ibadullah” (Allah’ın kulları) kelimesinin bulunması, vakıf gelirinin tek bir ferde bırakılmasından ziyade dağıtılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu tarifler bize, vakıfların, toplumun hizmetinde olduklarını göstermektedir. Toplum fertlerinin de bunlardan yararlanmaları, ya bizzat ya da dolaylı olmaktadır. Hastane, cami, mektep, medrese gibi kendilerinden yararlananlardan bizzat, bu hayır kurumlarının yaşaması için gerekli olan gelirlerden yararlanılması da dolaylıdır¹⁵¹.

Asırlar boyu sosyal hayatımızda son derece önemli ve etkin bir yer almış bulunan vakıfların, geçmişte gördüğü işlevlerin tespiti günümüzde bu kurumların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Vakıf tüm İslam coğrafyasında hicri üçüncü asırdan beri uygulana gelen, buralarda yaşayan toplumların sosyal, iktisadi ve siyasi yapılarına kök salmış, son devirlerde büyük darbeler yemesine karşılık halen etkinliğini sürdürebilen önemli sosyal bir kurumdur¹⁵².

Osmanlı Devleti’nde vakıfların çok büyük bir gelişme gösterdiği, toplumun eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi en temel ihtiyaçlarının ötesinde, son derece ayrıntılara dönük alanlara bile yöneldiği anlaşılmaktadır. O kadar ki, batılı sosyal

¹⁴⁹ Halime Doğru, a.g.e., s. 94.

¹⁵⁰ Mehmet Merve Özaydın, a.g.m., s. 3-4.

¹⁵¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003, s. 34.

¹⁵² Mehmet Merve Özaydın, a.g.m., s. 5.

politikacılar 16. asır Osmanlı toplumu için “vakıf cenneti” tabirini kullanmışlardır. Gerçekten o dönemlerde vakıf kurumu toplumun tüm ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan tek yaygın toplumsal kuruluş haline gelmiştir. Vakıfların gördüğü işlevleri göz önünde tutmadan bu dönemin iktisadi ve sosyal hayatını kavramak mümkün değildir¹⁵³.

Osmanlılarda devletin görevlerine ilişkin anlayış ve uygulamanın İslam’ın ilk dönemlerindeki ve bugünkü sosyal devlet anlayışından oldukça farklı olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti’nde esas itibarı ile iç ve dış güvenliği sağlamakla görevli idi. Devlet kendisini vatandaşları eğitmek, onlara sağlık hizmetleri götürmek, fakirlere yardım etmek ve ülkeyi bayındır hale getirmekle doğrudan yükümlü saymıyordu. Bu kalemler için devlet bütçesinden harcamalar yapılmıyordu. Düşünülmesi dahi çok güç olmakla birlikte, İslami bakımdan bir devlet görevi olarak kabul edilmesi gerekli olan bütün bu hizmetler, eğitim, sağlık, bayındırlık hizmetleri (başta padişah, diğer devlet büyükleri ve zenginlerin) kurdukları ve devletin de vergi muafiyetleri vs. yollarla desteklediği vakıf müesseseleri tarafından gerçekleştiriliyordu¹⁵⁴.

Vakıfların Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkmasında ve Osmanlı ülkesinin bir vakıf medeniyeti haline gelmesinde tüm bu etkenler önemli rol oynamıştır. Osmanlı medeniyeti, İslam’ın temel kaynakları ile kendinden önceki Müslüman devletlerin uygulamalarına dayanarak gelişme imkânı bulmuştur. Bu bakımdan, Osmanlı tarih ve teşkilatlarını başlı başına ve kendinden öncekilerden tamamen bağımsız olarak düşünemeyiz. Zira Osmanlılar, kendilerinden önce Anadolu’ya gelip yerleşmiş bulunan Müslüman Türklerin yaşayış tarzlarını, ahlak, örf, iktisat ve diğer özelliklerini almaktan çekinmiyorlardı. Bundan dolayıdır ki bir şehir veya kasaba, Selçuklulardan, Karamanlılardan veya başka bir beylikten Osmanlılara geçtiğinde pek bir değişikliğe uğramıyordu. Çünkü Osmanlı Devleti’nin, teşkilat ve müesseseleri ile Anadolu Beylikleri teşkilat ve müesseseleri arasında pek bir fark yoktu¹⁵⁵. Bu kültürel ve medeni alışveriş ile Osmanlılar, beylikler aracılığıyla Anadolu Selçuklu Devleti’nin mirası üzerinde ve onun bir devamı olarak mirasını şekillendirme ve geliştirme imkânı buldular. Bu vesile ile Osmanlılar, kendilerinden önceki diğer Müslüman ve Müslüman Türk devletlerinin çok zengin teşkilat ve müesseselerinden de geniş ölçüde faydalanma

¹⁵³ İ. Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sayı: 7, 1994, s. 16.

¹⁵⁴ İ. Erol Kozak, a.g.e., s. 16.

¹⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “XVI. Ve XV. Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *Belleten*, Cilt: 2, Sayı: 5/6, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1938, s. 500.

imkânı buldular. Nitekim Abbasiler devrinde bir teşkilat olarak hukuki esasları kabul ve tespit edilen vakıf müessesesi, İslam ve Osmanlı dünyasının her köşesinde süratle yayıldı. İslam toplumunun siyasi ve ekonomik gelişmesine paralel olan bu çoğalmayı üç kıtada görmek mümkündür. Mescidler, medreseler, mektepler, ribatlar, tekkeler, türbeler, köprüler, sulama kanalları, hastahaneler, kervansaraylar, imaretler, kütüphaneler, hamamlar vs. birçok hayri-dini tesis, hep vakıflar sayesinde meydana getirildi¹⁵⁶.

Görüldüğü gibi hemen hemen bütün müessese ve teşkilatlarının kökenlerini kendilerinden önceki Müslüman ve Müslüman Türk devletlerinden alan Osmanlılar, vakıf konusunda da bu yolu takip ettiler. Nitekim Osmanlı Devleti'nde daha ilk beyler zamanında başlayan, devletin siyasi ve mali kudretinin inkişafına paralel olarak gelişip artan vakıfların, bilindiği kadarıyla Osmanlılar dönemindeki ilk kurucusu Orhan Gazi olmuştur. Orhan Gazi, 724 Rebiülevvel (1324 Mart başı) tarihinde azadlı kölelerinden Tavaşi Şerafeddin'e Mekece'de vakfettiği hangahın tevliyetini verdiğiine dair vakfiye ve vakıf şartlarını gösteren Farsça yazılmış tuğralı belgesi bulunmaktadır¹⁵⁷.

Vakıflar hakkında yukarıda verilen bilgilerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nde vakıfların son derece önemli bir yapılanma içinde oldukları görülmektedir. Başta padişahlar olmak üzere, devrin büyük devlet adamları, padişah eşleri ve kızları, devrin zenginleri tarafından Allah'a yakın olmak amacıyla birçok vakfın kurulduğunu ifade etmek gerekir. Bu vakıflar zamanla devletin tamamında yaygınlaşmıştır. Vakıfların devletin bütün coğrafyasında yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte farklı vakıf türleri de ortaya çıkmıştır. Vakıflar ilk kuruldukları amaçlar dışında toplumda farklı alanlarda da hizmetler vermeye başlamıştır. Bu hizmetlerden bir tanesi de esnaflar arasındaki sıkıntıları ortadan kaldırmak, ekonomik olarak zarar gören esnafın elinden tutararak yok olmasını engellemek olduğu söylenebilir. Bu şekilde esnaflar tarafından oluşturulan vakıflara Haffaflar Hirfet Vakfı denilmektedir. Bu kurumlar birer kredi kurumu görevi üstlenmişlerdir. Bu tez çalışması da şeriye sicillerinden yola çıkarak esnaflar arasında kredi kurumu olarak kurulan Haffafan Esnafı Vakıflarını ele alacağı için vakıf kurumu, bu çalışmanın da temelini oluşturmaktadır. Bu açıklamalar yapıldıktan sonra aşağıda

¹⁵⁶ Ziya Kazıcı, a.g.e., s. 81.

¹⁵⁷ Ziya Kazıcı, a.g.e., s. 81.

konunun daha da pekişmesi için vakıf çeşitleri hakkında detaylı bilgiler verilerek, Haffafan Hirfet Vakıfları üzerinde durulacaktır.

1.1. Avarız Vakıfları

Kelime olarak avarız, arıza'nın çoğuludur. Avarız vakıfları, istenmeyen durumlar ve arzulanmayan sıkıntılara karşı alınmış bir tedbir demektir. Gerçekten avarız vakıflarının geliri bir köyün veya mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere kurulmuştur¹⁵⁸. Avarız vakıfları mahallelerde kurulmuş olan ve genelde mahalle halkının ihtiyaçlarına cevap veren ve devrin büyük şahısları ve zenginleri tarafından yapılan hayır kurumlarıdır. Osmanlı Devleti de cihan devleti olmak yolunda ilerlediği için devletin her tarafında vakıf kurumları oluşturulmuştur. Vakıflar bazen padişah tarafından kurulurken bazen de padişahın teşvikiyle vakıf kurma konusunda her türlü kolaylık sağlanmıştır¹⁵⁹.

Osmanlılarda örfî vergiler başlangıçta nadiren ve çok cüzi miktarlarda toplanıyordu. Devlet ihtiyaçlarının giderek artması ve devlet hazinesinin bunları karşılayamaz hale gelmesi üzerine avarız vergileri, daha sık aralıklarla ve yüksek miktarlarda toplanmaya başlanmıştır. Bu vergileri ödemekte zorluk çeken yoksul halka akar veya para olarak vakıflardan yardım edilirdi. Akarların yıllık gelirinden, paraların ise işletilmesiyle elde edilen kârından fakir halka yardım yapılır, böylece vakfın ana sermayesine dokunulmamış olunurdu. Bu tür vakıflar başlangıçta doğrudan avarız vergisi ve örfî verginin karşılanmasına ayrılmaktaydı. Ancak adı geçen vergilerin halktan toplanması uygulamasının, sahip olduğu önemi yitirmesi üzerine bu doğrultuda kurulmuş olan vakıfların gelirlerinin de köy veya mahalle heyetleri kararıyla uygun yerlere harcanması yöntemi getirilmiştir¹⁶⁰. Sosyal bir dayanışma içerisinde bulunan bu halkın oluşturduğu en önemli sivil kurumlardan bir tanesi, avarız vakıflarıdır. Avarız vakıfları, kuruldukları mahallelerde ödenmesi gereken ortak harcamalar için bir fon niteliğinde birçok sosyal ihtiyaca cevap vermektedir¹⁶¹. Bazı köy, mahalle ve esnaf teşekküllerinde hastalık dolayısıyla iş, güç ve kazançtan aciz kalanların giydirilip,

¹⁵⁸ Yakup Özserağ, *Para Vakıfları ve Risk Sermayesi Örnek Olay (Vakıf Risk Sermayesi)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İşletme Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 38.

¹⁵⁹ Cafer Çiftçi, "Osmanlı'da Mahalle Avarız Vakıfları: Bursa Örneği (1749-1784)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 29, 2006, s. 51.

¹⁶⁰ Mehmet İpşirli, "Avarız", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 109.

¹⁶¹ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 51.

yedirilip içirilmesine, tedavilerinin sağlanmasına, fakir kızlara çeyiz verilmesine, sermaye bulamayanlara sermaye verilmesine, fakirlerden ölenlerin donatım ve kefenlenmesine¹⁶², mahallelerde bulunan câmi, mescit, mektep, su yolu, çeşme ve benzeri yapıların tamiri, kamusal binaların ısıtma ve aydınlatılmasının sağlanmasına, bu binalarda hizmet gören imam, müezzin, muallim, çeşmeci, kayyım, ferraş ve benzeri görevlilerin ücretlerinin ödenmesine ve sürekli alınır hâle gelen avarız vergilerinin karşılanmasına olanak sağlamıştır¹⁶³.

Böylece zamanla değişik bir mahiyet kazanan avarız vakfı daha sonra “avarız akçesi” ve “avarız sandığı” olarak da adlandırılmıştır. Müslim ve gayrimüslimlerin karışık olarak oturdukları mahalle veya köylerde avarız vakfı her iki zümrenin de ihtiyaçlarına sarf edilirdi. Vakfı yapanın Müslüman veya Gayrimüslim olması buna tesir etmezdi¹⁶⁴.

Tez çalışması, avarız vakıflarının alt bir dalı olan hırfet vakıflarını kapsadığı için avarız vakıflarının da açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Hemen akabinde, bu çalışmanın temelini oluşturan para vakıflarından bahsedilecektir.

1.2. Para Vakıfları

Para vakıfları 15. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı mahkemeleri tarafından tasdik edilen, 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, Anadolu ve Balkanlarda önemli ölçüde gelişen kurumlardır. Osmanlı’da para vakfının şu ana kadar tespit edilen en erken tarihlisine örnek olarak, Edirne’de 1423 yılında Yağcı Hacı Muslihuddin tarafından 10.000 akçenin işletilmek üzere vakfedilmesi gösterilir¹⁶⁵. Fatih Sultan Mehmed tarafından 24.000 altının vakfedilmesi ve bu paranın geliri ile yeniçeri ocakları için alınan etlerin bedellerinin bir kısmının karşılanması ise Osmanlı sultanlarının para vakfı kurmalarının ilk örneğini teşkil etmektedir¹⁶⁶. Bu durumun başka bir örneği de,

¹⁶² Yakup Özaraç, a.g.e., s. 38.

¹⁶³ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 51.

¹⁶⁴ Mehmet İpşirli, a.g.m., s. 109.

¹⁶⁵ Cafer Çiftçi, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 36, 2004, s. 79-80.

¹⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 290.

daha sonraları diğer padişahlar ve vezirler tarafından başkent kasaplarına fon sağlamak amacıyla oluşturulan para vakıflarıdır¹⁶⁷.

Osmanlı döneminde paranın vakfı konusundaki ilk tartışmalar, 1537 yılında Anadolu kazaskeri olan Çivizade ile Rumeli kazaskeri olan Ebussuud Efendi arasında başlamıştır. 1545 yılında şeyhü'l-islamlık makamına Ebussuud Efendi getirildiğinde, Çivizade Rumeli kazaskerliğine görevlendirilmiştir. Bu andan itibaren iki devlet adamı arasındaki para vakıfları ile ilgili tartışma daha da artmıştır. Ebussuud Efendi, konu ile ilgili “Risale fi Vakfi'l-Menkul ve'n Nukûd” adlı bir eser hazırlamış ve para vakfına yönelik hukuki esasları burada ortaya koymuştur. Eserinde para vakıflarının diğer gayrimenkul vakıflar gibi ebedi olabileceğini ve uzun süre gücünü kaybetmeyeceğini ileri sürmüştür¹⁶⁸. Bu durum karşısında Ebussuud Efendi'nin risalesine bir reddiye hazırlayan Rumeli kazaskeri Çivizade, bu reddiyeyi padişaha arz ederek para vakıflarının yasaklanmasını sağlamıştır. Reddiye içerisinde para vakıflarının yasaklanmasının gerekçeleri arasında en önemlisi, *muamele-i şer'iyeye* uygulamasının yaygınlığı ve bununla riba kapısının açılacağı düşüncesidir. Böylece 15. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda yasal karşılığı olmayan bir yere sahip olan para vakıfları, 16. yüzyılda sayılarının artması ve vakıf sistemleri üzerinde gücünün büyümesi nedeniyle, kısa bir süre de olsa Çivizade'nin girişimleri ile padişah tarafından yasaklanmıştır¹⁶⁹.

Osmanlı uleması, yasaklamalara rağmen para vakıflarının sahih olduğunu hazırladıkları fetvalarla dile getirmişlerdir. Tartışmalar, Çivizade'nin 1547 yılında ölümüne kadar devam etmiş ve Ebussuud Efendi'nin fetvaları doğrultusunda para vakıfları 1548 tarihli bir fermanla serbest hale gelmiştir. Para vakıflarının ortadan kaldırılması durumunda birçok sosyal hizmetin aksayacağı tespit edildiğinden, çıkarılan ferman ile yasaklamalar kaldırılmıştır. Ancak vakfin tescilli muamelelerin hangi oranda

¹⁶⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çev: Neyyar Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 286.

¹⁶⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, (Haz: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 57.

¹⁶⁹ Mehmet Şimşek, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986, s. 210-211.

yapılacağı ferman ile sınırlandırılmıştır. Sonuçta bu ferman Ebussuud Efendi'nin fetvaları doğrultusunda hazırlanarak tartışmalara son noktayı koymuştur¹⁷⁰.

16. yüzyıldan başlayarak Osmanlı sahasında nüfusun giderek artış göstermesi ve köyler ile kentler arasındaki iktisadî ilişkilerin büyümesiyle, para kullanımı büyük bir hız kazanmıştır¹⁷¹. Artan nüfus yoğunluğu ile birlikte giderek büyüyen değişim ağları ve işlem hacmi, işlemlerin daha sık ve daha küçük miktarlarda yapılmasına yol açmış, bunun sonucunda insanların nakit tutma talebi düşerek paranın tedavül hızı artmıştır¹⁷². 16. yüzyıldan itibaren para vakıflarının Osmanlı Devleti'nde önemli hale gelmesi ve orta ölçekteki mevcut kredi kurumlarının yaygınlaşması, bu düşünceye bağlı olarak açıklanabilir¹⁷³.

Para vakıflarının büyük bir bölümü, vakıf binalarının bakımını ve tamirini finanse eden, bu birimlerde çalışan personelin ücret ve maaşlarını ödemedeki faaliyet göstermişlerdir. Bununla birlikte mahalle ve köylerde çeşitli kamusal işlerin yürütülmesini ve esnafın mühimmat giderlerini karşılayan kurumlar olarak görülmektedirler. Ancak bu işleri, sermayesinde gayrimenkul bulunduran ve bu gayrimenkullerden elde ettiği kira geliri ile yapmakta olan vakıflar da vardır. Dolayısıyla para vakfi ifadesi, aslında sermayesini para yönüyle oluşturmayı tercih etmiş vakfin işletim sisteminin adıdır. Amaçları ve kurucuları açısından bakıldığında vakıflar; selatin vakıfları, avarız vakıfları, hırfet vakıfları gibi adlarla anılırlar¹⁷⁴. Eğer bu vakıfların sermayesi yalnız paradan meydana geliyorsa, hepsi para vakfi olarak nitelendirilir. Neticede para vakfi ifadesi, bir vakıf işletim sistemi olarak algılanmalıdır ve vakfin sermaye tipini göstermektedir. Amaçları ve kurucuları açısından selatin vakıfları, avarız vakıfları, hırfet vakıfları gibi kurumlar, araç ve sermaye yönünden, para vakfi özelliği gösterebilirler. 17. yüzyıl ve sonrasındaki dönemlerde Bursa'daki asl-ı vakf tarzındaki vakıfların büyük bir kısmı, araç ve sermaye yönünden para vakfi, amaç ve fonksiyonel yönden avarız vakfi özelliği göstermektedir. Başlangıçta amaç araçtan

¹⁷⁰ Tahsin Özcan, "Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge", *İLAM Araştırma Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 1998, s. 109.

¹⁷¹ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 80.

¹⁷² Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 127.

¹⁷³ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 80.

¹⁷⁴ Cantürk Kayahan-İrfan Görkaş, "Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 44, İstanbul, 2009, s. 214-215.

daha önemli iken, sonraki yüzyıllarda ekonominin tamamen nakde dönmesi ile vakıfların ekonomik işlevleri, sosyal işlevlerinin önüne geçmiş gibi gözükmektedir¹⁷⁵.

Diğer vakıflarda olduğu gibi para vakıflarında da, vakfedilen mülke ve vakıf yapma şartlarına sahip olma, akıl, baliğ ve hür olma özelliklerine sahip kişiler tarafından oluşturulabilmektedir. Bu özelliklere sahip bir kişi, oluşturacağı vakıfla ilgili şartlarını belirledikten sonra vakfiyesini hazırlayarak mütevelliyeye başvuru yapar¹⁷⁶. Ardından da kadıya giderek vakıf kurmak için müracaatta bulunur. Vakfiyelerde, vakfın kuruluş amacı ve vakfın şartları ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Kadı, vakfın kurulmasında aranan şartların olup olmadığını araştırdıktan sonra olumlu yönde karar verirse, vakıf kurucusu, müteveli ile birlikte kadı huzuruna çıkarak vakfiye içerisinde belirtilen şartların hepsini ikrar etmekte ve müteveli de onu onaylamaktadır¹⁷⁷. Vakfın takrirleri genellikle, vakfın mahiyetini, vakfın devamı için tahsis olunan para miktarını, vakfın nasıl idare olunacağını, vakfın gelirlerinin nerelere ve ne şekilde sarf edileceğini, kimlerin müteveli olacağını ve görevlilerin ücretlerinin hangi miktarda ödeneceğini içine almaktadır. Vakfın bu durumları belirtilmesinden sonra, kadı vakfın sahihliğine ve vakfiyedeki şartların doğruluğuna karar verirse, müçtehid imamların kavlini tercih ile vakfın sıhhat ve lüzumuna, mütevellinin göreve getirilmesine hükmetmektedir. Bu şekilde vakfiye tescil edilerek sicile kayıt olunduktan sonra, kadı tarafından üzeri mühürlenerek ilgililere verilmektedir¹⁷⁸. Vakfiye tescil edildikten sonra bazı şahıslar da kadının hükmünde bu duruma şahitlik etmektedirler. Toplumun önde gelen ve güvenilir kişileri olarak kabul gören bu şahitler, hukuki işlemlerin kayda geçirildiği belgelerin sonlarında şühudü'l-hal olarak unvanları ile birlikte yazılmaktadır¹⁷⁹.

Vakıf kurulduktan sonra vakfın tüm sorumluluğu ve vakıf paralarının idaresi bir müteveli tarafından yapılmaktadır. Müteveli; vakıf işlerinin vakfiye şartları ve şer'i hükümler çerçevesinde idare edilmesinde görevli olan kişidir. Vakıfta çalıştırılan personelin maaşlarının ödenmesi, harcama alanlarına para aktarılması ve vakıf paralarından borç verme ve borçları tahsil etme gibi işlemler müteveli kontrolünde yürütülmektedir. Özellikle sermayeyi işleterek vakfa kazanç sağlamak asıl amaç

¹⁷⁵ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 80.

¹⁷⁶ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 82-83.

¹⁷⁷ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 4.

¹⁷⁸ M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 92.

¹⁷⁹ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 83.

olduğundan, mütevellî vakıf paralarının borç olarak verilmesinde dikkatli davranmakta ve borç almak isteyenlerin gerekli teminata sahip olmaları durumunda kredi vermektedir. Eğer bir şahsa verilen borç para geri tahsil edilemezse, ilgili hukuki işleri başlatmak ve takip etmek de mütevellînin görevidir¹⁸⁰. Para vakıflarına ait kayıtlarda, vakfa verilen paralar veya sermaye *asl-ı mal (ana para)* ifadesiyle belirtilmektedir. *Asl-ı mal*'in korunması, vakıf kurucusunun amacını sonsuza kadar gerçekleştirmek için son derece önemlidir. Bu sebeple vakıf kurucuları sermayenin muhafazası için, özellikle borç verme işlemleri ile ilgili önemli tedbirler almışlardır. Vakıf sermayesiyle yapılan muamelelerin vakıf yönetimi tarafından kontrol altında tutulması, muhasebe kayıtlarının düzenli ve periyodik olarak kaydedilmesi, borç işlemlerinin kefil ve rehin gibi teminatlar altına alınarak kadı defterlerine işlenmesi, bu tedbirlerin en önemlileridir¹⁸¹.

Bu tez çalışmasında da 1630-1850 yılları arasında Bursa merkezinde kurulan Haffaflar Esnafı Vakfından kredi alan Esnaf ve ihtiyaç sahipleri ele alınmıştır. Başka bir ifade ile vakıflardan kredi kullanan şahısların unvanlarına göre sınıflandırılması ve kullandıkları kredi miktarları, meslekleri, cinsiyetleri, Müslim veya Gayrimüslim oluşları, şehri, miktarı, mahallesi, köyü, vs. şeklinde tasnif edilerek değerlendirmeye alınmaktadır. Bu şekildeki bir inceleme sonucunda, 1550-1850 yılları arasında Bursa'nın mahalleleri ve köylerindeki kredi kullanan insanların toplumun hangi kesiminden olduğu ve ne tür amaçlarla kredi kullandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Hirfet Vakıfları

Arapça kökenli “ehil” ve “hiref” kelimelerinin birleşmesinden oluşan Ehl-i Hiref¹⁸² terimindeki “ehil” sözcüğü; sahib, malik, mutasarrıf ile usta, maharetli gibi anlamlara sahipken; “hiref” sözcüğü ise, sanatlar, meslekler gibi anlamlar taşımaktadır. Bu durumda Ehl-i Hiref terimi sanat sahibi kişiler şeklinde ifade edilebilmektedir. Osmanlı döneminde Ehl-i Hiref kavramı küçük el sanatlarıyla uğraşan sanatkâr ve

¹⁸⁰ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 139.

¹⁸¹ Cafer Çiftçi, a.g.m., s. 82-83.

¹⁸² Hirfet teriminin birçok anlamı olmakla birlikte Ferit Devellioğlu şöyle açıklamıştır: *Kelime anlamı sözlükte, san'at, esnaf olan hiref kelimesi genel anlamda esnaf ve sanatkârların oluşturduğu topluluk anlamına gelmektedir.* Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi yayınları, Ankara, 1993.

zanaatkârları tanımlamak için kullanılmıştır¹⁸³. Hirfet'in çoğulu olan hiref, Osmanlıcada sanat ve zanaat sözcüklerini içermektedir. El işçiliğine dayanan hemen hemen her türlü üretim hiref kapsamında değerlendirilmiş, bu alanda çalışanlar da “ehl-i hiref” olarak adlandırılmıştır¹⁸⁴.

Tüccara karşı, ulema ve dini tarikatlar çerçevesinde kalmayarak çoğu şehirlerde halkın çoğunluğu tarafından benimsenmiş olan olumsuz görüşlerin, yalnız soyut dini görüşlerden değil, Orta Doğu toplumunun temel sosyal yapısıyla ilgili olduğu kanısına varılır. Orta Doğu şehirlerine egemen olan üretim ve dağıtım tarzı, temel şekli ile Hirfet/esnaf sistemine dayanmakta idi. Uzak pazar için üretim yapan büyük şehirler dışında, şehirlerin çoğunluğu doğrudan doğruya yakın bölge için üretim yapan, yani belli ve sınırlı bir pazar için çalışan bir üretim tarzı ile bağlıydı. Kısıtlayıcı ulaştırma koşulları dolayısıyla, küçük şehir endüstrisinin hammaddesi de belli ve sınırlı bir bölgeden gelmekte idi. Bu nedenle, rekabeti ortadan kaldıran hiref sistemi, toplumun uyumunu ve geçimini güvence altına alan ideal bir düzendi. Rekabet ve kazanç hırsı, bu yönetimi ve sosyal düzeni kökünden yıkacak bir düzen gibi karşılanıyordu. Hirfet yönetimine bağlı zanaatkâr veya satıcı esnaf arasında egemen olan *futuvva* ahlakı, Gazali'nin formüle ettiği ilkeleri aynen benimsemiş bulunmakta idi. Kazanç peşinde koşmak, geçineceğinden fazla kazanmaya çalışmak ahlaki noksanlıkların kaynağı sayılıyordu¹⁸⁵. Hirfet üyeleri, fazla zenginleşeni aralarından çıkarır, o esnafî tüccar sayarlardı. Tüccarın kazancı, bir çeşit vurgunculuk, spekülasyon ürünü, kanun dışı kazanç sayarlardı. El emeği ile, alın teri ile kazanılan şey, kanuna ve toplum vicdanına uygun bir kazanç sayılıyordu¹⁸⁶. Merkezi yönetimin vurguncu ve istifçi girişimcileri cezalandırmasına yönelik olarak çıkarılan ya da yabancı tüccarlara sınırlı miktarda ve sadece devletçe belirlenmiş türde malları satın almalarına yönelik yasaklayıcı emirler vardı. Bu emirler lonca örgütlenmelerini koruyan uygulamalardı. Doğal olarak bu tür büyük çaptaki düzenlemeleri yapması ve bunları uygulaması gereken yasama ve yürütme gücü yerel ve özerk loncalarda değil merkezi devlette bulunmaktaydı.

¹⁸³ Pelin Filiz Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayınları, 2010, s. 7.

¹⁸⁴ Hülya Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Number: 33, 2015, p. 280.

¹⁸⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 265.

¹⁸⁶ Halil İnalçık, a.g.e., s. 265-266.

Loncalarla ilgili merkezi yapının aldığı bu kararların yanında loncalar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde de son söz Osmanlı resmi görevlilerindedir¹⁸⁷.

Rekabeti önlemek, aralarından birinin sivriliş daha çok üretim yapmasına, daha fazla kazanmasına engel olmak için hırfet erbabı, hammaddeyi hırfetin başkanı eliyle toptan alır, herkesin gözü önünde bölüşür ve yapılan mal hırfet adına belli bir yerde satılırdı. Yapılan malın kalitesinde ve biçiminde kesinlikle değişiklik yapılmasına izin verilmez, üretim kontrol edilirdi. Bunun nedeni malın kalitesini korumak olduğu gibi aralarından birinin daha çok sürüm yaparak pazar dengesini bozmasını önlemektir; alıcı sınırlı olduğundan birisinin daha fazla satması diğerinin aç kalmasına neden olabilirdi. İşte bunun içindir ki, bu sosyal çevre, yani kasaba pazarı her zaman “daha fazla kâr” ilkesine düşmandır¹⁸⁸.

Osmanlı loncalarının en büyük sıkıntısı üretimleri için gerekli hammaddeyi sağlamada yaşanan olumsuzluklardır. Hammadde kıtlığı, fiyatların yükselmesine, işsizliğe dolayısıyla ciddi ekonomik buhranlara yol açabileceğinden güçlü bir merkezi devletin bu konudaki düzenleyici rolü ve girişimleri loncalar tarafından desteklenmektedir¹⁸⁹. Bölgeler arası ticaret yapan tüccar, büyük fiyat farkından yararlanmak için bir yerdeki hammaddeyi toplayıp başka yere götürmeye, bu amaçla fazla fiyat önererek hammadde fiyatlarının artmasına, hatta kıtlığa neden olduğundan hırfet erbabı tarafından kötü kişi, bir sosyal yıkım unsuru sayılır. Osmanlı İmparatorluğu’nda hırfetlerin, bunun için devlete yakınmalarda bulunduğu belgelerden tespit edilmiştir. İşte hırfet esnafıyla tüccar arasında bu ciddi ekonomik karşıtlık, sosyal ve dini düşünceye de yansımaktaydı¹⁹⁰.

Bu amaçla hırfet grupları değişik ihtiyaçları karşılamak veya hayır işlerini içeren sosyal yardımlarda bulunmak amacıyla, esnaf vakıflarını kurmuştur. Bu vakıflara esnaf sandıkları da denilmektedir. Belirli bir hırfet grubuna bağlı esnafın, bir araya gelerek paralarını vakfetmeleri yoluyla kurdukları esnaf sandıkları, para vakfı sistemine bağlı olarak çalışmaktadırlar. Mahallelere ve köylere ait avarız vakıflarında olduğu gibi hırfet vakıfları da oluşturdukları para vakıfları sayesinde ihtiyaç sahibi fertlere kredi veriyorlar ve sene sonunda bu işten bir gelir elde ediyorlardı. Esnafa ait bu vakıflardan

¹⁸⁷ Bülent Çelik, “Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu”, Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 36, s. 62-63.

¹⁸⁸ Halil İnalçık, a.g.e., s. 265-266.

¹⁸⁹ Bülent Çelik, a.g.m, s. 62-63.

¹⁹⁰ Halil İnalçık, a.g.e., s. 265-266.

kredi alan bu şahısların aynı esnaf kolundan olması, ya da zanaatla meşgul olması gerekmiyordu. Esnaf vakıflarının sermayelerini işletmeleri sonucu elde ettikleri gelirler, loncada yemek yenilmesine, muhtaç esnafa yardım edilmesine, muslukların onarılmasına, buldukları mekâna yakın camilerin vazifelilerine ve esnafın okuttuğu mevlitler gibi pek çok alana aktarılmaktadır. Ayrıca değişik dönemlerde, özellikle savaş zamanlarında merkezden sıklıkla ve gelişigüzel gönderilen avarız türü vergi emirlerini karşılamak ve bu vergilere karşı hazırlıksız yakalanmaktan kurtulmak için, yine bu gelirler kullanılmakta idi¹⁹¹.

Esnafın önemli yükümlülüğü, savaş zamanında üyelerinden bir kısmını “orducu” adıyla sefere gönderme zorunluluğudur. Bu yükümlülüğün temeli, avarız vergisine dayanır. Başlangıçta sistem bu şekilde işlerken, 16. yüzyılın sonlarından itibaren fiilen orduya katılmanın yanında, bu yükümlülük karşılığında belli bir para ödemek suretiyle orduculuk görevinin yerine getirildiği görülmektedir. Başlangıçta her hırfet orducu vermezken, daha sonraları sıkça yapılan savaşlardan dolayı artan orducu talebi nedeniyle, birbirine yakın iş ve hizmet kollarında çalışanların müştereken sefere katılmaları istenmiştir. Bu durum karşısında esnaf devlete yaptığı itiraz zamanla devletin meşgul olacağı bir sorun haline gelecektir¹⁹².

Hırfet vakıfları, fakir ve yoksulları doyurma, yaşlı ve düşkünlerin bakımı, evlenemeyen gençlere yardım etme, çevre temizliği, vakıfların tamir ve onarımı gibi sosyal ve ekonomik alanda yapılan yardımların yanı sıra gerektiğinde orduya asker yollama ve ordunun yemek ihtiyacını karşılama gibi askeri ihtiyaçlara da cevap vermekteydi.

¹⁹¹ Cafer Çiftçi, a.g.e., s. 91-92.

¹⁹² Cafer Çiftçi, a.g.e., s. 92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSA'DA HAFFAFLAR VAKFI

1. BURSA HAFFAFLAR VAKFI'NİN TANITIMI

Bursa Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması hasebiyle İstanbul'dan sonraki en önemli şehirlerden biridir. Bu önemden yola çıkarak konumuz olan Haffafan Hirfet Vakıflarından ve bu vakıfların Bursa'nın merkezindeki mahalle ve köylerde kredi kurumu olarak ne gibi amaçları olduğundan bahsedilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf grubu bulunuyordu. Esnaf kendi aralarında dayanışma ve yardımlaşma amacıyla kredi kurumları oluşturmuşlardı. Bu tür bir kurum oluşturan esnaf gruplarından bir tanesi de Haffafan esnafıydı. Ayakkabı üretimi ve pazarlamasından mesul olan haffafan esnafı da tıpkı diğer esnaf gibi ekonomik olarak yardımlaşmak amacıyla Haffafan Hirfet Vakıflarını kurmuşlardır. Bu tez çalışmasında da Bursa Haffafan Hirfet Vakıflarının ekonomik, mali ve sosyal yönleri ele alınıp her yönüyle incelenmeye çalışılacaktır.

Bursa merkezinde haffaflar tarafından kurulmuş olan kredi fonları iki amaca yönelik faaliyette bulunuyordu. Birincisi; *Tekalif-i Hirfet* adıyla kurulmuştu. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde bütün kurumlar belirli bir denetime tabi tutuluyordu. Vakıflar da diğer kurumlarda olduğu gibi belirli bir mekanizma tarafından kontrol ediliyordu. Tüm vakıflar da olduğu gibi Haffaflar Vakfı da kadı tarafından teftiş ediliyordu. Her yılın sonunda mütevellî vakfın devamlılığını sağlamak amacıyla kadıya başvururdu. Kadı muhasebe kayıtlarına inceler, vakfın kâr ve zararına bakar ve vakıf belgelerini imzalattı. Bu onaylama esnasında tüm vakıf kurumlarında olduğu gibi Haffafan Hirfet Vakıfları da vergi vermekteydi. Haffaflar esnafı tarafından oluşturulan bu fonun amacı da kendi vakıflarının vergisinin ödenmesine yardımcı olmaktı. İkincisi ise; *Hirfet-i Ta'amiye* idi. Ta'amiye adından da anlaşılacağı üzere vakıf çalışanlarının, fakir ve yoksulların, düşkün olup çalışamayacak durumda olanların yeme içme gibi ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulmuştur.

Bursa'da kurulan Haffafan Hirfet Vakıfları burada bulunan Müslüman, Gayrimüslim, köylü, şehirli, erkek, kadın, esnaf olan veya olmayıp ihtiyaç duyan herkese kredi yardımında bulunmuşlardır. Aşağıdaki tabloda, muhasebe kayıtlarında geçen haffaf esnaf vakfı mahalle ve köyleri verilmiştir.

Mahalle İsmi	Mahalle İsmi	Mahalle İsmi	Köyler
Abdal	Hacı İlyas	Merkebcı	Balıklı
Ahmed dai	Hacı İskender	Mesud Makremavi	Dikencik
Ahmed Paşa	Hacı Sevinç	Meydancık	Hasan
Alaaddin Beg	Hacı Sevindik	Molla Gürani	Timurtaş
Alaca hırka	Hacı Seyfeddin	Muradiye	Vakfi susıglık
Ali Paşa	Harrat	Mücellidi	
Arab Beğ	Havz	Namazgah	
Arab Mehmed	Hazreti Emir	Narlu	
Arablar	Hoca Seyfeddin	Pınarbaşı	
Avdancık	Hoca Tahsin	Reyhan Paşa	
Baba zakir	Hoca Tahsin	Sarı Abdullah	
Babı Zemin	Hoca Taşkın	Selimzade	
Babüssiccin	Hoca Tayyib	Semerci	
Bahadır ağa	Hoca Yunus	Seyyidler	
Bayezid Paşa	Hoşkadem	Simkeş	
Bedreddin	İbnül bezzaz	Sivasiler	
Cafer Hoca	İbrahim Paşa	Sultan Yıldırım	
Çardak	İlyas Paşa	Süzen-i Kefen	
Çatal Çeşme	İshak Şah	Şeyh Hamid	
Çekirge	İvaz	Timur Kapı	
Çelebi Sulatan	Kadamari	Umur Beğ	
Çukur	Kanberler	Vakıf	
Daye Hatun	Karakadi	Veledi Habib	
Ebu İshak	Kassab Hüseyin	Veledi Kurd	
Emirciler	Kayabaşı	Veledi Sarayı	
Eşrefler	Kaygan	Veledi Vüzara	
Fidye Kızık	Kiremitçi	Veli Şemseddin	
Gazi Hüdavendigâr	Koca Naib	Zeyniler	
Hacı baba	Köseler		

Tablo 2: Muhasebe Kayıtlarında Geçen Haffâf Esnaf Vakfı Mahalle ve Köyleri

Tabloya bakıldığında Haffafan Hirfeti Vakıflarından kredi alan kişilerin mahalle ve köyleri gösterilmiştir. Yine incelemede 86 tane mahalleden ve 5 farklı köyden kişilerin yardım aldıkları tespit edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere köylerden de insanların paraya ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Köyler ticaret açısından geri planda olsa da bazen burada çalışan esnafın da krediye ihtiyaç duydukları söylenebilir. Görüldüğü üzere mahallelerde yaşayan kişilerin yoğun bir şekilde Haffaflar Esnafı Vakfından yararlandığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu durum, vakıfların toplumda sosyal yönünün yanı sıra ekonomik olarak da kişilerin üzerinde etkin olduklarını gösterir.

Haffaflar Esnafı Vakfının Bursa şehrinde dericilik açısından önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir. Bursa Şeriye Sicillerinin içerisinde bulunan vakıf muhasebe defterlerinde bu kredi kurumlarının kayıtlarına ulaşılmıştır. Bu muhasebe kayıtları toplam 70 defter içerisinde yer almakta olup direk Haffaflar Esnafı Vakfına ait kayıtların geçtiği defter sayısı ise 45 olarak tespit edilmiştir.

Haffaf esnafının kurmuş olduğu vakıf sandıkları muhasebe kayıtlarının tutulduğu en eski tarihli muhasebe defteri 1633-34 yılına aittir¹⁹³. Bu defter toplam 35 sayfa olup defterde baştan sona kadar muhasebe kayıtları tutulmuştur. En yeni muhasebe kaydının tutulduğu defter ise 1819-20 yılına aittir¹⁹⁴. B 329 nolu defter, toplamda 91 sayfadır. Defterin ilk sayfasında vakfın muhasebesi hakkında bilgiler verilip muhasebe kayıtları tutulmuştur. Kayıtların tutulma işlemi defterin son sayfasına kadar düzenli olarak devam etmiştir. Haffafan Esnaf Vakıflarıyla ilgili ilk kayıt ise bu defterin 15a sayfasında olup, H. 1235 / M. 1819-20 tarihinde tutulmuştur. Bakıldığında devletin güçlenmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren hırfet kayıtlarıyla ilgili muhasebe kayıtları düzenli olarak tutulmuş ve bu durum devletin son dönemlerine kadar düzenli olarak devam etmiştir.

Haffaf esnafına ait olan kayıtlar içerisinde kredi miktarı açısından en küçük haffaf vakfi muhasebe kayıtları 1633-34 yılında tutulmuştur¹⁹⁵. Bu vakfın 50 guruş anaparası (Asl-ı Mâl-ı Vakf) bulunduğu ve bu haffaf vakfının *Tekâlif* ve *Ta'amiye* amacıyla faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Esnaf tarafından kredi açısından en büyük Haffaf Esnafı Vakfı muhasebe kaydının 1813 yılında tutulduğunu söylemek gerekir¹⁹⁶. Bu vakıf 1945 guruş asl-ı malı (vakfın anaparası) bulunan *tekâlif-i hırfet* amaçlı hizmet etmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak Haffaflar Hırfeti Vakfının anaparalarının zamanla artırdıkları görülmektedir. Bununla birlikte Haffaflar Esnafı Vakfının kuruluş amaçları olan Ta'amiye ve Tekâlif açısından belirttikleri doğrultuda hareket ettikleri sonucunu da ortaya çıkarır. İncelenen 45 defter içerisinde bütün muhasebe kayıtlarının bu amaçlar doğrultusunda tutulduğu tespit edilmiştir.

¹⁹³ Bursa Şeriye Sicilleri, B 169, s. 23b.

¹⁹⁴ Bursa Şeriye Sicilleri, B 329, s. 15a.

¹⁹⁵ Bursa Şeriye Sicilleri, B. 169, s. 23b.

¹⁹⁶ Yukarıda açıklaması yapılan defter hakkında detaylı bilgiye ulaşmak için Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, s. 82a.

2. BURSA HAFFAFLAR VAKFI GÖREVLİLERİ

2.1. Vakıf Yöneticisi: Müteveli

Vakfın gelir-giderleri, muhasebesi ve vakfın genel işleyişinden sorumlu olan kişiye müteveli denilmektedir. Müteveli vakıf içerisindeki çalışanların maaşlarının ödenmesi, vakfın kadı huzurunda temsil edilmesi gibi idari işlerden sorumlu yöneticidir¹⁹⁷. İdari ve iktisadi açıdan devlete bağlı olan vakıflar, kadının gözetimi ve denetimi altında bulunurlar. Kadı mütevellinin yönetimini denetleyerek hesapları inceler ve harcamaları kontrol eder¹⁹⁸. İncelenen defterlere bakıldığında da buna örnek oluşturacak tespitler yapılmıştır. Örnek olarak; 1749-1750¹⁹⁹ yılları arasında haffaflar vakfına mütevellilik yapmış olan Molla Mustafa adlı mütevellinin muhasebeleri kadıya onaylattığı tespiti verilebilir. Bu durum bize vakıf muhasebe kayıtlarında mütevellilerin hangi yılda görev yaptıklarını ve isimlerinin ne olduğu bilgisini de ortaya koyar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, bireylerin kendi mal varlıklarından ayırdıkları birikimler ile kurmuş oldukları vakıflar mütevellileri tarafından yönetilirdi. Kadılar tarafından da denetlenmekteydi. Devlet adamlarının veya padişah yakınlarının meydana getirdiği (sahih veya gayr-ı sahih) vakıflar için ise, çeşitli idari ve denetim mekanizmaları oluşturulmuştur²⁰⁰. Müteveli de bu denetim mekanizmasının en başında bulunan kişiydi. Bursa şehriyle ilgili Necibe Arvas tarafından hazırlanmış olan “*Hurufat Defterlerine Göre Bursa (1695-1750)*” adlı yüksek lisans tezinde bu yıllar arasında vakıflarda görev yapan mütevellilere yer verilmiştir. Yapılacak olan tez çalışması da bu yılları kapsadığı için bu mütevellilerin incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu incelemeyi gerekli kılan nokta ise burada görev yapan mütevellilerin aynı zamanda Haffafan Hirfet Vakıflarında da görev yapıp yapmadıklarını ortaya koymaktır. Fakat yapılan bu araştırma sonucunda burada görev yapan mütevellilerin Haffafan Hirfet Vakıflarında görev yapmadıklarını ortaya konmuştur.

Haffaf Esnafı Vakfının muhasebe kayıtlarının incelenen defterlerdeki mütevellilerin yıllara göre dağılımı sırasıyla şöyledir.

¹⁹⁷ Nazif Öztürk, “Müteveli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 217.

¹⁹⁸ Halime Önk, *Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 15.

¹⁹⁹ Yukarıda bilgisi verilen müteveli için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 170, s. 41a.

²⁰⁰ Refik Korkusuz-Ömer Ergün, “Hukuksal Boyutları İle Eski ve Yeni Vakıflar”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12-13, 2009, s. 82.

Defter Numarası	Sayfa Numarası	Tarih	Mütevelli Adları
B 169	23b	1633-1634	Hüsam Çelebi
B 9	174b/959	1684-1685	Ali Çelebi
A 208	13a	1714-1715	Es-seyyid Elhac İbrahim Ağa
B 170	41a	1749-1750	Molla Mustafa
B 170	1b	1749-1750	Es-seyyid Halil
B 177	26b	1759-1760	Molla Mustafa
B 177	75b	1759-1760	Molla Mehmed
B 177	75b	1759-1760	Molla Mehmed
B 195	26b	1760-1761	Molla Mehmed
B 195	76b	1760-1761	Molla Mehmed
B 195	76b	1760-1761	Molla Mehmed
B 199	3a	1767-1768	Mehmed Çelebi
B 199	75a	1767-1768	Ahmed Çelebi
B 199	70a	1767-1768	Ahmed Çelebi
B 93	71/469	1769-1770	Ahmed Çelebi
B 93	71/470	1769-1770	Ahmed Çelebi
B 201	49a	1770-1771	Mehmed Çelebi
B 201	49a	1770-1771	Ahmed Çelebi
B 201	85b	1771-1772	Ahmed Çelebi
B 202	43a	1773-1774	Mehmed Çelebi
B 202	87a	1773-1774	Ahmed Çelebi
B 202	86b	1773-1774	Ahmed Çelebi
B 205	14a	1774-1775	Mehmed Çelebi
B 208	30b	1775-1776	Mehmed Çelebi
B 208	88a	1775-1776	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 208	87b	1775-1776	Ahmed Ağa
B 212	36b	1777-1778	Mehmed Çelebi
B 212	56a	1777-1778	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 212	56a	1777-1778	Es-seyyid Mehmed
B 217	6a	1778-1779	Mehmed Çelebi
B 218	25a	1779-1780	Mehmed Çelebi
B 360	19a	1779-1780	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 360	19b	1779-1780	Es-seyyid Mehmed Efendi
A 182	3a	1781-1782	Molla Osman
A 182	3a	1781-1782	Molla Osman
B 211	76b	1782-1783	Molla Osman
B 211	76b	1782-1783	Molla Osman
A 182	32a	1782-1783	Mehmed Çelebi
B 211	6b	1783-1784	Molla Mehmed
B 224	78a	1783-1784	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 224	78a	1783-1784	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 231	4b	1786-1787	Es-seyyid Mehmed Efendi

B 231	3b	1786-1787	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 235	91a	1787-1788	Fahrül Eimme Es-seyyid Mehmed Efendi
B 235	91a	1787-1788	Fahrül Eimme Es-seyyid Mehmed Efendi
B 235	23b	1788-1789	Molla Mehmed
B 250	107b	1788-1789	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 250	107b	1788-1789	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 240	11a	1789-1790	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 240	11a	1789-1790	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 240	33b	1790-1791	Molla Mehmed
B 249	90a	1790-1791	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 249	90b	1790-1791	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 249	8b	1791-1792	Es-seyyid Elhac Abdülkadir
B 128	35/151	1793-1794	Abdülkadir
B 246	14a	1794-1795	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 271	6b	1795-1796	Es-seyyid Molla İbrahim
B 271	96a	1795-1796	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 271	98b	1795-1796	Es-seyyid Mehmed
B 264	43b	1796-1797	Seyyid İbrahim Çelebi
B 272	70a	1799-1800	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 272	70a	1799-1800	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 272	25a	1799-1800	Es-seyyid Ebrahim Ağa
B 273	78b	1800-1801	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 273	78b	1800-1801	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 273	12b	1800-1801	Elhac Abdülkadir
B 274	105a	1801-1802	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 274	105a	1801-1802	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 274	32a	1801-1802	Elhac Abdülkadir
B 279	122b	1802-1803	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 279	122b	1802-1803	Es-seyyid Mehmed Efendi
B 279	7a	1802-1803	Es-seyyid Elhac İbrahim Ağa
B 284	7b	1803-1804	Es-seyyid Elhac İbrahim Ağa
B 333	133a	1804-1805	Hafız Mustafa Efendi
B 333	133b	1804-1805	Hafız Mustafa Efendi
B 333	60b	1804-1805	Es-seyyid Elhac İbrahim Ağa
B 127	93a	1806-1807	Hafız Mustafa Efendi
B 127	93a	1806-1807	Hafız Mustafa
B 98	26/747	1807-1808	Hafız Mustafa Efendi
B 98	26/746	1807-1808	Hafız Mustafa Efendi
B 98	16/72	1807-1808	Elhac İbrahim Ağa
B 305	74a	1810-1811	Hafız Mustafa Efendi
B 305	74a	1810-1811	Hacı Hafız Mustafa Efendi
B 305	50a	1811-1812	Ahmed Ağa

B 330	4b	1811-1812	Hafız Mustafa Efendi
B 330	4b	1811-1812	Hafız Mustafa Efendi
B 314	11a	1812-1813	Molla Ahmed
B 330	134b	1812-1813	Es-seyyid Elhac İbrahim Ağa
B 126	74	1813	Hafız Mustafa Efendi
B 308	82a	1813	Hafız Mustafa Efendi
B 308	82a	1813	Hafız Mustafa Efendi
B 126	73	1813	Hafız Mustafa
B 126	155	1813-1814	Molla Ahmed
B 308	87a	1813-1814	Molla Ahmed
B 332	7b	1814-1815	Hafız Mustafa Efendi
B 332	7b	1814-1815	Hafız Mustafa Efendi
B 332	64b	1815-1816	İsmail Ağa
B 331	76a	1815-1816	Hafız Mustafa
B 331	76a	1815-1816	Hafız Mustafa
B 331	14b	1816-1817	İsmail Ağa
B 318	89a	1816-1817	Hafız Mustafa Efendi
B 318	89a	1816-1817	Hafız Mustafa Efendi
B 318	49a	1817-1818	İsmail Ağa
B 329	79a	1818-1819	Hafız Mustafa Efendi
B 329	79a	1818-1819	Hafız Mustafa Ağa
B 329	15a	1819-1820	Ahmed Ağa

Tablo 3: Yıllara Göre Vakıf Mütevellilerinin Adları

Tabloya bakıldığında Haffaf Vakıflarının kuruluşundan son yıllarına kadar farklı kişilerin bu görevi yürüttüğü görülmektedir. İncelenen 45 haffaf vakfı muhasebe defterlerinin içerisinde 188 yıllık zaman zarfında Haffafan Hirfet Vakıflarında 19 tane farklı mütevellinin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bunlara örnek olarak 1781-82 yılında görev yapan Molla Osman²⁰¹, yanı sıra 1778-79 yılında Mehmed Çelebi²⁰², 1801-02 yılında Elhac Abdülkadir²⁰³, 1817-18 tarihinde İsmail Ağa²⁰⁴ gibi mütevelliler verilebilir. Tabloya bakıldığında mütevellilerin almış olduğu bazı ünvanlar da görülmektedir. Mütevelliler Es-seyyid, El-hac, Hafız, Eimme, Ağa, Efendi ve Çelebi gibi lakaplar almışlardır. Bu durum mütevellilerin halk arasında tanınan, sevilen ve itibarlı kişiler olduğunu ortaya koymaktadır.

²⁰¹ Bursa Şeriye Sicilleri, A 182, 3a.

²⁰² Bursa Şeriye Sicilleri, B 217, 6a.

²⁰³ Bursa Şeriye Sicilleri, B 274, 32a.

²⁰⁴ Bursa Şeriye Sicilleri, B 318, 49a.

Bu mütevellilerden bazıları uzun yıllar üst üste görev yaparken bazıları kısa bir dönem görev yapmıştır. Bazıları ise bir dönem görev yaptıktan sonra görevi bırakmış ve belirli bir süre sonra yeniden görevinin başına gelmiştir. Haffaf Vakıfları varlığını devam ettirdiği 188 yıllık süre boyunca en fazla mütevellilik yapanlar Hafız Mustafa Efendi, Es-seyyid Mehmed Efendi, Ahmed Çelebi, Mehmed Çelebi, Molla Mehmed, Es-seyyid El-hac İbrahim Ağa'dır. Hafız Mustafa Efendi 22, Es-seyyid Mehmed Efendi 21, Ahmed Çelebi 12, Mahmed Çelebi 9, Molla Mehmed 6 ve Es-seyyid Elhac İbrahim Ağa ise 6 yıl mütevellilik yapmıştır.

2.2. Vakıf Çalışanları

2.2.1. Hüddam

Hüddam, vakıf binalarının temizlenmesi, binaların tamir ve onarımı, vakıflardaki yeme-içme işleri, gibi çeşitli işlerinden sorumlu kişilere verilen genel isimdir. Hüddamın emri altında çeşitli işleri yapan çalışanlar bulunmaktaydı. Bu kişilerden her biri kendi görevini yerine getirirdi. Diğer vakıf kurumlarında olduğu gibi Haffaf esnaflarının kurmuş olduğu Hirfet Vakıflarının da çeşitli görevlerde bulunan çalışanları mevcuttu. Hüddamlar da bu çalışanlar arasında yer almaktaydı. Tüm bu konularda etkili olan vakıf kurumlarının elbetteki kendi içerisindeki temizlik işlerine bakan personelleri vardı. Diğer bir anlamıyla vakfın hademeleriydi. Hüddam genel anlamda vakıf içerisindeki her türlü temizlik işlerinden sorumlu idi. Hüddam konusu vakıf Giderleri başlığı altında daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.2.2. Duagü

Vakıfların düzenlemiş olduğu düğün, hatim ve mevlid gibi programlarda dua okumakla görevli kimselerdi. Ettikleri dualar karşılığında belirli bir maaş almaktaydılar. Haffaflar vakfında da görevli duagüler yer almaktaydı. Vakıf kurumlarının çok farklı konularda hizmetler yaptığı bilinmektedir. Bu hizmet konularından biri de dini şartlardan dolayı hayır işlerinde bulunmaktır. Bu hayır işlerinden bazıları Hz. Peygamber için mevlid-i şerif okutulması, düğün, hatim gibi dini vazifeleri yerine getirmektir. Vakıflarda bu hayır işini gerçekleştirmek için bazı görevlilere ihtiyaç vardır. Vakıf kurumlarında bu dini işleri yerine getiren kişilere “duagü” denilmektedir.

Burada çalışan görevlilerin bu vazifelerden aldığı para dışında belirli bir maaşları olmayıp geçimlerini bu yolla sağlıyorlardı. Haffaflar Esnafı Vakfı muhasebe kayıtları incelendiğinde duagülerle ilgili olarak sadece hangi yıllarda görev yaptıkları ve aldıkları maaşlar belirtilmiştir. Duagülerin isimleri ve cinsiyetleri hakkında bir bilgiye ulaşılmamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSA HAFFAF ESNAFI VAKFI'NİN MALİ YÖNÜ

1. VAKIF GELİRLERİ

Osmanlılarda devletin temel görevi, iç ve dış güvenliği, toplumun refahını ve huzurunu sağlamaktı. Günümüzde, devletin temel görevleri sayılan eğitim ve sağlık alanlarıyla, yerel belediyelerin görevleri olan yol, kaldırım, çeşme yapımı gibi konularla devlet doğrudan ilgilenmezdi. Kısacası devlet günümüzdeki gibi beledi ve kamu hizmetlerini gerçekleştiriyor, bu hizmetler toplumdaki varlıklı kişiler tarafından vakıf yoluyla yürütülüyordu. Osmanlı Devleti'nde topluma ve yerleşim birimlerine sunulan hizmetlerin kamu kurumlarından birçoğu bizzat şahıslar tarafından vakıf yoluyla yaptırılmıştı. Yine bu müesseseler, masrafları vakıflar tarafından vakfedilmiş menkul ya da gayrimenkullerden elde edilen gelirlerle desteklenerek yaşatılırdı. Ancak devlet, temlikler ve vergi muafiyeti gibi yollarla vakıf kurulmasını teşvik eder ya da kişilerin kurduğu vakıfları desteklerdi. Böylece devamlı olarak eğitim, sağlık ve bayındırlık işlerinin gerçekleştirilmesini sağlardı²⁰⁵. Hayrât kurumu ve kuruluşların, fiziksel olarak varlığını sürdürmesi, düzenli bir şekilde işlemesi ve topluma aksatmadan hizmet sunması için sürekli gelirlere ihtiyaçları vardır. İşte hayır kurumlarının masraflarını karşılamak ve vakıf şartlarının yerine getirilmesini sağlamak amacıyla vakfedilen menkul ya da gayrimenkul gelir kaynaklarına “akar” adı verilir. Bu mallar çeşitli yollarla işletilir ve elde edilen gelirler hayır kurumlarına tahsis edilir veya doğrudan doğruya fakirlere dağıtılır. Akarı; işletilerek elde edilen ücret ve geliri bir hayır cihetine sarf edilmek üzere vakfedilen menkul veya gayrimenkuller diye tarif etmek mümkündür. Diğer bir deyişle akar, hayrât kurumlarına, kuruluş amaçları doğrultusunda hizmet yapabilmesi için gelir sağlar²⁰⁶.

Vakıf sistemi içerisinde gayrimenkuller ve menkuller (para) olmak üzere iki tür mal varlığı bulunmaktadır. Gayrimenkul mal olarak nitelendirilen cami, medrese ve şifahane gibi hizmet binaları vakıf amacı doğrultusunda kullanılır. Menkuller ise belirli bir gelir elde edilmek üzere ihtiyaç sahiplerinin kullanımına sunulur²⁰⁷. Vakıflar, gayrimenkul, menkul ya da her ikisinin vakfedilmesiyle kurulabilmektedir.

²⁰⁵ Samettin Başol, a.g.e., s. 61.

²⁰⁶ Samettin Başol, a.g.e., s. 61-62.

²⁰⁷ Cantürk Kayahan, İrfan Görkaş, a.g.m., s. 213-214.

Gayrimenkul durumu, kira getiren bir mülkün bağışlanmasını içerir. Vakfedilen mülkten elde edilen yıllık kira geliri gayrimenkul vakfının belirlenen amacını finanse eder. Önemli miktarda yıllık gelir getiren böylesi bir malvarlığına sahip bir vakıf, yüzyıllar boyu işlevini sürdürebilmektedir²⁰⁸.

Osmanlı Devleti'nde vakıf kurumları kurulurken belirli bir gelir üzerine kurulurdu. Vakıflar devamlılıklarını sürdürebilmek için “asl-ı mâl-ı vakf” dediğimiz vakfın anaparasının daima vakıfta bulunması ve azalmaması gerekiyordu. Haffaf Vakıfları da bazı vazifeleri yerine getirmek için kurulmuştur. Bu amaçlarından biri de kredi kurumu olmasıydı. Haffaf Vakıflarının da anaparası bulunuyordu ve bu anaparanın hiçbir şekilde zarar görmemesi gerekiyordu. Çünkü zarar görmesi vakfın yok olmasına sebep olabilirdi. Bu vakıflar amaçlarını yerine getirirken kendi devamlılığını sağlama ve burada çalışan görevlilerin maaşlarının ödenmesine dikkat etmek zorundaydı. Haffaf Esnaf Vakıfları da diğer hırfet vakıfları gibi devletin belirlemiş olduğu murabaha oranıyla esnafa kredi imkanı sağlıyordu. Vakfın gelirleri de bu yolla sağlanıyordu. Haffaf esnafı sandıkları esnafa verdiği krediden almış olduğu murabaha miktarıyla gelir sağlıyor ve bu şekilde hem vakıf devamlılığını sürdürüyor, hem büyüyor hem de burada çalışanların maaşları ödeniyordu. Aşağıda Haffaf Esnafı Vakfının ana sermayeleri ve esnafa vermiş oldukları borç karşılığında almış oldukları murabaha miktarları ele alınmıştır.

1.1. Vakfın Ana Sermayesi

Vakıf kurulması için gerekli olan şartların başında vakfın akarının olup olmamasına bakılırdı. Çünkü vakıf kurmak isteyen kişi düzenli olarak bu vakfa para ya da gelir aktaracağını taahhüt ederdi. Eğer vakıf kurmak isteyen kişi bunu karşılayamayacak durumdaysa kendine ait dükkan, arsa gibi gayrimenkulleri de vakfa akar olarak verebilirdi. Bu vesile üzerine vakfın kurulmasına izin verilirdi. Bu şartları yerine getiremeyene vakıf kurma izni çıkmazdı.

Yukarıda bahsedilen durum tüm vakıflarda geçerliydi. Bu kurumlardan bir tanesi de haffafların kendi aralarında kurdukları Hırfet vakıflarıydı. Haffaf Vakıfları da, kurulurken esnaflar kendi aralarında para toplayarak bu türden vakıfları kurmuşlardır. Diğer vakıflarda da olduğu gibi Haffaflar Esnaf Vakıfları da asl-ı mâl-ı vakf (vakfın

²⁰⁸ Miyase Koyuncu, a.g.e., s. 222.

anaparası) olarak adlandırılan anaparayı her zaman aynı seviyede tutarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Vakıf kurumları var olan anaparaları daima büyümek ya da aynı seviyede tutmak zorundaydılar. Vakfın anaparasının zarar görmemesi gerekirdi çünkü bu durum vakfın kapanmasına sebep olabilirdi. Bu çalışmada yaklaşık olarak 188 yıllık zaman zarfı içinde haffaflar tarafından kurulmuş olan vakıfların asıl malları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Ana Sermaye (Guruş)	Masraf Fazlasından İlave Edilen (Guruş)	Toplam Ana Sermaye (Guruş)
B 169	23b	1633-1634	50	-	50
B 9	174b/959	1684-1685	230	-	230
A 208	13a	1714-1715	1000	-	1000
B 170	1b	1749-1750	650	40	690
B 170	41a	1759-1760	701	-	701
B 177	26b	1759-1760	720	-	720
B 177	75b	1759-1760	771	-	771
B 177	75b	1760-1761	400	-	400
B 195	26b	1760-1761	720	20	740
B 195	76b	1760-1761	771	-	771
B 195	76b	1767-1768	400	-	400
B 199	3a	1767-1768	740	-	740
B 199	75a	1767-1768	795	-	795
B 93	71/469	1769-1770	790	-	790
B 93	71/470	1769-1770	500	-	500
B 199	70a	1770-1771	505	-	505
B 201	49a	1770-1771	500	-	500
B 201	49a	1771-1772	790	-	790
B 201	85b	1773-1774	740	-	740
B 202	43a	1773-1774	740	-	740
B 202	86b	1773-1774	790	-	790
B 205	14a	1774-1775	740	-	740
B 208	30b	1775-1776	740	-	740
B 208	87b	1775-1776	500	100	600
B 208	88a	1775-1776	790	-	790
B 212	36b	1777-1778	740	-	740
B 212	56a	1777-1778	790	-	790
B 212	56a	1777-1778	600	-	600
B 217	6a	1778-1779	740	-	740

B 218	25a	1779-1780	740	-	740
B 360	19a	1779-1780	790	-	790
B 360	19b	1779-1780	600	-	600
A 182	3a	1781-1782	975	25	1000
A 182	3a	1781-1782	625	25	650
A 182	32a	1782-1783	740	-	740
B 211	76b	1782-1783	1000	-	1000
B 211	76b	1782-1783	750	-	750
B 211	6b	1783-1784	740	25	765
B 224	78a	1783-1784	750	50	800
B 224	78a	1783-1784	1000	-	1000
B 231	3b	1786-1787	850	50	900
B 231	4b	1786-1787	1150	-	1150
B 235	91a	1787-1788	900	-	900
B 235	91a	1787-1788	1150	-	1150
B 235	23b	1788-1789	800	-	800
B 250	107b	1788-1789	900	-	900
B 250	107b	1788-1789	1150	-	1150
B 240	11a	1789-1790	900	-	900
B 240	11a	1789-1790	1150	-	1150
B 240	33b	1790-1791	800	-	800
B 249	90a	1790-1791	900	-	900
B 249	90b	1790-1791	1150	-	1150
B 249	8b	1791-1792	800	-	800
B 128	35/151	1793-1794	800	-	800
B 246	14a	1794-1795	1150	-	1150
B 271	6b	1795-1796	800	-	800
B 271	96a	1795-1796	1150	-	1150
B 271	98b	1795-1796	900	-	900
B 264	43b	1796-1797	850	-	850
B 272	25a	1799-1800	850	-	850
B 272	70a	1799-1800	900	-	900
B 272	70a	1799-1800	1150	-	1150
B 273	12b	1800-1801	850	50	900
B 273	78b	1800-1801	1150	-	1150
B 273	78b	1800-1801	900	-	900
B 274	32a	1801-1802	950	-	950
B 274	105a	1801-1802	1150	-	1150
B 274	105a	1801-1802	900	-	900
B 279	7a	1802-1803	950	-	950

B 279	122b	1802-1803	1150	-	1150
B 279	122b	1802-1803	822	-	822
B 284	7b	1803-1804	950	-	950
B 333	60b	1804-1805	950	-	950
B 333	133a	1804-1805	900	-	900
B 333	133b	1804-1805	1150	-	1150
B 127	93a	1806-1807	900	-	900
B 127	93a	1806-1807	1150	-	1150
B 98	16/72	1807-1808	950	-	950
B 98	26/746	1807-1808	1150	-	1150
B 98	26/747	1807-1808	900	-	900
B 305	74a	1810-1811	1150	-	1150
B 305	74a	1810-1811	900	-	900
B 305	50a	1811-1812	1000	100	1100
B 330	4b	1811-1812	900	-	900
B 330	4b	1811-1812	1150	-	1150
B 314	11a	1812-1813	1100	-	1100
B 330	134b	1812-1813	1000	-	1000
B 126	73	1813	900	-	900
B 126	74	1813	1150	-	1150
B 308	82a	1813	2595	300	2895
B 126	155	1813	1000	-	1000
B 308	87a	1813-1814	1100	-	1100
B 332	7b	1813-1814	1150	-	1150
B 332	7b	1814-1815	900	-	900
B 331	76a	1814-1815	900	-	900
B 331	76a	1815-1816	1150	-	1150
B 332	64b	1815-1816	1000	-	1000
B 318	89a	1815-1816	1150	-	1150
B 318	89a	1816-1817	900	-	900
B 331	14b	1816-1817	1000	-	1000
B 318	49a	1816-1817	1000	100	1100
B 329	79a	1817-1818	1150	-	1150
B 329	79a	1818-1819	900	-	900
B 329	15a	1818-1819	1000	100	1100

Tablo 4: Vakıfların Ana Parası ve Masraf Fazlasıyla Birlikte Olan Ana Parası

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Haffaflar Esnafı Vakfının genel anlamda yıl içerisindeki anaparalarının aynı olduğu ama bazı yıllarda bazı vakıfların asıl mallarının yükseldiği görülmektedir. Haffaflar Vakfının asıl mallarının yükselmesinin sebebi ise

masraf fazlası zam şod (masraf fazlası ilave olundu) dediğimiz geçen senenin masraflarından ya da harcamalarından kalan paranın vakfin ana sermayesine aktarılmasından kaynaklanmaktadır²⁰⁹. Anaparalarına baktığımızda en yüksek sermayeye sahip Haffaf Esnafı Vakfı muhasebesi 1813 tarihinde tutulmuş opla Tekalifi Hirfet amacıyla hizmet vermektedir.²¹⁰ En düşük sermayeye sahip Haffaf Vakfı muhasebe kaydı ise 1633-34 yılında tutulmuştur. Bu vakıf Ta'amiye ve tekalif-i hirfet amacıyla hizmet vermektedir²¹¹. Haffaf Vakıflarına bakıldığında ilk yıllardan sonra anaparalarında düzenli bir artışa geçilmiş ve bu durum vakıfların varlığını sürdürdüğü son dönemlere kadar düzenli olarak devam etmiştir. Muhasebe kayıtlarından tespit edildiğine göre, Haffaflar Vakfının anaparalarında çok yüksek iniş çıkışlar olmamıştır. Bu durum bize bütün vakıflar gibi bu vakıfların da işlevlerini düzenli olarak yaptığını ve devlet tarafından düzenli olarak bir denetime tabi tutulduğunu göstermektedir.

Haffaflar Esnafı Vakfının en önemli amaçlarından bir tanesi, gerek kendi esnafı gerekse kendi esnaf grubu dışındaki esnaflara kredi imkanı sağlaması olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bütün vakıflarda olduğu gibi Haffaflar Vakfının da varlığını devam ettirebilmesi için vakfin bir sermayeye sahip olması gerekiyordu. Haffaflar Esnafı Vakfına bakıldığında, bu vakıfların varlıklarını sürdürdüğü yıllar boyunca hiçbir yılda anaparası olmayan bir kayda ulaşılmamıştır. Haffaflar Vakfının anaparalarının bütün yıllar boyunca azalma olmadığı tespit edilmiştir. Haffaflar Vakfına ait muhasebe kaydının yer aldığı ilk deftere bakıldığında vakfin anaparasının 50 guruş olduğu tespit edilmiştir. Vakfin anaparasının çok düşük olduğu görülmektedir. Bunun sebebi vakıfların daha yeni kurulmalarından ya da bir savaştan dolayı devlete yardım etmelerinden kaynaklanabilir. Ancak ilerleyen zamanlarda bu vakıfların gelişme gösterdikleri görülmektedir. Haffaflar Vakfına ait en yüksek meblağ 3995 guruş olarak tespit edilmiştir.

Haffaflar Esnafı Vakfı muhasebelerine bakıldığında bazen de bir önceki yıldan kalan masraf fazlası paranın anaparayı artırdığı söylenebilir. Bu türden defterlere örnek

²⁰⁹ Yukarıda bahsedilen durumdaki haffaf vakıf defterleri ve sayfaları için Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 82a-B 170, 1b- B 195, 26b- B 208, 87b- A 182, 3a- B 211, 6b- B 224, 78a- B 231, 3b- B 273, 12b- B 318, 49a- B 329, 15a- B 305, 50a numaralı defterlerin belirtilen sayfalarında masraf fazlası zam şod dolayısıyla yıllık anaparası yükselen Haffaf Esnaf Sandıkları gösterilmiştir.

²¹⁰ Yukarıda bilgisi verilen en yüksek bütçeye sahip vakıf hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 82a.

²¹¹ Bursa Şeriye Sicilleri, B 169, 23b.

olarak; 1749-50²¹² tarihinde kurulan haffaf vakfi gösterilebilir. Bu vakfin *masraf fazlası zam şod*²¹³, dan kalan 40 guruşun o yılın anaparasına eklenmesi gösterilebilir. İncelenen defterlerden elde edilen bilgilere göre, 188 yıl boyunca *masraf fazlası zam şod*'un toplam 985 guruş olduğu tespit edilmiştir.

1.2. Vakfın Murabaha Gelirleri

Alış fiyatı veya maliyet üzerine belli bir kâr ilavesiyle yapılan bir tür güvene dayalı satış sözleşmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte sözlükte “artma”, “kâr”, “ticari kazanç” anlamındaki ribh kökünden türeyen ve “kazandırma”, “kâr hakkı tanıma” manasına gelen murabaha terim olarak bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılması manasına gelir²¹⁴. Vakıf elindeki sermayenin ya da paranın önceden belirlenmiş olan belli bir getiriye sağlayacak biçimde işletilmesidir. Bu gelir riba, ribh, faide gibi isimlerle açıklanır. Para vakıflarının aslında sermaye ortaklığı biçimleri olan gerek mudaraba gerekse muşaraka gibi yöntemleri uygulamada çoğunlukla tercih etmedikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla daha çok kısa vadeli ve belli bir kira ya da önceden belirlenmiş bir getiri hedefli murabaha yolunu seçmektedirler. Uygulamada böyle bir durum olması nedeniyle, bu paraların işletilmesinde tefeciliğin (ribahorluk) önüne geçilebilmesi ve yüksek getiri oranlarının engellenebilmesi amacıyla bir takım sınırlamalar ve yasaklar getirilmiştir. Örneğin para vakıflarının ona on bir (%10-15) oranı üzerinden işlem görmesi istenmekte ve üzeri yasaklanmaktadır²¹⁵.

Haffaflar Esnafı Vakfı da bu tanım doğrultusunda dini kurallar çerçevesinde ve devlet tarafından belirlenen oranla esnafa kredi imkanı sağlamıştır. Tabi bu yapılırken murabaha oranından yüksek bir oranla esnafa kredi verilmezdi. Yukarıda da bahsedildiği gibi devlet fazla kâr kazanımlarını ortadan kaldırmak için çeşitli tedbirler alıyordu. Bu durumun devlet tarafından kontrol edilmesi ile esnaf-tüccar ve ihtiyaç sahiplerinin zarar görmesi engellenmiştir.

²¹² Bursa Şeriye Sicilleri, B 170, 1b.

²¹³ Masraftan arta kalan paranın bir sonraki yılın muhasebe kaydına eklenmesine örnek olarak şu defterlerde verilebilir. Bursa Şeriye Sicilleri, B 195, 1760-61, s. 26b, Bursa Şeriye Sicilleri, B 208, 1775-76, s. 87b, Bursa Şeriye Sicilleri, A 182, 1781-82, s. 3a, Bursa Şeriye Sicilleri, B 211, 1783-84, s. 6b, Bursa Şeriye Sicilleri, B 224, 1783-84, s. 78a. vb. defterler örnek verilebilir.

²¹⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, “Murabaha” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 148.

²¹⁵ Tahsin Özcan, “Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 59.

Değınilmesi gereken diğler konu da, haffaf esnafının kredi sağlarken esnaftan faiz olarak bu parayı fazlasıyla geri almak amacında olmayıp esnafın zor durumdan kurtulması ve esnafın zarar görmesinin engellenmesi için bunu uyguladığıdır. Zaten bakıldığında esnafa kredi sağlanan paranın karşılığında uygulanan %10-15'lik murabaha miktarıyla vakfın zenginleşmesi ya da asıl malını büyütmesi hedeflenmemiştir. Tüm bunlarla birlikte devlette vakıfların %10-15'lik oranın üstüne çıkılmasına izin vermiyordu. Çünkü devlette bir kurumun ya da şahsın çok fazla zenginleşmesine müsaade etmezdi. Çünkü esnaf ya da kurumlar arasındaki ekonomik dengesizlik toplumda bozulmalara neden olabilirdi.

Tahsis edilen murabaha oranıyla vakıf içerisinde çalışan görevlilerin maaşları verilmiş, vakıfta tamir edilecek yerler varsa onlar onarılmış, ya da vakıf için gerekli olan evrak, kalem gibi çeşitli ihtiyaçları karşılanmıştır. Eğer tüm bunlar karşılandıktan sonra fazla para kalıyorsa bu gelecek senenin anaparasına eklenirdi. Ama incelenen defterler arasında murabaha oranıyla masrafların büyük oranda bir birine eşit olduğu tespit edilmiştir. Yani bir sonraki seneye murabaha miktarından vakfın asıl malına büyük oranda ekleme yapılmadığı tespit edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda vakfın yıllara göre murabaha gelirleri gösterilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Yıllık Alınan Ribh Miktarı (Guruş)
B 169	23b	1633-1634	5
B 9	174b/959	1684-1685	23
A 208	13a	1714-1715	100
B 170	1b	1749-1750	65
B 170	41a	1749-1750	70
B 177	26b	1759-1760	72
B 177	75b	1759-1760	77
B 177	75b	1759-1760	40
B 195	26b	1760-1761	74
B 195	76b	1760-1761	77
B 195	76b	1760-1761	40
B 199	3a	1767-1768	74
B 199	75a	1767-1768	79.5
B 93	71/469	1769-1770	79
B 93	71/470	1769-1770	50
B 199	70a	1769-1770	50.5
B 201	49a	1770-1771	50

B 201	49a	1770-1771	79
B 201	85b	1771-1772	74
B 202	43a	1773-1774	-
B 202	86b	1773-1774	79
B 202	87a	1773-1774	50
B 205	14a	1774-1775	74
B 208	30b	1775-1776	74
B 208	87b	1775-1776	50
B 208	88a	1775-1776	79
B 212	36b	1777-1778	74
B 212	56a	1777-1778	79
B 212	56a	1777-1778	60
B 217	6a	1778-1779	74
B 218	25a	1779-1780	74
B 360	19a	1779-1780	79
B 360	19b	1779-1780	60
A 182	3a	1781-1782	97.5
A 182	3a	1781-1782	62.5
A 182	32a	1782-1783	74
B 211	76b	1782-1783	100
B 211	76b	1782-1783	75
B 211	6b	1783-1784	74
B 224	78a	1783-1784	75
B 224	78a	1783-1784	100
B 231	3b	1786-1787	90
B 231	4b	1786-1787	115
B 235	91a	1787-1788	90
B 235	91a	1787-1788	115
B 235	23b	1788-1789	80
B 250	107b	1788-1789	90
B 250	107b	1788-1789	115
B 240	11a	1789-1790	90
B 240	11a	1789-1790	115
B 240	33b	1790-1791	80
B 249	90a	1790-1791	90
B 249	90b	1790-1791	115
B 249	8b	1791-1792	80
B 128	35/151	1793-1794	80
B 246	14a	1794-1795	115
B 271	6b	1795-1796	80
B 271	96a	1795-1796	115
B 271	98b	1795-1796	90
B 264	43b	1796-1797	80

B 272	25a	1799-1800	85
B 272	70a	1799-1800	90
B 272	70a	1799-1800	115
B 273	12b	1800-1801	90
B 273	78b	1800-1801	115
B 273	78b	1800-1801	90
B 274	32a	1801-1802	95
B 274	105a	1801-1802	115
B 274	105a	1801-1802	90
B 279	7a	1802-1803	95
B 279	122b	1802-1803	115
B 279	122b	1802-1803	90
B 284	7b	1803-1804	95
B 333	60b	1804-1805	95
B 333	133a	1804-1805	90
B 333	133b	1804-1805	115
B 127	93a	1806-1807	90
B 127	93a	1806-1807	115
B 98	16/72	1807-1808	95
B 98	26/746	1807-1808	115
B 98	26/747	1807-1808	90
B 305	74a	1810-1811	143.5
B 305	74a	1810-1811	112.5
B 330	4b	1811-1812	90
B 330	4b	1811-1812	115
B 314	11a	1812-1813	110
B 330	134b	1812-1813	100
B 308	82a	1813	142.5
B 126	73	1813	90
B 126	74	1813	115
B 308	82a	1813	291.5
B 126	155	1813-1814	100
B 308	87a	1813-1814	110
B 332	7b	1814-1815	115
B 332	7b	1814-1815	90
B 331	76a	1815-1816	112.5
B 331	76a	1815-1816	143.5
B 332	64b	1815-1816	100
B 318	89a	1816-1817	143.5
B 318	89a	1816-1817	112.5
B 331	14b	1816-1817	100
B 318	49a	1817-1818	100
B 329	79a	1818-1819	143.5

B 329	79a	1818-1819	112.5
B 329	15a	1819-1820	110
B 305	50a	1820-1821	110

Tablo 5: Vakfın Yıllara Göre Murahaba Gelirleri

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 1633-34 yılında kurulan²¹⁶ ve ilk kurulan Haffaf Vakfı özelliğini taşıyan bu vakfın muhasebe kaydında murabaha geliri olmadığı tespit edilmiştir. Bu yılda vakıf haricindeki bütün muhasebe kayıtlarında murabaha gelirleri vakıfların asıl paralarıyla orantılı olarak alınmıştır. İncelenen vakfın muhasebe kayıtlarında esnafa kredi olarak verilen paranın bazı defterler haricinde²¹⁷ %10'luk oranla verildiği tespit edilmiştir. Devlet tarafından belirlenen murabaha oranı %10 ile %15²¹⁸ arasında değişiklik göstermiştir. Ancak Haffaf Esnaf Vakıflarında %10'luk oran daha ağır basmaktadır. Murabahanın oranı devlet tarafından belirlenerek hem vakıfların çok fazla para alması engellenmiş hem de esnafa ağır yük bindirilmemiş bununla esnaf koruma altına alınarak zarar görmesi engellenmiştir.

Yine tablodan anlaşılacağı üzere Haffaf Vakıf kayıtlarının tespit edildiği 1633-34 tarihinde kurulmuş olan vakıfta murabaha geliri 5 guruş olarak tespit edilmiştir. Alınan bu miktar Haffaf Vakıflarında murabahadan alınan en düşük miktarı ortaya koymaktadır²¹⁹. Bu durum vakfın asıl malının az olmasından kaynaklanmaktadır. En yüksek miktar ise 1813 tarihinde kurulan vakıfta 291.5 guruş olarak tespit edilmiştir²²⁰. Bu tespitler yapıldıktan sonra murabaha oranından Haffaf Vakıflarının eline geçen toplam para miktarı 11306 guruş olarak kayıtlarda tespit edilmiştir.

²¹⁶ Bursa Şeriyeye Sicilleri, B 202, 43a.

²¹⁷ Devlet tarafından belirlenen murabaha oranının %10-15 arasında olduğu bilinmektedir. Ancak Haffaf Esnaf Sandıklarının incelenen bazı defterlerinde %10'luk durumun dışına çıkıldığı tespit edilmiştir. Bu defterleri şöyle sıralamak mümkündür. Bu defterlerdeki murabaha oranları için Bkz. Bursa Şeriyeye Sicilleri, B 308, 82a (%15), B 308, 82a (%12.4), B 305, 74a (%12.4), B 305, 74a (%12.5), B 331, 76a (%12.5), B 331, 76a (%12.4), B 318, 89a (%12.4), B 318, 89a (%12.5), B 329, 79a (%12.4), B 329 79a (%12.5). Defterlere bakıldığında 10 kayıta, çeşitli oranlarda esnafdan %10'luk orandan fazla murabaha oranıyla alındığı görülmektedir.

²¹⁸ Para vakıflarıyla ilgili yapılan tartışmalarda en önemli konuyu faiz (riba) almıştır. Çünkü bu vakıflar ellerindeki nakitleri belli bir oran üzerinden işletmektedirler. Dolayısıyla para vakıfları, başlangıçta, ellerindeki nakitleri ihtiyaç sahiplerine verirken, geri ödeme yapılacağı zaman %10 - %15 oranı arasında, anaparadan bağımsız bir ek getiri istemektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Cantürk Kayahan, İrfan Görkaş, "Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı", İstanbul: *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 44, 2009, s. 214-215.

²¹⁹ Murabaha geliri en az olan bu haffafan esnafi vakıf muhasebe kaydına ulaşmak için Bkz. Bursa Şeriyeye Sicilleri, B 169, 23b.

²²⁰ Haffaf tarafından kurulan bu vakıflardan alınan en yüksek murabaha oranının B 308 nolu defterde olduğu yukarıda ortaya konmuştur. Bu murabaha geliri hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak için Bkz. Bursa Şeriyeye Sicilleri, B 308, 82a.

2. VAKIF GİDERLERİ

2.1. Vakfın Genel ve Vergi Giderleri

2.1.1. Vakıf Vergisinin Ödenmesi

Haffaflar Esnafı Vakfının genel olarak iki amaç üzere kuruldukları bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi *Ta'amiye* diğeri ise *Tekâlif*'tir. Bilindiği gibi Tekalif (vergi) hırfet amacıyla Haffaflar tarafından kurulan bu vakıflar da bu vergi yükünü karşılıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde tüm vakıf kurumları belirli bir miktar vergi vermek durumundaydı. Vakıfların mütevellisi gelir-gider muhasebelerini yaparak her senenin sonunda kadı huzuruna gider ve vakfının devam edebilmesi için kadıdan izin isterdi. Kadı da incelemeleri sonucunda uygun görürse izin verir ve vakıf toplumda hizmetlerine devam ederdi. Mütevelliler bu onaylama esnasında muhasebe parası verdikleri gibi vakfın ödemekler yükümlü olduğu vergileri de verirlerdi.

Haffaflar Esnafı Vakıflarının varlıklarını sürdürdüğü 188 yıllık zaman dilimi içerisinde 56 tane muhasebe kaydında Tekâlif-i Hırfet geçmektedir.

Aşağıdaki tabloda vakfın vergileri (tekalif) için harcanan miktarların yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Vergi Ödemeleri (Guruş)
B 169	23b	1633-1634	3.5
A 208	13a	1714-1715	52
B 170	1b	1749-1750	45
B 170	41a	1749-1750	52.5
B 177	26b	1759-1760	45
B 177	75b	1759-1760	59.5
B 195	26b	1760-1761	49
B 195	76b	1760-1761	59.5
B 199	3a	1767-1768	46
B 199	75a	1767-1768	60
B 93	71/469	1769-1770	62
B 201	49a	1770-1771	62
B 201	85b	1771-1772	46
B 202	43a	1773-1774	46
B 202	86b	1773-1774	62
B 205	14a	1774-1775	46

B 208	30 b	1775-1776	46
B 208	88a	1775-1776	62
B 212	36b	1777-1778	46
B 212	56a	1777-1778	62
B 217	6a	1778-1779	46
B 218	25a	1779-1780	46
B 360	19a	1779-1780	62
A 182	3a	1781-1782	80.5
A 182	32a	1782-1783	46
B 211	76b	1782-1783	83
B 211	6b	1783-1784	46
B 224	78a	1783-1784	83
B 231	4b	1786-1787	98
B 235	91a	1787-1788	98
B 235	23b	1788-1789	46
B 250	107b	1788-1789	98
B 240	11a	1789-1790	98
B 240	33b	1790-1791	46
B 249	90b	1790-1791	98
B 249	8b	1791-1792	46
B 128	35/151	1793-1794	46
B 246	14a	1794-1795	98
B 271	6b	1795-1796	46
B 271	96a	1795-1796	98
B 264	43b	1796-1797	46
B 272	25a	1799-1800	46
B 272	70a	1799-1800	92
B 273	12b	1800-1801	51
B 273	78b	1800-1801	93
B 274	32a	1801-1802	51
B 274	105a	1801-1802	93
B 279	7a	1802-1803	51
B 279	122b	1802-1803	93
B 284	7b	1803-1804	51
B 333	60b	1804-1805	51
B 333	133b	1804-1805	93
B 127	93a	1806-1807	93

B 98	16/72	1807-1808	51
B 98	26/746	1807-1808	93
B 305	74a	1810-1811	121.5
B 305	50a	1811-1812	52
B 330	4b	1811-1812	93
B 314	11a	1812-1813	52
B 330	134b	1812-1813	52
B 126	73	1813	73.5
B 126	74	1813	93
B 308	82a	1813	268.5
B 126	155	1813-1814	52
B 308	87a	1813-1814	52
B 332	7b	1814-1815	93
B 331	76a	1815-1816	121.5
B 332	64b	1815-1816	52
B 318	89a	1816-1817	121.5
B 331	14b	1816-1817	52
B 318	49a	1817-1818	52
B 329	79a	1818-1819	121.5
B 329	15a	1819-1820	52

Tablo 6: Vakfın Vergileri (Tekalif) İçin Harcanan Miktarların Yıllara Göre Dağılımı

Osmanlı toplumunda vakıflar birçok alanda görev üstlenmişti. Ekonomik ve mali alanda ise bu vakıfları esnafın kurmuş oldukları hırfetler temsil ediyordu. Her esnaf grubunun bir kuruluş amacı olduğu gibi Haffaflar Esnafı Vakfının da kuruluş amaçlarından biri tekalif hizmeti olmuştur. Tabloya bakıldığında tekalif hizmeti için yıllara göre farklı miktarlarda harcamaların yapıldığı görülmektedir. Haffaflar Esnafı Vakfı için en düşük harcama miktarı hakkında en eski tarihli muhasebe kaydı olan 1633-34 yıllarına ait olan defterde 3.5 guruş olarak tespit edilmiştir²²¹. Bu meblağın bu kadar az olması vakfın yeni kurulması ve vakfın ana sermayesinin azlığından kaynaklanmaktadır. Ayrıca vakıf ana sermayesini aşan harcamalarda bulunamazdı. Kendi bütçesini aşan bir harcama yaptığı takdirde bu vakfın kapanmasına sebep olabilirdi. Haffaf Esnafı Vakfından tekalif hizmeti için harcanan en yüksek meblağın

²²¹ Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 169, 23b.

1813 yılına ait defterde 268.5 guruş olduğu saptanmıştır²²². Haffaf Vakıflarının kuruluştan 1821 yılına kadar toplam olarak 5043.5 guruşluk bir tekâlif ödemesi yapıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen 45 tane defterde tekalif ödemelerinin vakfın ana sermayesine paralel olarak kimi zaman arttığı kimi zaman ise azaldığı kanısına varılabilir. Yine incelemeler sonucunda 1633 yılından 1821 yılına kadar geçen 188 yıl boyunca tekalif harcamalarının kesintiye uğramadan her yıl muhasebelere kaydedildiği görülmektedir.

2.1.2. Vakfın Muhasebe Giderleri

Vakıfların gelir giderleri müteveli tarafından her yıl düzenli olarak tutulur ve vakfın devamı için kadı huzurunda muhasebe kayıtları onaylatılırdı. Bu onaylama esnasında kadılar mütevellilerden belirli oranda para alırlardı. Kadı tarafından izin verilen vakıf ise hizmetlerine devam ederdi. Kadıya hizmetleri doğrultusunda ödenen para vakfın gider kalemleri içindeki yerini alırdı.

Muhasebe giderleri için yapılan harcama miktarları, yıllara göre incelendiğinde Haffafan Hirfet Vakıflarına ait 45 defterde pek fazla azalma veya artış olmadığı gözlenmiştir. 1633-34 tarihli B 169, 1684-85 tarihli B 9, 1759-60 tarihli B 177, 1760-61 tarihli B 195, 1813 tarihli B 308 defterler haricinde genel olarak yapılan harcama miktarının 90 akçe olduğu görülmektedir. Bu yıllar da ise yapılan harcamalar şu şekildedir. 1633-34 yıllarında 35 akçe, 1684-85 yıllarında 70 akçe, 1759-60 yıllarında 40 akçe, 1760-61 yıllarında 45 akçe ve 1813 yılında ise 180 akçe harcama olduğu bilinmektedir. Diğer harcama kalemlerine göre daha az harcama yapılan muhasebe giderleri akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Yani vakfın bu masraf kalemine diğer masraf kalemlerine oranla daha az miktarda ödeme yaptığı görülmektedir. Bakıldığında haffaf esnaf vakfından muhasebe harcamaları için toplam 9460 akçe ödediği tespit edilmiştir.

2.2. Vakfın Hizmet Harcamaları

2.2.1. Müteveliye Verilen Maaş

Sözlükte “başkasının işini gören, dostluk gösteren, bakımını üstlenen” gibi anlamlar taşıyan müteveli kelimesi terim olarak vakfiye şartları, şer‘î hükümler ve

²²² Haffafan Hirfet Vakıflarıyla ilgili en yüksek tekalif harcamalarının yapıldığı konusunda ayrıntılı bilgiye ulaşmak için Bkz. BŞŞ, B 308, 82a.

genel mevzuat çerçevesinde vakfın işlerini idare etmek üzere görevlendirilen kimseyi ifade eder²²³. Bu görev ve yetkiye velâyet (vilâyet), görevlendirmeye tevliyet denilmektedir. Osmanlı uygulamasında mütevellinin yaptığı iş için çoğunlukla tevliyet ifadesi tabiri kullanılır. Müteveli tayin edilecek kişinin akıl bâliğ, âdil ve emin, vakfın işlerini yürütecek bilgi ve tecrübeye sahip bir kimse olması gerekir. Bu kişinin erkek veya kadın olması arasında fark yoktur, hatta Hanefiler’e göre Müslüman olması da şart değildir²²⁴.

Müteveli tayininde vakfedenin (vâkıf) iradesi esas alınır, iradesinin belirlenemediği durumlarda yetki hâkime geçer. Vâkıfın isteğiyle tayin edilene “meşrut müteveli”, hâkim tarafından tayin edilene “mansub müteveli” denir. Osmanlılarda önceleri, boşalan mütevellilik görevleri hâkimin yaptığı tevcihle doldurulurken Tanzimat sonrasında padişahların beratlarıyla “sadaka” nevinden tevcihler yapılmaya başlanmıştır ve bu tür müteveli tayinlerine “sadaka tevliyetleri” adı verilmiştir. Tevliyetin ehil olana verilmesi esas olduğundan bu yönde vâkıfın şartı bulunmadıkça bu niteliğe sahip olmadığı halde istediği için bir kimseye tevliyet tevcih edilemez, edilmişse azli gerekir. Bir vakfın birden fazla mütevellisi olabileceği gibi bir şahıs da birden fazla vakfın tevliyetini üstlenebilir. Fakat tevliyetle nezâret görevi aynı şahısta birleşemez; zira bir insan hem denetleyen hem denetlenen olamaz²²⁵.

Vakfiyede öngörülen hizmetlerin eksiksiz yerine getirilmesi için hizmet binalarının bakım ve onarımı, hizmet personelinin tayini, verimli çalışma ortamı oluşturma, ücretleri zamanında ödeme, akar taşınmazları rayiç değerleri üzerinden kiraya verme ve ihtiyaç halinde tamir ettirme, vâridât toplama, hesapları tutma, gerekli sarfiyatı yapma, yıl sonu hesaplarını ilgili makamlara verme, personelin görevlerini gereği gibi yapmalarını temin mütevellinin re’sen yapacağı işler arasında yer alırdı. Muvazaalı işlemler yapmak, vakıf mallarını rehin vermek, bağış yapmak, bedelsiz yararlandırmak, teminat ve kefil olmaksızın ödünç vermek, taksim etmek, üzerinde mülkiyet iddia etmek gibi vakfa zararlı işlemleri ise müteveli hiçbir şekilde yapamazdı. Müteveli kusur ve ihmalden kaynaklanan zararları tazmin etmekle yükümlüdür;

²²³ Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Bursa: Emin Yayınları, 1997, s. 109.

²²⁴ Nazif Öztürk, a.g.m., s. 217.

²²⁵ Nazif Öztürk, a.g.m., s. 217-219.

zararlı işlemleri vekili yapmış olsa da kendisi sorumludur²²⁶. Aşağıdaki tabloda defter numaraları, sayfa numaraları ve yıllarına göre mütevellilerin aldıkları maaşlar gösterilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Mütevelli Maaşı (Guruş)
B 169	23b	1633-1634	4.5 (180 akçe)
B 9	174b/959	1684-1685	3
A 208	13a	1714-1715	15
B 170	1b	1749-1750	6
B 170	41a	1749-1750	10
B 177	75b	1759-1760	1
B 177	26b	1759-1760	6
B 177	75b	1759-1760	10
B 195	76b	1760-1761	1
B 195	26b	1760-1761	6
B 195	76b	1760-1761	10
B 199	3a	1767-1768	6
B 199	75a	1767-1768	10
B 93	71/470	1769-1770	1
B 199	70a	1769-1770	1
B 93	71/469	1769-1770	10
B 201	49a	1770-1771	1
B 201	49a	1770-1771	10
B 201	85b	1771-1772	4
B 202	87a	1773-1774	1
B 202	43a	1773-1774	6
B 202	86b	1773-1774	10
B 205	14a	1774-1775	6
B 208	87b	1775-1776	1
B 208	30 b	1775-1776	6
B 208	88a	1775-1776	10
B 212	56a	1777-1778	1
B 212	36b	1777-1778	6
B 212	56a	1777-1778	10

²²⁶ Cafer Çiftçi, a.g.e., s. 188-189.

B 217	6a	1778-1779	6
B 360	19b	1779-1780	1
B 218	25a	1779-1780	6
B 360	19a	1779-1780	10
A 182	3a	1781-1782	1
A 182	3a	1781-1782	10
B 211	76b	1782-1783	1
A 182	32a	1782-1783	6
B 211	76b	1782-1783	10
B 224	78a	1783-1784	1
B 211	6b	1783-1784	6
B 224	78a	1783-1784	10
B 231	3b	1786-1787	10
B 231	4b	1786-1787	10
B 235	91a	1787-1788	10
B 235	91a	1787-1788	10
B 235	23b	1788-1789	9.5
B 250	107 b	1788-1789	10
B 250	107 b	1788-1789	10
B 240	11a	1789-1790	10
B 240	11a	1789-1790	10
B 249	90 a	1790-1791	-
B 240	33b	1790-1791	9.5
B 249	90 b	1790-1791	10
B 249	8 b	1791-1792	9.5
B 128	35/151	1793-1794	9.5
B 246	14 a	1794-1795	10
B 271	6 b	1795-1796	9.5
B 271	96 a	1795-1796	10
B 271	98 b	1795-1796	10
B 264	43 b	1796-1797	9.5
B 272	25 a	1799-1800	9.5
B 272	70 a	1799-1800	10
B 272	70 a	1799-1800	15
B 273	12 b	1800-1801	9.5
B 273	78 b	1800-1801	10
B 273	78 b	1800-1801	15

B 274	32 a	1801-1802	9.5
B 274	105 a	1801-1802	10
B 274	105 a	1801-1802	15
B 279	122b	1802-1803	10
B 279	7a	1802-1803	15
B 279	122b	1802-1803	15
B 284	7b	1803-1804	15
B 333	133 a	1804-1805	10
B 333	60b	1804-1805	15
B 333	133 b	1804-1805	15
B 127	93a	1806-1807	10
B 127	93a	1806-1807	15
B 98	26/747	1807-1808	10
B 98	16/72	1807-1808	15
B 98	26/746	1807-1808	15
B 305	74 a	1810-1811	10
B 305	74 a	1810-1811	15
B 305	50a	1811-1812	15
B 330	4b	1811-1812	10
B 330	4b	1811-1812	15
B 314	11a	1812-1813	15
B 330	134b	1812-1813	15
B 126	73	1813	10
B 126	74	1813	15
B 308	82a	1813	10
B 308	82a	1813	15
B 126	155	1813-1814	15
B 308	87a	1813-1814	15
B 332	7b	1814-1815	10
B 332	7b	1814-1815	15
B 331	76a	1815-1816	10
B 331	76a	1815-1816	15
B 332	64 b	1815-1816	15
B 318	89a	1816-1817	10
B 318	89a	1816-1817	15
B 331	14b	1816-1817	15
B 318	49a	1817-1818	15

B 329	79a	1818-1819	10
B 329	79a	1818-1819	15
B 329	15a	1819-1820	15

Tablo 7: Mütevellilerin Yıllara Göre Aldığı Maaş Miktarları

Tablo incelendiğinde mütevellilerin aldıkları maaşlar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. En fazla maaş alan mütevelliler 15 guruş alırken en az alan mütevellisi ise 1 guruş maaş almıştır. Bu durum mütevellilerle alakalı bir gelişme değil tamamen vakfın büyüklük küçüklüğüyle alakalı bir durumdur. Eğer vakıf asıl mal yönünden zengin ise mütevellilerin aldığı maaş oranı da yüksek olurdu. Vakıf asıl mal yönünden zengin değilse mütevellinin maaş miktarı da doğal olarak azalır. 1760-61 tarihinde mütevellilik yapan Molla Mehmet 1 guruş, 1770-71 tarihinde mütevellilik yapan Ahmet Çelebi 1 guruş alırken, 1807-08 yılında mütevellilik yapan Elhac İbrahim 15 guruş, 1815-16 tarihinde mütevellilik yapan Hafız Mustafa Efendi ise 15 guruş maaş almıştır. En eski kayıt olarak bilinen 1633-34²²⁷ yılında ise mütevellinin aldığı maaş akçe olarak gösterilmiş ve aldığı maaş da 180 akçe olarak kaydedilmiştir. Buda 4.5 guruşa karşılık gelmektedir.

Bilindiği gibi Osmanlı'da her vakfın başında bazen bir veya daha fazla mütevellisi olabiliyordu. Bazen de bir kişi uzun bir dönem vakıfları yönetebiliyordu. Bu duruma örnek olarak Haffafan Vakfı muhasebe kayıtları incelenirken şu sonuçlar da ortaya çıkmıştır. B 329, B 308, B 331, B 332, B 333, B 126, B 127, B 98, B 305, B 330, B 318 numaralı defterlerdeki Haffafan Hirfet Vakıflarının mütevellisi olan Hafız Mustafa Efendi, 1804-05, 1806-07, 1810-11, 1811-12, 1813, 1814-15, 1815-16, 1816-17, 1818-19 senelerinde 9 yıl haffafan vakfının mütevelliliğini yapmıştır.

1550-1850 yılları arasında incelenen haffafan esnaf sandıkları muhasebe kayıtlarından çıkan sonuçlar yukarıdaki tabloya dökülmüştür. Tablodaki verilerden yola çıkarak 1633-1821 yılları arasında mütevellilerin aldığı para miktarlarının toplamı 1016 guruş hesaplanmıştır.

²²⁷ Açıklaması yapılan mütevellinin aldığı maaş miktarını görmek ve en eski defter olma özelliğini gösteren bu defter hakkında daha bilgi edinmek için Bkz. *B.Ş.S.*, B 169, 23b.

2.2.2. Hüddam Maaşı

Hüddam genel anlamda vakıf içerisindeki her türlü temizlik, yeme-içme, vakıf binalarının tamiri ve onarımı ve diğer tüm işlerinden sorumlu idi. Hüddamın emri altında çalışan personelleri de bulunuyordu. Bu personellerden her biri kendi görevini yerine getiriyordu.

Şehir içerisinde yer alan mahallelerin, ibadethanelerin, ticari merkezlerin, pis su giderlerinin ve kamuya açık helaların temizlenmesi hususunda, vakıf müesseseleri oldukça etkin durumdaydı. Birçok vakıf kurucusu, yaptıkları hayratın veya vakfettikleri binaların temizlenmesi ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla, belirli bir ücret karşılığında elemanlar tahsis etmişlerdir. Tüm bu konularda etkili olan vakıf kurumlarının elbetteki kendi içerisindeki temizlik işlerine bakan personelleri vardı. Bu personele genel anlamda hüddam deniliyordu. Diğer bir anlamıyla vakfın hademeleriydi.

Aşağıdaki tablo hüddam (hizmetçi)'lerin yıllara göre aldığı maaş miktarlarını göstermektedir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Hüddam Maaşı (Akçe)
B 170	1b	1749-1750	10
B 177	75b	1759-1760	5
B 195	76b	1760-1761	5
B 93	71/470	1769-1770	10
B 208	87b	1775-1776	10
B 218	25a	1779-1780	10
B 224	78a	1783-1784	10
B 249	90 a	1790-1791	10

Tablo 8: Hüddam (Hizmetçi)'lerin Yıllara Göre Aldığı Maaş Miktarları

Tabloda incelenen muhasebe kayıtlarında hüddamların aldığı maaş miktarlarıyla ilgili kayıtlara 8 defterde rastlanıldığı ortaya konulmuştur. Bu kayıtlarda hüddamların aldıkları maaşlar genel olarak akçe şeklinde verilmiştir. Defterlere bakıldığında hüddamların aldıkları maaş miktarları arasında büyük farklılıklar görülmemekle birlikte, 6 defterde hüddamların 10 akçe maaş aldığı, 2 defterde ise 5'er akçe maaş aldığı görülmektedir. Hüddamların haffafan esnaf sandıklarında yaptıkları görevler

karşılığında aldıkları toplam para miktarı hesaplandığında ise incelenen defterler doğrultusunda hüddamlara toplam olarak 70 akçe ödendiği tespit edilmiştir. İncelenen yıllar arasında bu Haffaflar Esnafı Vakfında hizmet yapan hüddamları sayıları hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hüddamların sadece aldıkları maaş belirtilmiştir.

Yukarıdaki tabloda hüddamların maaşlarının yıllara göre değişiklik gösterdiği görülmekle birlikte genel anlamda aynı miktarda maaş aldıkları da söylenebilir. 1759-1760 ve 1760-1761 yıllarında vakıfların asıl mallarının (vakfın anaparası) az olması aynı yıllarda hüddamların maaşlarının da az olmasına sebebiyet vermiştir.

2.2.3. Duagü Maaşı

Bilindiği üzere Haffafan Esnaf Vakıflarının ekonomik ve mali işlerinin yanında sosyal ve dini görevleri de bulunmaktaydı. Vakıflar bu görevlerini icra ederken duagülerden yararlanıyordu. Duagü bazı içtimalarda dua okuyan, hiçbir vazife ile mükellef olmadığı halde, edeceği dualar mukabilinde, maaş alan kimseler hakkında kullanılan bir tabirdir. Düğün gibi hususi ve hatim, mevlid gibi dini toplantılarda dua edenler hakkında da bu tabir kullanılırdı²²⁸. Dua eden ve vazifesi karşılığı devlet ve vakıflardan maaş alan kişiye denirdi²²⁹. Bu makamda “duahan” tabiri de kullanılırdı. Ancak duahan tabiri daha ziyade dini merasim münasebetiyle dua edenler ve resmi işlere ait toplantılarda dua edenlere verilen isimdi. Resmi kayıtlarda bu tabir geçmektedir. Duagülük maaşı şahsa göre beş ile yirmi beş guruş arasında değişiyordu²³⁰.

Aşağıdaki tabloda duagülerin yıllara göre aldığı maaş miktarları gösterilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Duagü Maaşı (Guruş)
B 170	41a	1749-1750	4
B 177	75b	1759-1760	4
B 195	76b	1760-1761	4
B 199	75a	1767-1768	4
B 93	71/469	1769-1770	4

²²⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 479.

²²⁹ Fethi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2010, s. 141.

²³⁰ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., s. 479.

B 201	49a	1770-1771	4
B 202	86b	1773-1774	4
B 208	88a	1775-1776	4
B 212	56a	1777-1778	4
B 360	19a	1779-1780	4
A 182	3a	1781-1782	4
B 211	76b	1782-1783	4
B 224	78a	1783-1784	4
B 231	4b	1786-1787	4
B 235	91a	1787-1788	4
B 250	107b	1788-1789	4
B 240	11a	1789-1790	4
B 249	90b	1790-1791	4
B 246	14a	1794-1795	4
B 271	96a	1795-1796	4
B 272	70a	1799-1800	4
B 273	78b	1800-1801	4
B 274	105a	1801-1802	4
B 279	122b	1802-1803	4
B 333	133b	1804-1805	4
B 127	93a	1806-1807	4
B 98	26/746	1807-1808	4
B 305	74a	1810-1811	4
B 330	4b	1811-1812	4
B 126	74	1813	6
B 308	82a	1813	4
B 332	7b	1814-1815	4
B 331	76a	1815-1816	4
B 318	89a	1816-1817	6
B 329	79a	1818-1819	4

Tablo 9: Duagülerin Yıllara Göre Aldığı Maaş Miktarları

Osmanlı Devleti'nde her vakıf çalışanının parasını aldığı gibi duagü de vakıfta dua ve mevlid gibi dini gün ve gecelerde yaptığı dualar karşılığında vakıf kurumundan maaş almaktaydı. İncelenmiş olan 45 defterin 35 tanesinde vakıf çalışanlarından olan duagü ile ilgili kayıtlara rastlanılmıştır. Duagüler genel olarak ihtiyaç dahilinde vakfa çağrılıyor ve bu doğrultuda kendilerine maaş ödeniyordu. Tablodaki verilerden yola

çıkarak duagülerin yaptığı hizmetler karşılığında aldıkları maaşların genel olarak 4 guruş olduğu ve sadece iki defterde6 guruş olduğu görülmektedir²³¹. Duagülerin yaptıkları görevler karşılığında haffafan esnaf sandıklarından aldıkları toplam maaş miktarları ise 144 guruş olarak hesaplanmıştır.

2.3. Hayır İşleri İçin Yapılan Harcamalar

2.3.1. Vakfın Yemek Pişirme ve Dağıtma Masrafları

Haffafan Esnaf sandıklarının genel olarak iki amaç için kurulduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bunlardan biri tekalif diğeri ise vakıf çalışanlarının ve vakfın hizmet ettiği fakir halkın yeme içme ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelen ta'amiye idi. Vakıfların Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasal, ekonomik, mali yönlerden etkin rol oynadıkları bilinmektedir. Ancak vakıfların her şeyden önce birer hayır kurumu olduğu ve bu hayır kurumları sayesinde insanların Allah'a yakın olmayı ve sevap kazanmayı amaç edindikleri bilinen bir gerçektir. Bu duruma örnek olarak devletin ilk yıllarından başlayarak gerek padişahlar gerek devlet adamları gerekse devrin zenginleri tarafından vakıfların hayır hizmetleri için kuruldukları görülmektedir. Tüm bu açıklamalar yapıldıktan sonra Haffaflar Esnafı Vakfı da kredi kurumu olmasının yanında kuruluş amacı gereklerinden biri olan *Ta'amiye* işlerinin görülmesi için kurulmuş olduğunu söylemek gerekir. Bu vakıflar genel olarak burada çalışanların yeme içmesi, yardım amaçlı olarak yemek dağıtılması ya da esnafalara yemek dağıtılması görevlerini yerine getirmektedir. Bunun yanı sıra *ta'amiye* işleriyle uğraşan kişilerin maaşlarının karşılanmasına da yardımcı olmuşlardır.

Aşağıdaki tablo Vakıftan Yeme-İçme İçin Yıllara Göre Harcanan Para Miktarlarını göstermiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Yemek Masrafları (Guruş)
B 9	174b/959	1684-1685	39,00
A 208	13a	1714-1715	31,50
b 170	1b	1749-1750	12,5
b 177	26b	1759-1760	18,5
b 177	75b	1759-1760	38

²³¹ Duagülerin sadece iki farklı yılda aldıkları maaş oranları kayıtlarının yer aldığı defter numaraları ve sayfaları, *Bursa Şeriyeye Sicilleri*, B 126, 74 (muhasabe kaydı) ve *Bursa Şeriyeye Sicilleri*, B 318, 89a sayfalarında duaguların aldıkları maaş miktarları 6 guruş olarak tespit edilmiştir.

b 195	26b	1760-1761	19,5
B 195	76b	1760-1761	38
b 199	3a	1767-1768	20,5
b 93	71/470	1769-1770	47,5
b 199	70a	1769-1770	48
b 201	49a	1770-1771	47,5
b 201	85b	1771-1772	20,5
b 202	43a	1773-1774	20,5
b 202	87a	1773-1774	47,5
b 205	14a	1774-1775	20,5
b 208	30 b	1775-1776	20,5
b 208	87b	1775-1776	47,5
b 212	36b	1777-1778	20,5
b 212	56a	1777-1778	57,5
b 217	6a	1778-1779	20,5
b 218	25a	1779-1780	20,5
b 360	19b	1779-1780	57,5
a 182	3a	1781-1782	60
a 182	32a	1782-1783	20,5
b 211	76b	1782-1783	72,5
b 211	6b	1783-1784	20,5
b 224	78a	1783-1784	72,5
b 231	3b	1786-1787	82,5
b 235	91a	1787-1788	82,5
b 235	23b	1788-1789	23
b 250	107 b	1788-1789	82,5
b 240	11a	1789-1790	82,5
b 240	33b	1790-1791	23
b 249	90 a	1790-1791	82,5
b 249	8 b	1791-1792	23
b 128	35/151	1793-1794	23
b 271	6 b	1795-1796	23
b 271	98 b	1795-1796	82,5
b 264	43 b	1796-1797	23
b 272	25 a	1799-1800	28
b 272	70 a	1799-1800	82,5
b 273	12 b	1800-1801	28
b 273	78 b	1800-1801	82,5
b 274	32 a	1801-1802	28
b 274	105 a	1801-1802	82,5

b 279	7a	1802-1803	28
b 279	122b	1802-1803	82,5
b 284	7b	1803-1804	27,5
b 333	60b	1804-1805	27,5
b 333	133 a	1804-1805	82,5
b 127	93a	1806-1807	82,5
b 98	16/72	1807-1808	27,5
b 98	26/747	1807-1808	82,5
b 305	74 a	1810-1811	96
B 305	50a	1811-1812	31,5
b 330	4b	1811-1812	73,5
b 314	11a	1812-1813	41,5
b 330	134b	1812-1813	31,5
b 126	73	1813	73,5
b 308	82 a	1813	81
b 126	155	1813-1814	31,5
b 308	87a	1813-1814	41,5
b 332	7b	1814-1815	73,5
b 331	76a	1815-1816	96
b 332	64 b	1815-1816	31,5
b 318	89a	1816-1817	96
b 331	14b	1816-1817	31,5
b 318	49a	1817-1818	30,5
b 329	79a	1818-1819	96
b 329	15a	1819-1820	41,5

Tablo 10: Vakıftan Yeme-İçme İçin Yıllara Göre Harcanan Para Miktarları

Tablodan da anlaşılacağı üzere Haffaf Vakıflarının kuruluşundan son dönemlere kadar almış oldukları sorumlulukları yerine getirdikleri harcanan paralara bakılarak anlaşılmaktadır. Çünkü kuruluşlarının ilk yılından son yıllarına kadar her dönemde düzenli olarak yeme-içme ihtiyaçları için harcamaların yapıldığı görülmektedir. Ve yıllara göre harcamalarda dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Bu durumun çeşitli muhtemel sebepleri vardır. Mesela vakfin anaparasının o yıl düşmesi veya yükselmesiyle doğru orantılı olarak harcadığı miktar da düşüp azalabilir, veya vakıf yeni kurulmuştur anaparası azdır. Bu kalem için çok düşük bir miktar harcama yapmış olabilir.

188 yıllık Haffaf Esnaf Vakıfları incelendiğinde defterlerde en düşük *ta'amiye*²³² harcamasının 1749-1750 tarihli defterde 12.5 guruş olduğu görülmektedir. En yüksek *ta'amiye* harcamasının ise 1810-1811, 1815-1816, 1816-1817 ve 1818-1819 tarihli defterlerde 96 guruşluk bir harcama olduğu tesbit edilmiştir²³³. *Ta'amiye* harcamalarının vakfın kuruluş amaçlarından biri olduğu ifade edilmekle birlikte Haffaf Esnafı Kredi Vakıflarının 188 yıllık zaman diliminde *ta'amiye* vazifesini gerçekleştirmek amacıyla harcadıkları toplam para miktarı 45780 guruş olarak tespit edilmiştir.

2.3.2. Dua Okutulması İçin Yapılan Harcamalar

Osmanlı Devleti'nde vakıfların birçok alanda faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Vakıfların göstermiş olduğu dini faaliyetler de bu alanlardan bir tanesidir. Osmanlı Devleti, Müslüman bir devlet olması münasebetiyle halkın dini vecibelerini yerine getirmek ve bayram, kandil gibi özel günlerde dua okutulması için belirli görevlilere yetki verirdi. Bu durum karşısında da birtakım harcamalar yapardı. Bu konu hakkında “*Vakıfların Hizmet Harcamaları*” başlığı adı altında daha detaylı bilgiler verilmiştir. Bu kısımda vakıfların bu yönünden bahsedilmesindeki sebep, birer hayır kurumu olarak dini hizmetleri içinde harcamalarda bulduklarına bir kez daha vurgu yapmaktır.

2.3.3. Mevlid Okutulması İçin Yapılan Harcamalar

Hız. Peygamber'in doğumuyla ilgili manzum ve mensur eserlerin genel adı olan Mevlid, daha ziyade mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan eserlerdir. Mevlidlerde, Hız. Peygamber'in doğumu, peygamber oluşu, göğe yükselişi ve vefatı gibi konular işlenmektedir. Bu eserler daha çok Hız. Peygamber'in doğum günü dolayısıyla yapılan merasimlerde okunma gayesiyle oluşturulmuştur²³⁴.

Mevlid törenlerinin ortaya çıkışı ile ilgili kesin bilgiler olmamakla beraber tarih içinde İslâm âleminde ilk defa Mısır'da Fâtımiler devrinde Hız. Peygamber'in doğum gününü kutlamak için tören yapıldığı tespit edilmektedir. Hız. Peygamber, zamanında

²³² Yukarıda bahsi geçen en düşük *ta'amiye* harcaması hakkında detaylı bilgi için Bkz. *Bursa Şeriyeye Sicilleri*, B 170, 1b.

²³³ Yukarıda bahsi geçen en yüksek *ta'amiye* harcaması hakkında detaylı bilgi için Bkz. *Bursa Şeriyeye Sicilleri*, B 305, 74a, B 331, 76a, B 318, 89a, B 329, 79a.

²³⁴ Orhan Kaplan, “Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefareti İmamı Hâşim Veli'nin Mevlid Şerhi: Esrâr-ı Mevlidü'n-Nebî”, İstanbul: *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, 2012, s. 111-112.

böyle bir şenlik yaptırmadığı gibi, ondan sonra Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler zamanında da bu şekilde merasimler yapılmamış, Fâtımiler devrinden günümüze ise herhangi bir eser ulaşmamıştır. Şöhreti dolayısıyla son zamanlara kadar mevlid konusunda bilinen ilk eser olarak, hadis bilgini İbni Dihye'nin *Kitâbü-t-Tenvîr fi Mevlid-is-Sirâc-il-Münir'i* kabul edilmiştir. Daha sonraları Süleyman Çelebi'ye kadar çok sayıda Arapça mevlid kaleme alınmış, İran edebiyatında ise mevlid yazılmamıştır²³⁵.

15. yüzyılda Süleyman Çelebi tarafından yazılan mevlid ise etkisi günümüzde bile devam eden en güzel mevlid örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Zaman içinde özel günlerin ve kutsal gecelerin vazgeçilmez dinî geleneği hâline dönüşen bu eser, sahip olduğu dil ve ifade hususiyetleri ile edebiyat tarihinin şâheserlerinden biri olmuştur. Eserin büyüklüğü, sahip olduğu sanatsal değerinin ötesinde sosyal hayatın bir parçası olmasıyla daha da kuvvetlenmiş ve haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Bir metni anlamak için yazılan açıklamaların, daha çok kıymetli eserlerden seçilmesi ve Mevlid üzerine de şerhler yazılması, eserin büyüklüğünü gösteren başka bir delil olarak düşünülebilir²³⁶.

Hz. Peygamberin hayatı ve yaşamı Osmanlı Devleti toplumunda da çok önemlidir. Osmanlı Devleti'nde de bu yönde birçok vakfın faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bakıldığında Haffaflar Esnafı Vakfı da Hz. Peygamber adına mevlid okutulması işine önem vermişlerdir. Bu konu için vakıflar, belirli zamanlarda kişiler tutarak bu vazifeyi yerine getirmişlerdir.

Aşağıdaki tabloda vakıftan mevlid-i şerif okutulması için yıllara göre harcanan para miktarı verilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Mevlid Harcamaları (Guruş)
B 235	91a	1787-1788	5
B 250	107 b	1788-1789	5
B 240	11a	1789-1790	5
B 249	90 a	1790-1791	5
B 271	98 b	1795-1796	5
B 272	70 a	1799-1800	5

²³⁵ Faruk Kadri Timurtaş, *Mevlid-Süleyman Çelebi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, s. 4.

²³⁶ Orhan Kaplan, a.g.m., s. 113.

B 273	78 b	1800-1801	5
B 274	105 a	1801-1802	5
B 279	122b	1802-1803	5
B 333	133 a	1804-1805	5
B 127	93a	1806-1807	5
B 98	26/747	1807-1808	5
B 305	74 a	1810-1811	5
B 330	4b	1811-1812	5
B 126	73	1813	5
B 308	82a	1813	45-5
B 332	7b	1814-1815	5
B 331	76a	1815-1816	5
B 318	89a	1816-1817	5
B 329	79a	1818-1819	5

Tablo 11: Vakıftan Mevlid-i Şerif Okutulması İçin Yıllara Göre Harcanan Para Miktarı

Osmanlı Devleti hayır kurumlarına son derece önem vermiştir. Vakıf kurumlarında asıl gaye Allah'a ulaşmak olduğu için çok sayıda vakıf kurumu kurulmuş ve bu vakıflarda Allah'ın adının geniş alanlara yayılması ve İslam dininin iyi anlatılması amaç edinilmiştir. Haffafan Esnafı Vakfı da bu hayır kurumlarından olduğu için onlarda da hayır işlerine, dini ritüellere yönelik uygulamalar olmuştur. Bu uygulamalardan biri de Hz. Peygamber için mevlid-i şerif okutulmasıydı. Mevlid-i şerif okutulurken bunun için belirli miktarda bir masraf yapılıyordu. Yukarıdaki tabloya bakıldığında berâ-yı kıra't-ı mevlidünnebi için harcanan miktarlar gösterilmiştir. Bu bakımdan 1630-1850 yılları arasında incelenen vakıf muhasebe defterlerinde Haffafan Esnaf Vakıflarına ait kayıtlar arasında toplam 20 muhasebe kaydına ulaşılmıştır. Mevlid-i şerif için harcanan para miktarlarına bakıldığında bütün yıllarda neredeyse eşit miktarda harcama yapılmıştır. Yalnız muhasebe kayıtları incelendiğinde 1813²³⁷ yılına ait kayıta mevlid okutulması için iki defa para harcandığı tespit edilmiştir. Bu yıldaki mevlid masrafı diğer yıllardaki mevlid masraflarına göre göze çarpmaktadır. Çünkü bu defterdeki kayıta en yüksek harcama miktarı tespit edilmiştir. Bu masraflar aynı defterde olup bir yerde 5 guruş bir yerde de 45 guruş olarak yazılmıştır. Yine muhasebe kayıtlarında mevlid-i şerif için harcanan toplam para miktarı 150 guruş olarak tespit edilmiştir.

²³⁷ Bursa Şeriye Sicilleri, B 308, 82a.

2.4. Çeşitli Giderler

2.4.1. Vakfın Çeşitli Harcamaları

Masârif-i Müteferrika olarak adlandırılan masraflar, vakıflarda küçük harcamalar için ayrılan paraya verilen isimdir²³⁸. Osmanlı Devleti bütün kurumlarına önem vererek düzenli işlemesi için gerekli olan tüm önlemleri alırdı. Çünkü bir düzensizlik o kurumun bozulmasına ve dolayısıyla düzeninde zarar görmesine neden olabilirdi. Tüm vakıflarda olduğu gibi Haffafan Hirfet Vakıflarında da küçük masraflar için bir miktar bütçe ayrılmaktaydı. Bu masraf kalemi vakıfların kuruluşundan son yıllarına kadar kayıtlarda geçmektedir. Bu masraflar Masârif-i Müteferrika olarak adlandırılıp akçe cinsinden hesaplanmıştır.

Aşağıdaki tabloda defter ve yıllarına göre *masârif-i müteferrika* için harcanan para miktarları gösterilmiştir.

Defter	Tarih	Masârif-i Müteferrika (Akçe)
A 208	1714-1715	90
B 170	1749-1750	170
B 177	1759-1760	220
B 195	1760-1761	225
B 199	1767-1768	180
B 93	1769-1770	170
B 199	1769-1770	90
B 201	1770-1771	270
B 202	1773-1774	180
B 205	1774-1775	90
B 208	1775-1776	260
B 212	1777-1778	270
B 217	1778-1779	90
B 218	1779-1780	80
B 360	1779-1780	180
A 182	1781-1782	270
B 211	1782-1783	270
B 224	1783-1784	180
B 231	1786-1787	180
B 235	1787-1788	270
B 250	1788-1789	180

²³⁸ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 765.

B 240	1789-1790	270
B 249	1790-1791	260
B 128	1793-1794	90
B 246	1794-1795	90
B 271	1795-1796	270
B 264	1796-1797	90
B 272	1799-1800	270
B 273	1800-1801	270
B 274	1801-1802	270
B 279	1802-1803	270
B 284	1803-1804	90
B 333	1804-1805	270
B 127	1806-1807	180
B 98	1807-1808	270
B 305	1810-1811	270
B 330	1811-1812	270
B 314	1812-1813	90
B 126	1813	270
B 308	1813	360
B 332	1814-1815	270
B 331	1815-1816	270
B 318	1816-1817	270
B 329	1819-1820	270

Tablo 12: Vakıftan Masârif-ı Müteferrika İçin Yıllara Göre Harcanan Para Miktarları

Tablodaki bilgilerden yola çıkarak 1633-1821 yılları arasında incelenen Haffafan Esnaf Vakfı muhasebe kayıtlarında çoğunlukla bu masraf kalemi için harcanan miktarın 270 akçe olduğu görülmektedir. Ancak tabloya dikkat edilirse bu masraflar için 80, 90, 170, 180, 220, 225 akçelik miktarlarında harcadığı belirlenmiştir. En yüksek miktarda 360 akçe ile 1813 yılındaki muhasebe kayıtlarında tespit edilmiştir. En düşük miktar ise 1779-80 yılındaki kayıtlarda yer alan 80 akçedir. Bu harcama kaleminde de diğer harcamalarda olduğu gibi çeşitliliklerin görülmesinin nedeni vakıfların anaparalarına göre vakıflardaki harcamalarından değişmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Haffafan Esnaf Vakfının giderleri bölümünde yer alan bu masraf kalemi için Haffafan Esnafı Vakfı, incelenen 188 yıllık süre zarfında 9215 akçe harcamıştır.

2.4.2. Depo Masrafı

Depo, içinde eşya saklanacak yeraltı bodrum manalarına gelmektedir²³⁹. Esnafın genelde fazla mallarını stok yaparak güvenilir bir yerde muhafaza etme veya aldıkları ham ürünleri muhafaza etmek için depo ya da ambara ihtiyaç duymuşlardır. Esnafın ürettikleri malları depolara saklama gib bir ihtimalleri az olsa da yine de değinmek gerekir. Osmanlı Devleti'nde üretilen malların bir yerde tutulması gibi bir durum zayıf bir olasılıktır. Çünkü üretilen mallar ilk olarak başkente yolları daha sonra da ülke içerisinde dağıtılırdı. Halkın hiçbir şeye muhtaç olmaması devletin asıl gayesidir. Bunun için üretilen mallar hemen dağıtılırdı.

Haffaf esnafının da ürettikleri malları muhafaza etmek veya alacakları hammaddenin zarar görmesi ya da çalınması veya kaybolmasını engellemek için bir depo veya mahzene gereksinim duydukları söylenebilir. Haffaf Esnafı da düşük bir ihtimal olsa da ürettikleri ürün fazlası malları dükkanlarında bulunduramayacakları için bu malların güvenilir bir yerde saklanmasına gereksinim duyabilirler. Bu doğrultuda depo veya mahzen kiralamış olma ihtimalleri ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak bunun içinde belirli miktarda depo giderleri olmuştur. Aşağıdaki tabloda mahzen masrafları ve yılları gösterilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Depo Masrafı (Guruş)
B 170	41a	1749-1750	3
B 177	75b	1759-1760	2
B 195	76b	1760-1761	2
B 199	75a	1767-1768	1.5
B 93	71/469	1769-1770	1.5
B 201	49a	1770-1771	1.5
B 202	86b	1773-1774	1.5
B 208	88a	1775-1776	1.5
B 212	56a	1777-1778	1.5
B 360	19a	1779-1780	1.5
A 182	3a	1781-1782	1.5
B 211	76b	1782-1783	1.5
B 224	78a	1783-1784	1.5

²³⁹ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 572.

B 231	4b	1786-1787	1.5
B 235	91a	1787-1788	1.5
B 250	107b	1788-1789	1.5
B 240	11a	1789-1790	1.5
B 249	90b	1790-1791	1.5
B 246	14a	1794-1795	1.5
B 271	96a	1795-1796	1.5
B 272	70a	1799-1800	1.5
B 273	78b	1800-1801	1.5
B 274	105a	1801-1802	1.5
B 279	122b	1802-1803	1.5
B 333	133b	1804-1805	1.5
B 127	93a	1806-1807	1.5
B 98	26/746	1807-1808	1.5
B 305	74a	1810-1811	1.5
B 330	4b	1811-1812	1.5
B 126	74	1813	1.5
B 308	82a	1813	1.5
B 332	7b	1814-1815	1.5
B 331	76a	1815-1816	1.5
B 318	89a	1816-1817	1.5
B 329	79a	1818-1819	1.5

Tablo 13: Vakıftan Depo Kirası İçin Yıllara Göre Harcanan Paralar

Yukarıdaki tabloda vakıf gider kalemlerinden biri olan depo harcamalarını belirten miktarlar gösterilmiştir. Bilindiği gibi Haffaflar Esnafı Vakfı diğer vakıflar gibi ticareti yürüten kurumlardır. Ürün fazlası mallarının bozulmaması, çalınmaması ya da stok yapılması için belirli koruma alanlarına ihtiyaç duymuşlardır ve bunun için depo (mahzen)'lar kiralamışlardır.

Vakıf muhasebe kayıtları incelendiğinde birkaç yıl haricinde düzenli olarak aynı harcamaların yapıldığı görülmektedir. Haffaf esnafının 188 yıllık varlıkları süresince mahzen kiralari için ödedikleri toplam miktar 55 guruş olmuştur. 45 muhasebe defterinin incelenmesi sonucunda 10 defterde depo harcamaları yapılmadığı görülmektedir. Bu defterler B 169, B 9, A 208, B 205, B 217, B 218 ve B 128 numaralı defterlerdir. Bu yıllarda depo kiralanılmamasının nedeni ya o yıllarda fazla mal üretilmemiştir ya da çok fazla hammadde stoku yapmamalarından kaynaklanabilir.

Haffaflar Esnafı Vakfı kuruldukları ilk zamanlarda depolara ihtiyaç duymazken 1749-1750 yıllarına gelindiğinde depo kiralamaya başlamışlardır. Depo kiralama işlemi vakıfların varlıklarını sürdürdükleri 1820 yılına kadar devam etmiştir.

2.5. Haffaflar Vakfının Toplam Giderleri

2.5.1. Masraflar Toplamı (Yekûn-i Masârif)

Muhabesebe kayıtlarından tespit edildiğine göre Haffafan Esnafı Vakıf giderleri kuruluşundan son yılına kadar düzenli olarak tutulmuştur. Bu kayıtların amacı yılın sonunda vakfın kârda mı yoksa zararda mı olduğunu ortaya koymaktır. Vakfın varlığını devam ettirebilmesi için kâr ve zarar miktarlarının tespit edilmesi gerekir.

Harcama kalemleri ise şu şekildedir: Mütevelli, hüddam, duagü, harcı muhasebe, masârif-i müteferrika, berâ-yı tekâlif-i hırfet, berâ-yı ta'amiye gibi kalemler idi. Ayrıca bu vakıfların masrafları arasında hem maaş masrafları hem de diğer masraflar bulunmaktaydı.

aşağıdaki tabloda vakfın toplam masraflarının yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Defter	Safya Numarası	Tarih	Toplam Masraf (Yekûn-i Masârif) (Guruş)
B 169	23b	1633-1634	5
B 9	174b/959	1684-1685	23
A 208	13a	1714-1715	100
B 170	1b	1749-1750	65
B 170	41a	1749-1750	70
B 177	26b	1759-1760	72
B 177	75b	1759-1760	77
B 177	75b	1759-1760	40
B 195	26b	1760-1761	74
B 195	76b	1760-1761	77
B 195	76b	1760-1761	40
B 199	3a	1767-1768	74
B 199	75a	1767-1768	79,5
B 93	71/469	1769-1770	79
B 93	71/470	1769-1770	50
B 199	70a	1769-1770	50,5
B 201	49a	1770-1771	50
B 201	49a	1770-1771	79
B 201	85b	1771-1772	74
B 202	43a	1773-1774	90
B 202	86b	1773-1774	79

B 202	87a	1773-1774	50
B 205	14a	1774-1775	74
B 208	30 b	1775-1776	74
B 208	87b	1775-1776	50
B 208	88a	1775-1776	79
B 212	36b	1777-1778	74
B 212	56a	1777-1778	79
B 212	56a	1777-1778	60
B 217	6a	1778-1779	74
B 218	25a	1779-1780	74
B 360	19a	1779-1780	79
B 360	19b	1779-1780	60
A 182	3a	1781-1782	97.5
A 182	3a	1781-1782	62.5
A 182	32a	1782-1783	74
B 211	76b	1782-1783	100
B 211	76b	1782-1783	75
B 211	6b	1783-1784	74
B 224	78a	1783-1784	75
B 224	78a	1783-1784	100
B 231	3b	1786-1787	99
B 231	4b	1786-1787	115
B 235	91a	1787-1788	99
B 235	91a	1787-1788	115
B 235	23b	1788-1789	80
B 250	107 b	1788-1789	99
B 250	107 b	1788-1789	115
B 240	11a	1789-1790	99
B 240	11a	1789-1790	115
B 240	33b	1790-1791	80
B 249	90 a	1790-1791	90
B 249	90 b	1790-1791	115
B 249	8 b	1791-1792	80
B 128	35/151	1793-1794	80
B 246	14 a	1794-1795	115
B 271	6 b	1795-1796	80
B 271	96 a	1795-1796	115
B 271	98 b	1795-1796	99
B 264	43 b	1796-1797	80
B 272	25 a	1799-1800	85
B 272	70 a	1799-1800	99
B 272	70 a	1799-1800	115
B 273	12 b	1800-1801	90

B 273	78 b	1800-1801	115
B 273	78 b	1800-1801	99
B 274	32 a	1801-1802	90
B 274	105 a	1801-1802	115
B 274	105 a	1801-1802	99
B 279	7a	1802-1803	90
B 279	122b	1802-1803	115
B 279	122b	1802-1803	99
B 284	7b	1803-1804	90
B 333	60b	1804-1805	95
B 333	133 a	1804-1805	99
B 333	133 b	1804-1805	115
B 127	93a	1806-1807	99
B 127	93a	1806-1807	115
B 98	16/72	1807-1808	95
B 98	26/746	1807-1808	115
B 98	26/747	1807-1808	99
B 305	74 a	1810-1811	143,5
B 305	74 a	1810-1811	112,5
B 305	50a	1811-1812	110
B 330	4b	1811-1812	90
B 330	4b	1811-1812	115
B 314	11a	1812-1813	110
B 330	134b	1812-1813	100
B 126	73	1813	90
B 126	74	1813	115
B 308	82 a	1813	142,5
B 308	82a	1813	291,5
B 308	87a	1813-1814	110
B 126	155	1813-1814	100
B 332	7b	1814-1815	115
B 332	7b	1814-1815	90
B 331	76a	1815-1816	112,5
B 331	76a	1815-1816	143,5
B 332	64 b	1815-1816	100
B 318	89a	1816-1817	143,5
B 318	89a	1816-1817	112,5
B 331	14b	1816-1817	100
B 318	49a	1817-1818	100
B 329	79a	1818-1819	143,5
B 329	79a	1818-1819	112,5
B 329	15a	1819-1820	110

Tablo 14: Vakfın Toplam Masraflarının Yıllara Göre Dağılımı

Yukarıdaki tabloda Haffaf Vakıflarında tüm harcamaların miktarını gösteren meblağların yıllara göre dağılımı gösterilmiştir. Vakıfların sosyal birer kurum olmalarının yanında esnafa kredi sağlamak ve bunun haricinde toplumda birçok hayır işleri yapmakla görevli oldukları bilinmektedir. Tüm bunları yaparken de elbette diğer vakıflarda olduğu gibi Haffaflar Esnafı Vakfının da vakıf içerisinde işleri yürüten görevlileri bulunmaktaydı. Haffaf esnaf vakıfları da bünyesinde çalışmakta olan görevlilerin maaşlarını ödemekle yükümlüydü. Çalışanların vakıf haricinde devletten aldıkları bir maaş yoktu.

Osmanlı Devleti'nde tüm kurumlarda olduğu Haffaflar Esnafı Vakfında da görevlilerin görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesine son derece önem veriyordu. Bu görevleri yerine getiren çalışanlarının maaşlarını ödemeye itina gösteriliyordu. Haffaflar Vakfında çalışanların maaşları da bu vakıflar tarafından kredi olarak verilen paranın murabahasıyla karşılanıyordu. Görevlilerin maaşlarının bu yolla ödenmesi vakfın anaparasının eksilmemesi anlamına geliyordu. İncelenen 188 yıllık Haffaflar Esnafı Vakfı kayıtlarında tekâlif (vergi) için 4830 guruş, ta'amiye (yeme-içme) 45780 guruş, mütevellî maaşı için 1016 guruş, duagü için 144 guruş, mevlid okutulması için 150 guruş, depo masrafları için 55 guruş, vakfın çeşitli harcamaları (masârif-i müteferrika) için 9215 akçe, muhasebe giderleri için 9190 akçe ve hüddam için 70 akçe harcama yapılmıştır. Haffafan esnafı vakıflarından görevlilere ödenen maaşların ve yapılan harcamaların toplam miktarı ise 52217 guruş olarak saptanmıştır.

Bu sayısal verilerden bu vakıfların kuruluş gayeleri olan Ta'amiye ve Tekâlif hizmetleri tam manasıyla yerine getirdiklerini göstermektedir. Çünkü bakıldığında 50610 guruşun bu masraf kalemlerine ayrıldığı görülmektedir. Bu durum bu vakıfların muhasebelerinde de belirtildiği üzere kuruluş amaçları doğrultusunda hareket ettiğinin göstergesidir. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta ta'amiye için harcanan para miktarıdır. Bakıldığında ta'amiye için 45780 guruş harcandığı tespit edilmiştir. Bu durum Haffaflar Esnafı Vakfının daha çok yeme-içme hizmeti üzerinde durduğunu gösterir.

Haffaflar Esnafı Vakfının kredi kurumu olmalarının yanında hayır işlerinde de aktif olarak rol oynadığını çünkü bütün vakıflarda olduğu gibi bu vakıfları kuranlar da hayır işleyerek toplumdaki dini vazifelerini yerine getirmek istemişlerdir. Bakıldığında

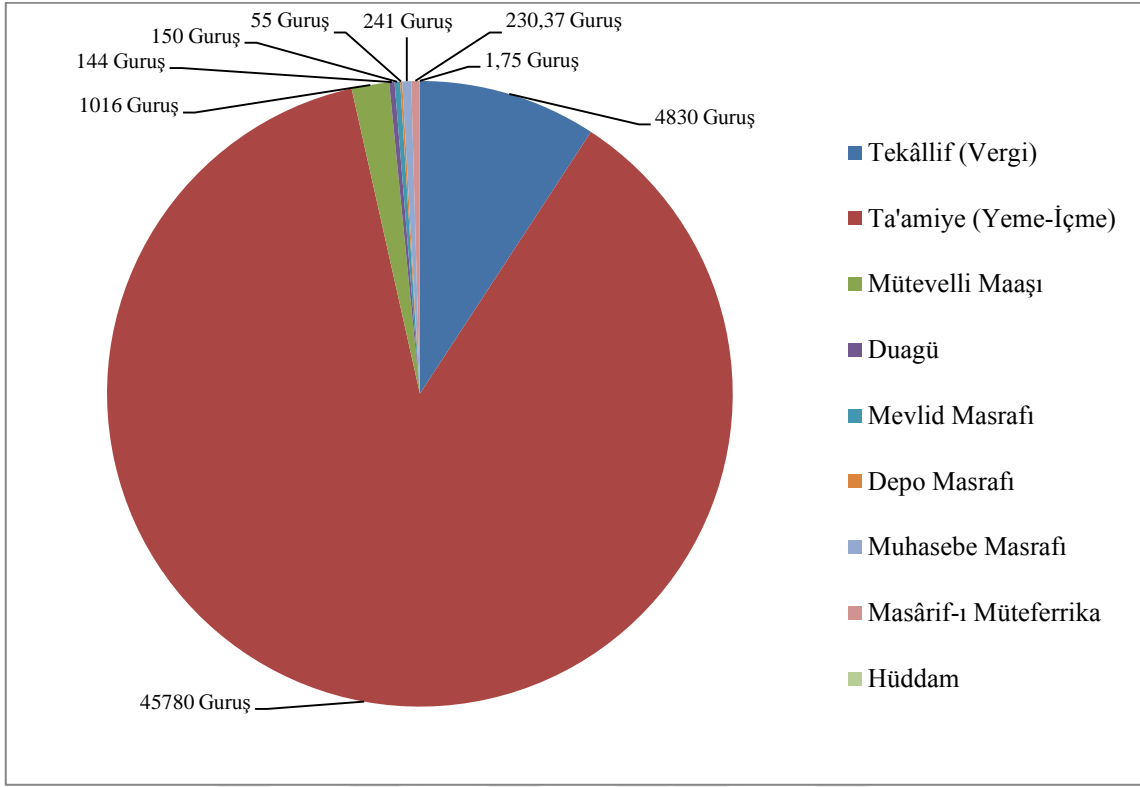
hayır işleri olarak söyleyebileceğimiz mevlüt okutulması, sünnet ve düğün gibi işler için de masraflar yaptığı görülmektedir. Haffaflar Vakfından sünnet, düğün ve vakıflardaki önemli günlerde dua okutulması karşılığında duagülere 144 guruş öderken Hz. Peygamber için mevlid okutulması karşılığında ise 150 guruş harcama yapmışlardır.

Haffaflar Vakfından kredi alan kişilerden esnaf olanlar için depo masrafı için de paralar ödendiği tespit edilmiştir. Esnaf grupları aldıkları hammaddelerin kaybolmaması ve zarar görmemesi için muhafaza etmek durumundadırlar. Bu hammaddeleri saklamaları karşılığında depo ya da mahzen adı verilen yerleri kiralamışlardır. Bu kiralamalar karşılığında 55 guruş masraf yapıldığı tespit edilmiştir.

Haffaflar Vakfının içerisindeki evrak, kağıt, mürekkep, kalem ihtiyaçları içinde belirli bir meblağ ayrıldığı bilinmektedir. Çünkü vakıfların bu tür ihtiyaçları da vardır. Bu harcama kalemi için bu vakıflar 9215 akçe harcama yapmışlardır. Bu miktar yaklaşık olarak 230.37 guruşa tekabül etmektedir.

Tüm bunların yanında her vakıfta olduğu gibi Haffaflar Vakfında da tutulan muhasebelerin sene sonunda kadı huzurunda onaylatılması esnasında kadının aldığı bir miktar ücret olduğu bilinmektedir. Bu vakıflardan bu masraf kalemi için 9190 akçe harcama yapıldığı görülmektedir. Bu miktar yaklaşık olarak 241 guruşa tekabül etmektedir.

Her vakıfta olduğu gibi Haffaflar Vakfında da hüddam denilen vakfın içerisindeki çeşitli hizmetleri yerine getiren hizmetkarlara da verilen bir maaş olduğu bilinmektedir. Haffaflar Vakfından bu harcama kalemi için 70 akçe harcama yapıldığı bilinmektedir. Bu para miktarı da yaklaşık olarak 1.75 guruşa tekabül etmektedir.

Grafik 1: Vakıftan Masraf Kalemleri İçin Harcanan Kredi Miktarı

Yukarıda gider kalemlerinin miktarları hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Grafikte de bu harcama kalemleri içerisinde en yüksek oranı ve en düşük oranı hakkında sayısal veriler eşliğinde bilgiler verilmiştir. Görüldüğü üzere gider kalemlerinde en yüksek oran Ta'amiye'ye ayrılırken en düşük oran ise hüddam'a ayrılmıştır.

Bu harcama kalemlerinden tekalif (vergi)'in oranı %9.24, ta'amiye'nin oranı %87.67, mütevelli maaşının oranı %1.94, duagü'nün oranı %0.27, mevlid masrafının oranı %0.28, depo masraflarının oranı %0.10, Muhasebe giderleri %0.46, hüddam %0.003 ve masârif-ı müteferrika ise %0.44 olarak hesaplanmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR KREDİ KURUMU OLARAK HAFFAFLAR VAKFI

1. HAFFAFLAR VAKFINDAN BORÇ ALANLAR (ZİMEMLER)

Osmanlı Devleti kuruluşunun ilk yıllarından başlayarak vakıflar tesis etmiş ya da var olan vakıfları onararak işlerliğini devam ettirmiştir. Vakıflar toplumda hayır işlerinin yanı sıra başka işlevleri de olan kurumlardır. Bu işlevlerinden birinin de ihtiyaç sahiplerine ve esnaf gruplarına kredi imkânı sağlaması olduğu daha önce de söylenmiştir. Esnafın kendi aralarında kurdukları hıfvet vakıfları da kredi işlerini yürütürlerdi. Bu esnaf gruplarından biri de haffafan (ayakkabıcı) esnafıdır. Haffafan esnaf grubunun kurmuş olduğu vakıflar gerek kendi esnafına gerekse haffafan esnafı dışındaki esnafa ihtiyaç dahilinde belirli bir ribh oranıyla kredi sağlardı. Esnaf gruplarının amacı üretimin sürekliliğini sağlamak, üretimde aksaklıkların çıkmaması için mücadele etmek ve ülke genelinde üretimin düzenli işleyebilmesini sağlamaktı. Bu nedenle esnafın kurmuş oldukları vakıflar, esnafını korur ve olası ekonomik kaoslara karşı gereken önlemleri alırdı. İşte bu önlemlerden biri de esnafa kredi imkanı sağlayarak var olan düzeni korumaktı. Kredi verilirken alınan kredinin geri ödenmesi çok önemliydi. Çünkü vakıftan borç para alan esnaf o parayı vakfa zamanında geri getiremezse, vakıf yıl sonunda açık verir ve bu durumda mütevelliyi zora sokardı. Esnaf sandıkları Müslim, Gayrimüslim, kadın, erkek, din, mezhep ve cinsiyet ayrımı yapmadan, esnafın bulunduğu mahalledeki vakıf ya da herhangi bir mahallede bulunan vakıftan kredi alma imkanı sağlardı. Şimdi esnaf vakıflarından kredi talep eden kadın ve erkekler konusu aşağıda incelenecektir.

1.1. Vakıftan Kredi Alanların İsimleri

Osmanlı Devleti ülke içerisinde çok önem verdiği ticareti daima canlı tutmak ve geliştirmek için her türlü gelişmeye önem vermiştir. Bilindiği gibi vakıflar da ticaret konusunda etkin rol oynamışlardır. Vakıflar gerek padişahlar gerek devlet ricali ve gerekse devrin büyük varlıklı kişileri tarafından yaptırılmış ve geliştirilmiştir. Vakıflar tüm hayır işlerinin yanında esnaf için de bir kredi kaynağı olduğunu daha önceden de belirtilmişti. Bu vakıflardan biri de haffafan esnaf vakfidir. Bu vakıf da diğer vakıflar gibi esnafa kredi imkanı sağlamış esnafın zarar görmemesi ve ticaret halkasının

devamlılığını sürdürebilmesini amaç edinmiştir. Haffafan Esnaf Vakfı borç verirken sadece kendi esnafına değil kendi esnafı dışındaki esnaflara da kredi yardımıyla bulunmuştur. Yine vakfın kurulduğu yerin civar esnafı haricinde uzaktan kredi ihtiyaç duyan esnaflara da kredi imkânı sağlamıştır. Yine borç verirken ülke içerisinde ticaret halkasının içinde bulunan Gayrimüslim esnafa da aynı şekilde kredi imkanı sağladıkları görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda Haffaf Esnafı Vakıflarından Borç Alanların İsimlerinin Yıllara Göre Dağılımı verilmiştir.

Sıra Numarası	Kredi Alanların İsimleri	Kaç Defa Kredi Aldıkları	Sıra Numarası	Kredi Alanların İsimleri	Kaç Defa Kredi Aldıkları	Sıra Numarası	Kredi Alanların İsimleri	Kaç Defa Kredi Aldıkları
1	-	-	105	Es-seyyid Molla Halil	1	209	Kenan oğlu Ali Beşe	2
2	-	-	106	Esseyid Molla Halil ve Zevcesi Münevver	5	210	Kılıççı Mehmed Ağa	2
3	-	-	107	Es-seyyid Ali Çelebi	2	211	Kıllı Osman	1
4	-	-	108	Es-seyyid Ahmed bin Halil	1	212	Kırıkçı oğlu Mustafa	1
5	-	-	109	Es-seyyid Abdurrahim bin Mustafa	7	213	Kıymacı Nursez zımmi	6
6	-	-	110	Es-seyyid Ahmed	5	214	Konyalı Hafız Osman Efendi	1
7	Kırolı veledi Morati	1	111	Es-seyyid Ahmed bin Halil	1	215	Köse Mehmed	1
8	Virehrem binti Vasari	1	112	Es-seyyid Ahmed bin Seyyid Mehmed	1	216	Köse Mehmed bin Osman	1
9	Abdi oğlu Ali	1	113	Es-seyyid Ahmed Çelebi	8	217	Köstelli oğlu Es-seyyid İsmail	2
10	Abdullah bin Hacı Osman	1	114	Es-seyyid Ahmed ve Validesi Saliha	1	218	Köylü Hasan bin Ali	1
11	Abraham veledi Vartimiyos	4	115	Es-seyyid Ali	1	219	Kurd oğlu Velieddin bin Hüseyin	4
12	Açıkbaş oğlu Es-seyid Mehmed	3	116	Es-seyyid Ali	3	220	Kurşunlu İmam Mustafa	1
13	Afife binti Ahmed	3	117	Es-seyyid Ali bin Es-seyyid Mehmed/Ağa/Çelebi	12	221	Kutnici Artin	1
14	Ağniya binti Nasariye	20	118	Es-seyyid Ali bin Halil	1	222	Kürt Seyyid Ebubekir	1
15	Ağniya Kızı Tatyana	1	119	Es-seyyid Ali bin Hüseyin	1	223	Maryem binti Arman	2
16	Agob veledi Artin	2	120	Es-seyyid Ali bin Mehmed	1	224	Mehmed Ali oğlu Mustafa	1
17	Agop Zımmi	3	121	Es-seyyid Ali bin Seyyid Mehmed	3	225	Mehmed Beşe bin İbrahim	1

18	Ahi Konstantin	1	122	Es-seyyid Ali Çelebi	1	226	Mehmed Beşe oğlu ve Damadı	1
19	Ahmed Abdi bin Halil	1	123	Es-seyyid Ali ve Es-seyyid Mehmed Efendi	1	227	Mehmed Beşe Rodoslu ve Damadı	1
20	Ahmed bin Elhac Ali	3	124	Es-seyyid Behzad	5	228	Mehmed Beşe Zevcesi ve Damadı	1
21	Ahmed bin Hüseyin	4	125	Es-seyyid Ebu Bekir	9	229	Mehmed bin Abidin	3
22	Ahmed bin Sarı Ali	1	126	Es-seyyid Hafız Ali bin Halil	5	230	Mehmed bin Elhac Ali	1
23	Ahmed ve Mehmed İbni Halil	2	127	Es-seyyid Hüseyin	5	231	Mehmed bin İdris	1
24	Ahmet bin Hacı Ali	1	128	Es-seyyid İbrahim	4	232	Mehmed bin Mustafa	4
25	Ahmet bin Hasan	1	129	Es-seyyid İbrahim bin Mehmed	2	233	Mehmed Zevcesi ve Damadı	1
26	Aişe binti Hacı Bektaş	1	130	Es-seyyid İbrahim Çelebi	3	234	Mihail ve Zevcesi	1
27	Ali Beşe İbni Kenan	2	131	Es-seyyid İsmail Ağa	2	235	Mihaliç Yorgi	8
28	Ali Beşe ve Zevcesi Hadice	4	132	Es-seyyid Mehmed	2	236	Mihayil Zevcesi Nazlı	2
29	Ali bin Abdi	7	133	Es-seyyid Mehmed bin Ahmed	1	237	Molla Ahmed bin Hüseyin Efendi	5
30	Ali bin Abdullah	2	134	Es-seyyid Mehmed bin Ali	2	238	Molla Ali bin Halil Efendi	1
31	Ali ve Zevcesi Hadice	2	135	Es-seyyid Mehmed bin Es-seyyid Ahmed	3	239	Molla İbrahim bin Ali	2
32	Arpacı Bektaş	1	136	Es-seyyid Mehmed İbni Halil	1	240	Molla İbrahim bin Halil	1
33	Asiye kızı Emine	4	137	Es-seyyid Mehmed Validesi Saliha	1	241	Molla İbrahim Zevcesi Ümmügülüm	3
34	Aşıkbaş oğlu Seyyid Mehmed	1	138	Es-seyyid Molla Halil Zeccesi Münevver	7	242	Molla Mehmed bin Salih	3
35	Ayşe	2	139	Es-seyyid Musatafa bin Seyyid Mehmed	3	243	Molla Mustafa bin İhsan	2
36	Ayşe binti Hacı Bektaş	4	140	Es-seyyid Mustafa Validesi Münevver	2	244	Molla Mustafa bin Ramazan	6
37	Ayşe binti Mehmed	1	141	Es-seyyid Ömer	2	245	Muhtediye Delale Tuti	3
38	Ayşe binti Mustafa	1	142	Es-seyyid Yusuf	1	246	Mustafa bin İbrahim	2
39	Ayşe Hatun	9	143	Es-seyyid Mehmed Said Ağa	1	247	Mustafa bin Koca Mehmed	1
40	Ayşe ve kızı Emine	21	144	Es-seyyid Andurrahim bin Mustafa	1	248	Mustafa bin Mehmed	6
41	Bahadır Zevcesi Keziban	1	145	Es-seyyid Ali Ağa	1	249	Mustafa Kızı Fatıma	1
42	Bahçıvan Zevcesi Fatıma	4	146	Fatıma binti Ahmed	11	250	Mütevelliyyi Mezbur Ahmed Çelebi	1
43	Bahçıvan Mustafa	3	147	Fatıma binti Ali	2	251	Mütevelliyyi Mezbur Es-seyyid Elhac İbrahim Ağa	1
44	Behzad ve Zevcesi Kezban	4	148	Fatıma binti İvaz	2	252	Mütevelliyyi Mezbur Es-seyyid Hacı İbrahim	1
45	Behzad Zevcesi Kezban	4	149	Fatıma binti Mustafa	9	253	Mütevelliyyi Sabık Derviş Veraseleri	1

46	Bekçi Mehmed Ağa	1	150	Feyzullah ibni Süleyman	3	254	Nalband Es-seyyid İsmail	9
47	Berber Hasan	1	151	Fıdancı (Sayfa Zarar Görmüş Yazı Yok)	1	255	Nalband İsmail bin Eyüb	5
48	Berber İbrahim bin Abdi	2	152	Hacı Ali Damadı Süleyman	14	256	Nalçacı Abdullah	5
49	Berber İbrahim bin Abdullah	2	153	Hacı Ali ve Damadı Süleyman	3	257	Nalçacı Abdullah Ali	1
50	Berber Mustafa	1	154	Hacı Osman Efendi	1	258	Nalçacı Abdullah Çelebi	1
51	Beşe Yahya	1	155	Hadice binti İbrahim	1	259	Nalçacı Derviş İsmail	1
52	Beşikci Osman	29	156	Hadice binti Molla Ahmed	1	260	Nalçacı Mezbur Derviş İsmail	1
53	Bosdan oğlu Mehmed	1	157	Hadice oğlu İsmail	2	261	Nazlı Kızı Asiye	2
54	Boyacı Hüseyin Zevcesi Ayşe	3	158	Hadice ve oğlu İsmail	4	262	Nazlı Nasraniye	17
55	Burgazlı Ali Beşe	9	159	Haffaf Abdurrahman Efendi	3	263	Neslihan Hatun	5
56	Burgazlı Zevcesi Hadice	8	160	Haffaf Ahmed Efendi	1	264	Neslihan ve Ümmühani	1
57	Celeb Hasan Ağa	2	161	Haffaf Hafız Molla Mustafa	6	265	Nikolagi ve Zevcesi Kırısido	1
58	Cennet Kızı Ayşe Hatun	3	162	Haffaf Hasan Efendi	5	266	Nişvan binti İsmail/Nişvan Hatun/Nişvan	17
59	Çekmecci Mehmed Ağa	1	163	Haffaf Kara Mehmed	3	267	Ohan veledi Bedros	4
60	Çelebi Hasan Ağa	1	164	Haffaf Molla Abdulkadir	2	268	Ohanis Zimmi	1
61	Çilingir Ohanis veledi Abraham	1	165	Haffaf Şeyh Mehmed Efendi	1	269	Opanagi ve Hemşiresi Opange	2
62	Çömlekçi Tanaş	15	166	Haffaf veledi İhsan Ağa	1	270	Opanagi ve Kız Karındaşı Openge	3
63	Dağlı Ahmed	1	167	Hafız Hasan Efendi	1	271	Otranoslu Molla Osman	1
64	Dellak Ali	13	168	Hallac Mehmed Ağa	8	272	Ramazan oğlu Molla Mustafa	3
65	Derman oğlu Gülpeni Ayşe	1	169	Hasan Beşe	1	273	Reyhan binti (...)	2
66	Derviş oğlu Mehmed Ağa	1	170	Hasan bin Ali	1	274	Rukiye binti Halil	9
67	Derzi Nikola	5	171	Hasan bin Mustafa	1	275	Sabancı Halil Zevcesi Remziye binti Yusuf	1
68	Dikici Es-seyyid İbrahim	1	172	Hasan Efendi	8	276	Satı oğlu Kızı	2
69	Dikici Es-seyyid mehmed ve Validesi Saliha	1	173	Hasırcı Emir	1	277	Semerci Molla İsmail	3
70	Dikici Ali Çelebi/ Dikici /Dikici Ali Beşe	8	174	Hasse Hatun	1	278	Sepetçi oğlu Mehmed	1
71	Dikici Es-seyyid İbrahim	3	175	Hayreddin Ali	1	279	Serkiz Zevcesi Nazlı	1
72	Dikici Hacı Ali	1	176	Hıdır bin Ali	1	280	Servili Zevcesi Piraye	9
73	Dikici Kara Salih	4	177	Hüseyin Beşe	1	281	Seyyid Ali bin Seyyid Mehmed Efendi	2
74	Dikimci Es-seyyid Mehmed	1	178	Hüseyin bin Mustafa	1	282	Seyyid bin Mustafa	1
75	Dolabıcı Halil bin Ali Beg	2	179	Hüseyin Efendi	2	283	Seyyid Hüseyin	1

76	Dolabıcı Halil Zevcesi Zeliha	2	180	İbrahim	4	284	Seyyid İbrahim	1
77	Dolabıcı İsmail	1	181	İbrahim ve Velieddin ibni Hüseyin	2	285	Seyyid Mehmed	1
78	Dolabıcı Molla Mustafa	2	182	İbrahim Beşe	1	286	Sosane Nasraniye	1
79	Dolabıcı Yusuf Kızı Zeyneb ve Zevcesi Dolabıcı Halil	1	183	İbrahim bin Ahmed	2	287	Süleyman	1
80	Duacı Damadı Hüseyin	1	184	İbrahim bin Halil	16	288	Süleyman Beşe İbni Şaban	1
81	Duacı Sarı Ali	6	185	İbrahim bin Süleyman	6	289	Süleyman bin Elhac Halil	2
82	Ebubekir bin Ali	2	186	İbrahim İbni Ahmed	2	290	Süleyman bin Elhac İsmail	1
83	Eçi Konstantin	2	187	İbrahim Zevcesi Ümmügülsüm	1	291	Süleyman bin Şaban	11
84	Eğri oğlu Karz Vasil	1	188	İdris oğlu Mehmed Ağa	1	292	Süleyman ve İmhanı/Ümmühanı	7
85	Elhac Ahmed bin Süleyman	3	189	İhsan binti Mehmed	4	293	Süptürgeci Ali	1
86	Elhac Ali	3	190	İhsan Hatun	19	294	Şebab oğlu Zevcesi Surpek	7
87	Elhac Musa oğlu Musa	1	191	İmam Molla Osman	2	295	Şerife Emine	3
88	Elhac Mustafa	1	192	İsa Mete Kızı Nefise	1	296	Şerife Emine binti Osman	1
89	Elhac Mustafa ibni Hacı Ahmed	2	193	İsmail	1	297	Şerife İhsan	8
90	Erkil oğlu Ergile	1	194	İsmail bin Hüseyin	2	298	Şeyh Mehmed Efendi	3
91	Armiya veledi Sarayı	14	195	Kaimimakam Molla Ali	9	299	Şişeci oğlu Molla Mehmed	3
92	Eskici Hasan	1	196	Kapucu Menasil	1	300	Şişeci Zade Molla Mehmed	2
93	Es-seyyid Ahmed	3	197	Kara Ali Kızı Ayşe	2	301	Tabdah İsmail	5
94	Es-seyyid Ahmed bin Halil	2	198	Kara Mehmed	2	302	Tambureci Osman	3
95	Es-seyyid Ahmed Çelebi	3	199	Kara Mehmed Beşe	1	303	Tavukcu Mustafa	9
96	Es-seyyid Behzad	1	200	Karabet Zımmi	1	304	Tur Beğ veledi Karabet	1
97	Es-seyyid Ebu Bekir	2	201	Karamani/Karamanlı Es-seyyid Abdullah	5	305	Tütüncü Mehmed bin Süleyman	1
98	Es-seyyid Hüseyin	1	202	Karim binti Arman	1	306	Ümmetullah Hatun	2
99	Es-seyyid İbrahim	3	203	Kazzaz Molla Hasan	3	307	Ümmetullah Zevcesi İhsan	1
100	Es-seyyid İsmail Ağa	2	204	Ümmügülsüm binti Ali	2	308	Vasilike ve Fereniko bin Tanaş	1
101	Ümmügülsüm binti Halil	1	205	Varhatun binti Ohannes	2	309	Vekilharç Es-seyyid Hacı Ahmed ve Seyyid Mustafa Ağa	8
102	Ümmügülsüm binti İsmail	14	206	Vartan oğlu Papis	2	310	Vekilharç Es-seyyid Mustafa Ağa	1
103	Ümmügülsüm binti Osman	1	207	Vasileke veledi Nakoneti Tanaş	3	311	Yobaz oğlu Mehmed	1
104	Yorgancı oğlu Zevcesi Susana	1	208	Zincirkıran oğlu Zevcesi Zeyneb	1			

Tablo 15: Haffaf Esnafı Vakıflarından Borç Alanların İsimlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Muhasebe kayıtlarının incelenmesi sonucunda Haffaflar Esnafı Vakfından Müslim, Gayrimüslim, kadın, erkek olmak üzere çeşitli amaçlara yönelik toplamda 950 kişinin kredi aldığı görülmektedir. Kredi alan bazı isimler bir defaya mahsus kredi almamışlardır. Muhasebe kayıtlarında aynı isimlerin aynı vakıftan birden fazla kredi alabildikleri de belinmektedir. Dolayısıyla Haffaf Esnafı Vakfından toplamda kredi verilenlerin sayısı 950'dir. Kredi alanlardan bazılarının isimleri ve aldıkları kredi miktarı hakkında bilgiler bulunmamaktadır. İncelenen muhasebe kayıtlarında bu şekilde kayıtlara geçen kişi sayısı 6 olarak tespit edilmiştir.

Haffaflar Esnafı Vakfından en fazla kredi temin eden Müslüman erkek Beşikci Osman'dır. Beşikci Osman'ı sırasıyla İbrahim bin Halil, Hacı Ali damadı Süleyman, Dellak Ali, Es-seyyid Ali bin Es-seyyid Mehmet ve Süleyman bin Şaban takip etmektedir. En fazla kredi verilen Gayrimüslim erkek ise Çölmekci Tanaş olmuştur. Çömlekçi Tanaş'ı sırasıyla Armiye veledi Sarayı, Mihaliç Yorgi, Derzi Nikola, Amraham veledi Vartimiyos ve Ohan veledi Bedros takip etmiştir. En fazla kredi alan Müslüman kadın Ayşe ve kızı Emine olurken, en fazla kredi alan Gayrimüslim kadın Agniye binti Nasraniye olmuştur. Ayşe ve kızı Emine'yi sırasıyla İhsan Hatun, Ümmügülsüm binti İsmail, Nişvan binti İsmail, Fatıma binti Mustafa, Fatıma binti Ahmet ve Ayşe Hatun takip ederken, en fazla kredi alan Gayrimüslim kadın Agniye binti Nasraniye'yi Nazlı nasraniye takip etmiştir.

Muhasebe kayıtlarında bir defa kredi alan 140 kişi tespit edilmiştir. En az kredi alan Müslüman erkeklere Eskici Hasan, Es-seyyid Behzad, Elhac Mustafa, İbrahim Beşe, Seyyid Hüseyin, en az kredi alan Müslüman kadınlara Ümmetullah zevcesi İhsan, Zincirkıranoglu zevcesi Zeyneb, Ümmügülsüm binti Osman, İsa Mete kızı Nefise, en az kredi verilen Gayrimüslim erkeklere Kapucu Menasil, Turbeğ veledi Karabet, Vasilike ve Fereniko bin Tanaş, Karabet zımmi örnek verilirken en az kredi alan Gayrimüslim kadınlara ise Karim binti Arma, Yorgancı oğlu zevcesi Susana isimleri örnek olarak verilebilir.

Tabloya bakıldığında haffafan esnafı vâkfından borç alan erkeklerin sayısı kadın sayısından fazla olmasına rağmen kadınların sayısı da küçümsenecek bir seviyede değildir. Kadın ve erkeklerin sayıları hakkında "*Vakıftan Kredi Alan Erkek ve Kadınlar*" başlığı altında daha geniş bilgiler verilmiştir.

Haffaflar Esnafı Vakfıdan borç alan kişiler elhac, hacı, es-seyyid, beşe, ağa, beğ, gibi çeşitli unvanlar kullanmış, bazıları da icra ettikleri meslek isimleriyle kayıt edilmişlerdir. Bu durumda haffafan esnafından borç alanların sadece o vakfa mensup olmadıklarını gösterir. Aşağıda Haffafan Esnaf Vakıflarından kredi alan esnafın aldıkları unvan ve sıfatlar hakkında değerlendirme yapılacaktır.

İsimlere eklenen unvanlar ve sıfatlar toplumun benimsediği dinin ve mensubu bulunduğu milletin karakterini yansıtır²⁴⁰. İncelenen 1830-1850 yılları arasındaki dönemde geçen 950 esnaf-tüccar ve ihtiyaç halinde kredi alan kişilerin muhasebe kayıtlarına bakılmıştır. Bu kayıtlara bakıldığında %5.68 oranda El-Hac-Hacı, %13.68 oranında Es-seyyid, %0.42 Şeyh gibi sosyal statülerini açıklayan, %3.26 oranında Ağa, %4.31 oranında Efendi, %0.31 oranında Zâde, %3.15 oranında ise Beşe ve %0.31 oranında Beg gibi ehl-i örf zümresine mensup olanlar ile %7.26 oranında Molla, %1.36 oranında Hafız gibi ehl-i ilim unvanları ifade eden unvan ve sıfatların isimlere eklendiğini görülmektedir. Bu unvan ve sıfatlar toplam kredi alan kişilerin içerisinde %39.74 gibi bir oranı ifade etmektedir.

İsimlere eklenen El-hac-hacı unvanının oranı %5.68 olarak tespit edilmiştir. Bu durum Osmanlı esnafı arasında hacca gitme eğiliminin fazla olduğunu gösterir. Hacı ifadesi, hac vazifesini yerine getirmek için Kâbe'ye giden Müslümanlara verilen bir unvandır. Bu unvan toplumda kişilerin saygınlık kazanmalarına neden olmaktadır. Osmanlı Devleti dönemindeki zor ve sıkıntılı şartlarında hacca gitmek bir Müslüman için itibar meselesidir. Osmanlı Devleti'nde hacca giderek bu sıfatın alınabilmesi Bursa esnaf-tüccarının ekonomik seviyesinin de iyi olduğunu işaret edebilir.

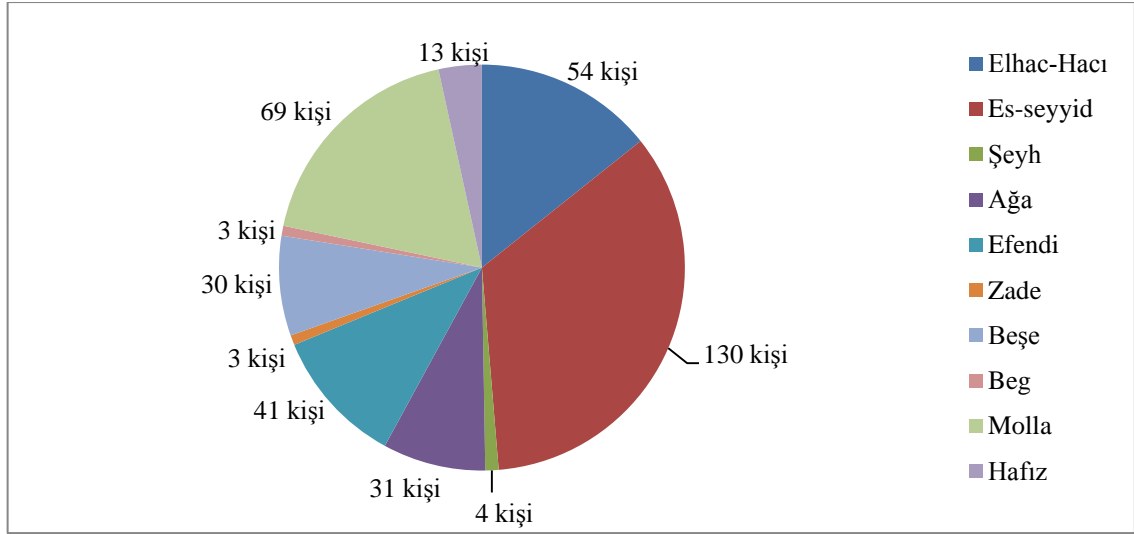
İslam âleminde “Seyyid, Şerif” gibi unvanlar Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilmektedir²⁴¹. seyyid ve şerif gibi unvanlar Haffaflar Esnafı Vakıf muhasebe kayıtlarında %13.68 oranında tespit edilmiştir. Burada bu unvanı kullanan kişilerden bazıları esnaf iken bazıları ise ihtiyaç sahibi kredi alanlardır. Bu kelimenin kullanımının da fazlalığı toplumda saygınlık ve itibar görme isteğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ehl-i örf zümresinden sayılan mollalar da, Osmanlı Devleti'nin Müslüman bir yapıya sahip olmasından dolayı toplumda saygınlık görürdü. Bu gruba ait olan

²⁴⁰ Ferhat Öztürk, a.g.e., s. 244.

²⁴¹ Ferhat Öztürk, a.g.e., s. 244.

mollaların oranı %7.26 gibi bir orana takabül etmektedir. Bu durum da yine Bursa esnaf-tüccarının yoğun olarak dini bir yapı etrafında şekillendiğini gösterebilir. Diğer unvan ve sıfatlarda önemli olmasına rağmen Osmanlı esnaf ve tüccarı içerisinde ağırlıklı olarak bu unvan ve sıfatlar kullanıldığı için diğerlerinin açıklanmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Aşağıdaki grafikte haffaflar vakfından kredi alan esnaf-tüccarların almış oldukları unvan ve sıfatların sayıları ve isimleri gösterilecektir.

Grafik 2: Vakıftan Kredi Alan Kişilerin İsimlerinde Geçen Unvanlar ve Sayıları

Defter kayıtlarına bakıldığında aynı kişi veya kişilerin farklı ve birbirini takip eden yıllarda tutulmuş olan defterlerde kayıtları bulunmaktadır. Bazı kişilerin ise devamlı olarak aynı vakıftan kredi aldığı yine bu kayıtlarda görülmektedir. Örnek olarak Vekilharc oğulları elhac Ahmed ve Mustafa isimindeki bu kişiler hakkında 1749-1750 ve 1759-1760 tarihlerindeki defterlerde kredi kaydı tutulmuştur²⁴². Buna benzer daha birçok örnek, muhasebe kayıtlarında görülebilir. Bununla birlikte bazen de kredi alan kişiler belirli bir süre sonra kredi almayı bırakmıştır. Bu duruma örnek olarak; Es-seyyid Molla Halil, Kırıkçı oğlu Mustafa ve Kutnici Artin gibi isimler verilebilir. Kredi alanlara dair oluşturulan isimler tablosundan da anlaşılacağı üzere Gayrimüslim kadın ve erkeklerin, Haffafan Esnafı Vakıflarından kredi aldıkları bir kez daha ortaya konulmuştur. Vakıflardan borç alanlar ve sayıları incelendiğinde Haffafar Esnafı Vakfının ticarete önemli rolünün olduğu ortadadır.

²⁴² Yukarıda bahsedilen kişilerin isimleri B 177 ve B 170 numaralı defterlerde kayıtları görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 177, 26b ve B 170, 1b

Haffaf Esnafı Vakıflarının ilkinin 1633 yılındaki muhasebe kayıtlarında geçtiği daha önce de belirtilmişti. En son haffaf esnaf sandığı muhasebe kaydının da 1820 yılında olduğu tespit edilmiştir. Haffaf Vakıflarının varlıklarını devam ettirdikleri ve 188 yıllık zaman dilimi içinde birçok kişinin Haffaf Vakıflarından kredi aldığı bilinmektedir. Bu zaman dilimi üç kısıma ayrılmıştır. Haffaf Esnafı Vakfının üç ayrı yüzyılda incelenip değerlendirilmesindeki amaç vakıfların kuruluşundan en son kaydı tutulan yıla kadar nasıl bir ekonomik evrelerden geçtiğini ortaya koymaktır. Ve ilk dönemlerden son yıllara kadar büyüyüp büyüyemediği ya da gelişip gelişemediğini öğrenmektir. İncelenen yıllarda elde edilen verilerden yola çıkarak 17. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar haffaf vakfı muhasebe kayıtları görülmesine rağmen kayıtlarda kredi alan kişilere dair bilgiler mevcut değildir. 18. yüzyılda 585 kişinin Haffaf Vakıflarından kredi aldığı görülürken, 19. yüzyılda 362 kişi kredi almıştır. 17. yüzyılda kredi alanların muhasebe defterlerinde kayıt altına alınmamasından kaynaklanabilir. Bununla birlikte bu yüzyılda kredi alanlar için ayrı belgeler düzenlenmiş olabilir ve bunların isimleri o belgelere kaydedilmiş olabileceği düşünülmektedir. Ancak 18. ve 19. yüzyıl arasında büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bu durum 19. yüzyılda da Haffaf Vakıflarının kayıtlarının son bulmasına kadar devam etmiştir.

1.2. Vakıftan Kredi Alan Erkek ve Kadınlar

Osmanlı Devleti'nde esnaflar arasında ayırım yapılmadığı gibi sosyal yaşamda da kadın erkek arasında da hiçbir şekilde ayırım yapılmamaktadır. Osmanlı toplumunda kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki konumları daima önemli bir tartışma konusu olmuştur. Kadının özellikle ekonomik hayatta mal edinip edinmediği, mali tasarruflarda bulunup bulunmadığı ve eğer bulduysa sahip olduğu serveti hangi yollarla elde ettiği merak uyandırmıştır. Kadınların Osmanlı klâsik döneminde servet edinebilecekleri başlıca dört yöntem bulunmaktadır. Bunlar; aile bireylerinden birinin ölümü halinde kendilerine miras intikal etmesi, herhangi bir şekilde kendilerine mal varlığı hibe edilmesi, nikâh akitleri esnasında ödenmesi gerekli olan mehir ve fiili olarak bir işte çalışma olarak sıralanabilir²⁴³.

²⁴³ Saadet Maydaer, "Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2006, s. 31-32.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kadınlar çalışma hayatında yer aldılar. Şeriye sicilleri ve yabancı konsolosluklar tarafından yazılan raporlarda çalışan Osmanlı kadınları sıklıkla yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren çeşitli dönemlere ait olan bu kaynaklar incelendiğinde Osmanlı kadınının çalışma hayatında aktif olarak rol oynadığı; ekonomik hayatın çeşitli alanlarında çalıştığı ve ticaretle uğraştığı tespit edilmiştir. Bilhassa taşra kesimindeki kadınlar ekonomide kanunlar ve toplumsal normların izin verdiği ölçüde ve alanlarda özellikle tarım, el sanatları ve atölyelerde üretime aktif olarak katılmışlar, ekonomik açıdan eşlerine yardımcı olmaya çalışmışlardır. Kentlerde de kadınlar bohçacılık (haremdaki kadınlara elbise ve mücevher satma) yapma, çamaşırcı dükkânı işletme, hamamlarda çalışma, dokuma tezgâhı sahibi olarak ya da dokumacı olarak çeşitli ticari faaliyetlerde yer almışlardır²⁴⁴.

Osmanlı toplumunda kadınlar, ekonomik hayatın çeşitli dallarında faaliyette bulunmuşlardır. Bursa'da yaygın olarak ipekçilik ve kumaş ticareti yapıldığından, çalışan kadınlar da çoğunlukla bu alanda uğraş vermişlerdir. Bunun yanı sıra kadınlar ziraî üretimde de etkin olarak faaliyet göstermişlerdir. Mukataalı ya da kendilerine ait tarım arazilerini ekip, biçmişler ve mahsulünü de bizzat satmışlardır²⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar ticari faaliyetlerini yürütmesi esnasında, belli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dilediğinde kredi kullanma hakkına da sahip idiler. Bursa mahkeme kayıtları incelendiğinde kadınların, tüm bu yöntemleri kullanarak faaliyette buldukları ve mali birikimlerini dönemin şartları dikkate alındığında azımsanmayacak boyutlara yükselttikleri görülmektedir²⁴⁶.

Haffafan esnaf vakfi muhasebe kayıtlarına bakıldığında erkeklerin yanı sıra kadınların da bu kurumlardan çeşitli ihtiyaçlar için kredi aldığı görülmüştür. Yine esnaflar arasında ayırım yapılmadığı ve Müslim esnafların yanında Gayrimüslim kadın ve erkeklerin de kredi alabildiği görülmektedir²⁴⁷. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde kadın erkek ayrımı yapılmadan ticaretin devamlılığı için uğraşıldığı ve esnaf düzeni

²⁴⁴ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 54-55.

²⁴⁵ Saadet Maydaer, a.g.m. s. 41-43.

²⁴⁶ Saadet Maydaer, a.g.m. s. 32.

²⁴⁷ Yukarıda bahsi geçen Gayrimüslimlerin ticarete etkin rol oynamalarına ve haffaf vakıflarından kredi çekmelerine örnek olarak şu isimler verilebilir: *Çilingir Ohanis Veledi Abraham, Yorgancı Oğlu Zevcesi Susana*. Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, A 182, 3a, B 211, 6b.

bozulmadan ihtiyaç duyan herkese kendi imkanları dahilinde kredi sağladığının göstergesidir.

Aşağıdaki tabloda haffafan vakfından borç alan kadın ve erkeklerin yıllara göre dağılımı gösterilmiştir.

Defter	Erkek	Kadın	Birlikte Kredi alan	Belirsiz
B 169	-	-	-	-
B 9	-	-	-	-
A 208	8	4	-	-
B 170	20	5	-	-
B 177	20	4	1	1
B 195	23	6	-	-
B 199	20	-	1	-
B 93	12	1	1	-
B 199	5	-	-	-
B 201	26	-	1	-
B 202	19	5	2	1
B 205	9	1	-	-
B 208	22	2	2	-
B 212	24	4	1	-
B 217	8	3	-	-
B 218	8	3	-	-
B 360	14	2	1	-
A 182	22	6	1	-
B 211	17	5	-	-
B 211	-	-	-	-
B 224	13	3	-	-
B 231	11	4	1	-
B 235	21	15	1	-
B 250	10	4	4	-
B 240	19	10	2	-
B 249	20	8	2	-
B 128	10	3	-	-
B 246	7	2	2	-
B 271	21	7	3	-
B 264	13	1	-	-
B 272	22	9	2	-
B 273	27	4	1	-
B 274	21	10	-	-
B 279	16	11	2	-

B 284	10	5	-	-
B 333	15	13	1	-
B 127	6	8	1	-
B 98	14	14	-	-
B 305	12	9	-	-
B 330	16	9	-	-
B 314	5	3	-	-
B 126	14	10	-	-
B 308	13	7	1	-
B 332	13	9	-	-
B 331	14	7	-	-
B 318	13	8	-	-
B 329	13	8	-	-

Tablo 16: Haffaf Esnaf Vakıflarından Yıllara Göre Borç Alan Erkek ve Kadınlar

Tablodan hareketle şu bilgilere ulaşılabılır: Haffafan Esnafı Vakıflarının 188 yılda toplamda kredi verdiği kişi sayısı 950'dir. Bu vakıflardan 666 erkek, 247 kadın ve 34 erkek-kadın birlikte borç almıştır. Borç alan Müslüman sayısı 814 kişi iken, haffafan esnafı vakıfından borç alan Gayrimüslimlerin sayısı ise 134'tür. Bununla birlikte 2 kişinin ise cinsiyetlerinin ve adlarının kayıtlarda belirtilmediği tespit edilmiştir. Haffafan Esnafı Vakıflarından kredi alan erkeklerin toplam kredi alanlara oranı %70, kredi alan kadınların oranı %25,97'dir. Birlikte borç alanların toplam kredi alanlara oranı ise %3,57'dir. Kredi alan Müslümanların oranı %85,59 iken Gayrimüslimlerin oranı %14,1'dir.

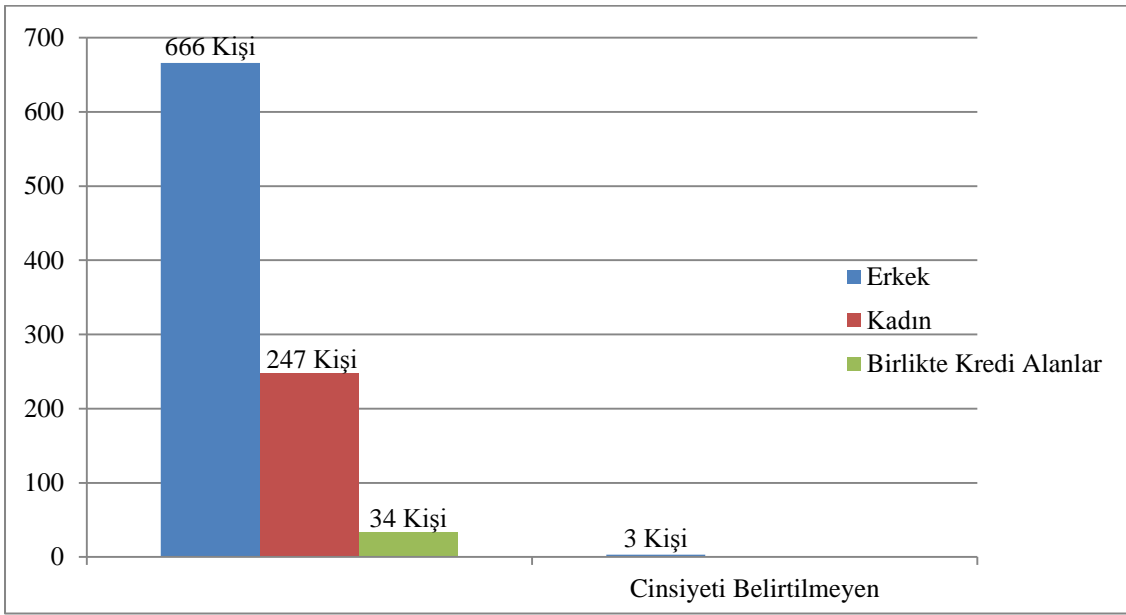
Tabloya bakıldığında bazı defterlerde borç alan kişilerin sayısının çok olduğu görülürken bazılarında ise borç alan kişiler azdır. Bunun sebebi olarak ise vakıfların gelirlerinin azalması veya çoğalması ya da esnafın genel olarak o sene zararda olmadığı ve işlerinin iyi gittiği şeklinde ifade edilebilir. Bununla birlikte vakıf büyük ölçekli ise borç verdiği kişi sayısı da fazla olmuştur. Eğer vakıf küçük ölçekli ise borç verdiği kişi sayısı da az olmaktadır. Zaten vakıf sisteminde vakıf kendi aslı malından fazla borç verme imkanına sahip değildir. Tabloya bakıldığında 1633-1634 tarihli²⁴⁸, 1684-1685 tarihli²⁴⁹ ve 1782-1783 tarihli²⁵⁰ defterlerin zimem (borç) kısmı olmadığından bu vakıfların borç verip vermedikleri hakkında bir kanıya varılamamıştır. Borç alan

²⁴⁸ Bursa Şeriye Sicilleri, B 169, 23b.

²⁴⁹ Bursa Şeriye Sicilleri, B 9, 174b.

²⁵⁰ Bursa Şeriye Sicilleri, B 211, 76b.

kişilerinin tamamen erkek olmadığı erkeklerin yanında kadınların da kredi imkanına sahip olduğu görülmektedir. Yine borç alan kişiler arasında Müslim ve Gayrimüslim erkek ve kadınların da olduğu ortadadır. Tablodan görüleceği üzere bazen kredi alan şahısların tek başına kredi almadığı, kimi zaman erkeklerle kadınlar birlikte borç alırken, bazen karı-kocanın kredi aldığı, bazen anne ile kızın, bazen baba ile kızın kredi aldıkları, bazen de baba ile oğulun ya da damadının kredi aldıkları tespit edilmiştir.

Grafik 3: Vakıftan Kredi Alan Erkek ve Kadınların Dağılımı

Birçok araştırmacı tarafından, Osmanlı Devleti'nde İslam dininin gereği olarak, kadınların ticari hayatta aktif olarak rol oynamadıkları ve ticari işlerde bulunmadıkları, yasal haklarının sınırlı olduğu ve kamusal hayatta önemli bir yere sahip olmadıkları düşünülmüştür. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalarda kadınların Osmanlı toplumunda ticarete aktif rol oynadıkları görülmektedir²⁵¹. Tez çalışması Bursa merkezli olduğu için bu bilgilerden yola çıkılarak kadınların da erkekler gibi ticari hayatta ciddi şekilde rol oynadığı söylenebilir. Buna örnek olarak kadınların Osmanlı'daki çeşitli esnaf sandıklarından kredi aldıkları gösterebilir. Bu esnaf sandıklarından biri de haffaflar vakfidir. Yapılan araştırmalarda 188 yıllık zaman dilimi süresince kadınların toplamda aldığı kredi miktarı %25,97'lik bir oranı kapsar.

²⁵¹ Cafer Çiftçi, a.g.e., s. 216-217.

Haffafan esnafı vakfından kredi alan erkekler, kadınlara oranla fazladır. Osmanlı Devleti'nde üretim ve ticaretin büyük bir bölümünü erkekler yürütmekteydi. Bu durum yukarıdaki grafikten de anlaşılmaktadır. Haffaf vakfından kredi alan erkekler kredi alanların %70.1'lik kısmını meydana getirmektedir. Osmanlı esnafı arasında kadının öneminden yukarıda bahsedilmiştir. Ticarete aktif rol oynayan kadınlar bazen kredi için haffaf ensafı vakıflarına tek başına başvuru yaparken bazen de iki kişi ile kredi almışlardır. Aynı durum erkekler içinde geçerlidir. Yine incelenen defterlerde birlikte borç alanların genelde baba-kız, anne-kız ya da karı-koca oldukları görülmektedir. Bunların oranının ise %3.57 olduğu tespit edilmiştir. İncelenen defterler arasında bazen borç alanların cinsiyeti hakkında bilgiler olmadığı görülebilmektedir. Kaydı tutulmuş olan defterlerde 2 kişinin de isim ve cinsiyetleri hakkında bilgilere ulaşılmadığı bilinirken cinsiyeti belirsiz olanların oranının ise %0.21 olduğu tespit edilmiştir.

1.3. Vakıftan Kredi Alan Müslim-Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti çeşitli etnik grupları bünyesinde barındıran bir devlettir. Dolayısıyla Müslüman olmayan unsurlara da hoşgörü ile yaklaşmıştır. Milletini daima gözetmiş, kollamış, eksik tarafları gidemeye çalışmıştır. Bunu yaparken de esnafı her daim ön planda tutmuştur. Esnafı arasında da Müslim-Mayrimüslim olarak bazı farklar olsa da genel anlamda bir ayırım yapmaksızın hareket etmiştir. Haffafan Esnaf Vakıflarına bakılacak olursa haffafalar da bu doğrultuda hareket etmişler ve Müslim-Gayrimüslim ayırımı yapmaksızın herkese kredi imkanı sağlamışlardır.

Bursa'nın en büyük özelliği yüzyıllarca farklı etnik ve din gruplarını bir arada barındırmasıdır. Zira fethinden itibaren halkının büyük çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu şehirde Rum, Ermeni ve Yahudiler olmak üzere farklı din ve ırklara mensup birçok Gayrimüslimde yaşamaktaydı.

Bursa'nın en eski sakinleri olan Rumların oturduğu mahalleler çoğunlukla Hisar'dan Muradiye'ye kadar olan kısım ile Çakırhamam'dan Altıparmak'a kadar yer alan Demirkapı, Kayabaşı, Balıkpazarı ve Kırkmerdiven mahalleleriydi. Çelebi Sultan Mehmed zamanında Bursa'ya gelen Ermeniler ise daha çok Setbaşı, Molla Arap, Çoban Bey, Namazgah, Kara Ağaç ve Kurdoğlu mahallelerinde yoğunlaşarak yaşamaktaydılar. Rumlar ve Ermeniler yukarıda bahsedilen mahallelerin dışında, Müslümanların çoğunlukla yaşadığı mahallelerde de yaşıyorlardı. Rum ve Ermeniler dışında Bursa'da

yaşayan diğer Gayrimüslim grup ise Yahudilerdi. Daha önce de Bursa'da yaşadıkları söylenen Yahudiler kuşatma esnasında şehri terk etmişlerdir. Ancak şehrin alınmasından sonra Orhan Gazi'nin davetiyle şehre geri dönmüşlerdir. Bu Yahudiler Orhan Gazi'nin özel bir izniyle burada bir mahalle inşa ettiler. Ayrıca bu mahallede birde Sinagog inşa ettiler. 1492 yılında İspanya'dan sürülen ve Osmanlı ülkesine kabul edilen bir grup Yahudi de yine Bursa'da bu mahalleye yerleştirilmiştir²⁵².

Bursa'daki Müslümanlar ve Gayrimüslimler çoğunlukla iç içe yaşamaktaydılar. Aralarındaki ilişkiler, komşular arasındaki münasebetler nasıl olması gerekiyorsa o şekilde idi. Gündelik hayatta ihtiyaç duydukları şeyleri birbirlerinden alıyorlar, karşılıklı ziyaretlerde bulunuyorlardı. İyi ve kötü günlerde birbirlerinin yanında yer alıyorlardı. Hatta gerektiğinde birbirlerinden borç alıp veriyorlardı²⁵³. Müslim ve Gayrimüslimler sosyal hayatta yaşadıkları gibi ticari olarak da aynı ilişkiler içerisinde hareket ediyorlardı. Gayrimüslimlerin de Bursa'da aktif olarak ticarete katıldıklarını da ifade etmek gerek. Zaten bu durumu Haffaflar Vakfından aldıkları kredi miktarları da ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda Haffafan Esnafı Vakfından borç alan Müslim-Gayrimüslim sayısını gösteren veriler yer almaktadır.

Defter	Müslim (Kişi)	Gayrimüslim (kişi)	Belirsizler (Kişi)
B 169	-	-	-
B 9	-	-	-
A 208	9 kişi	3 kişi	-
B 170	22 kişi	3 kişi	-
B 177	21 kişi	3 kişi	2 kişi
B 195	26 kişi	2 kişi	-
B 199	21 kişi	-	-
B 93	14 kişi	-	-
B 199	5 kişi	-	-
B 201	27 kişi	-	-
B 202	26 kişi	-	1 kişi
B 205	10 kişi	-	-
B 208	26 kişi	-	-
B 212	28 kişi	-	-

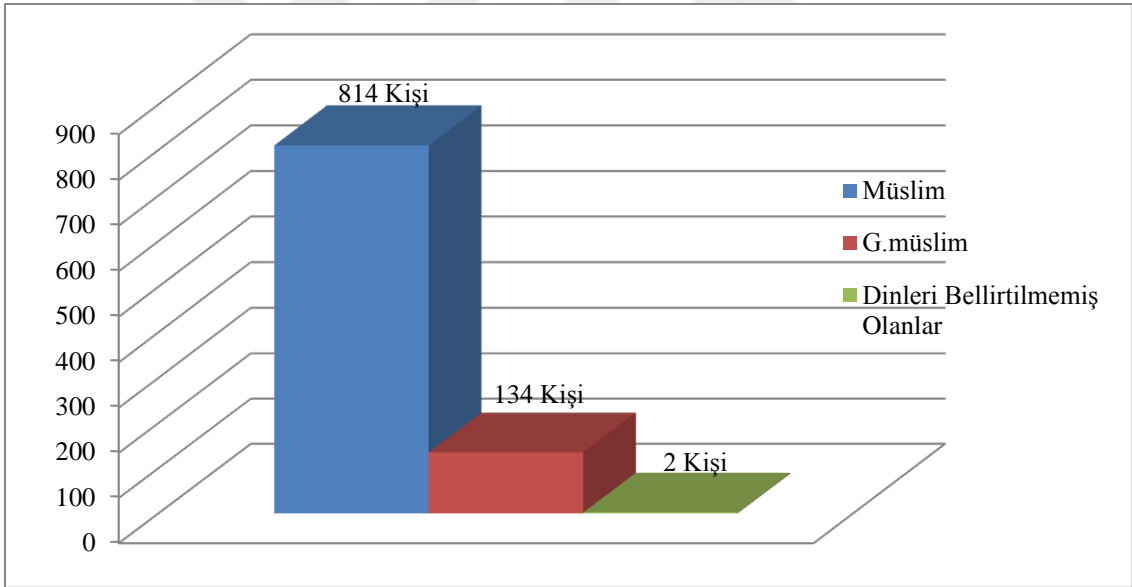
²⁵² Ali İhsan Karataş, "Bursa'da Gayrimüslimler", (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursada Zaman*, Sayı: 7, Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 70, ss. 70-74.

²⁵³ Ali İhsan Karataş, "Bursa'da Gayrimüslimler", (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursada Zaman*, Sayı: 7, Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 71,

B 217	11 kişi	-	-
B 218	10 kişi	-	-
B 360	17 kişi	-	-
A 182	26 kişi	3 kişi	-
B 211	21 kişi	1 kişi	1 kişi
B 224	14 kişi	2 kişi	-
B 231	12 kişi	4 kişi	-
B 235	24 kişi	7 kişi	-
B 250	13 kişi	5 kişi	-
B 240	26 kişi	5 kişi	-
B 249	24 kişi	6 kişi	-
B 128	11 kişi	2 kişi	-
B 246	9 kişi	2 kişi	-
B 271	27 kişi	5 kişi	-
B 264	12 kişi	2 kişi	-
B 272	29 kişi	4 kişi	-
B 273	28 kişi	4 kişi	-
B 274	26 kişi	5 kişi	-
B 279	23 kişi	7 kişi	-
B 284	12 kişi	3 kişi	-
B 333	21 kişi	8 kişi	-
B 127	11 kişi	4 kişi	-
B 98	18 kişi	10 kişi	-
B 305	19 kişi	2 kişi	-
B 330	9 kişi	6 kişi	-
B 314	8 kişi	-	-
B 330	10 kişi	-	-
B 126	11 kişi	4 kişi	-
B 308	9 kişi	4 kişi	-
B 126	8 kişi	1 kişi	-
B 308	8 kişi	1 kişi	-
B 332	16 kişi	6 kişi	-
B 331	17 kişi	4 kişi	-
B 318	18 kişi	3 kişi	-
B 329	17 kişi	4 kişi	-

Tablo 17: Haffaf Esnaf Vakıflarından Yıllara Göre Borç Alan Müslim-Gayrimüslimler

1550-1850 yılları arasında taranan 70 tane muhasebe defterinin içerisinde 45 defterde Haffafan Esnaf Vakıfları kayıtlarına rastlanmıştır. Bu 45 defterin kayıtlarına göre Haffaf Esnafı Vakıfları'ndan toplamda 950 kişi kredi almıştır. Bu kredi alan kişilerden 814 tanesi Müslümandır. Yine incelenen bu defterlerin içinde 134 tane Gayrimüslimin kredi aldığına rastlanılmıştır. Haffaf muhasebelerinde kimi zaman defterlerde zimemler kısmı belirtilmediği için kredi alanlar hakkında net bir bilgi yoktur²⁵⁴. Ancak bununla birlikte defterlerin bazılarında, borç aldığı bilinen fakat Müslüman mı Gayrimüslim mi olduğu belli olmayan 2 kişinin varlığı tespit edilmiştir. İncelenen defterlere bakıldığında aynı defterde en fazla 3 muhasebe kaydına rastlanmıştır. Bir muhasebe kaydında en fazla 14 kişinin²⁵⁵ Haffaf Vakıflarından kredi aldığı görülmektedir. Aşağıdaki grafikte ise Haffaf Vakıflarından kredi alan Müslümanların ve Gayrimüslimlerin oranlarını gösteren veriler belirtilmiştir.

Grafik 4: Vakıftan Kredi Alan Müslim-Gayrimüslimlerin Sayısal Dağılımı

Grafikte görüldüğü gibi haffaflar vakfından kredi alan Müslümanların toplam alınan kredi içerisindeki oranı %85.68'tir. Haffaflar Vakfı'ndan kredi alan

²⁵⁴ Yukarıda bahsedilen durumdaki defter numaraları ve tarihleri şöyledir: 1633-1634 tarihli B 169 numaralı, 1684-1685 tarihli B 9 numaralı ve 1782-1783 tarihli B 211 numaralı defterlerin zimem (borç) kısımları olmadığı için borç alanlar görülmemektedir.

²⁵⁵ Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 272, B 274, B 279, B 284 numaralı defterleri yukarıdaki açıklamaya örnek olarak gösterebiliriz.

Gayrimüslimlerin oranı %14.10'dir. Dinleri tespit edilemeyen kişilerin toplam kredi alanlara oranı ise %0.21'dir. Verilerden de anlaşılacağı üzere incelenen yıllar arasında ticaretin büyük bir bölümü Müslümanlar tarafından yürütülmüştür. Çünkü kredi alanların büyük bölümü Müslümandır. Bununla birlikte Gayrimüslimlerin de aldığı kredi miktarından yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde özellikle ticarete din ayırımının olmadığı ortadadır. Haffafan Esnafı Vakıfları da ayırım söz konusu olmadan kredi vermiştir. Dönemin şartları göz önüne alındığında Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nde farklı işlerle uğraştığı ve Osmanlı Devleti'nin ticaretinde önemli rol oynadıkları söylenebilir.

1.4. Vakıftan Kredi Alan Esnafın Meslekleri

Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf grubu bulunmaktaydı. Bu esnaf gruplarından her biri kendi alanlarında üretim yapardı. Esnafın ülkenin her tarafında bir ticaret ağı oluşturmuştu. Bu ticaret ağının içerisindeki en önemli şehirlerden birisi de Bursa şehri idi. Bursa şehri önemli ticaret yolları üzerinde yer almasından dolayı ticaret açısından önemli bir konumda yer almaktaydı. Bursa pamuk, ipek ve dericilik sanayisinde oldukça ilerlemiş bir şehir konumunda bulunuyordu.

Bursa sanayi alanında önemli bir durumda yer aldığı söylenebilir. Bu durum ticaretin de bu şehirde önemli ölçüde geliştiğine işaret etmektedir. Şehrin önemi ve ticaret, devletin son yıllarına kadar burada devam etmiştir. Devletin büyümesiyle birlikte esnaf sistemindeki gelişme ve ticaret üst seviyelere ulaşmıştır. Ancak devletin son yıllarına doğru Bursa şehrinin içerisindeki esnaf sistemi de diğer kurumlar gibi zarar görmüş ve önemi azalmıştır.

Esnaf ve tüccarın sermayesi ülke içinde ve dışında yaşanan siyasi, ekonomik gelişmelerden ve toplumsal olaylardan çok hızlı etkilenmektedir. Öyle ki 18. yüzyılın son çeyreğine kadar özellikle Fransa'nın yoğun talebi üzerine Halep, Diyarbakır, Antep, Ankara, Tokat ve Bursa'daki pamuklu dokuma sektörü gelişme göstermiştir. Ancak bu gelişmeler 1769-1797 tarihleri arasında uzun süren savaşlar, yine İsviçre ve Avrupa devletlerinde, daha sonra da İngiliz sömürgesi olan Hindistan'daki imalatların yoğun rekabeti karşısında, Bursa pamuklu dokuma üretimi %60-70 oranında gelir kaybına

uğramıştır²⁵⁶. Bursa'nın bu ticari öneminden bahsedildikten sonra Bursa esnafından da bahsetmek gerekir.

Haffaflar esnafının kurmuş oldukları kredi kurumlarının sadece esnaf ve tüccara kredi sağlamadıkları belirtilmişti. Haffaflar kredi kurumundan 950 kişinin kredi aldıkları ve bu kişilerin sadece esnaf olmayıp, ihtiyaç duyan herkese kredi imkanı sağladıklarından daha önceden bahsedilmişti. Burada sadece esnaf olup kredi alan kişilerden bahsedilecektir .

Haffaflar kredi kurumlarından borç alan kişilerin sadece Müslüman olmayıp aynı zamanda Gayrimüslimlerin de yer aldıklarını söylemek gerekir. Müslümanların genellikle yönetim, tarım ve hayvancılık işleriyle uğraştıkları, ticari faaliyetler içerisinde ise genellikle Gayrimüslimlerin yoğun bir şekilde yer aldıklarına dair bir görüş bulunmaktadır. Muhasebe kayıtlarından elde edilen veriler sonucunda ise bu kanaatin en azından Bursa merkezinde faaliyet gösteren, Bursa esnaf ve tüccarı için geçerli olmadığını görülmüştür. Çünkü Müslüman esnaf-tüccarın farklı alanlar içerisinde yer alarak ekonomik olarak güçlü bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Müslümanların esnaflık ve ticari hayattan çekinip geri durduklarına dair iddiaların yanlışlığı görülmüştür. Müslüman esnaf-tüccarın, Gayrimüslim esnaf-tüccarından daha fazla ekonomik ve ticari faaliyet içerisinde aktif olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Bursa iktisadi hayatına yön veren kesim, güçlü idari ve ekonomik yapılarıyla Müslüman esnaf-tüccarıdır²⁵⁷.

Haffaflar Esnafı Vakfıdan kredi alanların her kesimden insanlar olduğunu ifade etmekle birlikte aşağıdaki tabloda bu vakıflardan kredi alan esnaf-tüccarların isimleri verilecektir.

Kredi Alan Esnaf	Kredi Alan Esnaf	Kredi Alan Esnaf
Berber Hasan	Dolabıcı Molla Mustafa	Nalçacı Abdullah
Berber İbrahim bin Abdi	Dolabıcı Yusuf kızı Zeyneb ve Zevcesi Dolabıcı Halil	Kılıççı Mehmed Ağa
Berber İbrahim bin Abdullah	Eskici Hasan	Kırıkçı oğlu Mustafa
Berber Mustafa	fidancı (Sayfa zarar görmüş yazı yok)	Kutnici Artin

²⁵⁶ Ferhat Öztürk, *Sermaye, Borç ve Alacakları Açısından Bursa Esnaf-Tüccarı (1800-1839)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 25.

²⁵⁷ Ferhat Öztürk, a.g.e., s. 35.

Beşikci Osman	Haffaf Abdurrahman Efendi	Nalçacı Abdullah Ali
Boyacı Hüseyin Zevcesi Ayşe	Haffaf Ahmed Efendi	Nalçacı Abdullah Çelebi
Çilingir Ohanis veledi Abraham	Haffaf Hafız Molla Mustafa	Nalçacı Derviş İsmail
Çömlekçi Tanaş	Haffaf Hasan Efendi	Nalçacı Mezbur Derviş İsmail
Derzi Nikola	Haffaf Kara Mehmed	Sabuncu Halil Zevcesi Remziye binti Yusuf
Dikci Es-seyyid İbrahim	Haffaf Şeyh Mehmed Efendi	Semerci Molla İsmail
Dikici Es-seyyid mehmed ve Validesi Saliha	Haffaf veledi İhsan Ağa	Sepetçi oğlu Mehmed
Dikici Ali Çelebi / Dikici Ali Beşe	Hallac Mehmed Ağa	Süpürgeci Ali
Dikici Es-seyyid İbrahim	Hasırcı Emir	Şişeci oğlu Molla Mehmed
Dikici Hacı Ali	Kapucu Menasil	Tabdah İsmail
Dikici Kara Salih	Kazzaz Molla Hasan	Tambureci Osman
Dikimci Es-seyyid Mehmed	Kıymacı Nursez zımmi	Tavukcu Mustafa
Dolabcı Halil Zevcesi Zeliha	Nalband Es-seyyid İsmail	Tütüncü Mehmed bin Süleyman
Dolabcı İsmail	Nalband İsmail bin Eyüb	Yorgancı oğlu Zevcesi Susana

Tablo 18: Vakıflardan Kredi Alan Esnaf Gruplarına Mensup Kişilerin Adları

Tablodan anlaşılacağı üzere Haffaflar Esnafı Vakfının sadece kendi esnafına kredi imkanı sağlamadığı ihtiyaç halinde şartları sağlayan herkese kredi vermiştir. Haffaf vakfından borç alan 54 farklı kişi farklı meslekleri icra ettikleri görülmektedir. Haffaflar vakfından kredi alan Müslüman esnafın sayısı 47 iken kredi alan Gayrimüslimlerin sayısı ise 7'dir. Müslüman esnaf gruplarının kredi alma işlerinde Gayrimüslimlere göre bariz bir üstünlüğü göze çarpmaktadır.

Değinilmesi gereken bir diğer konu da incelenen yıllar arasında, vakfın Haffaflar tarafından kurulmasına rağmen muhasebe kayıtlarından tespit edildiğine göre haffaf esnafından sadece 7 farklı kişinin²⁵⁸ kredi aldıkları görülmektedir. Bu kişiler farklı defterlerde kredi almaya devam etmişlerdir. Ancak söylenmesi gerek konu haffaf adıyla kurulmasına rağmen bu mesleği icra edip kredi alan haffafların muhasebe kayıtlarında az geçmesidir. Bu sonuç haffaflar vakfının aslında kendisi dışındaki esnaf ve ihtiyaç sahiplerine daha fazla kredi imkanı sağladığı sonucuna ulaşılabileceğini göstermektedir.

²⁵⁸ Yukarıda bahsedilen haffafan esnafına mensup kişilerin isimleri şöyledir. *Haffaf Abdurrahman Efendi, Haffaf Ahmed Efendi, Haffaf Hafız Molla Mustafa, Haffaf Hasan Efendi, Haffaf Kara Mehmed, Haffaf Şeyh Mehmed Efendi ve Haffaf Veledi İhsan Ağa*'dir.

Dolayısıyla Haffaflar Kredi Kurumlarının esnaf veya esnaf olmayanlara kredi sağladıkları ortada olan bir durumdur. Yukarıdaki tabloya bakıldığında 54 esnafın kredi aldıkları tespit edildi. Ancak bu demek değildir ki esnaf veya tüccarların sayısı bu kadardır. Muhasebe kayıtlarında tespit edilen ve unvanlarıyla birlikte isimleri yazılan esnafın sayısı bu kadarla sınırlıdır. Bu sayı kesin olmamakla birlikte çok daha fazla artabilir. Çünkü bu vakıflar ihtiyaç duyan herkese kredi sağlamaktadır ama vakıfların asıl kuruluş gayesi esnaf ve tüccarlardır. Dolayısıyla esnafın sayısının az olması onların az kredi aldıklarını ortaya koymaz.

1.5. Vakıftan Kredi Alan Mütevelliler

Osmanlı Devleti'nde her kurumun düzenli bir işleyişi vardı. Hiçbir kurum kendi başına hareket edemez ve var olan kuralların dışına çıkamazdı. Bunun amacı toplum düzeninin ve toplumun dengesinin bozulmamasıdır. Vakıf sistemi Osmanlı'da çok önemli bir konuma sahipti. Vakfın yönetiminde ki bazı sorumlulukları mütevellinin bünyesinde topluyordu. Vakıflarda çalışan personelin maaşlarının ödenmesi, vakıf gelirlerinin kiraya verilmesi ve tamir işleri, vakıf paralarından borç verme ve borçların tahsil edilmesi işlerini mütevelliler yürütmektedir²⁵⁹.

Haffaflar vakfında da mütevelliler aynı şekilde görevlerini yürütmekteydi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurumlardaki bozulmalar vakıflarda da etkisini göstermeye başlamıştır. Mütevelliler haffaflar vakfında 1633 yılından 1767 yılına kadar kendileri için hiç kredi almazken 1767 yılından bu vakıfların son bulmasına kadar kendileri için de kredi almaya başlamışlardır. Mütevellilerin kendi şahıslarına aldıkları bu kredi miktarlarını ne amaçla kullandıkları hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Ancak mütevellilerin bu krediyi daha yüksek oranla başka kişilere verdikleri ya da mütevellilik görevleri dışında başka ticari işlerle uğraştıkları söylenebilir. Çünkü mütevelliler bazen esnafların aldıkları kredi miktarından daha fazla para almışlardır. Bu durum diğer kurumlarda olduğu gibi vakıf sisteminde de bozulmaların meydana geldiğinin göstergesidir. Normal şartlar altında mütevellilerin kendi adlarına kredi almaları gibi bir durum söz konusu değildir. Ama kayıtlarından yola çıkarak mütevellilerin de bu vakıflardan kredi aldıkları ve usulsüz para kazandıkları ifade edilebilir. Aşağıdaki tabloda yıllara göre mütevellilerin haffaflar vakfından aldıkları kredi miktarları verilmiştir.

Defter	Sayfa No	Tarih	Mütevellinin Aldığı Kredi Miktarı (Guruş)
B 93	71/469	1769-1770	150
B 199	70a	1769-1770	10
B 201	85b	1771-1772	10
B 202	43a	1773-1774	-
B 202	86b	1773-1774	20

²⁵⁹ Cafer Çiftçi, a.g.e, s. 188.

B 205	14a	1774-1775	40
B 208	30b	1775-1776	25
B 208	88a	1775-1776	65
B 212	56a	1777-1778	25
B 217	6a	1778-1779	150
B 218	25a	1779-1780	150
B 360	19b	1779-1780	140
A 182	32a	1782-1783	35
B 224	78a	1783-1784	70
B 224	78a	1783-1784	120
B 231	3b	1786-1787	50
B 231	4b	1786-1787	230
B 235	23b	1788-1789	50
B 250	107b	1788-1789	70
B 240	11a	1789-1790	40
B 240	33b	1790-1791	60
B 249	90a	1790-1791	75
B 249	8b	1791-1792	60
B 272	70a	1799-1800	5
B 273	78b	1800-1801	5
B 279	122b	1802-1803	40
B 284	7b	1803-1804	30
B 333	60b	1804-1805	30
B 333	133b	1804-1805	145
B 127	93a	1806-1807	45
B 98	16/72	1807-1808	40
B 305	74a	1810-1811	10
B 330	4b	1811-1812	25
B 314	11a	1812-1813	70
B 126	73	1813	25
B 308	87a	1813-1814	70
B 332	7b	1814-1815	25
B 331	76a	1815-1816	10
B 332	64b	1815-1816	50
B 318	89a	1816-1817	10
B 331	14b	1816-1817	50
B 318	49a	1817-1818	50

B 329	79a	1818-1819	10
B 329	15a	1819-1820	70
B 305	50a	1820-1821	70

Tablo 19: Mütevelliler Eliyle Haffaf Esnaf Vakıflarından Yıllara Göre Alınan Kredi Miktarları

Tablo incelendiğinde mütevellilerin 10 guruş ile 230 guruş arasında değişen miktarlarda kredi almışlardır. B 169, B 9, A 208, B 170, B 177, B 202 numaralı defterlerde mütevellinin kredi almadığı ve en yüksek miktar olan 230 guruşu da 1786-87 tarihli defterden almıştır²⁶⁰. Bu durum bize mütevellilerin 1767 sonrasında hemen her yıl kredi aldıklarını göstermektedir.

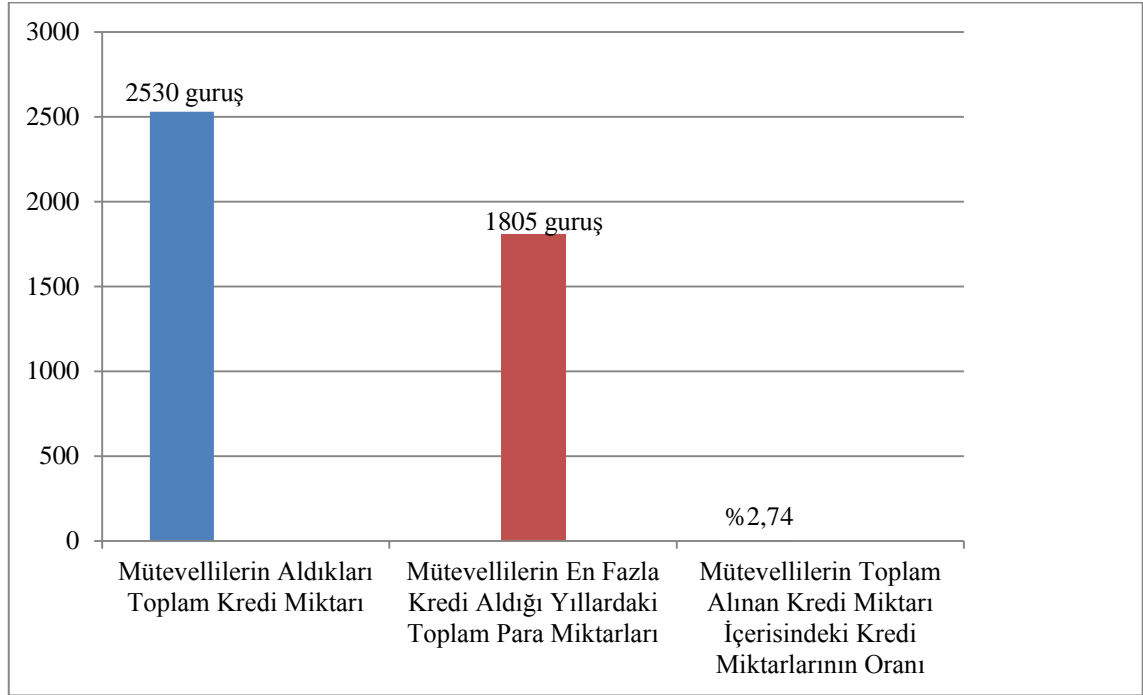
Taranan muhasebe kayıtlarında mütevellilerin aldıkları en yüksek maaş miktarı 15 guruştur. Durum böyle iken mütevellilerin bu kadar yüksek paraları kendi görev yaptıkları vakıflardan nasıl aldıkları belirsiz bir durumdur. Çünkü müteveli neredeyse kendi maaşından 20 kat fazla parayı kredi olarak almıştır. Bu durumun izahı kesin olmamakla birlikte şu sonuçlardan kaynaklanabilir. Mütevelliler ya kendi görevleri dışında devletten izin almadan başka bir ticari işle uğraşmışlar ya kendi ticari işi için daha düşük faizli parayı kredi olarak almışlar ya da parayı vakıftan düşük faizle alıp ihtiyacı olan başka kişilere izinsiz olarak daha yüksek faiz oranıyla kredi vererek haksız kazanç sağlamanın peşinde olmuşlardır.

1786-1787 yılı muhasebe kaydı incelendiğinde vakfin mütevellisinin Es-seyyid Mehmed Efendi olduğu görülmektedir. Es-seyyid Mehmed Efendi'nin bu yılda aldığı maaş 10 guruş olduğu tespit edilmiştir. Ama Mehmed Efendi'nin vakıftan kredi alan diğer kişilerin hepsinden daha fazla miktarda kredi aldığı görülmektedir. Müteveli Es-seyyid Mehmed Efendi'nin bu parayı ne amaçla kullandığı ise bilinmemektedir²⁶¹. Bu durum muhtemelen yukarıda bahsettiğimiz ihtimallerden biriyle açıklanabilir. Burada bu örneğin verilmesindeki amaç: Tabloya bakıldığında genel olarak mütevellilerin aldıkları kredi miktarlarının yüksek olduğunu görülmektedir. İncelenen muhasebe defterlerinde mütevellilerin 1 guruş ile 15 guruş arasında maaş aldıkları daha önceden ifade edilmişti. Durum böyle iken tablodan hareketle belirtilen yıllarda görev yapan ve kredi alan mütevellilerin kendi maaşlarından yüksek olan bu paraları ne amaçla

²⁶⁰ Mütevellilerin maaşları ilgili geniş açıklama yukarıda yapılmıştır. Ancak mütevellilerin aldıkları en yüksek kredi miktarına ait kredi kaydı ise B 231 numaralı defterde geçmiştir.

²⁶¹ Yukarıda hakkında bilgi verilen müteveli hakkında Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 231, 4b.

kullandıkları bilinmemektedir. Mütevellilerden çoğu buna benzer bir durum sergilemiştir.

Grafik 5: Mütevellilerin Vakıftan Aldığı Kredi Miktarının Dağılımı

Grafikte de belirtildiği üzere mütevellilerin aldıkları toplam kredi miktarı 2530 guruştur. Mütevelliler, en fazla kredi miktarlarını 1769, 1770, 1778, 1779, 1780, 1783, 1784, 1786, 1787, 1804, 1805 yıllarında almışlardır. Mütevellilerin bu yıllar arasında aldıkları toplam kredi miktarının da 1805 guruş olduğunu ifade etmek gerekir. Bu miktar mütevellilerin aldıkları toplam kredi içerisinde %71.34'e denk gelmektedir. Haffaflar vakfının esnafa ve ihtiyaç sahiplerine toplam 95254 guruş kredi sağladığı tespit edilmişti. Grafikte de belirtildiği üzere mütevellilerin aldıkları toplam kredi miktarının verilen toplam kredi miktarı içerisinde %2.65 tekabül ettiğini de söylemek gerekir.

1.6. Vakıftan Kredi Alanların Mahalle ve Köyleri

Osmanlı şehirlerinde mahalle, sosyal ve fiziki bir birimdir. Osmanlı mahallelerinde herkes birbirini tanır, mahalledeki kişiler birbirlerinin davranışlarından ve yaptığı yanlış uygulamalardan birbirlerine karşı sorumludur. Sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Osmanlı dönemindeki

ifadesi ile aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir²⁶².

Osmanlı şehirlerinde mahalle olgusu, bütün İslam dünyasında mahalle olarak adlandırılan küçük cemaatlara ayrılırdı. Başlangıçta birbirlerinden bağımsız olan bu gruplar, dini bir yapının çevresinde bir araya gelmekteydiler. Devletin kuruluş ve yayılma döneminde, şehirleşme yeni mahallelerin meydana gelmesiyle paralellik göstermiştir. Köylülerden, göçebelerden ve başka merkezlerden gelen göçmenlerden oluşan karmaşık gruplar, etnik kökenlerine, mesleklerine veya dini mensubiyetlerine göre, yerleşerek yeni mahalleler kurmuşlardır. Evlerini bir ibadethane veya dini yapının çevresinde inşa ettikten sonra bu yapılar zamanla büyüyerek şehirleri meydana getirmişlerdir²⁶³. Bursa şehri de Osmanlı Devleti'nin büyük şehirleri arasında yer alır ve dolayısıyla mahalleler açısından zengin bir şehirdir.

Aşağıdaki tabloda haffafan vakıflarından kredi alan kişilerin mahalleleri gösterilecektir.

Mahalle İsmi	Mahalle İsmi	Mahalle İsmi	Köyler
Abdal	Hacı İlyas	Merkebcı	Balıklı
Ahmed dai	Hacı İskender	Mesud Makremavi	Dikencik
Ahmed Paşa	Hacı Sevinç	Meydancık	Hasan
Alaaddin Beg	Hacı Sevindik	Molla Gürani	Timurtaş
Alaca hırka	Hacı Seyfeddin	Muradiye	Vakfi susıglık
Ali Paşa	Harrat	Mücellidi	
Arab Beğ	Havz	Namazgah	
Arab Mehmed	Hazreti Emir	Narlu	
Arablar	Hoca Seyfeddin	Pınarbaşı	
Avdancık	Hoca Tahsin	Reyhan Paşa	
Baba zakir	Hoca Tahsin	Sarı Abdullah	
Babı Zemin	Hoca Taşkın	Selimzade	
Babüssiccin	Hoca Tayyib	Semerci	
Bahadır ağa	Hoca Yunus	Seyyidler	
Bayezıd Paşa	Hoşkadem	Simkeş	
Bedreddin	İbnül bezzaz	Sivasiler	
Cafer Hoca	İbrahim Paşa	Sultan Yıldırım	
Çardak	İlyas Paşa	Süzen-i Kefen	
Çatal Çeşme	İshak Şah	Şeyh Hamid	
Çekirge	İvaz	Timur Kapı	
Çelebi Sulatan	Kadamari	Umur Beğ	

²⁶² Yakup Bulut, "Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 10, Sayı: 3, 2001, s. 32-33.

²⁶³ Cafer Çiftçi, a.g.e., s. 86.

Çukur	Kanberler	Vakıf	
Daye Hatun	Karakadi	Veledi Habib	
Ebu İshak	Kassab Hüseyin	Veledi Kurd	
Emirciler	Kayabaşı	Veledi Sarayı	
Eşrefler	Kaygan	Veledi Vüzara	
Fidye Kızık	Kiremitçi	Veli Şemseddin	
Gazi Hüdavendigâr	Koca Naib	Zeyniler	
Hacı baba	Köseler		

Tablo 20: Haffaf Esnaf Vakıflarından Borç Alanların Mahalle veya Köyleri

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Bursa merkezinde 86 tane mahalle ve 5 tane köyden insanların Haffafan Hirfet Vakıflarından kredi aldıkları görülmektedir. Haffafan Kredi Vakıflarından borç alan bazı mahalle sakinleri devletin ilk yıllarından son yıllarına kadar borç almayı sürdürürken bazı mahalle sakinleri ise kredi almayı bırakmıştır.

Yine tabloya bakarak değinilmesi gereken bir diğer konu da mahallelerin isimleridir. Osmanlı Devleti'nde mahalle isimlerinin verilmesinde belirli bir ölçüt yoktur. Mahalle adının konulmasında resmi bir makamın hiçbir şekilde tesiri olmadığı ifade edilebilir. Bu adlar bir emirle değil halkın bulunduğu ve oturduğu yeri anlatmak ihtiyacından doğmaktadır. Osmanlı dönemi mahalleleri incelendiğinde büyük bir bölümü bu şekilde isimlendirilmiştir. İncelenen şeriye sicillerinden de anlaşılacağı üzere mahalle isimlerinde farklı kelimeler göze çarpmaktadır. Mahalle isimlerine bakıldığında bazen şahıs ismiyle²⁶⁴, bazen tabi oldukları şehir isimleriyle²⁶⁵, bazen kullandıkları lakaplarıyla²⁶⁶, bazen önemli padişah veya büyük âlimlerin adlarıyla²⁶⁷, bazen ise kişilerin yaptığı meslek isimleriyle²⁶⁸ adlandırıldığı görülmektedir.

Muhasebe kayıtları incelendiğinde kredi alan kişilerden bazılarının isimleri olmasına rağmen kredi aldığı mahalle ya da köy isimlerinin olmadığı görülmüştür. Buna örnek olarak; Köylü Hasan bin Ali adlı kişi haffafan kredi kurumundan 60 guruş almıştır. Ancak bu kişinin hangi mahalle yada köyden olduğu hakkında bir bilgi verilmemiştir. Bazı muhasebe kayıtlarında ise kredi miktarı yazılıp, kredi alan kişinin

²⁶⁴ Örnek olarak; *Hacı Seyfeddin, Bahadır Ağa, İlyas Paşa, Ahmed Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa* gibi.

²⁶⁵ Örnek olarak; *Sivasiler*

²⁶⁶ Örneğin; *Arab Mehmed, Baba Zakir, Hacı İskender, Hacı Baba, Cafer Hoca, Hacı Sevinç, Sarı Abdullah, vs.*

²⁶⁷ Örnek olarak; *Gazi Hüdavendigâr, Molla Gürani, Sultan Yıldırım, Çelebi Sultan* gibi.

²⁶⁸ Örneğin; *Kassab Hüseyin*

hem ismi hem de mahallesi yazılmamıştır²⁶⁹. Bu defterler şunlardır: 1633-34, 1684-85 ve 1782-83²⁷⁰ tarihli defterlerin zimem (borç) kısmı olmadığından bu vakıflardan borç verip vermedikleri, mahalleleri, borç alanların isimleri ya da aldıkları borç miktarı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Mahalle ve köylerle ilgili yukarıdaki açıklamalar yapıldıktan sonra Bursa şehrinin Osmanlı dönemindeki mahallelerin şuan ki konumları ve çağdaş isimlerinin ne olduğu hakkında aşağıda açıklamalar yapılacaktır. Bu mahalleler ve köyler kurulurken ne amaçla kurulmuştur? Köyler kim tarafından kurulmuş, kuran kişilerin özellikleri, mahalle nerede kaç tarihinde kurulmuştur? Bunlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde mahallelerin daha çok bir cami ya da mescid etrafında şekillendiği ve zamanla büyüyerek mahallenin ortaya çıktığını ifade etmek gerekir. Mahallelerin kuruluş özelliklerine bakıldığında, bazılarının dini yaymak amacıyla bir cami veya mescit yaptıklarını, buranın daha sonra gelişerek mahalle vasfını taşımaya başladığı bilinmektedir. Bazı mahallelerin ise ticaret yolları üzerinde kaldığını veya ticareti geliştirmek için kurulduğunu söylemek gerekir. Bu durum mahalleleri incelerken karşımıza çıkacaktır. Aşağıda Bursa'nın merkezinde yer alan mahalle ve köyleriyle ilgili mevcut kaynaklardan yola çıkarak, var olan mahalleler ve köyler hakkında aşağıda bilgiler verilecektir.

Abdal Mehmed: Bugünkü mahalle adları arasında yalnız Abdal olarak bilinir²⁷¹. İncelenen muhasebe kayıtlarında 2 kişinin haffalar esnafı vakfından kredi aldıkları tespit edilmiştir.

Ahmed Dai: Bugün mahalle ya da sokak olarak ismi geçmemektedir²⁷². Bugünkü Cumhuriyet caddesinin doğu ucuna yakındır. Mahalle adını, aslen Germiyanlı olan ve Fatih ile II. Bayezid dönemlerinde yaşayan bir şairden alır. Ancak camii, Hızıroğlu Yahşi Bey tarafından 1471 (876)'de yaptırılmıştır²⁷³. Bu mahalleden bir kişi haffaflar esnafı sandığından kredi almıştır.

²⁶⁹ Yukarıda yapılan açıklamaya örnek olarak B 177 nolu defterin 75b sayfası gösterilebilir. Muhasebe kaydına bakıldığında kredi miktarı olarak 120 guruş alındığı görülmektedir. Ancak kredinin kim tarafından alındığı ve mahallesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁷⁰ Yukarıda zimem kısımları hakkında bilgi bulunmayan olarak nitelenen defterler şunlardır: *B 211, B 169, B 9*.

²⁷¹ Neşet Köseoğlu, *Tarihte Bursa Mahalleleri*, Bursa: Ant Basımevi, 1946, s. 7.

²⁷² Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 7.

²⁷³ Özer Ergenç, a.g.e., s. 63.

Ahmed Paşa: Muradiye ile Bekçiler arasında yer alan bu mahalle, Veliyüddin oğlu Ahmet Paşa'nın türbe ve medresesinin bulunduğu mahalledir. Ahmet Paşa, 1496'da ölmüştür. Ahmet Paşa II. Bayezid'in devlet adamlarındandır. Adı geçen bu mahalle günümüzde de varlığını Araba Yatağı adıyla sürdürmektedir²⁷⁴. Neşet Köseoğlu eserinde bu bilgilerden bahsetmesinin yanı sıra şu bilgileride vermektedir; Bursa'da yetişmiş birkaç Ahmed Paşa vardır. Birincisi, Veliyüddin oğlu Ahmed Paşa'dır ki mezarı Muradiye'de Geyikli Baba denilen yerdedir. İkincisi, meşhur Hızır Bey'in oğlu Ahmed Paşa'dır ki buna Müftü Paşa da denilmektedir. Üçüncüsü, Hersekli Ahmed Paşa'dır. Dördüncüsü, meşhur Bedreddin-i Simavi'nin oğlu Ahmed Paşa'dır. Beşincisi ise, Fenari oğlu Ahmed Paşa'dır ki mahalle adını bundan almaktadır²⁷⁵. Ahmet Paşa mahallesinden 1 kişi bu vakıflardan kredi almıştır.

Alaaddin Beğ: Bu mahalle Hisar içindedir. Cami, Osman Gazi'nin büyük oğlu Alaaddin Bey tarafından 1336'da yaptırılmıştır²⁷⁶. Bu cami ve yanındaki hamamdan dolayı, mahalle bu eserleri yaptıranın adıyla anılmıştır²⁷⁷. Bu mahalle adı sicillerde bazen Alaüddin, bazen Alaüddin Paşa bazen de Alaüddin Bey diye geçmektedir²⁷⁸. Çalışmamızda bu mahalleden 4 farklı kişinin 25 defa Haffaflar Vakfından kredi aldıkları tespit edilmiştir.

Araplar: Pınarbaşı taraflarında yer alıyordu. Ali Paşa mahallesinin batısına düşer. Caminin 1512-1513 tarihli meşruta vakfiyesi, yapının en azından XV. yüzyılın sonlarına ait olduğunu göstermektedir²⁷⁹. Bu mahallenin günümüzdeki adı Konuralp'tir²⁸⁰. Bu mahalleden 2 kişi haffaf kredi kurumundan borç almıştır.

Baba Zakir: Asıl adı Ali olan, Hazreti Emir'in dervişlerinden birinin Musalla yakınındaki zaviye ve mescidinin etrafında meydana gelmiş bir mahalledir²⁸¹. Sicillerde yazılı olan bu mahallenin şuan ki adı Aygudalp'tir²⁸². Adı geçen mahalleden 3 kişinin Haffaflar Esnafı Vakfından kredi aldıkları tespit edilmiştir.

²⁷⁴ Özer Ergenç, a.g.e., s. 53.

²⁷⁵ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 7.

²⁷⁶ Kazım Baykal, Bursa Anıtları, Bursa: Taç Vakfı Yayınları, 1950, s. 66.

²⁷⁷ Özer Ergenç, a.g.e., s. 48.

²⁷⁸ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 7.

²⁷⁹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 54.

²⁸⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 7.

²⁸¹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 64.

²⁸² Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 10.

Babı Zemin: Bu mahalle Yerkapı olarak da bilinmektedir. Bu adla anılan kale kapılarından birinin civarında oluşan mahalleye verilen addır²⁸³. İncelenen yıllar arasındaki muhasebe kayıtlarında adına 5 defa tesadüf edilmiştir. Bu kayıtlara bakıldığında 4 defa Beşikci Osman'ın kredi aldığı 1 defa da Abdullah bin Hacı Osman'ın kredi aldıklarına rastlanmıştır²⁸⁴.

Babüssiccin: Hisarı çeviren surun, kaledeki Zindan yakınındaki kapısının çevresinde oluşan mahalledir. Günümüzdeki ismi ise Zindankapı'dır²⁸⁵. Bazı sicillerde de Zindan Kapısı olarak yazılmıştır. Bu zamanlarda hatta bundan daha evvelki sicillerde Türkçe olarak Zindan Kapısı mahallesi şeklinde yazılmıştır. Bu mahallenin ismi bazı sicillerde ise, yalnız Bab yani Kapı kelimesi şeklinde yazılmıştır²⁸⁶. Muhasebe kayıtlarında bu mahalle adına 27 kayıta rastlanılmıştır. Burada 4 farklı kişinin kredi aldıkları bilinmektedir. Bu 4 kişiden en fazla Beşikci Osman'ın adı geçmektedir.

Bahadır Ağa: Bursa en eski mahalleleri arasındadır. Muradiye'de Hamza Bey civarındadır²⁸⁷. Özer Ergenç bu mahalle ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur; Hamza Bey mahallesinin üst doğu tarafındadır. Bu mahalle, adını Mehmed Bahadır bin Abdullah'tan almıştır. Bu zat, Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun'un adamlarındandır. Aynı mahallede bugün Bahadır mezarı diye bilinen kabrin taşında, Mehmed Bahadır'ın 1467-68 yılında öldüğü yazılıdır²⁸⁸. Bu mahalle adına 16 kayıta rastlanılmış ve 4 farklı kişinin Haffaflar Esnafı Vakfından kredi aldıkları tespit edilmiştir.

Bayezid Paşa: Sultan Mehmed mahallesinin doğusundadır. Sultan Çelebi Mehmed dönemi vezirlerinden olan Bayezid Paşa tarafından yaptırılan medrese ve mescitten dolayı aynı adla anılmıştır²⁸⁹. Neşet Köseoğlu ise bu mahalle ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir. Bayezid paşa, Çelebi Mehmed'in lalasıdır. Bunun için kendisine Lala Bayezid Paşa adı verilmiştir. Yıldırım'dan sonraki kardeş kavgalarında ortalığı yatıştırmak gibi işlerde ve Anadolu beylerbeliğinde büyük hizmetleri görülmüştür. Muradiye'de gömülü olan ve İzmir'i alan Hamza Bey'de bunun

²⁸³ Özer Ergenç, a.g.e., s. 50.

²⁸⁴ Adı geçen kişilerden Beşikci Osman için Bkz. B.Ş.S., B 333, adı geçen Abdullah bin Hacı Osman için Bkz. B.Ş.S., B 308.

²⁸⁵ Özer Ergenç, a.g.e., s. 49.

²⁸⁶ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 10.

²⁸⁷ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 10.

²⁸⁸ Özer Ergenç, a.g.e., s. 45.

²⁸⁹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 66.

kardeşidir²⁹⁰. Bu mahalle ilgili olarak 15 vakıf muhasebe kaydına rastlanmıştır. Bu kayıtlar incelendiğinde 2 kişinin ayrı ayrı defterlerde kredi aldıkları tespit edilmiştir.

Çardak: Eski Başçı İbrahim mahallesine bugün bu ad verilmiştir diyen Neşet köseoğlu'nun²⁹¹ bilgilerine ek olarak Özer Ergenç şu bilgileri vermiştir; yeri kesinlikle saptanamamıştır. Ancak eskiden beri Başçı İbrahim mahallesine Çardak da denirdi. Bu mahalle bugün sadece bu adla anılır. Muhtemeldir ki, Çardak mahallesi, Başçı İbrahim mahallesiyle yanyanadır²⁹². Bu mahalleden 4 kişinin Haffaflar Vakfından kredi aldıkları bilinmektedir. Bu kredi alanlardan bir tanesi de haffaflık mesleğini icra eden Haffaf Hasan Efendi²⁹³ dir.

Çukur: Bu mahalle Yıldırım yakınında olmalıdır. Fakat yeri kesinlikle saptanamamıştır. 1491-92 tarihli defterde bu mahallenin bir adıda Hacı Şeref olarak kaydedilmiştir²⁹⁴. Bu mahalle adına 11 kayıta ulaşılmıştır. İncelenen kayıtlara bakıldığında 11 kaydın tamamında da Es-seyyid İbrahim Çelebi'nin adı geçmektedir²⁹⁵.

Daye Hatun: Bu mahalleye bazı sicillerde “Taya Hatun” denilmiştir. 1462-63 tarihli sicilde “Taya” olarak yazılmıştır. 1486-87 tarihli ve 1508-09 tarihli sicillerde bu mahallenin adı geçmektedir²⁹⁶. Özer Ergenç'te bu mahalle hakkında, bu mahallenin Cumhuriyet Caddesi'nin kuzeyinde olduğunu ifade etmiştir²⁹⁷. Bu mahalleden sadece 1 kişinin Haffaflar Esnafı Vakfından kredi aldığı belirlenmiştir.

Ebu İshak: Bu ad eski devirlerde devam etmiş ve son zamanlara kadar gelmiştir. Bugün de adı İshakoğlu'dur. 1467-68 tarihli sicilde “Ebu İshak” şeklinde yazılmıştır. 1542-43 ve 1550-51 tarihli sicillerde bu mahalle aynı adla anılan Mescid ve Zaviye olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁸. Tespit edilen yıllar arasında bu mahalleden Haffalar Vakfından 1 kişinin kredi aldığı bilinmektedir. Ancak bu kişi farklı defterlerde 5 defa kredi almıştır²⁹⁹.

²⁹⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 11.

²⁹¹ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 14.

²⁹² Özer Ergenç, a.g.e., s. 57.

²⁹³ Yukarıda bahsedilen kişi için Bkz. Bursa Şerhi Sicilleri, B 360, 19a.

²⁹⁴ Özer Ergenç, a.g.e., s. 67.

²⁹⁵ Es-seyyid İbrahim Çelebi'nin adının geçtiği defterler şunlardır: B 128, B 235, B 240, B 249, B 264, B 271, B 272, B 273, B 274, B 279 ve B 284 gibi defterler gösterilebilir. Bu bahsedilen durum bir kişinin farklı defterlerde kredi aldığına da bir örnek teşkil etmektedir.

²⁹⁶ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 16.

²⁹⁷ Özer Ergenç, a.g.e., s. 61.

²⁹⁸ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 17.

²⁹⁹ Haffaflar kredi kurumundan 5 defa borç alan kişi Es-seyyid Hafız Ali bin Halil'dir. Bu mahalleden borç alan tek kişi olan Es-seyyid Hafız ali bin Halil toplam olarak 1025 guruş kredi almıştır.

Eşrefler: Bu mahalle hakkında çok fazla bilgi olmamasına rağmen, mahallenin bugün de aynı adla anılmakta olduğu bilinmektedir³⁰⁰. Bu mahalleden sadece 1 kişinin kredi aldığı tespit edilmiştir³⁰¹.

Hacı İlyas: Şehreküstü civarında yer almaktaydı. Mahallede aynı adla anılan bir de muallimhane vardı. 1530-31 tarihli defterde bu mahalle ile birlikte Veled-i Abdurrahman da yazılmıştır. 1573-74 tarihli defterde ise bu mahalle, 24 hane ile ayrı olarak yazılmıştır³⁰². Bu mahallenin ismi incelenen yıllar arasındaki kayıtlarda 8 defa zikredilmiştir. Kayıtlara bakıldığında İbrahim İbni Ahmed adlı kişinin sadece kredi aldığı tespit edilmiştir. yani bu kişi farklı zamanlarda Haffaflar vakfından kredi almıştır³⁰³.

Hacı İskender: Bu mahalle de Umur Bey yakınında yer almaktaydı. Namazgah'ın batısındadır. Mahallenin camisini, Abdullah oğlu Hacı İskender 1500'de yaptırmıştır³⁰⁴. 9 farklı kayıta bu mahallenin ismi geçmektedir ve bu mahalleden 1 kişinin birden fazla kredi aldığı belirlenmiştir³⁰⁵.

Hacı Sevinç: Pınarbaşı ile Tahte'l Kala arasında, Tahte'l Kala'ya yakın mahalledir. Camisini, Hacı Sevinç adında, tüccardan bir zat yaptırdığını ve XV. yüzyıla ilişkin bir yapı olduğu bilinmektedir³⁰⁶. Bu mahalleden iki kişinin Haffaflar Esnafi Vakfından kredi aldığı bilinmektedir³⁰⁷.

Hacı Sevindik: Bu mahallenin Yeşil Türbe civarında olduğu bilinmektedir. Camisi Fatih döneminde Başçı Hacı Sevindik denilen bir tüccar tarafından yaptırılmıştır. Tahrir defterlerinde bu mahalle Başçı Hacı diye kaydedilmiştir³⁰⁸. Bugünkü adı yalnızca Sevindik olarak ifade edilmektedir³⁰⁹. Bu mahalleden sadece bir kişinin bu vakıflardan kredi aldığı tespit edilmiştir³¹⁰.

³⁰⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 19.

³⁰¹ Adından bahsedilen bu kişi Erkil oğlu Ergile adlı Gayrimüslim'dir. Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 170, 41a.

³⁰² Özer Ergenç, a.g.e., s. 58.

³⁰³ Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 128, B 231, B 235, B 240 ve B 249 nolu defterlerde adı geçen kişinin kredi aldığı tespit edilmiştir.

³⁰⁴ Özer Ergenç, a.g.e., s. 65.

³⁰⁵ Bu kişi Kaimimakam Molla Ali'dir. Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 195, B 217, B 218, B 199, B 201, B 202, B 205, B 208 ve B 212 nolu defterlerde bu kişinin ismi geçmektedir.

³⁰⁶ Kazım Baykal, a.g.e., s. 57.

³⁰⁷ Bu kişilerden bir tanesi esnaf zümresinden olan dikimci es-seyyid mehmed'tir.

³⁰⁸ Özer Ergenç, a.g.e., s. 67.

³⁰⁹ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 26.

³¹⁰ Adı geçen kişi hakkında Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 360, 19b.

Hacı Seyfeddin: Bazı belgelerde bu mahalle adı yalnızca Seyfeddin olarak geçmektedir. Ayrıca bu belgelerden mahallenin Emir Sultan civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu mahallenin adı günümüzde Mehmedcik olarak geçmektedir³¹¹. Bu mahalle ile ilgili olarak Özer Ergenç, kitabında şu bilgilere yer vermiştir; Mahalle İncirli yakınlarında yer almaktadır. Cami 1487 yılında Hacı Seyfeddin evladından Kasım Çelebi tarafından tamir ettirildiğine göre bu mahallenin çok eski bir mahalle olduğunu belirtmiştir³¹². Bu mahalleden 10 farklı kişinin 41 kayıta Haffaflar kredi kurumlarından borç aldıkları görülmektedir.

Harrat: Bu mahalle hakkındaki bilgiler 1507-08 tarihli sicilde geçmektedir³¹³. Bu mahalleden iki kişinin Haffaflar Esnafı Vakfından kredi aldıkları tespit edilmiştir. Kredi alan bu kişilerin ikisi de Gayrimüslim'dir³¹⁴.

Hasan: Bu mahalle Deveciler Mezarlığı'nın karşısındadır. Hasan Paşa, Alaaddin Esved'in oğludur. Molla Fenari ile birlikte yetişmiştir. 1422-23'te kadiasker sonra vezir olmuştur. II. Murat zamanında ölmüş ve Bursa'da kendi adıyla anılan ve çevresindeki mahalleye de adını veren medreseye gömülmüştür³¹⁵. Bu mahalle adına 1462-63 tarihli ve 1467-68 sicillerde rastlanılmıştır. Bugünkü mahalle adları içerisinde adı yoktur³¹⁶. Bu mahalleden sadece 1 kişi kredi almıştır. Kredi alan bu kişinin adı 7 farklı kayıta geçmektedir. Bu durum bize bu kişinin 7 defa bu kredi kurumlarından borç aldığını gösterir³¹⁷.

Hazreti Emir: Bu mahalle Emir Efendi mahallesinin başka bir adıdır. Kendisine saygı olmak amacıyla bazen, hazret kelimesi de buna eklenmiştir. Bu mahalle adına 1508-09 tarihli sicilde rastlanmıştır³¹⁸. Haffaflar kredi kurumları kayıtlarında ismi en çok geçen mahalle budur. Haffaflar Esnafı Vakfından en fazla bu mahalleden kişilerin borç aldıkları tespit edilmiş olup 24 farklı kişinin kredi aldığı bilinmektedir.

³¹¹ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 26.

³¹² Kazım Baykal, a.g.e., s. 154.

³¹³ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 27.

³¹⁴ Adı geçen bu kişiler Kutnici Artin ve Kapucu Menasil'dir. Kutnici Artin için Bkz. B.Ş.S., B 235, 23b, Kapucu Menasil için Bkz. B.Ş.S., A 182, 3a.

³¹⁵ Özer Ergenç, a.g.e., s. 62.

³¹⁶ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 27.

³¹⁷ Yukarıda bahsedilen kişi Es-seyyid Abdurrahim bin Mustafa'dır. Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 329, 15a.

³¹⁸ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 28.

Hoca Tayyib: Bu mahallenin Nasuh Paşa (Mesih Paşa) hamamının altında yer aldığı bilinmektedir. Mahalle mescidinin ise Fatih dönemine ait olduğu tespit edilmiştir³¹⁹. Bu mahalleden esnaf olan bir kişinin kredi aldığı belirlenmiştir³²⁰.

Hoca Yunus: Timurtaş civarında olup bugün Aksungur adıyla anılmaktadır³²¹. Adı geçen bu mahallenin ismi 3 kayıta geçmektedir. Ancak sadece 2 kişinin kredi aldığı belirlenmiş olup adı geçen kişilerden biri iki farklı zamanda borç almıştır³²².

Hoşkadem: Bu mahallenin Mesih Paşa (Nasuh Paşa) Hamamı'nın bulunduğu yerde yer aldığı bilinmektedir³²³. Muhasebe kayıtlarında bu mahallenin ismine 6 kayıta tesadüf edilmiş ve sadece 1 kişinin borç aldığı tespit edilmiştir. Bu 6 kayıta adı geçen kişi bu çalışmanın da konusu olan haffaflara mensup olan Haffaf Hafız Molla Mustafa'dır³²⁴.

İbrahim Paşa: Bugünkü adı da halen aynı şekilde devam etmektedir³²⁵. Bu mahalle Kız Lisesi civarında yer almaktaydı. Çandarlı İbrahim Paşa'nın cami ve hamamının bulunduğu semt, bu adla anılır³²⁶. Bu mahalleden de sadece bir kişi 4 defa farklı zamanlarda kredi almıştır³²⁷.

İshak Şah: Bu mahalle Namazgah yolu üzerindedir³²⁸. Bu mahallenin ismi sicillerde "Elhoca İshakşah" şeklinde geçmektedir. Mahalleye İshak Paşa denilmesinin sebebi ise halk arasında gereksiz yere şah kelimesinin paşa olarak telaffuz edilmesinden kaynaklanmaktadır³²⁹. İncelenen yıllar arasında bu mahallenin adına 5 kayıta rastlanmıştır. Kredi alanlara bakıldığında ise sayılarının 2 olup bunlardan biri 4 defa kredi alırken 1 tanesi ise sadece 1 defa kredi almıştır. Ayrıca kredi alan bu iki kişinin Gayrimüslim oldukları tespit edilmiştir³³⁰.

³¹⁹ Kazım Baykal, a.g.e., s. 116.

³²⁰ Adı geçen esnaf tütüncü mehmed bin süleyman'dır. Bkz. Bursa Şeriye Sicilleri, B 98, 16/72.

³²¹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 62.

³²² Adı geçen kişiler Es-seyyid İbrahim İbni Mehmed ve Mustafa bin Koca Mehmed'tir. İki defa kredi alan kişi ise Es-seyyid İbrahim İbni Mehmed'tir.

³²³ Özer Ergenç, a.g.e., s. 63.

³²⁴ Yukarıda verilen bilgi için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 272, B 273, B 274, B 279.

³²⁵ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 34.

³²⁶ Özer Ergenç, a.g.e., s. 57.

³²⁷ Adı geçen kişi haffaflar esnafına mensup olup adı Haffaf Şeyh Mehmed Efendi'dir.

³²⁸ Özer Ergenç, a.g.e., s. 64.

³²⁹ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 35.

³³⁰ Haffaflar kredi kurumlarından borç alan bu Gayrimüslimler; Ohan veledi Bedros, Ohanis Zimmi'dir.

Kadamari: Bu mahalle Maksem mahallesi ile yan yanadır³³¹. Mahallenin bugünkü adı Uğureri'dir. 1487-88 tarihli sicilde İbrahim bin Şeyh Eşşehir bin Kadamari yazısı vardır³³². Bu mahalleden sadece Elhac Musa Oğlu Musa adlı bir kişinin kredi aldığı tespit edilmiştir.

Kanberler: Bu mahalle Tatarlar köprüsünün batısındadır. Ünlü Umur Bey'in kardeşi Oruç Bey'in kızı Sitti Hatun tarafından 1456 yılında yaptırılan caminin etrafında oluşmuştur³³³. Bu mahalle ile ilgili ilk belgelerde ve 1508-09 tarihli sicilde Kamber şeklinde yazılmıştır. Bundan sonraki arşiv kayıtlarında Kamberler olarak kaydedilmiştir. Mahalle günümüzde de aynı isimle anılmaya devam etmektedir³³⁴. Adı geçen bu mahalleden 3 kişinin kredi aldıkları belirlenmiştir³³⁵.

Karaağaç: "Hisar çevresindeki mahallelerin dışında, "Sedbaşı"nın hemen yakınındaki ikinci zımmi mahallesidir³³⁶. Bu mahalle günümüzde de aynı isimle anılmaktadır. Setbaşı merkezine bağlıdır³³⁷. Bu mahalleden 5 farklı kişinin Haffaflar Vakfından kredi aldıkları tespit edilmiştir³³⁸.

Karakadi: Özer Ergenç bu mahalle hakkında, sicillere "Kara Kedi" olarak yazıldığını ve Tahıl pazarı civarında, Abdal Mehmed yakınlarında olduğunu ifade etmiştir³³⁹. Neşet Köseoğlu ise bu mahalle hakkında şu bilgileri vermiştir: Bu mahalle Tuzpazarı merkezine bağlı olup bugünkü adı Giyenler'dir. Bu mahallenin ismi zamanla Araplaştırılarak Karakadi olarak yazıldığı söylenebilir³⁴⁰. Bu mahalleden sadece Şerife İhsan Hatun adında bir kadının 5 defa farklı zamanlarda kredi aldığı tespit edilmiştir³⁴¹.

Kassab Hüseyin: Bu mahalle Timurtaş civarında olup günümüzde de aynı ad kullanılmaktadır³⁴². Adı geçen bu mahalleden sadece 2 kişinin kredi aldıkları bilinmektedir.

³³¹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 55.

³³² Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 36.

³³³ Kazım Baykal, a.g.e., s. 129.

³³⁴ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 36.

³³⁵ Bu mahalleden kredi alan bu üç kişiden 1 tanesi esnaf grubuna mensup olan Berber Mustafa'dır. Bkz. *Bursa Şeriyeye Sicilleri*, B 330, 134b.

³³⁶ Özer Ergenç, a.g.e., s. 63.

³³⁷ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 37.

³³⁸ Adı geçen mahalle genel olarak Gayrimüslimlerin yaşadığı bir mahalle olarak bilinmektedir. Zaten bakıldığında kredi alanlardan 2 tanesi Gayrimüslimdir. Adı geçen kişiler: Agniya kızı Tatyana, Agniya binti Nasaraniye'dir.

³³⁹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 61.

³⁴⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 37.

³⁴¹ Yukarıda bahsedilen bilgi için Bkz. *Bursa Şeriyeye Sicilleri*, B 218, 25a.

³⁴² Özer Ergenç, a.g.e., s. 62.

Kayabaşı: Bu mahalle Hisar’ın batısında “Yahşi Bey”in güneyinde, zımmilerin yoğun olarak yaşadığı bir mahalledir. Mahalle “Koca Naib” ile de yan yana yer almaktaydı ve Ciliboz Deresine bakmaktadır³⁴³. Bu mahallenin adı bazen “Kayabaşı” olarak yazılırken bazen de “Kayapaşa” olarak yazılmıştır. Ancak mahallenin adına günümüzde rastlanılmamaktadır³⁴⁴. Bu mahallenin adına da 55 kayıta rastlanmıştır. Bu mahalleden 13 farklı kişinin kredi aldıkları tespit edilmiştir³⁴⁵.

Kiremitçi: Şehrin kuzeyinde aynı adla anılan cami ve hamamın bulunduğu mahalledir. Hamam ve cami, Fatih Sultan Mehmed’in Kiremitçibaşısı Mehmed Bey’in oğlu Sinan Bey tarafından yaptırıldığı için bu ad burda yapılan mahalle ve yapılar için de kullanılmaya başlanmıştır³⁴⁶. Bu mahallenin bugünkü adı da halen Kiremitçi’dir³⁴⁷. Bu mahallenin adına da 30 muhasebe kaydında rastlanılmış olup 8 farklı kişinin kredi aldıkları bilinmektedir³⁴⁸.

Koca Naib: Hisar’ın Kapluca kapısından “Muradiye”ye giden yol üstünde, Çınarlı mevkinde yer almaktadır³⁴⁹. Bu mahalle günümüzde de aynı adla anılmaktadır. Bursa’nın ilk mahallelerinden biridir. Eski belgelerde bazen “Koca Naib” bazen sadece “Koca”, bazen de “Koca Efendi” şeklinde yazıldığı görülmüştür³⁵⁰. Bu mahalleden 9 farklı kişinin kredi aldığı bilinmektedir. Mahallede en fazla kredi alan kişi ise Dikici Ali Çelebi’dir.

Köseler: Bu mahalle günümüzde de aynı adla anılmaktadır. Bu mahallenin adı değişmediği için bu yerin Kaygan civarında olduğu bilinmektedir³⁵¹. Bu mahallenin ismi kayıtlarda 13 defa geçmiştir. Bu kayıtlar incelendiğinde sadece 2 kişinin farklı zamanlarda birden fazla defa kredi aldıkları tespit edilmiştir³⁵².

³⁴³ Kazım Baykal, a.g.e., s. 45.

³⁴⁴ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 38.

³⁴⁵ Adı geçen mahalle Gayrimüslimlerin en fazla yaşadıkları yer olarak bilinmektedir. İncelenen defterlerde adı geçen mahallede en çok Gayrimüslimlerin kredi aldıkları tespit edilmiştir. Bu bilginin yanı sıra Haffaflar Esnafı Vakfından en yüksek miktarda krediyi alan Çömlekçi Tanaş’ta bu mahallede ikamet etmektedir.

³⁴⁶ Özer Ergenç, a.g.e., s. 61.

³⁴⁷ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 39.

³⁴⁸ Bu mahalleden kredi alanlara bakıldığında iki kişinin diğerlerine oranla ismi daha fazla geçmiştir. Bunlar; Süleyman bin Şaban ve Fatıma binti Ahmed’tir.

³⁴⁹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 46.

³⁵⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 39.

³⁵¹ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 41.

³⁵² Adı geçen bu kişiler; Molla İbrahim zevcesi Ümmügülsüm ve Es-seyyid Ahmed çelebi’dir.

Mesut Makremavi: Namazgah'tan Yeşil'e inen yol üzerindedir³⁵³. Mahallenin bugünkü adı Havlucu'dur³⁵⁴. Bu mahalleden sadece bir kişinin kredi aldığı ve bu kişinin de esnaf grubuna mensup olan Hallac Mehmed Ağa olduğu belirtilmiştir³⁵⁵.

Meydancık: Bu mahallenin günümüzdeki adı Alancıktır³⁵⁶. H. 1507-08 tarihli sicilde "Meydancuk" diye yazılmıştır³⁵⁷. Mahallenin adı vakıf muhasebe defterlerinde 56 defa geçmektedir. İncelenen muhasebe kayıtlarından 15 farklı kişinin birden fazla kredi aldıkları tespit edilmiştir³⁵⁸.

Molla Gürani: Hisar içinde yer alan bir mahalleydi³⁵⁹. Bu mahallenin bugünkü adı Güranlı'dır³⁶⁰. Bu mahalleden sadece Köse Mehmed bin Osman adlı kişinin kredi aldıkları bilinmektedir.

Muradiye: Bu mahallenin günümüzdeki adı İkinci Murad'dır. 1492-93 tarihli sicillerde "Murad Bey" şeklinde yazılmıştır³⁶¹. Bu mahallenin adı muhasebe kayıtlarında 1 defa geçmekte ve sadece 1 kişinin kredi aldığı tespit edilmiştir.

Mücellidi: Emir Sultan ile Yıldırım arasında yer almaktaydı³⁶². Bugünkü mahalle adları arasında "Mücellid" olarak yazılmıştır. 1487-88 tarihli sicilde de "Mücellidi" olarak yazılmaktadır³⁶³. Bu mahallenin adı muhasebe kayıtlarında 22 defa geçmektedir. Bu mahalleden 4 farklı kişinin farklı zamanlarda kredi aldıkları tespit edilmiştir³⁶⁴.

Namazgah: Burada Temürtaş'ın oğlu Umur Bey tarafından yaptırılmış bir namazgah yeri vardır. Bundan ötürü bu ad verilmiştir³⁶⁵. Bu mahallenin bugünkü adı da

³⁵³ Kazım Baykal, a.g.e., s. 64

³⁵⁴ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 48.

³⁵⁵ Yukarıda verilen bilgi için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 240, 11a.

³⁵⁶ Özer Ergenç, a.g.e., s. 66.

³⁵⁷ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 48.

³⁵⁸ Bu mahalleden 15 farklı kişinin kredi aldıkları ifade edilmişti. Ancak burada dikkat çeken konu İhsan Hatun adlı kadının en yüksek miktarı alan kişi olmasıdır. Bu mahallenin adının geçtiği kayıtlarda İhsan Hatun'un adı 18 defa geçmektedir.

³⁵⁹ Özer Ergenç, a.g.e., s. 50.

³⁶⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 49.

³⁶¹ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 49.

³⁶² Özer Ergenç, a.g.e., s. 67.

³⁶³ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 49.

³⁶⁴ Bu mahallede kredi alanlar arasında dikkat çeken nokta Rukiye binti Halil adlı kadının adının 9 defa kayıtlarda geçmesi ve adı geçen kişinin aldığı yüksek miktarda kredisidir. Rukiye binti Halil'in 1800 guruş kredi aldığı tespit edilmiştir.

³⁶⁵ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 51.

Namazgah olarak devam etmektedir³⁶⁶. Mahallenin adı 9 kayıta geçmektedir ve bu mahalleden 3 kişinin farklı zamanlarda kredi aldıkları tespit edilmiştir³⁶⁷.

Narlu: Reyhan Mahallesi civarındadır. Şer'iyye mahkeme sicillerinde bazen "Narlı", bazen de "İnarlı" olarak geçmektedir³⁶⁸. Bu mahalleden 5 defa kredi alındı bilinmektedir. Bu mahalleden kredileri alan 1 kişi olup adı Karamani Esseyid Abdullah'tır.

Pınarbaşı: Hisar'ın güneybatısında, Alaca Hırka mahallesinin yanında yer almaktadır³⁶⁹. Bu mahalle bugünde aynı adla anılmaktadır³⁷⁰. Bu mahallenin adı kayıtlarda 8 defa geçmiştir. Kayıtlara bakıldığında 3 kişinin Haffaflar Esnafı Vakfından birden fazla defa kredi aldıkları bilinmektedir³⁷¹.

Reyhan Paşa: Şhreküstü'nün ötesinde, Reyhan Paşa'nın camisinin bulunduğu mahalledir³⁷². Bugün de aynı şekilde adlandırılan bir mahalle adı vardır³⁷³. Bu mahallenin adı 6 kayıta geçmektedir. 6 defa kredi aldığı bilinmekle birlikte bu kredinin tamam aynı kişi tarafından alınmıştır³⁷⁴.

Sarı Abdullah: Bu mahalle Hükümet Konağı civarında yer almaktadır³⁷⁵. Bu mahalle günümüzde de aynı adla anılmaktadır. 1487-88 ve 1491-92 tarihli sicillerde bu mahallenin adı "Saru Abdullah" ve "Saru Baba bin Abdullah" şeklinde yazılmıştır³⁷⁶. Bu mahalleden sadece Fatıma binti Ali adlı kadının Haffaflar Esnafı Vakfından kredi aldığı tespit edilmiştir.

Simkeş: Özer Ergenç kitabında Simkeş mahallesi için şu bilgileri vermiştir. Tuz Pazarı ile Simkeş Hanı yakınındadır³⁷⁷. Neşet Köseoğlu da şu açıklamaları yapmıştır: Bu mahallenin diğer bir adı da Sırmakeş'tir. Bu mahallenin ismi 1467-68,1491-1492 ve

³⁶⁶ Özer Ergenç, a.g.e., s. 65.

³⁶⁷ Adı geçen mahallede Gayrimüslimlerin yaşadığı bilinmektedir. İncelenen muhasebe kayıtlarında bu mahallede bulunan Karim binti Arman ve Maryem binti Arman'ın Haffaflar Esnafı Vakfından kredi aldıkları bilinmektedir.

³⁶⁸ Özer Ergenç, a.g.e., s. 60.

³⁶⁹ Kazım Baykal, a.g.e., s. 51.

³⁷⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 54.

³⁷¹ Mahalleden kredi alanlar arasında Duacı Sarı Ali dikkat çekmektedir. Çünkü 8 kayıttan 5 tanesinde onun adı geçmektedir. Adı geçen kişi toplamda bu kredi kurumlarından 370 guruş kredi almıştır.

³⁷² Özer Ergenç, a.g.e., s. 59.

³⁷³ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 54.

³⁷⁴ Adı geçen kişi esnaf zümresinden olup adı Nalçacı Abdullah Çelebi'dir.

³⁷⁵ Kazım Baykal, a.g.e., s. 91.

³⁷⁶ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 55.

³⁷⁷ Özer Ergenç, a.g.e., s. 59.

1507-08 tarihli sicillerde “Sırmakeş” olarak yazılmıştır³⁷⁸. Bu mahalleden 1 kişinin 5 defa Haffaflar Vakfından kredi aldığı görülmektedir. Adı geçen kişi Ahmed bin Hüseyin’dir.

Sivasiler: Bu mahalle Başçı İbrahim ve Çardak mahallelerinin altında, Gökdere boyunda yer alıyordu³⁷⁹. Bu mahallenin günümüzde kullanılan adı da aynıdır³⁸⁰. Bu mahallenin adı muhasebe kayıtlarında 8 defa kaydedilmiştir. Bu 8 kayıta da Haffaflar kredi kurumundan borç alan sadece 1 kişidir³⁸¹.

Sultan Yıldırım: Şehrin doğusunda Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan cami, medrese, imaret ve darüş’ş-şifadan oluşan külliyenin merkezini teşkil ettiği mahalledir³⁸².

Süzen-i Kefen: Günümüzde Süzenler olarak adlandırılan bu mahalle, Cumhuriyet caddesinin altındaki kesimde, kendi adıyla anılan ve XV. yüzyıl yapısı olan mescidin etrafında meydana gelmiştir³⁸³. Bu mahalleden sadece 1 kişinin kredi aldığı görülmektedir. Muhasebe kaydında adı geçen kişi esnaf zümresinden olan Berber Hasan’dır.

Taşkın: Emir Sultan yakınında, Taşkun Sofi’nin camisinden dolayı bu adla anılmıştır³⁸⁴. Bugün bu isim cami adı olarak kullanılmaktadır. Bazı sicillerde yalnız “Taşkun” bazen de “Taşkun Hoca” şeklinde yazılmıştır³⁸⁵. İncelenen muhasebe kayıtlarında adı 9 defa geçmekte olup kredi alan kişi sayısı ise 4’tür³⁸⁶.

Timurtaş: Deveciler Mezarlığının kuzeyinde bulunan mahalledir³⁸⁷. Bu mahalle günümüzde de Temürtaş olarak anılmaktadır³⁸⁸. Bu mahalle adına 5 kayıta tesadüf edilmiştir. bu kayıtlarda kredi alan kişilerin sayısı 2 olup bunlardan bir tanesi de Gayrimüslimdir³⁸⁹.

³⁷⁸ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 57.

³⁷⁹ Kazım Baykal, a.g.e., s. 85.

³⁸⁰ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 57.

³⁸¹ Bursa merkezinde kurulan mahallelerin bazılarının farklı yerlerden gelen kişiler tarafından kurulduğundan bahsedilmiştir. Sivasiler mahallesinde bu şekilde oluşan bir mahalle idi. Bu mahallede ikamet edip Haffaflar Esnafı Vakfından kredi alan kişi Molla İbrahim bin Halil’dir.

³⁸² Özer Ergenç, a.g.e., s. 67.

³⁸³ Kazım Baykal, a.g.e., s. 92.

³⁸⁴ Özer Ergenç, a.g.e., s. 66.

³⁸⁵ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 64.

³⁸⁶ Burada adı geçen kişiler: Dikici Hacı Ali, Elhac Ali, Hacı Ali Damadı Süleyman, Hacı Ali ve Damadı Süleyman, Mehmed Bin Mustafa,

³⁸⁷ Özer Ergenç, a.g.e., s. 62.

³⁸⁸ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 65.

³⁸⁹ Yukarıda adı geçen Gayrimüslim Eçi Konstantin’tir. Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 195, 76b.

Umur Beğ: Sedbaşı civarındadır. Umur Bey'in cami ve türbesinin bulunduğu mahalledir³⁹⁰. Bu mahallenin adı vakıf muhasebe defterlerinde 9 kayıta geçmektedir. Bu kayıtlardan tespit edildiğine göre 5 kişinin farklı zamanlarda kredi aldıkları görülmektedir³⁹¹.

Veledi Habib: Bu mahalle İnebey Medresesi civarındaydı. Habib-zade El-hacc Şuca adında bir zatın yaptırdığı mescid etrafında oluşmuştur³⁹². 16 kayıta bu mahallenin adına rastlanmıştır. Bu mahalleden 2 kişinin Haffaflar Esnafı Vakfından birçok defa kredi aldıkları tespit edilmiştir³⁹³.

Veledi Sarayi: Bu mahalle Çatalfırın'ın üst tarafındaki mahalde yer almaktadır. XVI. yüzyılın başlarına ilişkin sicillerde de bu mahalle adına rastlanmaktadır³⁹⁴. “İbn-i Sarayi” adı ile birlikte incelenmelidir. Bu ad bazen sicillerde “Saraoğlu”, bazen de sicillerde “İbn-i Sarayi” olarak yazılmıştır³⁹⁵. Bu mahalleden 2 kişi Haffaflar Esnafı Vakfından kredi almıştır. Bunlardan birisi esnaf gurubuna mensup olan Çekmeci Mehmed Ağa³⁹⁶ diğeri ise Bekçi Mehmed Ağa³⁹⁷’dır.

Veli Şemseddin: Bugünkü Erkek Lisesi'nin biraz doğusuna düşer. Camisi Veli Şemseddin'e ait olduğu için mahalle de aynı adla adlandırılmıştır³⁹⁸. Mahallenin günümüzde kullanılan ismi ise Yahni Kapan'dır³⁹⁹. Bu mahalle adına 14 kayıta rastlanılmıştır.

Yukarıda Bursa'nın merkez mahalle ve köyleri hakkında mevcut bilgilerden faydalanarak bilgiler ortaya konulmuştur. Bu mahalle ve köylerin kuruldukları tarihleri, mahallelerin kurucuları, mahallelerin isimleri, isimlerini ne şekilde aldıklarını, günümüzde varlıklarını sürdürüp sürdürmedikleri, bugünkü isimleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu mahalle ve köylerden 57 tanesi hakkında bilgilere ulaşılmış ve

³⁹⁰ Kazım Baykal, a.g.e., s. 135-136.

³⁹¹ Bu kredi alan kişiler; Sepetçi oğlu Mehmed, Molla Ahmed ibni Hüseyin Efendi, Dolabcı Molla Mustafa, Kapmacı Nursez Zımmi, Agop Zımmi, Abraham veledi Vartimiyos'dur.

³⁹² Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 67.

³⁹³ Burada bahsedilmesi gereken bir durum vardır. Esseyid Molla Halil Zevcesi Münevver'in 2150 guruş kredi aldığı ve Es-seyyid Mustafa Validesi Münevver'in 400 guruş aldığı tespit edilmiştir. Bu mahalleden Kredi alan 3 kişiden biri olan Esseyid Molla Halil Zevcesi Münevver alınan kredi miktarının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

³⁹⁴ Özer Ergenç, a.g.e., s. 53.

³⁹⁵ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 67.

³⁹⁶ *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 199, 75a.

³⁹⁷ *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 93, 71/469.

³⁹⁸ Kazım Baykal, a.g.e., s. 85.

³⁹⁹ Neşet Köseoğlu, a.g.e., s. 67.

açıklamalarda bulunulmuştur. Haffafan vakıflarından kredi alan diğer mahalle ve köyler hakkında ise fazla bir bilgi bulunmamaktadır⁴⁰⁰.

Haffafan vakıflarından birçok mahalleden kişilerin kredi aldıkları daha önceden belirtilmişti. Ancak bu mahallelerden hangilerinin ne kadar kredi aldıkları, en fazla hangi mahallelerden kişilerin kredi aldıkları hakkında detaylı bilgiler *Vakfın Mahalle ve Köylere Verdiği Kredi Miktarı* başlığı altında incelenecektir.

2. HAFFAFLAR VAKFI TARAFINDAN VERİLEN KREDİ MİKTARLARI

2.1. Vakıftan Yıllara Göre Verilen Kredi Miktarı ve Dağılımı

Osmanlı Devleti'nde para vakıfları gerek esnaflar gerek diğer ihtiyaç sahipleri açısından önemli konumda yer almıştır. Çünkü ihtiyaç sahibi kişilerin bazen zor durumda kaldıkları ve bunların işlerine devam edebilmeleri için devlet tarafından desteklenmesi veya bir kredi kurumundan destek alması gerekmektedir. Para vakıflarının bir bölümü olan Hirfet Vakıfları da aynen bu minval üzerinde hareket etmişlerdir. Haffaflar kredi kurumlar bazen esnafa bazen de ihtiyaç duyan kişilere kredi imkanı sağlayarak onların işlerine devam etmelerini sağlıyordu.

Bursa Haffafan Hirfet Vakıfları 188 yıl boyunca yani 1633 yılından başlayarak 1820 yılına kadar esnafa ve ihtiyaç duyan kişilere kredi hizmeti vermişlerdir. Bakıldığında bu vakıflar tarafından verilen kredi miktarının yıllara göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kurumların kredi miktarlarının değişiklik göstermelerinde vakfın borç verdiği yıldaki mali durumu göz önüne alınarak hesaplanmalıdır. Çünkü vakıf o yıl mali açıdan iyi durumda, vakfın anaparasında bir eksilme yoksa ve vakıf kâr durumundaysa verdiği kredi miktarının da yüksek olduğu görülmektedir. Örnek olarak; A 208 nolu muhasebe kaydında Haffafan Hirfet Vakfının anaparasının 1000 guruş olduğu, buna paralel olarak bu yıl bu vakfın verdiği toplam kredi miktarının da 1000 guruş olduğu görülmüştür⁴⁰¹. Başka bir örnek vermek gerekirse, B 205 nolu muhasebe kaydında Haffaf Vakfının toplam parasının 740 guruş

⁴⁰⁰ Hakkında fazla bilgi bulunmayan mahalleler: *Veledi Kurd, Vakfi Susıgırlık, Timur Kapı, Şeyh Hamid, Selimzade, Seyyidler, Semerci, Merkebcı, İvaz, İlyas Paşa, İbnül bezzaz, Hoca Seyfeddin, Havz, Hoca Tahsin, Emirciler, Çatal Çeşme, Çekirge, Çelebi Sulatan, Bedreddin, Cafer Hoca, Avdancık, Fidyeye Kızık, Gazi Hüdevendigar, Hacı Baba, Hoca Taşkın, Veledi Vüzara ve Zeyniler*'dir.

Hakkında fazla bilgi bulunmayan Köyler: *Kaygan, Dikencik ve Balıklı*'dir.

⁴⁰¹ Yukarıdaki açıklama için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, A 208, s. 13a.

olduğu ve vakfın bu yıl esnafa verdiği toplam kredi miktarının da 740 guruş olduğu tespit edilmiştir⁴⁰². Bu durum aslında biraz da vakfın parayı iyi yönetip yönetemediğiyle ilgilidir. Başka bir deyişle ise borç verdiği parayı yüzde kaç kâr oranıyla verdiği ve verilen parayı geri alıp alamadığıyla ilgilidir. Vakıf eğer kredi verdiği paranın rıbh oranıyla birlikte yıl sonunda alabilmişse kârlı ve aksi durumda ise zararlı durumdadır. Vakfın zarar görmesi, senenin sonunda yapılan muhasebe onayı sırasında kadının bu vakıf için onay vermemesine hatta vakfın kapanmasına dahi yol açabilir. Vakfın verdiği krediyi kârla birlikte geri almasına örnek olarak 1813 tarihinde 1150 guruş olarak verilen kredinin geri alınması ve bununla birlikte devlet tarafından belirlenmiş olan %10'luk rıbh oranıyla birlikte 115 guruşun da alınması gösterilebilir⁴⁰³.

Haffafan Hirfet Vakıflarının esnafa kredi sağlamak amacıyla esnafı tarafından teşekkül edildiğini ifade etmiştik. Aşağıda bu vakıfların hangi yıllardan başlayarak esnafa kredi sağlamaya başladıkları, hangi yıllarda en fazla kredi sağladıkları, en az hangi yıllarda kredi sağladıkları gibi çeşitli bilgiler verilmiştir. Aşağıdaki tabloda Bursa merkez mahalle ve köylerinden kişilerin haffafan kredi kurumlarından aldıkları borç miktarlarının yıllara göre dağılımı gösterilmiştir.

Defter numarası	Yıllar	Kredi Miktarı (Guruş)
B 169	1633-1634	-
B 9	1684-1685	230
A 208	1714-1715	1000
B 170	1749-1750	1391
B 177	1759-1760	1891
B 195	1760-1761	1911
B 199	1767-1768	2040
B 93	1769-1770	1290
B 201	1770-1771	2030
B 202	1773-1774	2030
B 205	1774-1775	740
B 208	1775-1776	2130
B 212	1777-1778	2165
B 217	1778-1779	740
B 218	1779-1780	740

⁴⁰² Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 205, s. 14a.

⁴⁰³ Yukarıda bahsedilen örnek için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 126, 74.

B 360	1779-1780	1395
A 182	1781-1782	2400
B 211	1783-1784	1765
B 224	1783-1784	1900
B 231	1786-1787	2050
B 235	1787-1788	2850
B 250	1788-1789	2050
B 240	1789-1790	2850
B 249	1790-1791	2850
B 128	1793-1794	800
B 246	1794-1795	1150
B 271	1795-1796	2900
B 264	1796-1797	850
B 272	1799-1800	2965
B 273	1800-1801	2970
B 274	1801-1802	3010
B 279	1802-1803	3015
B 284	1803-1804	950
B 333	1804-1805	3015
B 127	1806-1807	2065
B 98	1807-1808	3015
B 305	1810-1811	3150
B 330	1811-1812	3050
B 314	1812-1813	1100
B 308	1813	3995
B 126	1813	3205
B 332	1814-1815	3205
B 331	1815-1816	3130
B 318	1816-1817	3220
B 329	1819-1820	3145

Tablo 21: Haffafan Hirfeti Vakfından Yıllara Göre Verilen Kredi Miktarı

Haffafan Esnaf Vakıfları Osmanlı Devleti'nde sadece Bursa'da kurulmayıp birçok yerde kurulmuştur. Ancak bu tez çalışması sadece Bursa merkezinde yer alan hırfet vakıflarını ele almaktadır. Bu vakıfların devletin son yıllarına kadar etkin bir şekilde esnaflar arasında rol oynadığını ifade edebiliriz. Çünkü bakıldığında vakıflar

1820 yılına kadar var olmaya ve esnafa kredi vermeye de devam etmişlerdir. 1633 yılından 1684 yılına kadar bu kurumlarda çok fazla bir büyüme görülmemektedir. Bunun nedeni muhtemelen vakıftan borç alan kişilerin muhasebe defterleri yerine başka varaklara ya da yerler yazılmış olabileceğidir. Bununla birlikte ilk yıllarda muhasebe kayıtlarında düzenli bir defter tutulmadığı da ortadadır. Bu belki de muhasebe kayıtlarının ya da kredi alan isimler listesinin bir şekilde zarar görmüş olabileceği durumunu da ortaya çıkarabilir. Çünkü 1633 yılında tutulan muhasebe kayıtlarından da tespit edildiği üzere vakfın borç vermediği görülmektedir. Ancak bilinmektedir ki vakıflar kuruluş gayeleri doğrultusunda hizmetlerini bir şekilde yerine getirirler. Tablodan da anlaşılacağı üzere bu vakıfların kurulduğu 1633 yılından 1759 yılına kadar düzenli olarak kayıtları tutulmamıştır. Örneğin ilk kayıt 1633-34 yılında tutulurken ondan sonraki vakıf kaydı 1684-85 yılında tutulmuştur. 1685 yılından 1715 yılına 1715 yılından 1750 yılına ve 1750 yılından 1759 yılına atladığı görülmektedir. Ancak bu vakıfların ilk yıllarında düzenli olarak muhasebe kayıtlarına ulaşamaması ortaya konulan sebebin doğru olabileceğini ihtimalini kuvvetlendirir.

Haffaflar Esnafı Vakfının 1633-34 yılında kredi kayıtlarına ulaşılmadığı için bir yorum yapılamamaktadır. Ancak bu tarihten sonra muhasebe kayıtlarından tespit edildiğine göre bu vakıfların 1684-85 yılında kredi verdiği görülmektedir. İlk yıllarda bu vakıf kurumları fazla kredi verememeleri daha ekonomik olarak büyümediklerinin göstergesidir. Ancak 1684-85 tarihten itibaren Haffaflar Vakfının yavaş yavaş büyümeye başladığı söylenebilir.

Tablodan yola çıkarak, bu kurumların kurulduğu 1633 yılından 1820 yılına kadar bu vakıfların anaparalarının her yıl aynı miktarda oldukları veya eşit seviyede artış gösterdiklerini söyleyemeyiz ama bu vakıf kurumlarının anaparalarının ilk yıllardan başlayarak çok büyük miktarlara ulaştıklarını ifade etmek gerekir. Bakıldığında bu kurumların en az kredi verdiği yılın 1684-85 yılı olduğu görülmektedir. Bu yılda verilen toplam kredi miktarı 230 guruş olarak tespit edilmiştir. Vakfın en fazla kredi verdiği yıl ise, 1813 yılı olarak tespit edilmiştir. Bu yılda verilen kredi miktarı ise 3995 guruş olarak kayıtlarda görülmektedir. Bazı defterlerdeki muhasebe kayıtları zimem kısımları olmadığı için onlar hakkında bilgi verilmemiştir⁴⁰⁴.

⁴⁰⁴ Bahsi geçen durum B 211 numaralı defterin 76b numaralı sayfası ve B 169 numaralı defterin 23b sayfasında geçmektedir.

Yine tablodan çıkarılması gereken bir diğer sonuç da Haffaflar Esnafı Vakfının varlıklarını sürdürdükleri 188 yıl boyunca hayır işlerinin yanı sıra ne kadar kredi verdikleri meselesidir. Bu kurumlardan değişik türden esnaf ve ihtiyaç sahiplerinin kredi aldıkları daha önceden belirtilmişti. Haffaflar Vakfından alınan kredi miktarlarını tespit etmek için incelenen 45 defterde toplam olarak 95254 guruş kredi alındığı görülmüştür.

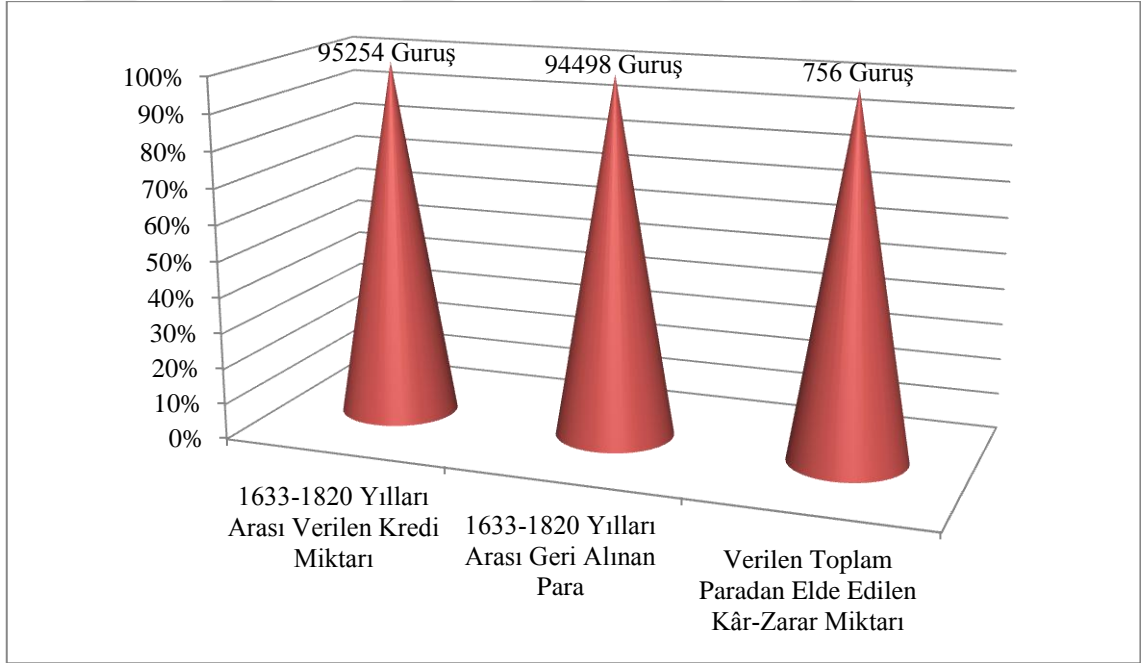
Yalnız burada üzerinde durulması gereken konu mütevellilerin aldıkları kredi miktarlarıdır. Mütevelliler tespit edilen yıllar arasında toplam olarak bu vakıflardan 2530 guruş kredi almışlardır. Bilindiği üzere mütevelliler maaşlarını bağlı bulunduğu vakıftan alırlardı. Ancak mütevelliler başlarda bu vakıflardan kredi almazken daha sonraları onlarda kredi almaya başlamışlardır. Burada üzerinde durulması gereken konu şudur: Haffaflar kredi kurumu olarak bahsedilen yıllar arasında toplam 94498 guruşluk sermayeye sahiplerken toplan alınan kredi miktarı ise mütevellilerle birlikte 95254 guruştur. Bu durum haffaflar vakfının genel anlamda zararda olduklarını söylememize neden olmaktadır. Ancak şuna da değinmek gerekir mütevellilerin aldıkları 2530 guruşluk miktarı çıkardığımızda Haffaflar Vakfından alınan toplam miktarın 92724 guruş olduğu tespit edilmiştir. Mütevellilerin aldıkları kredi miktarlarını çıkarınca Haffaflar Vakfının kârda olduğunu söylemek gerekir. bu durum aslında mütevellilerin de devletteki sıkıntı ortamından faydalanarak haksız para kazanmanın peşine düştüklerinin göstergesi olarak ifade edilebilir. Haffalar Vakfının genel anlamdaki kâr ve zarar oranları grafik 8 de belirtilecektir.

Osmanlı Devleti'nde bütün kurumlarda olduğu gibi vakıf kurumunda da devamlılık esas alınırdı. Bunun için bu vakıf kurumlarının toplam paralarının her zaman için büyümesi veya eşit oranda kalması önemliydi. Ana sermayenin zarar görmesi vakfın kapanmasına veya yok olmasına neden olabilirdi. Bunun için her senenin sonunda vakfın muhasebesinden sorumlu olan vakıf mütevellisi muhasebe kayıtlarını kadı huzurunda kontrol ettirerek onaylatır ve vakıf devamlılığını bu şekilde sağlardı. Haffaflar Esnafı Vakfı da kuruluş gayesi doğrultusunda toplumda üstlendiği rolü devletin son dönemlerine kadar sürdürmüştür.

Haffaflar Esnafı Vakfının toplumda siyasi, sosyal, ekonomik ve mali açılardan çok önemli görevler üstlendiği söylenebilir. Elbette ki vakıfların birçok kuruluş amacı vardı. Haffaflar Vakfının da toplumda çeşitli hayır faaliyetlerini üstlendiği ancak asıl

amaçlarının ihtiyaç sahibi kişilere ve esnafa kredi sağlamak olduğunu vurgulamak gerekir. Bu vakıflar din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin varlığını sürdürdüğü dönemlerde toplam olarak 94498 guruş kredi vermişlerdir.

Tüm bu açıklamalardan sonra 188 yıllık zaman diliminde Bursa merkezde faaliyetlerini sürdüren Haffaflar Vakfının bu zaman zarfında sürdürdüğü faaliyetler açısından kendi içerisinde kâr da mı yoksa zararda mı olduğunu da ortaya koymak gerekmektedir. 1633 yılındaki ilk kayıttan 1820 yılındaki son kayıt arasında Haffaf Esnaf Vakfından kişilerin aldığı toplam borç miktarı 95254 guruştur. Bakıldığında Haffaf Esnaf Vakıflarının bu yıllar arasında toplamda geri aldığı paranın ise 94498 guruş olduğu görülmektedir. Aşağıda haffaf esnafının verdiği toplam kredi miktarı ve geri aldığı toplam parayı belirten grafik 5'te gösterilecektir.

Grafik 6: Vakıftan Toplam Verilen ve Geri Alınabilen Kredi Miktarı

Yukarıdaki grafikteki verilere göre ilk sütunda 188 yıllık zaman diliminde haffafların kendi vakıflarından ihtiyaç sahibi kimselere ve esnaf kesime verdiği kredinin toplam miktarı gösterilmektedir. Bu kredi miktarının 95254 guruş olduğu görülmektedir. İkinci sütun da verilen kredinin kârıyla birlikte toplamda ne kadar olduğu belirtilmiştir. Bu kredi miktarı ise 94498 guruş olarak tespit edilmiştir. Üçüncü sütunda ise Haffaflar Vakfının kredi olarak verdiği toplam para miktarından elde edilen kâr ve zarar miktarı gösterilmiştir. Bu miktarında 756 guruş olduğu tespit edilmiştir.

Burada Haffaflar vakfının çok az bir miktarda zararda olduklarını söylemek gerekir. Haffaflar Esnafı Vakfının neden zarara uğradıkları hakkında daha önceden açıklamalarda bulunulmuştu. Genel anlamda Haffafan Vakıflarında bulunan anaparalarının tamamına yakını her yıl düzenli olarak esnafa ve ihtiyaç duyanlara yardımcı olmak amacıyla tahsis edilmiştir. Bu vakıflar görevlerini yaparken devletin koymuş olduğu kuralların dışına çıkamazdı. Devlet rıbh oranı %10-15 arasında belirlemiştir. Bu vakıflarında genel olarak %10'luk rıbh miktarıyla kredi verdikleri tespit edilmiştir. Yani Haffaflar Vakfının kuruluş amaçları doğrultusunda hareket ettikleri ifade edilebilir. İncelenen yıllar arasında haffaflar tarafından kredi olarak verilen paranın çok az bir miktarda zarar gördüğü grafikten de anlaşılmaktadır. Bu miktar da %0.80'lik bir orana tekabül etmektedir.

2.2. Vakıftan Mahalle ve Köylere Verilen Kredi Miktarı ve Dağılımı

Bursa şehrinin Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapması ve devletin büyümesiyle birlikte her açıdan önem kazanmaya başlamıştır. Bursa coğrafik konumu dolayısıyla önemli yollar üzerinde yer almaktaydı. Bu durum Osmanlı Bursa'sının ticaret açısında önemli bir konuma gelmesine vesile olmuştur. Ticaretin merkezinde yer alan bursa şehri kısa sürece içerisinde nüfus açısından da büyümeye başlamıştır. Şehrin büyümesiyle birlikte farklı yerlerde mahalleler kurulmaya başlanmıştır. Bursa şehrinin Osmanlı Devleti'nde geçirdiği ticari gelişmeler, burada farklı esnaf kollarının da oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu esnaf gurubundan biri de Bursa'da ayakkıbcılık sektöründe faaliyet gösteren haffaflardı. Bu çalışmasının da konusu olan haffaflar esnaf vakıflarının bu mahallelerde ticari yönden nasıl bir etki bıraktığını sayısal veriler eşliğinde ortaya koymak olacaktır.

Burada Osmanlı dönemi Bursa'sında, 1530-1850 yılları arasında mahalle ve köyler üzerinde ekonomik ve sosyal etki yaratan haffaflar kredi kurumlarından bahsedilmiştir. Haffaflar esnafı vakfının mahalle ve köylerde sayısal olarak nasıl bir etki bıraktığı sayısal veriler ışığında açıklanmıştır. Bu mahalle ve köylerin isimleri ve kredi alanları sayısı tablo'da sayılar verilerek ortaya konmuştur. Mahallelerden kaçar kişinin kredi aldıkları, hangi mahallelerin belirtilen zaman dilimi içerisinde devamlılık göstererek kredi almaya devam ettikleri belirtilecektir. Bununla birlikte en fazla kredi

alan mahallelerin isimleri ve aldıkları toplam kredi miktarları hakkında aşağıda açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

Mahalle İsmi	Kredi Alanların Sayısı	Mahalle İsmi	Kredi Alanların Sayısı	Mahalle İsmi	Kredi Alanların Sayıları
Abdal	6	Hacı İlyas	8	Merkebcı	1
Ahmed Dai	1	Hacı İskender	9	Mesud Makremavi	8
Ahmed Paşa	1	Hacı Sevinç	1	Meydancık	56
Alaaddin Beg	25	Hacı Sevindik	5	Molla Gürani	1
Alaca Hırka	12	Hacı Seyfeddin	42	Muradiye	1
Ali Paşa	13	Harrat	2	Mücellidi	23
Arab Beğ	10	Havz	7	Namazgah	9
Arab Mehmed	24	Hazreti Emir	68	Narlu	5
Arablar	3	Hoca Tahsin	1	Pınarbaşı	8
Avdancık	3	Hoca Tahsin	1	Reyhan Paşa	7
Baba Zakir	3	Hoca Taşkın	3	Sarı Abdullah	1
Babı Zemin	5	Hoca Tayyib	1	Selimzade	1
Babüssiccin	27	Hoca Yunus	3	Semerci	2
Bahadır Ağa	16	Hoşkadem	6	Seyyidler	1
Bayezid Paşa	17	İbnül Bezzaz	8	Simkeş	5
Bedreddin	10	İbrahim Paşa	4	Sivasiler	11
Cafer Hoca	1	İlyas Paşa	1	Sultan Yıldırım	3
Çardak	17	İshak Şah	5	Süzen-i Kefen	1
Çatal Çeşme	1	İvaz	1	Şeyh Hamid	33
Çekirge	26	Kadamari	1	Timur Kapı	8
Çelebi Sulatan	6	Kanberler	3	Umur Beğ	20
Çukur	11	Kara Ağaç	26	Vakıf	1
Daye Hatun	1	Karakadi	8	Veledi Habib	16
Ebu İshak	5	Kassab Hüseyin	5	Veledi Kurd	8
Emirciler	2	Kayabaşı	55	Veledi Sarayı	4
Eşrefler	1	Kaygan	25	Veledi Vüzara	1
Fidye Kızık	1	Kiremitçi	30	Veli Şemseddin	15
Gazi Hüdavendigâr	23	Koca Naib	23	Zeyniler	1
Hacı Baba	7	Köseler	13		

Tablo 22: Haffaf Esnafı Vakıflarından Borç Alan Mahalleler ve Köylerin Yıllara Göre Dağılımı

Yukarıdaki tabloya bakıldığında toplam 86 tane mahalle sakinlerinin Haffafan Hirfet Vakıflarından borç aldığı tespit edilmiştir. Mahalle sakinlerinden bazıları Haffaf Vakıflarının varlığını sürdürdüğü 188 yıllık zaman diliminin neredeyse başından sonuna kadar kredi almaya devam etmişlerdir. Bu mahalle sakinlerinin yaşadığı bazı

mahallelere örnek vermek gerekirse; Hazreti Emir, Meydancık, Kayabaşı, Şeyh Hamid, Kiremitçi, Babüssiccin, Koca Naib ve Mücellidi gibi mahalleler sayılabilir. Haffafan kredi kurumlarından bir süre borç alıp bırakan mahalle sakinlerinin yaşadığı mahallelere örnek olarak: Fidyeye Kızık, Eşrefler, Elhac Sevinç, Zeyniler, Veledi Vüzara, Daye Hatun, Kadamari, Çatal Çeşme, Cafer Hoca, İvaz vb. mahalleleri verilebilir. Zaten aşağıda yapılacak olan açıklamalarda burada verilen bilgileri pekiştirecektir.

Haffaflar Vakfından kredi almayı devam ettirip muhasebe kayıtlarında ismi en çok geçen mahallelerden bazıları şöyledir: Hazreti Emir 68, Meydancık 56, Kayabaşı 55, Şeyh Hamid 31, Kiremitçi 30, Babüssiccin 26, Kaygan 25, Arap Mehmed 24, Koca Naib 23, Mücellidi 22, muhasebe kaydında geçmektedir. Ancak bazı mahalle sakinlerinin de bir defalığına borç aldıkları da görülmektedir. Bir defalığına kredi alan mahalle sakinlerinin yaşadığı mahalle ve köylere örnek olarak şunlar gösterilebilir: Çatal Çeşme 1, Elhac Sevinç 1, Balıklı 1, Daye Hatun 1 kayıta geçmektedir. Haffafan Esnafı Vakıflarından sadece şehirde yaşayanlar borç almamış bazen köyde yaşayıp borç almak durumunda olanlarda olmuştur. Bu konu aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bakıldığında borç alan kişilerin genel olarak Hazreti Emir, Meydancık, Şeyh Hamid, Kiremitçi, Babüssiccin, Koca Naib, Mücellidi gibi mahallerde toplandığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti esnafının arasında ayırım yapmamış ve ticaretin devamlılığını sağlamak için her türlü gelişmeye olanak sağlamıştır. Haffafan Esnaf Vakıfları sadece Müslümanlara kredi imkanı sağlamamış ve sadece Müslümanların bulunduğu yerde kurulmamıştır. Kara Ağaç, Kaygan ve Kayabaşı mahallerinde Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları ve bu mahalle sakinlerinin Haffafan Esnafı Vakıflarından kredi aldıkları ortadadır. Bu durum Gayrimüslim kişilerinde haffaflar vakfından kredi aldıkları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kredi alan Gayrimüslim kişilerin büyük çoğunluğunun da esnaf olduğunu belirtmek gerekir.

Osmanlı Devleti'nde esnaf veya tüccarlar arasında ayırım yapılmadığı ve Gayrimüslimlerin de ticarete etkin rol oynadığı söylenebilir. Bu durumu daha açıklayıcı kılmak açısından Kara Ağaç, Kayabaşı, Kaygan mahalleleri örnek verilebilir. Çünkü bu mahallelerde yoğun olarak Gayrimüslimlerin yaşadığı bilinmektedir. Bu mahallelere bakıldığında Kara Ağaç'tan 26 kişi, Kayabaşı'ndan 55 kişi, Kaygan'dan 25 kişinin kredi aldığı görülmektedir. Bu durum Gayrimüslimlerin bu bölgelerde yoğun olarak ticaretle

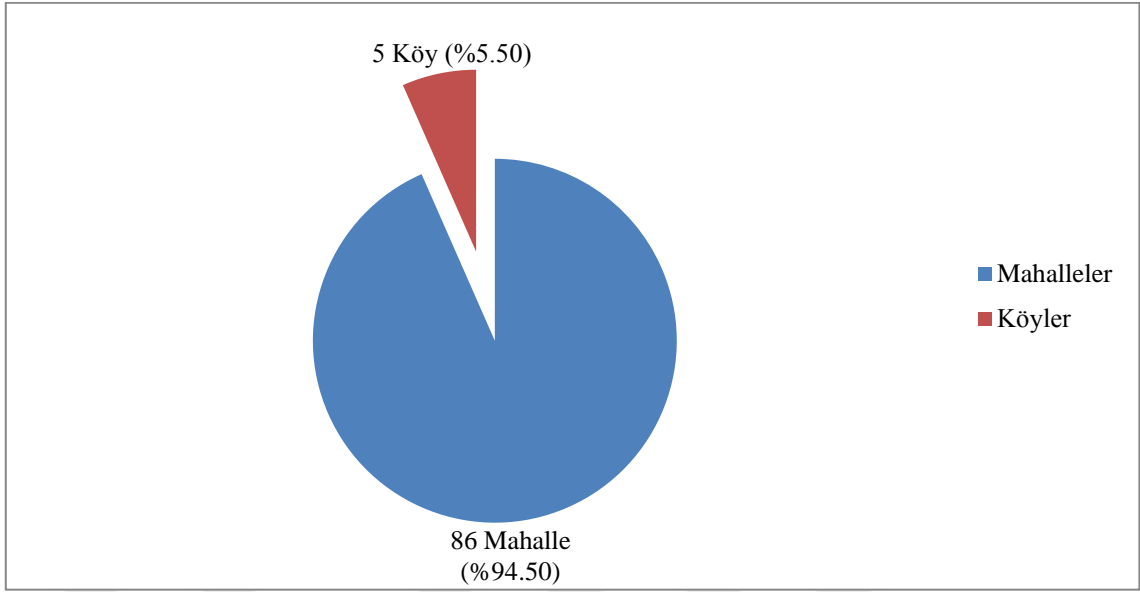
uğraştıklarını sonucunu ortaya koyar. *Haffaf Vakıflarından Kredi Alan Müslim-Gayrimüslim* başlığındaki açıklamalara bakılarak bu mahalleler hakkında daha detaylı bilgi alınabilir.

Haffaflar Vakfından kredi alan köylülere gelince, aşağıdaki tabloda Haffaflar vakfından kredi alan köyler ve bu köylerden kaç kişinin kredi aldıkları listelenmiştir.

Köyler	Kredi Alanların Sayısı
Balıklı	1
Dikencik	12
Hasan	7
Timurtaş	5
Vakfi Susıgırlık	1

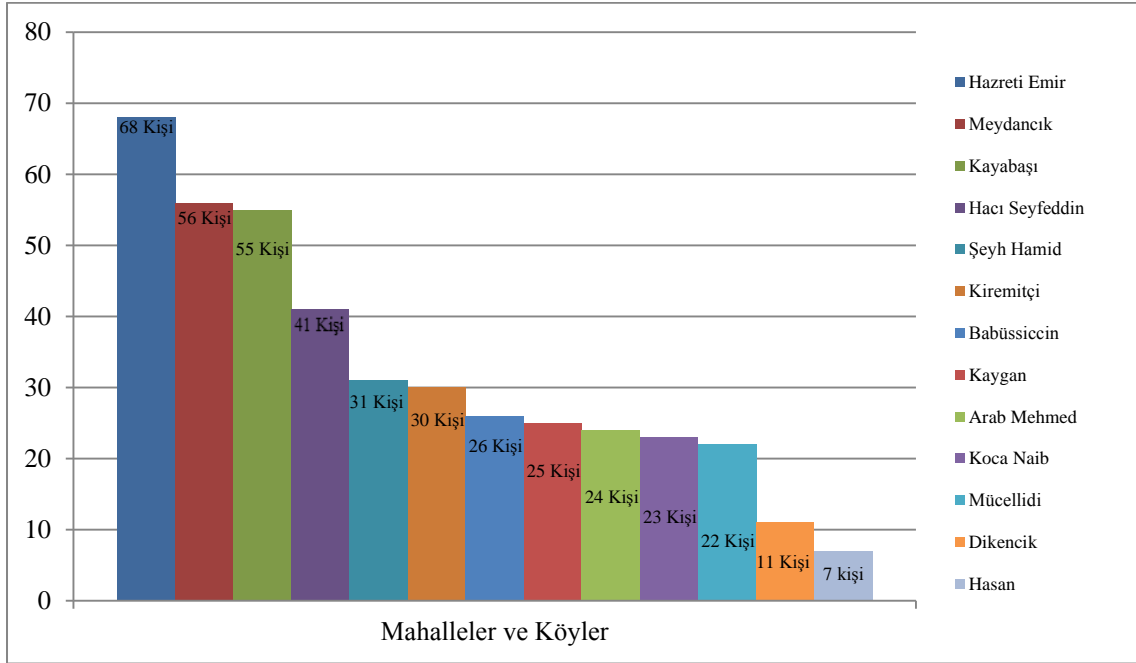
Tablo 23: Haffaf Esnafı Vakfından Kredi Alan Köyler ve Kredi Alanların Sayısı

Osmanlı Devleti'nde ticaret açısından mahallelerin daha ön planda olduğu söylenebilir. Ancak bu durum köylerde ticaret yapılmadığı sonucunu doğurmaz. Köyler de etkin olmamakla birlikte ticarete varlıklarını sürdürmüşlerdir. Haffaflar tarafından oluşturulan bu kredi kurumlarının büyük çoğunluğu ticaretin yoğun olarak gerçekleştiği şehirlerde kurulmuştur. Ancak şehirlerin yanında bazı köylerin de kredi kullanım bakımından ön plana çıktığı görülmektedir. Her ne kadar Haffaflar Vakfından kredi alan köyler sayı olarak az olsa da ticaret açısından bazı köylerinde göze çarptığını söylemek gerekir. 5 tane köyün bu para vakıflarından kredi talep ettiği aşağıdaki tabloda da gösterilmiştir. Bu köylerden bazıları çok az miktarda kredi talep ettikleri görülüyor. Bazı köylerin de şehirdeki mahallelerden daha fazla kredi talep ettikleri söylenmelidir. Bunlara örnek olarak Dikencik ve Hasan köyleri verilebilir. Dikencik köyünden sadece 12 kişinin kredi aldığı, Hasan köyünden 7 kişinin kredi aldığı tespit edilmiştir. Tablo 23'e bakılarak Balıklı, Dikencik, Hasan, Timurtaş, Vakfi Susıgırlık gibi köylerin ise diğer köylere oranla ticaret açısından gelişmiş olduğunu söylemek gerekir.

Grafik 7: Vakfından Kredi Alan Kişilerin Mahalle ve Köylerinin Sayısal Dağılımı

Grafikten yola çıkarak mahallelerden kredi alanların sayısının bariz bir şekilde köylerden kredi alanlardan daha fazla oldukları ortadadır. Bunun nedeni ise, Osmanlı mahallelerinin köylere oranla ticaretle çok daha ön planda olmasındandır. Osmanlı dönemi köylerine bakıldığında daha çok tarım odaklı oldukları söylenebilir. Bundan dolayı köylerden kredi alanlar, mahallelerden kredi alanlara göre arka planda kalmıştır. Ancak mahallelere bakıldığında küçük çaplı el sanatlarının icra edildiği, ticaretin ön plana çıktığını görülmektedir. Bunun nedeni, esnafların çoğunlukla şehirlerde yaşadıkları, buralarda faaliyet gösterdikleri, ürettikleri ürünleri şehirlerde daha kolay pazarladıkları ve daha rahat ticaret yapmalarından kaynaklanmaktadır. Yine grafiğe bakıldığında toplam 91 farklı mahalle ve köyden kişilerin Haffaflar Esnafı Vakfından kredi aldıklarını tespit edilmiştir. Haffaflar Esnafı Vakfından kredi alan mahallelilerin oranı %94.50 iken köylülerin oranı ise %5.50 olarak ortaya koyulmuştur.

Grafik 8: Vakıftan En Yüksek Kredi Alan Mahalle ve Köyler

Grafikten de anlaşılacağı üzere bazı mahallelerdeki esnafın ve köylerdeki diğer kişilerin yerleşim alanı esnafına oranla daha fazla gelişme gösterdiği ve dolayısıyla krediye olan ihtiyaçlarının daha fazla oldukları bilinmektedir. 86 mahalle ve 5 köy olmak üzere toplam 91 ayrı yerden kişilerin Haffaflar Vakfından kredi alındığı tespit edilmekle birlikte grafikte de görüldüğü üzere 11 mahalle ve 2 köyün kredi alan kişiler açısından daha ön planda olduğu görülüyor. Bu mahalle ve köylerin ön planda olmalarının nedeni ya bu mahallelerde bulunan kişilerin zengin varlıklı kişiler olup fazla borç almaları ya da buldukları mahallelerin zamanla ticaret merkezi haline gelmelerinden kaynaklanabilir. Bu ticari gelişme sonucunda esnafın büyüyerek Haffafan Esnaf Vakıflarından daha fazla borç aldıkları şeklinde ifade edebilir. Bu ön plana çıkan 11 mahalle ve 2 köyden kişilerin almış oldukları toplam kredi miktarı içindeki oranı %48.55'tir. Bu vakıflardan alınan toplam kredi miktarı 95254 guruştur. Adı geçen bu mahalle ve köylerdeki kişilerin aldıkları toplam kredi miktarı 46253 guruş olarak tespit edilmiştir. Bu durum ihtiyaç sahipleri kişilerin ve esnafın yoğun olarak bu bölgelerde yaşadıkları sonucunu ortaya koyar. Çünkü toplam alınan krediye bakıldığında neredeyse yarısını sadece bu mahalle ve köylerden kişilerin aldıkları görülmektedir.

2.3. Vakıftan Esnafa Verilen Kredi Miktarı ve Dağılımı

Osmanlı Devleti'nde her kesiminden her türden esnafın gerek duyması halinde vakıflardan borç aldığı bilinmektedir. Borç alan kişilerin ise vakıf muhasebe defterleri sayesinde meslekleri ve sosyal statüleri kolayca tespit edilmiştir. Vakıf muhasebe defterleri kayıtlarında borçluların adları, meslekleri veya varsa lakapları, aldıkları kredi miktarları, oturdukları mahalleler ve köy adları yazılmıştır. Bu durum borç alan kişilerin rahat bir şekilde tespit edilmesini sağlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde vakıflardan borç alma işlemi bazı şartlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu şartlardan en önemlisi kredi kullanacak kişilerin, aldıkları paraları geri ödemeye yetecek mali gücünün bulunmasıdır. Bir başka özellik ise, kredi verilen kişinin, aldığı parayı geri ödemede güçlük çıkarmayacak ve aynı yerde sürekli ikamet edecek bir insan olmasıdır. Borçların verilmesi ve geri alınmasındaki en yetkili kişi mütevellidir. Osmanlı Devleti'nde vakıflar tarafından ihtiyaç sahiplerine verilen kredilerin toplanması sorunu, mahkemelere sıkça gelen davalar arasındadır. Vakıf tarafından borç verilen alacakların tahsil edilmesi işi müteveli, katip ve cabi gibi görevliler tarafından yapılmaktadır. Uygulamada genellikle bir yıl vade ile işlem yapılmaktadır. Ancak vadesi dolan vakıf paralarının toplanması sırasında *tecdid-i muamele* (muamelenin yenilenmesi) adıyla bir uygulama da yapılmaktadır. Kredi olarak verilen borçlar tecdid uygulaması yoluyla yıllık murabaha miktarları hesaplanır ve borçlu bunu ödemek suretiyle uzun zaman diliminde bu parayı kullanabilmektedir⁴⁰⁵.

Vakıf görevlileri, borçlunun süresinin bitmesinden sonra borçları tahsil ederler. Borçlu eğer tahsilatı yapamıyorsa bu durumda mahkemeye intikal edilir ve borç kefilinden istenir veya borç karşılığında rehin alınan malın satılmasıyla tahsilat gerçekleşir. Borç kefilinden tahsil edilirse kefil muameleyi yenileyerek yıllık murabaha kısmını ödeyerek borcu erteletebilir. Aynı zamanda kefil olan şahıs mahkemeye başvurarak kefil olduğu kişiden parasını alma talebinde bulunabilir. Bazı durumlarda da rehin alınan mal müzayede yoluyla en yüksek parayı verene satılır ve vakfın borcu bu şekilde de tahsil edilebilir⁴⁰⁶. Bu durum çok önemlidir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde vakıf kurumunun en önemli şartı vakfın devamlılığını sürdürmedir. Bunun için de vakıflardan borç alan kişilerin borçlarını geri getirerek asl-ı mâl-ı (vakfın anaparası)

⁴⁰⁵ Cafer Çiftçi, a.g.e, s. 173-174.

⁴⁰⁶ Cafer Çiftçi, a.g.e, s. 174.

vakfin azalmaması gereklidir. Asl-ı mâl-ı vakf zarar görürse bu durum sene sonunda vakfin açığının ortaya çıkmasına neden olur ve vakfin kapanması durumu ortaya çıkar. Aşağıdaki tabloda defter numaraları, yılları ve alınan kredi miktarları şeklinde haffaflar esnaf sandığından alınan borç miktarları belirtilmiştir.

Defter	Tarih	Alınan Kredi Miktarları (Guruş)
B 169	1633-1634	-
B 9	1684-1685	-
A 208	1714-1715	1000
B 170	1749-1750	1411
B 177	1759-1760	1901
B 195	1760-1761	1691
B 199	1767-1768	1840
B 93	1769-1770	1140
B 201	1770-1771	2020
B 202	1773-1774	2010
B 205	1774-1775	700
B 208	1775-1776	2040
B 212	1777-1778	2140
B 217	1778-1779	590
B 218	1779-1780	550
B 360	1779-1780	1255
A 182	1781-1782	2345
B 211	1782-1783	1775
B 224	1783-1784	1710
B 231	1786-1787	1770
B 235	1787-1788	2810
B 250	1788-1789	1980
B 240	1789-1790	2750
B 249	1790-1791	2700
B 128	1793-1794	800
B 246	1794-1795	1155
B 271	1795-1796	2905
B 264	1796-1797	850
B 272	1799-1800	2965
B 273	1800-1801	3550
B 274	1801-1802	2961
B 279	1802-1803	3030

B 284	1803-1804	970
B 333	1804-1805	2990
B 127	1806-1807	2070
B 98	1807-1808	3565
B 305	1810-1811	2960
B 330	1811-1812	3150
B 314	1812-1813	1030
B 126	1813	3180
B 308	1813	4055
B 332	1814-1815	3050
B 331	1815-1816	2990
B 318	1816-1817	2760
B 329	1818-1819	3070

Tablo 24: Haffaf Esnafı Vakıflarından Yıllara Göre Alınan Borç Miktarları

Tabloya bakıldığında Osmanlı Devleti'nde ticarete önemli rol üstlenen esnaflar için Haffafan Esnafı Vakıflarının ne denli öneme sahip olduğu bir kez daha göze çarpmaktadır. İrili ufaklı bir çok esnaf Haffafan Esnaf Vakıflarından kredi almıştır. Yaklaşık 1029 kişinin bu vakıflardan kredi aldıkları bilinmektedir. Haffafan Esnafı Vakfından verilen en yüksek kredi miktarı 1813⁴⁰⁷ tarihli muhasebe kaydında geçmektedir. Bu kredi miktarının 4055 guruş olduğu tespit edilmiştir. En düşük kredi miktarının ise 1779-1780⁴⁰⁸ yılı muhasebe defterinde olduğu tespit edilmiştir. Bu defterde alınan kredi miktarı ise 550 guruştur. Genel anlamda hangi defterden en çok ve en az kredi alanların kredi miktarları verildikten sonra en fazla ve en az kredi alan şahıslara değinmek yerinde olacaktır. Borç alan kişilerin aldığı miktarlara bakıldığında, arasında 2 kişinin 300 guruş, 20 kişinin 250 guruş, 8 kişinin 230 guruş, 1 kişinin 210 guruş, 5 kişinin 205 guruş, 69 kişinin 200 guruş, 1 kişinin 195 guruş, 6 kişinin 190 guruş, 19 kişinin 170 guruş, 4 kişinin 165 guruş, 25 kişinin 155 guruş, 60 kişinin 150 guruş, 24 kişinin 140 guruş, 48 kişinin 130 guruş, 1 kişinin 124 guruş, 10 kişinin 120 guruş, 1 kişinin 115 guruş, 3 kişinin 105 guruş, 99 kişinin 100 guruş, 3 kişinin 95 guruş, 31 kişinin 90 guruş, 4 kişinin 85 guruş, 26 kişinin 80 guruş, 14 kişinin 75 guruş, 16 kişinin 70 guruş, 32 kişinin 65 guruş, 1 kişinin 61 guruş, 81 kişinin 60 guruş, 8 kişinin 55 guruş, 1 kişinin 54 guruş, 111 kişinin 50 guruş, 11 kişinin 45 guruş, 49 kişinin 40

⁴⁰⁷ En yüksek kredi miktarına sahip olan deter B 308 nolu defterdir.

⁴⁰⁸ Haffaflar kredi kurumundan alınan en düşük miktara ait muhasebe kaydı B 218 nolu defterde yer almaktadır.

guruş, 2 kişinin 35 guruş, 3 kişinin 31 guruş, 46 kişinin 30 guruş, 1 kişinin 26 guruş, 18 kişinin 25 guruş, 41 kişinin 20 guruş, 10 kişinin 15 guruş, 8 kişinin 10 guruş ve 1 kişinin 6 guruş aldıkları görülmektedir. Muhasebe kayıtlarının incelenmesi sonucunda bazı defterlerin zimem kısımlarının olmamasından dolayı kredi alanlar hakkında herhangi bir yorum yapılamamaktadır⁴⁰⁹.

Kayıtlarda bazen kişilerin isimleri ve mahalleleri olmamasına rağmen borç aldıkları miktarlar yazılmıştır⁴¹⁰. Bunun yanı sıra 2 kayıta da sayfalar zarar gördüğü için⁴¹¹ aldıkları borç miktarları bilinmemektedir.

Tablo 24'e bakıldığında, kredi miktarlarının çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde ayırım yapmadan ihtiyaç duyan herkese kredi imkanı sağladığı görülmektedir. Yine incelenen kayıtlardan yola çıkarak 3 kişi haricinde çok yüksek miktarda kredi alanların olmadığı ve kredi tahsis edilenlerin hemen hepsinin 300 guruş ve daha altındaki meblağlarda kredi aldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç Haffaflar Esnafı Vakfından kredi temin edenler içinde bulunan esnaf grupları arasında da büyük zenginlik farkının oluşmasına engel olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti'nin esnafını her daim koruyup kolladığını ve üretimin sürekliliğini sağlamak adına ekonomik önlemler aldığı bilinmektedir. Yüksek oranda borçların verilmesi için vakfın anaparasının bunu karşılayacak düzeyde olması gereklidir. Muhasebe kayıtlarının incelenmesi sonucu yüksek oranda borç alan kişilerin borç aldığı Haffafan Esnafı Vakıflarının asıl mallarının⁴¹² yüksek olduğu da bilinmektedir. Bir örnekle bu durum şu şekilde açıklanabilir; Es-seyyid Mehmed Said Ağa Haffaf Esnafı Vakfından 1000 guruş kredi almıştır. Vakfın bunu karşılaması için asıl malının bunu verebilecek seviyede olması lazımdır. Ve vakfın aslı malına bakıldığında 1945 guruşluk bir paraya sahip olduğu da ortadadır.

Haffaflar Esnafı Vakfından kredi alanlar genel hatlarıyla yukarıda ele alınıp incelenmiştir. Burada ise incelenen muhasebelerde meslekleriyle birlikte kredi alan esnaflara değinilecektir. Bu esnafların isimleri ve aldıkları kredi miktarları belirtilecektir. Haffaflar Esnafı Vakfından sadece Müslüman esnafın kredi almadığı

⁴⁰⁹ Zimem kısımları olmayan defterler B 169, B 9 ve B 211 numaralı defterlerdir.

⁴¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 177, s. 75b.

⁴¹¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 195, s. 26b.

⁴¹² Yukarıda verilmiş olan örnek için Bkz. *Bursa Şeriye Sicilleri*, B 308, 82a.

Müslümanlarla birlikte Gayrimüslim esnafın da kredi aldığından daha önceden bahsedilmişti.

Aşağıdaki tabloda Vakıftan Kredi Alan Müslim-Gayrimüslim Esnaf verilmiştir.

Kredi Alan Esnafın İsmi	Aldığı Kredi Miktarı (Guruş)	Kredi Alan Esnafın İsmi	Aldığı Kredi Miktarı (Guruş)	Kredi Alan Esnafın İsmi	Aldığı Kredi Miktarı (Guruş)
Berber Hasan	10	Dolabıcı Molla Mustafa	25	Kılıççı Mehmed Ağa	60
Berber İbrahim bin Abdi	10	Dolabıcı Yusuf kızı Zeyneb ve Zevcesi Dolabıcı Halil	250	Kırıkçı oğlu Mustafa	200
Berber İbrahim bin Abdullah	20	Eskici Hasan	30	Kutnici Artin	50
Berber Mustafa	55	Haffaf Abdurrahman Efendi	150	Nalçacı Abdullah Ali	30
Beşikci Osman	1690	Haffaf Ahmed Efendi	55	Nalçacı Abdullah Çelebi	30
Boyacı Hüseyin Zevcesi Ayşe	75	Haffaf Hafız Molla Mustafa	315	Nalçacı Derviş İsmail	20
Çilingir Ohanis Veledi Abraham	50	Haffaf Hasan Efendi	680	Nalçacı Mezbur Derviş İsmail	165
Çömlekçi Tanaş	1940	Haffaf Kara Mehmed	140	Sabuncu Halil Zevcesi Remziye binti Yusuf	150
Derzi Nikola	250	Haffaf Şeyh Mehmed Efendi	140	Semerci Molla İsmail	160
Dikici Es-seyyid İbrahim	180	Haffaf veledi İhsan Ağa	50	Sepetçi Oğlu Mehmed	150
Dikici Es-seyyid mehmed ve Validesi Saliha	30	Hallac Mehmed Ağa	280	Süpürgeci Ali	30
Dikici Ali Çelebi/Dikici Ali Beşe	1100	Hasırcı Emir	60	Şişeci Oğlu Molla Mehmed	450
Dikici Es-seyyid İbrahim	180	Kapucı Menasil	40	Şişeci Zade Molla Mehmed	300
Dikici Hacı Ali	40	Kazzaz Molla Hasan	135	Tabdah İsmail	250
Dikici Kara Salih	300	Kapmacı Nursez zımmi	100	Tambureci Osman	50
Dikimci Es-seyyid Mehmed	60	Nalband Es-seyyid İsmail	20	Tavukcu Mustafa	200
Dolabıcı Halil Zevcesi Zeliha	500	Nalband İsmail bin Eyüb	600	Tütüncü Mehmed bin Süleyman	40
Dolabıcı İsmail	20	Nalçacı Abdullah	210	Yorgancı Oğlu Zevcesi Susana	150

Tablo 25: Vakıftan Kredi Alan Müslim-Gayrimüslim Esnaf

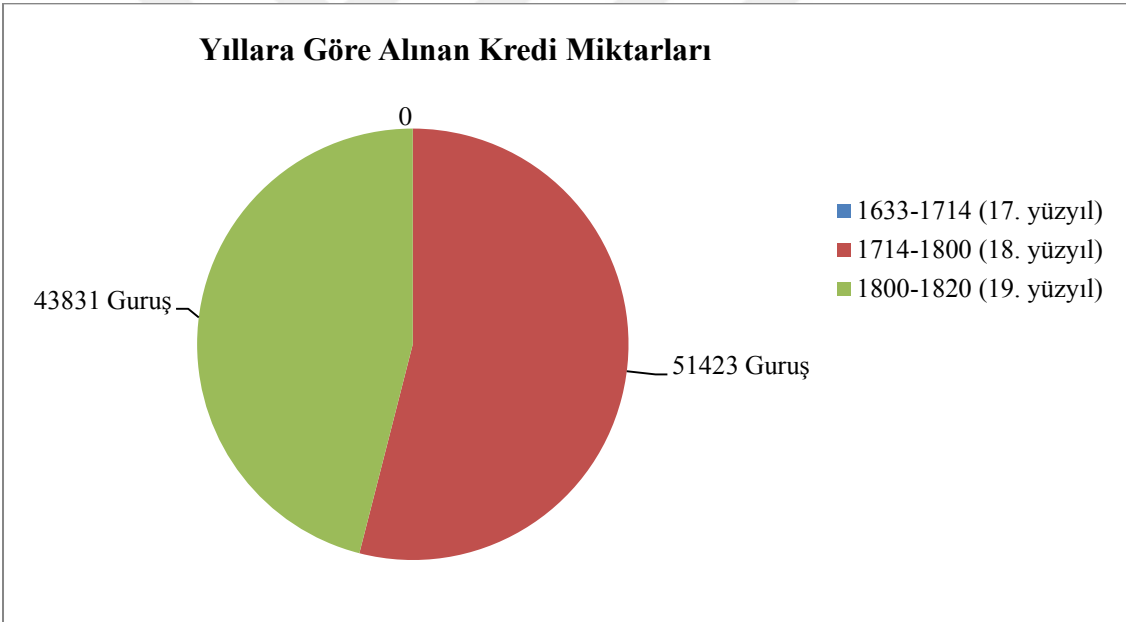
Tabloya da bakarak kredi alan esnafın çeşitli alanlarda faaliyet gösterdikleri ifade edilebilir. Bu esnaf grupları berber, beşikçi, boyacı, çilingir, çömlekçi, terzi, dikici, dikimci, dolabci, eskici, haffaf, hallaç, hasırcı, kapıcı, kazzaz, kapmacı, nalband, nalçacı, kılıççı, kırıkçı, kutnici, nalçacı, sabuncu, semerci, sepetçi, süpürgeci, şişeci, tabdah, tambureci, tavukçu, tütüncü, yorgancı gibi esnaf gruplarıdır. Haffaflar Vakfına mensup olan kişilerin bu kredi kurumlarından kredi aldıkları tablodan da anlaşılmaktadır. Haffaflar Esnaf Vakıflarının kurmuş oldukları kredi kurumlarının ihtiyaç halinde herkese kredi verdikleri tablodaki farklı esnaf gruplarından anlaşılmaktadır.

Tabloda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Müslimlerin ve Gayrimüslimlerin aldıkları kredi miktarlarıdır. Muhasebe kayıtlarından tespit edilen esnafın sayısına bakıldığında 47 farklı kişi olduğu görülecektir. Bu esnafın farklı defterlerde kredi kayıtlarına rastlanılmıştır. Bunların aldıkları kredi miktarlarına bakıldığında farklılıklar görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak esnafın ana sermayeleri oranında kredi almalarından kaynaklanabilir. Bu 47 esnaf arasında en yüksek miktarı alan Müslim esnaf Beşikçi Osman'dır. Beşikçi Osman Haffaf Kredi Kurumlarından toplam 1690 guruş almıştır. En az krediyi ise Berber İbrahim bin Abdi ve Berber Hasan almıştır. Bu kişiler 10 guruş kredi almışlardır. Muhasebe kayıtlarında Müslüman olarak belirtilen bu esnafın Haffafan Esnafı Vakıflarından aldıkları toplam kredi miktarı 9695 guruş olarak tespit edilmiştir. Bakıldığında esnaf olarak ismi kaydedilen ve kredi alan Gayrimüslimlerin sayısı 7 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu kişilerin aldıkları toplam kredi miktarı 2580 guruştur. Gayrimüslim esnafın en yüksek krediyi alan esnaf Çömlekçi Tanaş'tır. Çömlekçi Tanaş, Haffaf Kredi Kurumlarından 1940 guruş kredi almıştır. Çömlekçi Tanaş, diğer 6 Gayrimüslimden daha fazla kredi almıştır. En az krediyi alan Gayrimüslim esnaf ise Kapucı Menasil olmuştur. Kapucı Menasil 40 guruş kredi almıştır.

Haffaflar Kredi Kurumlarından Müslim ve Gayrimüslim esnafın aldıkları toplam kredi miktarı 14855 guruştur. Müslim esnafın bu kredi kurumlarından aldıkları toplam para miktarı, Haffaf Vakıflardan verilen toplam kredi miktarı içerisinde %10.51'e tekabül ederken Gayrimüslimlerin oranı ise %2.79'dur.

Haffaflar Esnafı Vakfından esnaf olarak ifade edilen bu kişilerin aldıkları toplam kredi miktarı, bu vakıflardan alınan toplam kredi miktarı içerisinde %16.11 olarak tespit edilmiştir.

Tüm bu açıklamalar yapıldıktan sonra birer kredi kurumu gibi çalışıp ihtiyaç halinde esnaf-tüccar ve diğer kişilerin her zaman yanında bulunan ve özellikle esnafın zarar görmesine engel olmaya çalışan Haffaf Esnaf Vakıflarının, varlıklarını sürdürdükleri 188 yıllık zaman dilimi içerisinde toplamda 92184 guruşluk bir kredi imkanı sağladığı bilinmektedir. Her esnaf grubunun kendi aralarında oluşturduğu kredi vakıflarının esnaflara bu kadar kredi imkanı verdiği göz önünde bulundurulacak olunursa, esnafların Osmanlı Devleti'nde üretim ve ticaret açısından ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarır.

Grafik 9: Vakıftan Borç Alan Kişilerin Yıllara Göre Dağılımı

Haffaların kendi arasında kurmuş oldukları bu kredi vakıflarının Bursa'da 188 yıldır etkin olarak rol oynadığı ve çok sayıda kişinin bu vakıflardan kredi temin ettiği daha önce de ifade edilmişti. 188 yıllık zaman diliminde Haffaflar Vakfından alınan toplam kredi miktarının da 95254 guruş olduğu dile getirilmişti. Bu durum grafikte 2 bölümde ele alınıp incelenmiştir. Grafikteki veriler ışığında ilk zaman dilimi olan 1633-1714 yılları arasında Haffan Esnafı Vakıflarının kredi vermediği görülmektedir, 1714-1800 yılları arasında toplamda 51423 guruşluk kredi verdiği ve 1800-1821 yılları arasında ise 43831 guruşluk kredi sağladığı bilinmektedir. Bilindiği üzere vakıflar

kurulurken belirli bir amaç doğrultusunda hareket ederler haffaflar vakıflarında belirli bir amaç için kuruldukları için kredi vermeme ya da görevlerini yerine getirmeme gibi bir durumları yoktur. İlk dönemlerde kredi verilmediği ancak 1714 yılına gelince kredi kayıtlarının görüldüğü tespit edilmiştir. İlk yıllarda kredi muhasebe kayıtlarının görülmemesinin sebebi olarak; Haffaflar Vakfından ilk yıllarda kredi alanların isimlerinin muhasebe kayıtlarına yazılmayıp başka yerlere kaydedilmesi ya da kayıtların bir şekilde zarar görerek sonraki yıllara ulaşmadığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Grafikten çıkarılacak sonuçlardan bir tanesi de 19. yüzyılda haffaflar vakfından alınan kredi miktarının 18. yüzyıla çok yakın bir miktar olmasıdır. 18. yüzyıl'da Haffaflar Esnafı Vakfı 51423 guruş kredi verirken 19. yüzyılda ise 43831 guruş kredi vermişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken konu 18. yüzyıl 86 yıllık bir zaman dilimini kapsarken 19. yüzyılda verilen kredi miktarı sadece 20 yılı kapsamaktadır. Durum böyle iken haffaflar vakfının devletin son zamanlarına kadar aktif olarak faaliyetlerine devam ettikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Bu vakıflardan son 20 yılda bu kadar fazla kredinin alınması ya ticaretin çok geliştiğini ve buna paralel olarak esnafın ihtiyacını karşılamak için aldıklarını ya da devletin son zamanlarında gerek esnafın gerekse halkın sıkıntı sıkıntılarını gidermek için aldıkları sonucuna götürebilir.

Grafikte görüldüğü üzere devlette haffaflar tarafından kurulan bu kredi kurumlarının 1633-1714 yıllarında esnafa verdikleri kredi miktarı toplam kredi miktarı içerisinde %0, 1714-17800 yıllarında kayıtlarda toplam kredi miktarının oranı %50.77 iken, 1800-1821 yılları arasında verilen kredi miktarının oranı ise %49.22 gibi bir miktara denk gelmektedir. Bu durum haffaflar tarafından kurulan vakıfların zamanla büyüme gösterdiğini ve toplumda ekonomik olarak etkin rol oynadıklarını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir vakıf ağıyla donatılmıştı. Vakıflar sosyal, dini, ekonomik ve mali her türlü hizmeti insanlara çok rahat ulaştırılmış ve ekonomik açıdan da vakıflar toplumsal hayatta yerini almıştır. Vakıfların bu kadar geniş bir hizmet alanına yayılmasında ahlaki değerlerle birlikte toplumsal gereksinimlerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Şehirlerin ekonomik kalkınmasına yardımcı olan vakıflar aynı zamanda buralarda birçok kişinin çalışmasına da istihdam sağlamaktadır.

Vakıf sistemi, kökeni farklı zamanlara dayansa da Osmanlı'da gelişmiş ve kurumsallık kazanmıştır. Daha çok taşınmaz arazi ve emlak gibi malların vakfedilmesiyle kurulan vakıflar, bu gayrimenkulleri işletmiş ve buradan elde ettiği kârı vakfiyenamelerde belirtilen amaç doğrultusunda hayır işlerinde kullanmışlardır. Osmanlı toplumunda farklı amaçlara hizmet eden bu kurumlar, Allah'a yakın olmak amacıyla devrin padişahları, devlet ricali ve devrin zenginleri tarafından fakirleri doyurma ve giydirme, yaşlı, düşkün ve çalışamayacak durumda olan insanlara yardım etme, cami, medrese, tekke, zaviye gibi kurumların tamiri, çeşme ve köprü gibi hayır amaçlı yapıların inşasında aktif rol oynamışlardır.

Ekonomiye katkı sağlamak gibi mali yönleri de mevcut olan vakıf kurumları, esnaflar arasındaki ekonomiye yön vermek maksadıyla Osmanlı Devleti'nde avarız vakıfları, para vakıfları ve hırfet vakıfları olarak faaliyet göstermekteydi. Avarız vakıfları köy ve mahallelerde halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, Para vakıfları da daha çok ekonomik anlamda ihtiyaç duyanlara borç verme gibi hizmetlere yönelik kurulmuş olan vakıflardı. Hırfet vakıfları ise esnafların kendi arasında kurdukları ve gerek esnafın zarara uğramalarına engel olma gerekse paraya muhtaç olan kişiler maksadıyla kurulmuş, bunun yanında sosyal alanda da aktif rol oynamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, toplumsal hayır ve ihtiyaç kurumları olarak kurulan vakıfların çeşitliliğini artırmış ve üzerinde ciddi tartışmaların olmasına yol açan para vakıflarını açmıştır.

Osmanlı Devleti'ne özgü bir uygulama olan para vakıfları, nakit paranın verilmesiyle oluşmuştur. Tamamen menkulle kurulan bir vakıf olacağı için ebedi kalması konusundan dolayı uzunca yıllar Osmanlı uleması arasında tartışılmış ancak bu tartışmalar arasında faaliyetlerini devam ettirmiştir. Resmi kayıtlara bakıldığında da

para vakıflarının toplumda giderek kabul gördüğü, eğitim, sağlık, bayındırlık, iskân ve sosyal yardımlar gibi her konuda önemli yatırımlara finansman olduğu görülmektedir.

Osmanlı klasik döneminde lonca düzeninin Osmanlı Devleti'nde ticaretin temelini oluşturduğunu ve ülke içerisindeki ticareti ve tüccarları denetlediği söylenebilir. Bununla birlikte lonca sisteminin içerisinde hiyerarşik olarak yöneticilerin varlığından ve bu yöneticilerin ticareti ve tüccarları devlet adına denetlediklerini açıklamak gerekir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf grubu yer almaktaydı ve bunların hepsi lonca sistemi içerisinde her biri kendi alanında faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bu esnaf gruplarından bir tanesi de haffaf esnafıydı. Haffaf esnafı özellikle Bursa'da yoğun faaliyet gösteren bir esnaf grubuydu. Haffaf esnaf grubunun genellikle hammadde olarak deriyi kullandıkları ve kullandıkları bu deri ile Bursa şehrinde ayakkabıcılık (Haffaf, Kavaf, Paşmakçılık) sektöründe topluma hizmet verdiği belirtilmelidir.

Çalışmamız öncelikle Bursa şehri ve vakıf araştırmalarında Şeriye Sicillerinin sayıca ve içerik bakımından çok zengin belgeleri ihtiva ettiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada mekân olarak Bursa'nın seçilmesinin sebebi ise İstanbul gibi Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olması ve İstanbul'dan sonra muhasebe defterleri açısından zengin bir şehir olmasıdır. Bursa Şeriye Sicillerinin arasında 70 tane muhasebe defteri bulunduğu ve bu defterlerin 45 tanesinde haffaf esnafıyla ilgili kayıtların geçtiği tespit edilmiştir. Yapmış olduğumuz tez çalışması 1630-1850 yılları arasında Bursa'da haffaf esnaflarının, kendi aralarında kurmuş oldukları hırfet vakıflarının kuruluş amaçlarından ve toplum içerisinde bu vakıfların üstlendiği ekonomik ve sosyal rolden bahsetmektedir.

Tez çalışmamızın konusunun 1630-1850 yılları arasında Bursa merkezindeki haffaf esnaflarının aralarında kurmuş olduğu hırfet vakıfları olduğu ifade edilmişti. Bu vakıfların amaçlarından en önemlisinin de gerek kendi esnafı gerekse kendi esnafı dışındaki esnafa kredi imkanı sağlamak olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıklamadan yola çıkarak incelenen yıllar arasında ki muhasebe kayıtlarından bu kurumların kimlere borç verdiği, borcun yüzde kaçlık faiz oranıyla verildiği, kredi alanların oturduğu mahalle ya da köy, aldığı borç miktarı, adı, borç alan kişinin tek mi yoksa birden fazla kişi mi olduğu, kredi alanın Müslim-Gayrimüslim olduğu, vakfın mütevellisinin kim

olduğu vb. birçok yönden özellikleri sayısal veriler ışığında tablolar halinde ortaya koyulmuştur.

Haffaf hırfet vakıfları işlerinin düzenli yürümesi için kendi içerisinde bir yönetim kademesine sahiptir. Burada çalışanlarda devletten hiçbir şekilde maaş almazlardı. Maaşlarını tamamen bu kurumlar karşılardı. İncelenen yıllar arasında haffaf vakfi kurumlarında çalışan görevlilerin aldıkları maaş miktarları, bu kurumlara harcanan diğer masraf kalemleri de tablolar şeklinde verilmiştir. İncelenen muhasebe kayıtlarında şu sonuçlara ulaşılmıştır: İncelenen 188 yıllık Haffaflar Esnafı Vakfi kayıtlarında tekâlif (vergi) için 4830 guruş, ta'amiye (yeme-içme) 45780 guruş, mütevellî maaşı için 1016 guruş, duagü için 144 guruş, mevlid okutulması için 150 guruş, depo masrafları için 55 guruş, vakfin çeşitli harcamaları (masârif-i müteferrika) için 9215 akçe, muhasebe giderleri için 9190 akçe ve hüddam için 70 akçe harcama yapılmıştır. Haffaflar Esnafı Vakfının varlığını sürdürdüğü toplam masraf miktarının 52217 guruş olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen muhasebe kayıtları neticesinde bu kurumlardan yararlanan kadın-erkek, Müslim-Gayrimüslim birçok esnaf ve ihtiyaç sahibi grupların varlığından söz edilebilir. Bazen ise bu kurumlardan esnafın dışında da başka amaçlar doğrultusunda kredi temin edenlerin varlığı söz konusu olmuştur.

Yapılan muhasebe kaydı incelemeleri sonucunda 666 erkek 247 kadın ve 34 kişinin ise birlikte bu kredi kurumlarından borç aldığı tespit edilmiştir. Bu kayıtlarda toplam 950 kişinin kredi aldıkları tespit edilmekle birlikte bunlardan 814 kişi Müslüman, 134 kişi Gayrimüslim ve 2 kişi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Haffaflar Esnafı Vakfından Kredi alan Müslümanların oranı %85,59 iken Gayrimüslimlerin oranı %14,1'dir. Haffaf vakfından kredi alan erkeklerin oranı %70.1 iken kadınların toplamda aldığı kredi miktarı %25,97'lik bir oranı ifade eder.

Haffaflar esnafına ait muhasebe kayıtlarına göre 188 yıl boyunca toplamda 95254 guruş kredi vermiştir. Kredi olarak verilen toplam borç (Zimem) miktarının kâr miktarıyla birlikte 94498 guruş olduğu tespit edilmiştir. Toplamda verilen kredi ve yapılan harcamalara bakıldığında Haffaflar Esnafı Vakfının zarar 756 guruş zarara uğradığı tespit edilmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak, borç verilen toplam para miktarı ile harcanan toplam para miktarının devlet tarafından belirlenen murabaha oranlarıyla aynı

seviyede olduğu, hatta belirlenen %10'luk dilimin altında yer aldığını görebiliyoruz. Bu açıklamanın yapılmasında ki gereksinim, bazı çevrelerin murabahayı faiz olarak değerlendirmesi ve para vakıflarının faizli olarak esnafa para vermediğini ifade etmelerindedir. Hâlbuki muhasebe kayıtlarında da geçtiğı üzere verilen borç paranın %10-15 arasında (incelenen yıllar arasında sadece birkaç tanesinde %10'nun üzerine çıktığı görülmüş) değışiklik gösterdiğini ve alınan bu murabaha oranının da vakıfların tamir, onarım, sosyal alandaki harcamalar ve vakıf çalışanlarının maaşlarının ödenmesinde kullanıldığını görülmüştür.

Son olarak, 600 yıllık Osmanlı Devleti'nde vakıf kurumlarının toplumun tüm kesimlerinde etkin rol oynadığından, devletin genişleyen coğrafyasıyla birlikte vakıflarında geniş bir alana yayıldıklarını ifade etmek gerekir. Osmanlı Devleti'nde birçok farklı vakıf türünün bulunduğunu ancak ele alınan tez çalışmamızın konusu dolayısıyla toplumda daha çok ekonomik ve mali işlevleri olan Haffaf Vakıfları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Özellikle Bursa şehrinin 1550-1850 yılları arasındaki ekonomisinin değerlendirildiğı bu çalışmanın bundan sonra bu konuyu çalışacak olan kişilere ön ayak olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ:

Bursa Şeriye Sicilleri:

A Serisi: Defter Nu: 208, 182.

B Serisi: Defter Nu: 169, 9, 170, 177, 195, 199, 93, 201, 202, 205, 208, 212, 217, 218, 360, 211, 224, 231, 235, B 250, B 240, B 249, B 128, 246, 271, 264, 272, 273, 274, 279, 284, 333, 127, 98, 305, 330, 314, 308, 126, 332, 331, 318, 329.

Kitap, Makale ve Dergi

ACARTÜRK, E, KILIÇ R., (2011). “Osmanlı Devletinde Kapitulasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2): 1-21.

AKGÜNDÜZ, A., (1988). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ASLANDEREN, M., (2016). *Esnaf Ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi (Kırşehir Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı.

ATAR, F., (2001). “kadı”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 24: 66-69.

BAER, G., (1963). “Türk Loncalarının yapısı ve bu yapının Osmanlı sosyal tarihi için önemi”, (Çev: Sami Feriel), *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 8(14): 99-119.

Başol, S, Coşkun, R., (2011). “Tanzimat Öncesi Osmanlı Şehirlerinde Kent Ekonomisiyle İlgili Görevliler, *Çorum Belediyesi Osmanlı Medeniyeti'nde Şehir Sempozyumu (25-27 Kasım)*, (Ed: Salih Karşoğlu), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 473-496.

BAŞOL, S., (2000). *Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.

_____ (2008). *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.

- _____ (2014). “Bursa Sicilleri Arasındaki Vakıf Muhasebe Defterlerine Genel Bir Bakış”, *Vakıf ve İktisat -Sempozyum (Bildirileri)-*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- BAYKAL, K., (1950)., *Bursa Anıtları*, Bursa: Taç Vakfı Yayınları.
- BAYRAM, S., (2012). “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21: 81-115.
- BOZATAY, Ş. A, DEMİR, K. A., (2014). “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10): 71-89.
- BOZCU, P. F., (2010). *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayınları.
- BULUT, Y., (2001), “Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 10(3): 32-51.
- ÇADIRCI, M., (1999). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÇAĞATAY, N., (1982). “Anadolu’da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran”, *Belleten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XLVI(182): 423-436.
- ÇELİK, B., (2004). “Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36): 61-78.
- ÇINAR, H., KOYUNCU KAYA, M., (2015). *Vakıflar Kaynakçası*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ÇİFTÇİ, C., (2004). *Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Bursa: Gaye Kitabevi.
- _____ (2006). “Osmanlı’da Mahalle Avarız Vakıfları: Bursa Örneği (1749-1784)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(29): 51-69.
- _____ (2004). “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 23(36): 79-102.
- DEMİREL, H., (2006). *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.
- DEMİRTAŞ, M., (2010). *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Ankara: Birleşik Yayınevi.

- DEVELLİOĞLU, F., (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- DOĞRU, H., (1995). *XIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- DÖNMEZ, İ. K., (2006). “Murabaha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 31: 148-152.
- DULUM, S., (2006). *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı.
- DURAK, İ., YÜCEL. A., (2010). “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2): 151-168.
- EKİNCİ, E. B., (2005). Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü, İstanbul: *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5): 417-439.
- ERDÖNMEZ, A. Ö., (2017). “Vakıf şehri Bursa’nın Yeni Müzesi; Vakıf Kültürü Müzesi”, (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursada Zaman*, Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 21: 27-29.
- ERGENÇ, Ö., (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- FAROQHI, S., (2011). *Osmanlı Zanaatkarları*, (Çev: Zülal Kılıç), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- _____ (1994). *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Çev: Neyyar Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- FETHİ, Y., (2010). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- GÖKBİLGİN, M. T., (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- GÜNDÜZ, A. Y., KAYA, M., AYDEMİR, C., (2012). “Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XIV(II): 37-54.
- GÜRATA, M., (1975). *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Ankara: Tisa Matbaacılık.
- GÜVENLİ, G., (2006), *Yeni Teknolojilerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yüksek Lisans Programı.

- HIZLI, M., (1997). *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Bursa: Esra Fakülte Kitapevi.
- _____(2003). “Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1): 367-426.
- İNALCIK, H., (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İPŞİRLİ, Mehmet., (1991). “Avarız”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4: 109.
- İRGİL, C., (2012). “Gurebahane-i Laklakan Bursa Kavafılar Carşısı’dır”, (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursa’da Zaman*, Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 4: 94-95.
- KAHRAMAN, S. A., DAĞLI, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1(2), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KARATAŞ, A. İ., (2013). “Bursa’da Gayrimüslimler”, (Ed: Saffet Yılmaz), *Bursada Zaman*, Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 7: 70-74.
- KALA, A., (2003). “Lonca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yurt Yayınları, 27: 211-212.
- _____(1995). “Esnaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yurt Yayınları, 11: 423-430.
- KALLEK, C., (1998). Muhtesib, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 18:133-143.
- KALYONCU, H., (2015). “Ehl-i Hıref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 33: 279-294.
- KANBAY, H., (1993). Derinin Öyküsü, *Art Dekor Aylık Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, 7: 82-88.
- KAPLAN, O., (2012)., “Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefareti İmamı Hâşim Veli’nin Mevlid Şerhi: Esrâr-ı Mevlidü’n-Nebî”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9: 111-138.
- KAYA, K., (2007). “Tanzimat’tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 26(41): 101-112.

- KAYAHAN, C., GÖRKAŞ, İ. (2009), “Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44: 212-227.
- KAZICI, Z., (2003). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- KELEŞ ERİÇOK, A., (2014). “Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi, *Planlama*, İstanbul: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası Yayını, 24(3):173-181.
- KEPECİOĞLU, K., (2009). *Bursa'nın Kütüğü*, Cilt: 1,2,3,4, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- KIRÇIL AKKOÇ, F., (2010). *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında (1550-1565) Bursa Vakıfları*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.
- KORKMAZ, E. S., (2005). *Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Loncaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.
- KORKUSUZ, R., ERGÜN, Ö., (2009). Hukuksal Boyutları İle Eski ve Yeni Vakıflar, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12-13(16-17-18-19): 69-138.
- KOYUNCU, M., BAŞOL S., “Osmanlı Bursa’sında Ermeni Kökçü Esnafı Hirfet Vakfı”, (Yayınlanmamış makale).
- KOYUNCU, M., (2008). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.
- KOZAK, İ. E., (1994). *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 7: 16-26.
- KÖKSAL, O., (2011). “XIX. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Birlikte Yaşam Standardına Lokal Bir Yaklaşım: Şumnu Örneği”, *Uluslararası 38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (İCANAS-38) Bildiri Kitabı*, II: 599-623.
- KURT, İ., (2015)., *Para Vakıfları -Nazariyat ve Tatbikat-*, İstanbul:Ensar Neşriyat.
- KURU, S., PAKSOY, C., (2008). “Anadolu’da Ayakkabı ve Cumhuriyet Dönemi Ayakkabı Kültürü”, *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, II(2): 821-837.

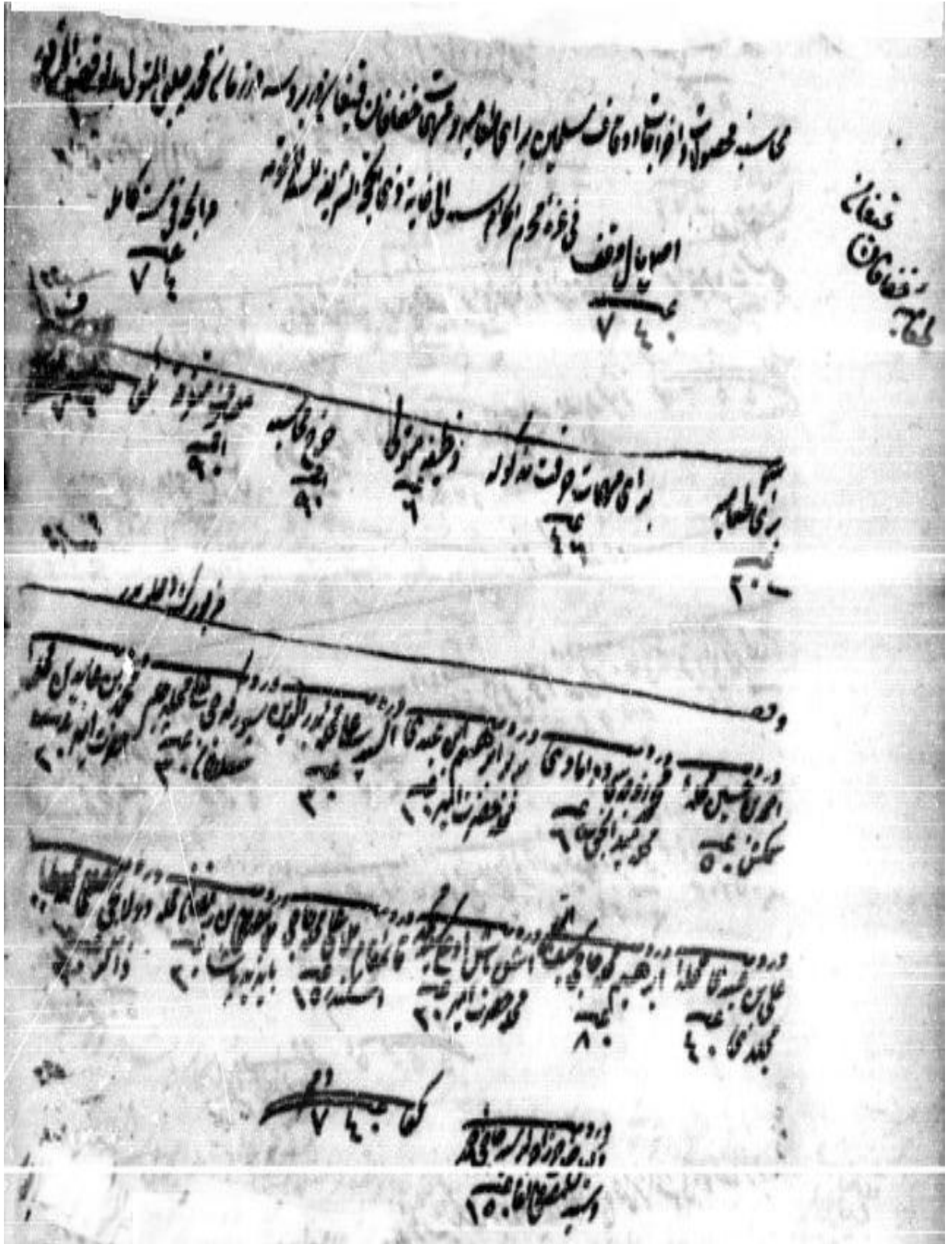
- MAYDAER, S., (2006). “Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)”, *Uludağ üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2): 30-46.
- MERÇİL, E., (2000). *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu,
- OKUR, K. H., (2005/1-2). “Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV(7-8): 33-58.
- ORTAYLI, İ., (1976). “Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 9(1): 95-107.
- _____ (2017). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- _____ (2001). “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 24: 69-73.
- ÖNK, H., (2015). *Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- ÖNTÜĞ, M. M., (2002). “Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 32: 144.
- ÖZAYDIN, M. M., (2003). “Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi”, *Kamu-İş*, 7(2): 2-32.
- ÖZCAN, T., (1998). “Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 3(2): 107-112.
- _____ (2003). “Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği”, *Türk Tarih VII. Dizi*, Sayı: 199, Ankara: Kurumu Yayınları.
- ÖZDEMİR, M., (2007). “Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20: 66-82.
- ÖZSARAÇ, Y., (2008). *Para Vakıfları ve Risk Sermayesi Örnek Olay (Vakıf Risk Sermayesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İletme Eğitimi Bilim Dalı.
- ÖZTÜRK, F., (2016). *Sermaye, Borç ve Alacakları Açısından Bursa Esnaf-Tüccarı (1800-1839)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Bilim Dalı.

- ÖZTÜRK, N., (1983). *Menşei ve Tarihi Gelişimi Bakımından Vakıflar*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- _____(1995). *Türk Yenileşme Tarihi çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- _____(2006). “Mütevelli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 32: 217-220.
- PAKALIN, M. Z., (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- PAMUK, Ş., (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- PARLAKPINAR, M., (2013). “Derleme Sözlüğü’nde Ayakkabı ve Ayakkabıcılıkla İlgili Söz Varlığı”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 139-154.
- Peçevi İbrahim Efendi, (1999). *Peçevî Tarihi I*, (Haz: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- REYHAN, C., (2008). *Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- SAKAOĞLU, N., (2010). “Geleneksel Meslek Örgütlenmeleri ve Anadolu Çarşıları”, (Ed: Görkem Kızılkayak), *Osmanlı Çarşıları Atlası*, Bursa: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Yayınları, 6-19.
- ŞAHİN, H., (2012). “Osmanlı Döneminde Maraş’ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında)”, *Akademik Bakış Dergisi*, 29: 1-11.
- ŞAHİN, İ., (2013). “Yiğitbaşı”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 43: 549-550.
- ŞİMŞEK, M., (1986). “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 27(1): 207-220.
- ULUÇAY, Ç., (1951). “İstanbul Saraçhanesi ve Saraçlarına Dair Bir Araştırma”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 3(5-6): 147-164.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları I*, Türk Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- _____(1994). “XIV. Ve XV. Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *Bellekten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2(5-6): 99-106.

- YAVAŞ, D., (2015). “Bursa Hanları ve Çarşıları” *Yeşil Bursa Dergisi*, <http://yesilbursadergisi.com/mobil/haber.php?id=308> (Erişim Tar: 09.07.2017).
- YEDİYILDIZ, B., (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YEDİYILDIZ, M. A., (2003). *Şer’iye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Esnaflı ve Ekonomik Hayat*, Bursa: Arasta Yayınları.
- _____ (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ZEKİ, T., (1992), *Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul’unda Dericilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- ZİREK, S., ÖZCÖMERT, M., (2003). *Ayakkabı Sektör Araştırması*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- <http://www.bursa.com.tr/kavaflar-carsisi-378.html> (Erişim Tar: 09.07.2017).
- <http://www.bursa.com.tr/irgandi-koprusu-461.html> (Erişim Tar: 10.07.2017).

EKLER

EK-1a: 1181 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfi Muhasebesi

EK-1b: 1181 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfı Muhasebesinin Transkripsiyonu

No	Defter Sayfa	Vakıf Adı			
1	B 199/3a	Muhâsebe-i Mahsûlât ve İhrâcât-ı Evkâf-ı Müslimîn Berâ-yı Ta‘amiye ve Mühimmât-ı Haffafân-ı Kaygan Der Brusa Der Zaman-ı Mehmed Çelebi El Mütvevelli Bîl-Vakfî'l-Mezbûr Fi Gurrei Muharremi'l-Haram Sene 1181 İla Gayeti Zilhiceti'l-Şerif Li-Seneti'l-Merkûme			
		Asl-ı Mâl-ı Vakıf	740 guruş		
		Murâbahâ-i Fi Sene-i Kâmile	74 guruş		
		El-masârif			
			Berâ-yı Tekâlif	46 guruş	
			Berây-yı Ta‘amiye	20.5 guruş	
			Vazife-i Mütvevelli	6 guruş	
			Harc-ı Muhâsebe	90 akçe	
			Masârif-ı Mütferrika	90 akçe	
		Yekûn-ı masârif:			74 guruş
		Vakf-ı Mezbûrun Zimemleridir		Mahallesi	
			Ahmed Bin Hüseyin	Simkeş	50 guruş
			Mehmed Zevcesi ve Damadı	Meydancık	65 guruş
			Berber İbrahim İbni Abdi	Hazreti Emir	10 guruş
			Es-Seyyid Ali	Bedreddin	30 guruş
			Süpürgeci Ali	Çelebi Sultan	30 guruş
			Mehmed Bin Abidin	Hazreti Emir	20 guruş
			Ali Bin Abdi	Mücellidi	40 guruş
			İbrahim	Hacı Seyfeddin	80 guruş
			Aşıkbaş Oğlu Seyyid Mehmed	Hazreti Emir	20 guruş
			Kaimimakam Molla Ali	Hacı İskender	15 guruş
			Molla Mustafa Bin Ramazan	Bayezid Paşa	20 guruş
			Dolabcı İsmail	Baba Zakir	20 guruş
	Vekilharc Es-seyyid Hacı Ahmed ve Seyyid Mustafa Ağa	-	150 guruş		
Yekûn-ı Zimem:			740 guruş		

EK-2a: 1184 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfi Muhasebesi

دفعه اول خفایه ازین طعنه است

کلام مخصوصاً و اقرباً ازین مسلیه برای طعنه حرف خفایه که پیرو در روز
روزمانه بعد از این کلمه مانده است که پیرو در این طعنه است
مطلوبه آن طعنه همان است

اصل مازد فف
بجده

مراحمه کلام
بجده

برای طعنه
بجده

و طعنه منوی
بجده

و طعنه منوی
بجده

مصارف منقوله
بجده

در روز اول
امام علی علیه السلام کلام
الاجبه خرقه ۹۰

در روز دوم
بجده کلام
عکرمه ۱۵۰

در روز سوم
بجده کلام
۱۹۰

در روز چهارم
بجده کلام
بها در اعا ۶۰

قصای
بجده

EK-2b: 1184 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfı Muhasebesinin Transkripsiyonu

No	Defter Sayfa	Vakf Adı			
2	B 201/49a	Muhâsebe-i Mahsûlât ve İhrâcât-ı Evkâf-ı Müslimîn Berâ-yı Ta‘amiye-i Hirfet-i Haffafân-ı Kebir Der Brusa Der Zaman-ı Ahmed Çelebi El Mütvellî Bîl-Vakfî'l-Mezbûr Fî Gurrei Recebi'l-Ferd Sene 1184 İla Gayeti Cemaziyel Ahire Li-Senetil-Merkûme			
		Asl-ı Mâl-ı Vakıf	500 guruş		
		Murâbahâ-i Fî Sene-i Kâmile	50 guruş		
		El-masârif			
			Berâ-yı Ta‘amiye		47.5 guruş
			Vazife-i Mütvellî		1 guruş
			Harc-ı Muhâsebe		90 akçe
			Masârif-i Mütferrika		90 akçe
		Yekûn-ı Masârif:			50 guruş
		Vakf-ı Mezbûrun Zimemleridir		Mahallesi	
		İmam Molla Osman		Alaca Hırka	95 guruş
		Burgazlı Ali Beşe		Çekirge	155 guruş
		Dikici Ali Çelebi		Koca Naib	190 guruş
		Süleyman Ve İmhanı		Bahadır Ağa	60 guruş
Yekûn-ı Zimem:			500 guruş		

EK-3a: 1189 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfi Muhasebesi

توقف تکالیف خانا کبر

مکاتبه محسونه و اخرا اما اوقاف مسکین برای تکالیف صرفت خانا کبر در برکده قدزک
السید محمد افروز المحدث الملبور فی غرضب الفرد سلسله الحافیه مجاز الاحنه

<p>اصیل الوقف ۷۸۰</p>	<p>در ایجه فی سنده کلاه ۷۸۰</p>		
<p>برای تکالیف و خطبه دعا کوی برای کرای محون و خطبه میسوا و حج مکاتبه مصدر و منوفه صرفت مذکور ۶۲</p>			
<p>کتاب مصارف ۷۹</p>			
<p>رهبور ذللو بدر</p>			
<p>خاق حسن افروز کله بار طاق ۷۰</p>	<p>تعمیر می هم کله ریکار بان ۷۰</p>	<p>التمسک الحاکمه الذین بنیکه ۷۰</p>	<p>انجامی صلواتی کله حوز ۷۰</p>
<p>ضمان اولو فرزند تعمیر کله ۷۰</p>	<p>تعمیر فرزند سرخ ماه ۷۰</p>	<p>خاق فرزند سرخ ماه ۷۰</p>	<p>تعمیر کله سرخ ماه ۷۰</p>
<p>سید منوچا رهبور ۷۹۰</p>		<p>کتاب مصارف ۷۹</p>	

EK-3b: 1189 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfı Muhasebesinin Transkripsiyonu

No	Defter Sayfa	Vakıf Adı			
3	B 208/88a	Muhâsebe-i Mahsûlât ve İhrâcât-ı Evkâf-ı Müslimîn Berâ-yı Tekâlif-i Hirfet-i Haffafân-ı Kebir Der Brusa Der Zaman-ı Es-seyyid Mehmed Efendi El Müt-evelli Bîl-Vakfî'l-Mezbûr Fi Gurrei Recebi'l-Ferd Sene 1189 İla Gayeti Cemaziyel Ahire Li-Senetil-Merkûme			
		Asl-ı Mâl-ı Vakıf	790 guruş		
		Murâbahâ-i Fi Sene-i Kâmile	79 guruş		
		El-masârif			
			Berâ-yı Tekâlif		62 guruş
			Vazife-i Müt-evelli		10 guruş
			Vazife-i Duagü		4 guruş
			Berâ-yı Kirayı Mahzen		1.5 guruş
			Harc-ı Muhâsebe		90 akçe
			Masârif-ı Müt-eferrika		90 akçe
		Yekûn-ı Masârif:			79 guruş
		Vakf-ı Mezbûrun Zimemleridir		Mahallesi	
			Hafız Hasan Efendi	Çardak	70 guruş
			Nalçacı Abdullah	Reyhan Paşa	30 guruş
			Es-seyyid İsmail Ağa	Alaaddin Beg	100 guruş
			Duacı Sarı Ali	Pınarbaşı	60 guruş
			Bahcıvan Zevcesi Fatıma	Havz	60 guruş
			Satı Oğlu Kızı	Semerci	50 guruş
			Şişecizade Molla Mehmed	Arab Beg	150 guruş
			Dikici Kara Salih	Şeyh Hamid	75 guruş
	Haffaf Kara Mehmed	Şeyh Hamid	70 guruş		
	Beşikci Osman	Babüssiccin	60 guruş		
Be-yed-i Müt-evelli-i Mezbûr			65 guruş		
Yekûn-ı Zimem:			790 guruş		

EK-4a: 1202 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfi Muhasebesi

تکالیف حفافان کبیر

کتاب محسول و تراشه اوقاف سلمین برای تکالیف حرف حفافان کبیر در هر سه روز زمان
 خزانة انجمن محکمہ افتد مسئول بالوقت لم یدری غیر ذلک بحسب العرفه کلمه الی غایه در الاثره

مربوئی نسیه کا مد $\frac{110}{110}$

اصل مال وقف $\frac{1100}{1100}$

بار تکالیف حرف وظیفه دعا کوی وظیفه مسئول برای کرای مخزن صحیح کبابه مصروفه متصرفه

مردود $\frac{75}{75}$ کس $\frac{10}{10}$ $\frac{110}{110}$

وقف در روز و در هر می جوبه ششوازه عاقون محمد حسن افتد ز کجا باطلان در روز کرا و در هر سه

محمد ذوق نایب $\frac{100}{100}$ علی الدین بیک $\frac{150}{150}$ $\frac{120}{120}$

در روز سلطان بن سعید محمد بشر بچی عیال محمد با سعید در روزی نینقول محمد قبه جو بچی طنا سر محمد قبه با سعید

کریمت محمد $\frac{100}{100}$ $\frac{100}{100}$ $\frac{120}{120}$

در روز او سناکی و هم شیری امینی نوروز محمد سی نازی محمد قبه با سعید $\frac{140}{140}$

EK-4b: 1202Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfi Muhasebesinin Transkripsiyonu

No	Defter Sayfa	Vakıf Adı			
4	B 235/91a	Muhâsebe-i Mahsûlât ve İhracât-ı Evkâfı Müslimîn Berâ-yı Tekâlif-i Hirfet-i Haffafân-ı Kebir Der Brusa Der Zaman-ı Fahrü'l Eimme Es-Seyyid Mehmed Efendi El Mütvevelli Bi'l Vakfı'l Mezbûr Fi Gurrei Muharremil-Haram Sene 1202 İla Gayeti Zilhiccetil-Şerif Li-Senetil-Merkûme			
		Asl-ı Mâl-ı Vakıf	1150 guruş		
		Murâbahâ-i Fi Sene-i Kâmile	115 guruş		
		El-masârif			
			Berâ-yı Tekâlif		98 guruş
			Vazife-i Mütvevelli		10 guruş
			Harc-ı Muhâsebe		90 guruş
			Vazife-i Duagü		4 guruş
			Berâ-yı Kira-yı Mahzen		1.5 guruş
			Masârif-ı Mütferrika		90 akçe
		Yekûn-ı Masârif:			115 guruş
		Vakf-ı Mezbûrun Zimemleridir		Mahallesi	
		Ali Beşe Zevcesi Hadice		Koca Naib	
		Nişvan Hatun		Alaaddin Beğ	
		Hasan Efendi		Çardak	
		Şeyh Mehmed Efendi		İbrahim Paşa	
		Süleyman Bin Şaban		Kiremitçi	
		Beşikci Osman		Babüssiccin	
		Derzi Nikola		Kayabaşı	
		Çömlekçi Tanaş		Kayabaşı	
Openagi ve Hemşiresi Opange		Kayabaşı			
Mihail Zevcesi Nazlı		Kayabaşı			
Yekûn-ı Zimem:			1150 guruş		

EK-5a: 1219 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfi Muhasebesi

Handwritten manuscript page in Ottoman Turkish script, detailing a financial account. The text is written in a cursive style and includes several lines of entries, some with numerical values. Key phrases and numbers include:

- Top right: "مکمل کسبه او طریقی" (Completed business of the way)
- Second line: "اطراف سلیمان اربطی طایفه و مکالیف" (Surroundings of the Selim tribe and expenses)
- Third line: "مکتوبه از طرف زبور زنده ختمه نوم کوم" (Letter from Zbor, living, sealed with a seal)
- Fourth line: "لغنه اولوبه" (Laguna/Olube)
- Left margin: "مکالیف و غیر" (Expenses and others)
- Second line from left: "مکالیف و غیر" (Expenses and others)
- Third line from left: "مکالیف و غیر" (Expenses and others)
- Fourth line from left: "مکالیف و غیر" (Expenses and others)
- Bottom right: "مکالیف و غیر" (Expenses and others)
- Bottom left: "مکالیف و غیر" (Expenses and others)

EK-5b: 1219 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfı Muhasebesinin Transkripsiyonu

No	Defter Sayfa	Vakıf Adı			
5	B 333/60b	Muhâsebe-i Mahsûlât ve İhracât-ı Evkâf-ı Müslimin Berâ-yı Ta‘miye ve Tekâlif-i Hirfet-i Haffafân-ı Sagır Der Brusa Der Zaman-ı Es-Seyyid Elhac İbrahim Ağa El Mütvevelli Bil-Vakfil-Mezbûr Fi Gurrei Muharremil-Haram Sene 1219 İla Gayeti Zilhiccetil-Şerif Li-Senetil-Merkume			
		Asl-ı Mâl-ı Vakıf	950 guruş		
		Murâbahâ-i fi Sene-i Kâmile	95 guruş		
		El-masârif			
			Berâ-yı Tekalif		51 guruş
			Berâ-yı Ta‘amiye		27.5 guruş
			Vazife-i Mütvevelli		15 guruş
			Harc-ı Muhâsebe		90 akçe
			Masârif-ı Mütvevrika		90 akçe
		Yekûn-ı Masârif:			95 guruş
		Vakf-ı Mezbûrun Zimemleridir		Mahallesi	
			Ümmügülsüm Binti İsmail	Hazreti Emir	200 guruş
			Es-Seyyid Ahmed Çelebi	Köseler	50 guruş
			Ayşe Hatun	Hacı Seyfeddin	60 guruş
			Hacı Ali Damadı Süleyman	Meydancık	40 guruş
			Şebab Oğlu Zevcesi Surpek	Veledi Kurd	50 guruş
			İbrahim Bin Halil	Sivasiler	25 guruş
			Es-Seyyid Ebu Bekir	Dikencik	20 guruş
			Molla Mehmed Bin Salih	Yıldırım	50 guruş
			Nalband Es-Seyyid İsmail	Bayezıd Paşa	20 guruş
			İhsan Hatun	Meydancık	90 guruş
			Ohan Veledi Bedros	İshak Şah	60 guruş
			İhsan Binti	Selimzade	105 guruş
			Es-Seyyid Ömer	Hacı Seyfeddin	100 guruş
			Varhatun Binti Ohannes	Veledi Kurd	50 guruş
		Be-yed-i Mütvevelli-i Mezbûr		30 guruş	
Yekûn-ı Zimem:			950 guruş		

EK-6a: 1235 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfi Muhasebesi

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a financial account or ledger. The text is written diagonally across the page. It includes various entries, some with numbers and others with names or titles, possibly representing different types of transactions or accounts. The script is dense and characteristic of the period.

EK-6b: 1235 Tarihli Haffafan Hirfeti Vakfı Muhasebesinin Transkripsiyonu

No	Defter Sayfa	Vakıf Adı			
6	B 329/15a	Muhâsebe-i Mahsûlât ve İhracât-ı Evkâf-ı Müslimin Berâ-yı Ta‘miye ve Tekâlif-i Hirfet-i Haffafân-ı Sagır Der Burusa Der Zaman-ı Ahmed Ağa El Mütvellî Bil-Vakfil-Mezbur Fi Gurrei Muharremil-Haram Sene 1235 İla Gayeti Zilhiccetil-Şerif Li-Senetil-Merkûme			
		Asl-ı Mâl-ı Vakıf	1000 guruş		
		Murâbahâ-i Fi Sene-i Kâmile	110 guruş		
		El-masârif			
			Berâ-yı Tekalif		52 guruş
			Berâ-yı Ta‘amiye		41.5 guruş
			Vazife-i Mütvellî		15 guruş
			Harc-ı Muhâsebe		90 akçe
			Masârif-ı Mütferrika		90 akçe
		Yekûn-ı Masârif:			110 guruş
		Vakf-ı Mezbûrun Zimemleridir		Mahallesi	
			Ümmügülsüm Binti İsmail	Hazreti Emir	200 guruş
			Tavukçu Mustafa	Hazreti Emir	100 guruş
			Nalband İsmail Bin Eyüb	İbnül Bezzaz	100 guruş
			İhsan Hatun	Meydancık	90 guruş
			Fatıma Binti Mustafa	Hacı Seyfeddin	65 guruş
			Mustafa Bin Mehmed	Kassab Hüseyin	200 guruş
			Es-Seyyid Abdurrahim Bin Mustafa	Hasan	230 guruş
			Hayreddin Ali	Mücellidi	45 guruş
Be-yed-i Mütvellî-i Mezbûr			70 guruş		
Yekûn-ı Zimem:			1100 guruş		

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Sedat GÜMÜŞTAŞ

Doğum Yılı ve Yeri : 20.04.1989 Siverek/ ŞANLIURFA

Eğitim Durumu : 2003-2006 Siverek Lisesi, 2009-2013 Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2013-2017 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans Öğrenimi : 2009-2013 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2013-2017 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi

Yabancı Dili : Farsça

Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi : -

İletişim : 0538 619 75 52

E-Posta Adresi : sedatgumustas63@gmail.com